

oIKos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.35>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2023 Nr. 1 (35)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Dalia KUIZINIENĖ, vyriausioji redaktorė

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos mokslų akademija)

Ingrida DAČIOLIENĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Halina Beresnevičiūtė-Nosálová

(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALEBA

(Krokvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Žurnalo leidybą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programą (projekto Nr. S-LIP-22-48).

Lietuvos
mokslo
taryba

Lietuvių išėivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Erika NABAŽAITĖ	Emigracijos archetipai periodinėje spaudoje: metaforiško pasakojimo analizė emigracijos tema. 7 Émigré Archetypes in Periodical Press: An Analysis of Metaphorical Narratives on the Topic of Emigration. . . 20
-----------------	---

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Jerzy GRZYBOWSKI	Catholic Ministry Among Polish Economic Emigrants in Latvia and Estonia (1928–1939). 23 Ekonominių migrantų iš Lenkijos katalikiška sielovada Latvijoje ir Estijoje 1928–1939 m. 34
Juozas SKIRIUS	JAV lietuvių pasiruošimas dalyvauti San Fransisko konferencijoje 1945 m. kovo–balandžio mėnesiais. . . 35 Lithuanian-American Preparations to Participate in the San Francisco Conference. 51
Danutė PETRAUSKAITĖ	Liaudies daina kaip tautinės tapatybės ugdymo prioritetas: Juozo Žilevičiaus įžvalgos ir darbai JAV. . . 53 The Priority of Folk Songs in Fostering National Identity: The Insights of Juozas Žilevičius 66
Skaidrė URBONIENĖ	Architekto Jono Muloko kryždirbystė: nuo smulkių dirbinių iki lauko paminklų. 69 The Cross Making of Jonas Mulokas: From Small Artifacts to Outdoor Monuments 83
Eduardas REMECAS	JAV lietuvių draugijų vėliavų ir ženklelių gamintojai (XIX a. pab. – XX a. pr.) 85 Manufacturers of Flags and Badges of Lithuanian Societies in the USA (the End of 19th Century – the Beginning of the 20th Century) 102

IŠ ARCHYVŲ
FROM ARCHIVES

Rasa ŽUKIENĖ

Apie Freiburgo dailės ir amatų mokyklą. Antano
Mončio laišškai Aldonai ir Jonui Puniškams 105
A Look at the Lithuanian School of Fine Arts and Crafts
in Freiburg. Letters of Antanas Mončys to Aldona and
Jonas Puniškai

RECENZIJOS
BOOK REVIEW

Simonas JAZAVITA

Garbės generalinio konsulo Vytauto Čekanausko
gyvenimo keliais praėjus: nuo laikinosios sostinės
Lietuvoje iki Angelų miesto JAV 131
On the Life of the Honorary Consul-General Vytautas
Čekanauskas: From the Provisional Capital of Lithuania
to the City of Angels in the United States

Liveta ŪSELĖ

Nuo praktinės problemos iki tarpdisciplininio tyrimų
rinkinio „Migracija: sampratos ir patirtys“ 137
From Practical Problems to Interdisciplinary Research
in an Essay Collection on „Migration: Concepts and
Experiences

KRONIKA
EVENTS

. 147

APIE AUTORIUS
ABOUT THE AUTHORS

. 187

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS
SUBMISSION GUIDELINES

. 189

. 193

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Erika NABAŽAITĖ
Nepriklausoma tyrėja

Emigracijos archetipai periodinėje spaudoje: metaforiško pasakojimo analizė emigracijos tema

Santrauka. Archetipai, žiniasklaidos įtvirtinami pasakojime aprašant veikėjų charakterius ir įvykius, perteikia socialinės tikrovės vertinimą, interpretacijas, formuoja auditorijos nuostatas. Straipsnyje tiriama, kokią pasakojimą apie emigraciją žiniasklaida – periodinė spauda – sukonstruoja archetipais ir kokios yra jo ypatybės. Analizuojant metaforiško pasakojimo apie emigraciją pateikimą periodinės spaudos leidiniuose „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“ 1991–2017 m. laikotarpiu, nustatoma emigracijos archetipų specifika ir raiška.

Empirinio tyrimo rezultatai parodė, kad emigracija pristatoma pasitelkiant sėkmės ir nesėkmės istorijas. Sėkmės istorijose ryškiausi paprasto žmogaus, globėjo, gudruolio archetipai. Jie atsiskleidžia per karjeros, darbo, studijų užsienyje, santuokos su kitataučiais temas. Nesėkmės istorijoms būdingi aukos ir didvyrio archetipai. Jie atsiskleidžiami per trėmimų ir karo grėsmės temas. Vertinant bendrą metaforišką pasakojimą sudarančių istorijų skaičių, emigracijai kaip socialinei problemai „Respublikoje“ ir „Lietuvos ryte“ labiausiai būdingi globėjo, paprasto žmogaus ir aukos archetipai. Herojus metaforiškame pasakojime apie emigraciją išgyvena atgimimo, nesėkmių supaprastinimo ir tragiškos baigties pasakojimo įvykių vyksmo fazes. Jos vaizduojamos panaudojant aukos, globėjo, didvyrio ir paprasto žmogaus archetipus. Metaforiškam pasakojimui būdinga specifinė stebuklinė retorika. Atgimimo ir tragiškos baigties fazėse matoma didelė neįmanomybės elementų, žyminčių dangaus kūnus, stebuklines erdves, skausmo, kančios vietas, raiška. Nesėkmių supaprastinimo ir sėkmingos kliūčių įveikos fazėse pristatomi *gyvūnus, gamtą, žmogaus kūną ir magiškas būtybes, burtus, pasivertimus* įprasminantys neįmanomybės elementai. Herojus metaforiškame pasakojime apie emigraciją dažniausiai įgauna visuomenės, žymių žmonių, išeivių ir tremtinių charakteristikas. Visuomenė vaizduojama pasitelkiant paprasto žmogaus ir globėjo archetipus, žymūs žmonės – didvyrio, o išeiviai ir tremtiniai – aukos archetipus. Empirinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad metaforiško pasakojimo apie emigraciją pateikimas periodinėje spaudoje yra nuspėjamas, stereotipiškas.

Raktažodžiai: archetipai, žiniasklaida, periodinė spauda, emigracija, metaforiškas pasakojimas.

Įvadas

Žiniasklaida ne tik teikia informaciją, žinias, bet ir linksmina, moko. Pastarąsias funkcijas ji įgyvendina pasakodama auditorijai archetipais grindžiamas istorijas¹. Žiniasklaidoje, ypač meninio-publicistinio žanro tekstuose, gausu istorijų apie žymių žmonių, elito ir kitų visuomenės narių gyvenimo peripetijas, sėkmes ir nesėkmes. Šiomis istorijomis patraukdama dėmesį, žiniasklaida mus moko, kaip atskirti gėrį nuo blogio, tiesą nuo netiesos, drąsą nuo bailumo ir kt. Taigi, istorijomis perteikdama mus supančios socialinės aplinkos moralinį vertinimą, konstruodama naratyvą, žiniasklaida formuoja mūsų požiūrį į socialines problemas ir aktualijas². Viena iš tokių socialinių problemų yra emigracija. Žiniasklaida, veikėjų charakteriais ir poelgiais atskleisdama emigracijos privalumus ir trūkumus, išryškindama emigracijos iššūkius ir perspektyvas, kuria pastarosios vaizdinius ir stereotipus, formuoja emigracijos suvokimą bei auditorijos nuostatas jos atžvilgiu³. Nepaisant emigracijos temos aktualumo, emigracijos perteikimas Lietuvos žiniasklaidoje – periodinėje spaudoje – tyrinėtas epizodiškai⁴. Įvairių sričių mokslininkai, taikydami skirtingus tyrimo metodus, yra nagrinėję emigracijos fenomeną: analizavo „emigracijos“ sąvokos vartoseną periodinėje spaudoje⁵, metaforiškų pasakojimų naudojimą imigracijos ir emigracijos diskurse lietuvių ir britų periodinėje spaudoje⁶, lietuvių emigrantų įvaizdžius įvairių užsienio šalių spaudoje⁷. Kita vertus, nėra atlikta tyrimų, kuriuose būtų pademonstruota, kaip žiniasklaida pasakoja apie emigraciją, kokios konotacijos emigracijai suteikiamos. Šiame straipsnyje atliekamu empiriniu tyrimu siekiama atskleisti emigracijos perteikimą žiniasklaidoje per naratyvą – pasakojimą – ir archetipais atskleidžiamas prasmės. Straipsnio tikslas – išanalizuoti emigracijos vaizdavimą archetipais periodinės spaudos leidiniuose „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“. Įgyvendinant straipsnio tikslą, analizuojama archetipo samprata ir konstravimo ypatumai žiniasklaidoje, tiriamas

¹ Gutsche, Jr., Robert E. ir Salkin, Erica, „Who Lost What? An Analysis of Myth, Loss, and Proximity in News Coverage of the Steubenville Rape“, *Journalism*, 2016, vol. 17, no. 4, 456–473.

² Coman, Mihai, „News Stories and Myth – the Impossible Reunion?“, in *Media Anthropology*. Sage Publications, 2005, 111–120.

³ Sirgėdaitė, Vidmantė ir Schuck, Andreas, R. T., „Framing Emigration in Lithuania: Media Portrayal and Effects on Public Opinion.“ Paper presented at the Etmaal van de Communicatiewetenschap, 9–10 February 2012, Leuven, Belgium; Valiulienė, Edita, „Lietuviai svetur: emigracija šių dienų Lietuvos spaudoje“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (11) (2011), 43–54.

⁴ Nabažaitė, Erika, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas: Lietuvos periodinės spaudos leidinių „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“ publikacijų emigracijos tema analizė (1991–2017): daktaro disertacija, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija* (S 008). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2022, 14–16.

⁵ Marcinkevičienė, Rūta, *Emigracija spaudoje: požiūrio atspindys ar formavimas*, žiūrėta 2023 sausio 31, <http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/Emigracija.pdf>.

⁶ Dervinytė, Inga, „Conceptual EMIGRATION and IMMIGRATION Metaphors in the Language of the Press: A Contrastive Analysis“, *Kalbų studijos* 14 (2009), 49–55.

⁷ Tereškinas, Artūras, „Imigracijos diskursai JAV ir Airijos spaudoje“, *Filosofija. Sociologija* 20 (4) (2009), 302–309; Tereškinas, Artūras, „Imigrantai Didžiosios Britanijos, Ispanijos ir Norvegijos spaudoje“, in *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, 71–86; Rasinger, Sebastian M., „Lithuanian Migrants Send Crime Rocketing: Representation of “New” Migrants in Regional Print Media“, *Media Culture & Society*, 2010, vol. 32, no. 6, 1021–1030.

emigracijos kaip socialinės problemos vaizdavimas archetipais periodinės spaudos leidinių „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“ publikacijose 1991–2017 m. laikotarpiu.

Archetipo samprata, specifika ir konstravimas žiniasklaidos tekstuose

„Archetipo“ sąvoką įvedė Carlas Gustavas Jungas. Psichoanalitikas archetipui suteikė tokį apibrėžimą – tai įgimtas, visai žmonei bendras, kolektyvinėje sąmonėje glūdintis struktūrinis psichikos komponentas, vaizdinys, paremtas istorine žmonijos patirtimi. Archetipuose užkoduoti sąmoniniai instinktų vaizdai, nuostatos, elgesio pavyzdžiai iškyla sąmonėje per simbolius ir nulemia individo požiūrį į save ir socialinę tikrovę⁸. Archetipai yra kildinami iš mito⁹. Mitas šio straipsnio kontekste – tai iš atskirų istorijų žiniasklaidos tikslingai konstruojamas paslaptingas, įtraukiantis, išskirtinius veikėjų charakterius ir kasdienį vaizduojamos socialinės tikrovės kontekstą išryškinantis pasakojimas¹⁰. Mitas yra sudarytas iš archetipinių figūrų – visuomenės idealus, normas, vertybes, įsitikinimus atskleidžiančių simbolių. Konstruodami pasakojimą, žurnalistai, pasitelkdami archetipus, socialinei tikrovei suteikia norimą prasmę¹¹. Tačiau net ir konstruodami naujus tekstus, kuriuose skelbia apie negirdėtus įvykius, žurnalistai nekuria nieko naujo. Jie naudojami šablonu – populiariojoje kultūroje įsitvirtinusių naratyvu, kuris apima visuomenės kolektyvines patirtis¹². Tad vaizduojamiems įvykiams ir veikėjams aprašyti reikalingų simbolių žiniasklaidos profesionalai pasiskolina iš auditorijai pažįstamo, savaime suprantamo konteksto¹³. Vadinasi, konstruodama archetipus, parinkdama diskursą įvykiams ir veikėjams pristatyti, žiniasklaida, auditorijai tarpininkaujant, atlieka socialinės tikrovės įrėminimo (dekonstrukcijos) funkciją¹⁴. Auditorija šią tikrovę priima ir pritaiko sau per veikėjų ir įvykių pakartojimus naratyvo siužete: tarp daugybės įvairių archetipų, kuriais perteikiamos įvairios veikėjų savybės ir patirtys, galima surasti kiekvienam iš mūsų idealiai tinkančių charakteristikų¹⁵.

⁸ Braga, Adriana, „Mind as Medium: Jung, McLuhan and the Archetype“, *Philosophies*, 2016, vol. 1, 220–227; Kregždė, Sigita, „Archetipas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2023 vasario 3, <https://www.vle.lt/straipsnis/archetipas-1/>.

⁹ Lule, Jack, „News as Myth. Daily News and Eternal Stories“, in *Media Anthropology*. Sage Publications, 2005, 101–110; Kelsey, Darren, „Psycho-discursive Constructions of Narrative in Archetypal Storytelling: A Discourse-mythological Approach“, *Critical Discourse Studies*, 2021, vol. 18, no. 3, 332–348.

¹⁰ Berkowitz, Dan ir Nossek, Hillel, „Myths and News Narratives: Towards a Comparative Perspective of News“, *Ecquid Novi: African Journalism Studies*, 2001, vol. 22, no. 1, 41–56.

¹¹ Lule, „News as Myth...“, 101–104.

¹² Sternadori, Miglena, „The Witch and the Warrior. Archetypal and Framing Analyses of the News Coverage of Two Mass Shootings“, *Feminist Media Studies*, 2014, vol. 14, no. 2, 301–317.

¹³ Lule, Jack, „News Myths“, in *The International Encyclopedia of Communication: 1–2 (A–Z)*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing, 2008.

¹⁴ Lule, „News as Myth...“, 102–104.

¹⁵ Berkowitz ir Nossek, „Myths and News Narratives...“, 42–44.

Archetipų savitumą, remiantis jų mitine kilmė, formuoja šios pagrindinės dedamosios: gyvenimo situacijos, veikėjų bruožai, vertybės ir išmoktos pamokos¹⁶. Todėl archetipai žiniasklaidoje dažniau aptinkami ne naujienose, o meninio-publicistinio žanro tekstuose¹⁷. Kitaip nei naujienos, kurių paskirtis – objektyviai informuoti apie įvykius, meniniai-publicistiniai tekstai, kuriuose pristatomos žmogiškosios, visiems įdomios temos apie meilę, šeimą, laisvalaikį, ydas, nuopolių, tobulėjimą ir kt., teikia pramogą, juose pateikiama gyvenimiškų patarimų, instruktuojama. Meniniuose-publicistiniuose tekstuose, kuriuose gausu veikėjų, įvykių, siužeto posūkių, pasakojama apie kiekvieno iš mūsų gyvenimą, o tai įtikina, intriguoja, įtraukia¹⁸.

Iš meninio-publicistinio žanro tekstų žiniasklaidos sukonstruotas pasakojimas vadinamas metaforišku pasakojimu¹⁹. Juo žiniasklaida siekia perteikti atsitikimą, nuotykį, todėl šiam pasakojimui būdingas spalvingas pateikimas, nestabilus, kintantis pasakojimo laikas, originalūs veikėjai. Toks pasakojimas yra persmelktas emocijų, meninės raiškos, simbolių ir ritualų²⁰. Metaforišką pasakojimą, išsąmonintą per mitus ir pasakas, auditorija, kuriai jis skiriamas, atpažįsta intuityviai pagal tris dedamąsias: veikėjus – pasakojimo personažus, siužeto pateikimą ir retoriką²¹. Todėl publikacijose įvykius žurnalistai perteikia vaizdingai, sceną po scenos, išlaikydami istorijų chronologinę seką nuo pradžios iki pabaigos. Publikacijas rengiant apverstos piramidės principu, įvykiai jose ištęsimi ir papildomi pikantiškomis detalėmis, kad auditorija juos skaitytų įdėmiai, įsigilindama²². Istorijų centre vaizduojamas pagrindinio veikėjo – herojaus – gyvenimas, o veiksmo siužeto aprašymas yra labai išsamus, persipynęs su pagrindinio veikėjo būsenomis, poelgiais²³. Išskirtinumo istorijoms suteikia stebuklinė retorika – tiesioginė kalba ir neįmanomybė²⁴. Metaforiško pasakojimo specifika nulemia tai, kad meninio-publicistinio žanro tekstuose aptinkami šie pagrindiniai archetipai: *didvyris* (angl. *the hero*), *motina* (angl. *the mother*), *globėjas* (angl. *the caregiver*), *auka* (angl. *the victim*), *atpirkimo ožys* (angl. *the scapegoat*), *sukčius*, *gudruolis* (angl. *the trickster*), *paprastas žmogus* (angl. *the everyman/everywoman*)²⁵.

¹⁶ Lule, "News as Myth...", 102.

¹⁷ Bird, Elizabeth S. ir Dardenne, Robert W., "Myth, Chronicle and Story: Exploring the Narrative Qualities of News", in *Media, Myths and Narratives: Television and the Press*. Sage Publications, 1987, 67–86; Lule, Jack, *Daily News, Eternal Stories: The Mythological Role of Journalism*. New York: Guilford Press, 2001.

¹⁸ Marcinkevičienė, Rūta, *Spaudos tekstų žanrai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, 15, 68.

¹⁹ Nabažaitė, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas...*, 48.

²⁰ Thomas, Bronwen, *Narrative. The Basics*. London and New York: Routledge, 2016; Nunes, Vanessa ir Greenhill, Pauline, "Constructing Fairy-Tale Media Forms. Texts, Textures, Contexts", in *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures*. New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018, 20–28.

²¹ Nabažaitė, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas...*, 48; Zipes, Jack, "Towards a Theory of the Fairy-Tale Film: The Case of Pinocchio", *The Lion and the Unicorn*, 1996, vol. 20, no. 1, 1–24; Zipes, Jack, *The Irresistible Fairy Tale. The Cultural and Social History of a Genre*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2012.

²² Marcinkevičienė, *Spaudos tekstų žanrai*, 119.

²³ Dardenne, Robert, "Journalism", in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London and New York: Routledge, 2008, 267–270.

²⁴ Cooper, Constance S. E., *Telling Grimm Tales: Rhetoric That Molds, Comforts and Remains: Master Theses 2204*, 1992; Nabažaitė, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas...*, 54.

²⁵ Lule, "News as Myth...", 102; Nunes ir Greenhill, *Constructing Fairy-Tale Media Forms...*, 21–23; Faber, Michael A. ir Mayer, John D., "Resonance to Archetypes in Media: There's Some Accounting for Taste", *Journal of Research in Personality*, 2009, vol. 43, 307–322.

Didvyris yra plačiausias ir daugiausiai variacijų metaforiškame pasakojime turintis archetipas. Šiuo veikėju žavimasi arba jis idealizuojamas dėl drąsos, kilnių savybių, išskirtinių sugebėjimų, talentų. Didvyris pavojaus, nelaimės akivaizdoje demonstruoja bebaimiškumą, pasiaukojimą, kitų veikėjų poreikius iškeldamas virš savųjų. Didvyrį tiksliausiai charakterizuoja tokios savybės kaip kovingumas, jėga, stiprybė, ištvermė, ryžtas, kilnumas, dora, genialumas²⁶. Motinos archetipas apima kelis reikšminius aspektus: motinos, pamotės, raganos. Motina yra dvilypė, nei gera, nei bloga, todėl jos archetipas turi ir pozityvią, ir negatyvią reikšmę²⁷. Pozityvioji motina – tai veikėja, kuri yra motiniškai rūpestinga, švelni, gera, mylinti, pasiaukojanti, apsauganti²⁸. Negatyviosios motinos įvaizdis simbolizuoja mirtį, kančią, todėl iš blogosios pusės motina žiniasklaidos tekstuose vaizduojama kaip aplaidi, nesirūpinanti, žiauri, savanaudė²⁹. Globėjo archetipas simbolizuoja rūpestį, užuojautą, gailestingumą. Globėjas yra kilnus, kitų poreikiams atsidavęs, tėviškas veikėjas. Pagalba kitiems, draugiškumas, geranoriškumas yra svarbiausios globėjo vertybės³⁰. Auka – tai veikėjas, kuriam būdinga bejėgiškumo būseną. Aukai trūksta pasitikėjimo savimi, todėl ji jaučiasi nuskriausta, silpna, neįvertinta. Auką įkūnijantis veikėjas dėl nesėkmių kaltina aplinką, todėl dažnai jam priskiriamas ir manipuliatoriaus vaidmuo³¹. Atpirkimo ožys – tai veikėjas, kuriam priskiriamos tam tikros socialinės visuomenės grupės nuodėmės, ydos, suverčiama kaltė dėl nesėkmių. Atpirkimo ožį charakterizuoja neigiamos savybės, šis archetipas simbolizuoja blogį, nukrypimą nuo visuomenėje priimtų elgesio normų³². Gudruolis – veikėjas, laužantis socialines normas, pasižymintis sukybe. Jis įkūnija nerūpestingumą, spontaniškumą, kuris kyla ne iš blogos valios, o iš lengvabūdiškumo. Gudruolio portretas komiškas, šis veikėjas žiniasklaidos publikacijose vaizduojamas kaip juokdarys, apgavikas, maištautojas³³. Paprastas žmogus – archetipas, pristatantis savo darbui, veiklai atsidavusį, paklusnų, tiesmuką veikėją. Šis archetipas būdingas tam tikroms socialinėms visuomenės grupėms: darbininkiškų profesijų atstovams, namų šeimininkėms, moksleiviams, studentams ir pan.³⁴. Veikėjų būdo savitumą metaforiškame pasakojime formuoja veikėjų patirtys – pasakojimo įvykių metu pasakojimo personažų

²⁶ Campbell, Joseph, *The Hero With a Thousand Faces*. Canada: New World Library, 2008; Faber ir Mayer, "Resonance to Archetypes in Media...", 309.

²⁷ Dementavičiūtė-Stankuvienė, Deimantė, *Nacionalinio herojaus reprezentacijos kaita sovietiniame ir postsovietiniame Lietuvos dramos teatre*: daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, menotyra (H 003). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019.

²⁸ Berkowitz, Dan, "Suicide Bombers as Woman Warriors: Making News Through Mythical Archetypes", *J&MC Quarterly*, 2005, vol. 82, no. 3, 607–622.

²⁹ Barnett, Barbara, "Medea in the Media. Narrative and Myth in Newspaper Coverage of Women Who Kill Their Children", *Journalism*, 2006, vol. 7, no. 4, 411–432.

³⁰ Faber ir Mayer, "Resonance to Archetypes in Media...", 309.

³¹ Lule, Jack, "Myth and Terror on the Editorial Page: The New York Times Responds to September 11, 2001", *J&MC Quarterly*, 2002, vol. 79, no. 2, 275–293; Gutsche ir Salkin, "Who Lost What?...", 462–464.

³² Lule, "News as Myth...", 104; Gutsche Jr., Robert E. ir Salkin, Erica, "It's Better Than Blaming a Dead Young Man: Creating Mythical Archetypes in Local Coverage of the Mississippi River Drownings", *Journalism*, 2013, vol. 14, no. 1, 61–77.

³³ Błocian, Ilona, "The Archetype of the Trickster in the Writings of C. G. Jung", *Studia Religio-logica*, 2020, vol. 53, no. 3, 227–238.

³⁴ Faber ir Mayer, "Resonance to Archetypes in Media...", 309.

(herojaus) išgyvenamos charakterio transformacijos³⁵. Pagrindinis pasakojimo veikėjas pasakojime išgyvena tokias charakterio transformacijas (įvykių vyksmo fazes): atgimimą, nesėkmių supaprastinimą, sėkmingą kliūčių įveiką, naują patirtį, tragišką baigtį³⁶.

Atgimimas – tai pasakojimo įvykių vyksmo kaitos fazė, kai herojui pavyksta rasti išeitį iš beviltiškos ir nelaimingą pasakojimo pabaigą žadančios situacijos³⁷.

Nesėkmių supaprastinimas – pasakojimo įvykių vyksmo kaitos fazė, kurioje atsiskleidžia ypatingi herojaus sugebėjimai įveikti kliūtis, sunkumus. Pasakojimo įvykių vyksmo pradžioje nurodoma, kad herojus nepasižymi išskirtinumu, priešingai – yra užguitas, kvailas. Herojui tenka svarbus vaidmuo – ką nors išgelbėti, apkeliauti pasaulį. Herojui palikus namus, jam viskas ima sektis – panaudodamas savo paties sugebėjimus arba kieno nors talkinamas, jis lengvai pelno sėkmę³⁸.

Sėkminga kliūčių įveika – pasakojimo įvykių vyksmo kaitos fazė, parodanti herojaus gebėjimą įveikti negandas. Herojus per pasakojimo įvykius patiria didelių sunkumų: yra skriaudžiamas, neįvertinamas, netenka artimųjų, gyvena su nemylimu žmogumi, tačiau atkakliai įveikia visus šiuos sunkumus ir už tai jam atlyginama – jis netikėtai praturtėja, sukuria naują šeimą³⁹.

Nauja patirtis – pasakojimo įvykių vyksmo kaitos fazė, herojų praturtinanti naujais potyriais. Jų herojus įgyja keliaudamas: aplinkos pakeitimas, pažintis su naujais personažais leidžia herojui iš naujo atrasti save⁴⁰.

Tragiška baigtis – pasakojimo įvykių vyksmo kaitos fazė, lemianti nelaimingą pasakojimo baigtį. Pasakojime, kuris baigiasi tragiškai, herojui nesiseka per viso pasakojimo įvykius. Nesėkmės gali priklausyti nuo paties herojaus blogų savybių arba būti nulemtos aplinkybių⁴¹.

Pasakojimo įvykių vyksmą pagyvina stebuklinė retorika. Herojui tenkančius išbandymus metaforiškame pasakojime sustiprina specifinė aplinka, kurioje atgyja stebuklinės vietos, dievybės, magiškos būtybės, gyvūnai ir kt. Stebuklinės retorikos elementais, tiesiogine kalba ir neįmanomybe, įprasminant herojaus patirtis, atradimus, atskleidžiama žiniasklaidos konstruojamo pasakojimo vietos ir laiko specifika⁴².

Taigi metaforiško pasakojimo archetipai ir jo įvykių vyksmo fazės, atskleidžiančios herojaus kelionę, suformuoja monomitą – šabloną, kurį pasitelkdama žiniasklaida vaizduoja herojaus gyvenimą naratyve⁴³. Meninio-publicistinio žanro tekstų ypatybė yra ta, kad jie leidžia žiniasklaidai sukurti naratyvą apie kiekvieną iš mūsų: pagrindinio veikėjo

³⁵ Nabažaitė, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas...*, 52.

³⁶ Booker, Christopher, *The Seven Basic Plots: Why We Tell Stories*. London, New York: Bloomsbury Academic, 2004, 21–228.

³⁷ *Ibid.*, 53, 193–205.

³⁸ *Ibid.*, 53, 215–222.

³⁹ *Ibid.*, 50–68, 53.

⁴⁰ *Ibid.*, 53, 86–106.

⁴¹ *Ibid.*, 53–54, 153–191.

⁴² Charland, Maurice, “Constitutive Rhetoric: The Case of the People Québécois”, *Quarterly Journal of Speech*, 1987/2009, vol. 73, no. 2, 133–150.

⁴³ Hoebeke, Tim et al., “Heroes in the Sports Pages. The Troubled Road to Victory for Belgian Cyclist Tom Boonen”, *Journalism Studies*, 2011, vol. 12, no. 5, 658–672.

charakteristikų įvairovė yra plati, o aprašomos problemos, su kuriomis jis susiduria, – kasdienės, buitškos, atpažįstamos. Psichologinis žiniasklaidos tekstų patrauklumas nulemia tai, kad, archetipais perteikdama socialinę tikrovę, žiniasklaida kuria dalyvaujamumo naratyve efektą ir sudaro auditorijai sąlygas susitapatinti su vaizduojamais įvykiais bei skirtingais pagrindinio veikėjo portretais⁴⁴. Archetipais perteikdama socialinę tikrovę, vaizdiniais parodydama savo požiūrį į ją, žiniasklaida pasiūlo, kaip suvokti, interpretuoti socialinę tikrovę ir kokias konotacijas jai suteikti.

Archetipai periodinės spaudos leidinių „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“ tekstuose: metaforiško pasakojimo analizė emigracijos tema (1991–2017 m. laikotarpiu)

Tyrimo metodologija ir metodai. Siekiant ištirti, kokį pasakojimą apie emigraciją žiniasklaida – periodinė spauda – sukonstruoja archetipais ir kokiomis ypatybėmis jis pasižymi, atliekamas empirinis tyrimas. Tyrimu norima nustatyti,

Q1: kokie archetipai vyrauja pasirinktuose periodinės spaudos leidinių tekstuose pristatant emigraciją kaip socialinę problemą – atskleidžiant emigracijos priežastis ir poveikį;

Q2: kokios herojaus charakterio transformacijos yra susijusios su emigracija kaip socialine problema;

Q3: kokiais stebuklinės retorikos ypatumais pasižymi pasakojimo apie emigraciją vyksmas;

Q4: kokios socialinės visuomenės grupės yra išryškinamos archetipais, kokios yra jų charakteristikos.

Empiriniam tyrimui atlikti buvo pasirinkti du periodinės spaudos leidiniai: „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“. Tokį pasirinkimą nulėmė šių leidinių turinio specifika. Abiejų periodinių spaudos leidinių publikacijų tematika 1991–2017 m. laikotarpiu kito iš kokybinės į bulvarinę. „Respublikos“ turinys, visu gyvavimo laikotarpiu veikiamas politinių, ekonominių, socialinių faktorių, tapo šališkas⁴⁵, o „Lietuvos ryto“ turinio išskirtinumą nuo 1996 m. formavo publikacijos gyvenimo būdo, sporto, kriminalų tematika⁴⁶. Atsižvelgiant į empirinio tyrimo specifiką, žurnalistinių publikacijų tematikos bulvarėjimas laikomas pagrindine sąlyga, dėl kurios gausėjo meninio-publicistinio žanro tekstų periodinės spaudos leidinių puslapiuose.

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas 26 metų laikotarpis, leidžiantis pristatyti skirtingus emigracijos kaip socialinės problemos raidos etapus. Emigracijai būdingi įvairūs politiniai, ekonominiai, socialiniai dėsningumai, suformavę emigracijos iš Lietuvos specifiką per

⁴⁴ Kitch, Carolyn, „A News of Feeling as Well as Fact. Mourning and Memorial in American Newsmagazines“, *Journalism*, 2000, vol. 1, no. 2, 171–195.

⁴⁵ Nabažaitė, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas...*, 88.

⁴⁶ Merkytė, Rūta, „Dienraščio „Lietuvos rytas“ turinio kokybės pokyčiai 1990–2000 metais“, *Žurnalistikos tyrimai* 3 (2010), 99–116.

keturias emigracijos bangas⁴⁷. Todėl norint nustatyti pasakojimo apie emigraciją ypatybes, archetipus, reikalinga analizuoti ilgą laikotarpį. Tekstų skaičius emigracijos bangų laikotarpiais yra netolygus (58,7 proc. tekstų sutelkta antrosios emigracijos bangos metu), todėl metaforiškas pasakojimas chronologiškai netyrinėjamas. Laikoma, kad metaforiško pasakojimo bruožus atskleidžia visam 1991–2017 m. laikotarpiui būdingas pasakojimas.

Kadangi objektyviems rezultatams gauti vieno periodinės spaudos leidinio numerio per mėnesį (12 numerių per metus) dažniausiai nepakanka⁴⁸, nuspręsta periodinių spaudos leidinių numerių skaičių padidinti ir analizuoti tris numerius per mėnesį (36 numerius per metus). Iš viso buvo peržiūrėti 936 „Respublikos“ ir 936 „Lietuvos ryto“ numeriai. Atsižvelgiant į „Respublikos“ ir „Lietuvos ryto“ periodiškumą, jų atranka atlikta savaitių ir savaitių dienų (išskyrus sekmadienius) derinimo principu. Kiekvienas metų mėnuo buvo suskirstytas į keturias savaites. Norint, kad trys numeriai per mėnesį patektų į imtį, pradedant nuo pirmojo mėnesio pirmosios savaitės pirmosios dienos, buvo skaičiuojama kas šešias dienas. Į imtį pateko ir abiejų periodinių spaudos leidinių priedai: „Respublikos“ priedas „Gyvenimas“ ir „Lietuvos ryto“ priedas „Gyvenimo būdas“. Šie priedai kartu su laikraščiais 1991–2017 m. laikotarpiu ėjo visą laiką, todėl periodinių leidinių priedų analizė leido palaikyti analizuojamų tekstų vientisumą.

Skaitant visas tiriamąjį laikotarpį periodinės spaudos leidiniuose publikuotas žmonių asmeninio gyvenimo istorijas, sukurtas kaip apybraižos, tyrimui tinkamos istorijos buvo atrinktos pagal raktažodžius „emigracija“, „emigrantai“, „išvykimas“. Į atranką pateko istorijos, kuriose emigracija yra pagrindinė straipsnio tema (pavyzdžiui, karjera ir darbas, santuoka su kitataučiais, studijos, trėmimai, laimės paieškos ir kt.), ir istorijos, kuriose emigracija yra vienas iš kitos temos pristatymo aspektų (pavyzdžiui, šeimos dramos, įvaikinimas, liga ir kt.). Analizei tinkamos istorijos, taikant kriterinę atranką, buvo išrinktos rankiniu būdu. Iš viso išanalizuotos 288-ios žmonių asmeninio gyvenimo istorijos.

Tyrimui atlikti buvo taikoma kiekybinė šio straipsnio autorės sukonstruota metaforiško pasakojimo analizės schema. Ši schema remiasi naratyvinės analizės principais ir yra originalios, daktaro disertacijos pagrindu parengtos naratyvo tyrimo prieigos elementas⁴⁹. Laikoma, kad metaforiškas pasakojimas – tai iš skirtingų istorijų visumos žiniasklaidos sukonstruojamas vienas bendras – visuminis – pasakojimas, pasižymintis specifiniais požymiais: originaliais veikėjų charakteriais, dinamiška įvykių plėtotė, menine raiška⁵⁰. Atsižvelgiant į metaforiško pasakojimo struktūrą, iš kurios jis atpažįstamas, veikėjus atitinka archetipų dedamoji, siužetą išryškina pasakojimo įvykių vyksmo kaitos fazės, o

⁴⁷ Straipsnio autorė, remdamasi sociologiniais aiškinimais, įvardija tokią emigracijos seką: 1991–1993 m. – pirmoji emigracijos banga; 1994–2003 m. – antroji emigracijos banga; 2004–2013 m. – trečioji emigracijos banga; 2014–2016 m. – ketvirtoji emigracijos banga. Nabažaitė, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas...*, 76; Sipavičienė, Audra ir Stankūnienė, Vlada, “The Social and Economic Impact of Emigration on Lithuania, OECD, Coping with Emigration in Baltic and East European Countries”, žiūrėta 2023 vasario 11, https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/coping-with-emigration-in-baltic-and-east-european-countries_9789264204928-en#page47.

⁴⁸ Lacy, Stephen et al., “Sample Size for Newspaper Content Analysis in Multi-year Studies”, *J&MC Quarterly*, 2001, vol. 78, no. 4, 836–845.

⁴⁹ Nabažaitė, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas...*, 48–61.

⁵⁰ *Ibid.*, 18–19.

retoriką – stebuklinės retorikos raiška pasakojimo įvykiuose. Pagal straipsnyje taikomą pasakojimo apibrėžtį, metaforiško pasakojimo specifikai išryškinti reikalingas gausus ir įvairiomis charakteristikomis pasižymintis naratyvo elementų masyvas. Nuosekli pasakojimą sudarančių įvykių seka ir tęstinumas nulemia tai, kad naratyve gaunamos kiekybinės duomenų analizės charakteristikos⁵¹. Tyrime analizuojamos emigracijos sėkmės ir nesėkmės istorijos. Konkreti charakteristika istorijai priskiriama pagal pasakojimo įvykių plėtotę: pvz., nesėkmės istorijomis pripažįstamos tos istorijos, kurių viena iš pasakojimo vyksmo kaitos fazių yra tragiška baigtis.

Tyrimo rezultatai. Metaforiškas pasakojimas apie emigraciją „Respublikoje“ ir „Lietuvos rytuose“ 1991–2017 m. laikotarpiu kuriamas pasitelkiant sėkmės istorijas (tikslu šalis kaip geresnė gyvenamoji vieta – 79,5 proc. visų tekstų, kilmės šalis kaip geresnė gyvenamoji vieta – 20,5 proc. visų tekstų). Sėkmės istorijose vyrauja trys pagrindinės emigracijos priežastys: karjera, darbas (16,2 proc.), studijos užsienyje (12,7 proc.), santuoka su kitataučiais (12,2 proc.). Karjerai, darbui yra būdingiausi *paprasto žmogaus* (45,9 proc.) ir *globėjo* (35,1 proc.) archetipai. Studijos užsienyje pristatomos *paprasto žmogaus* (55,2 proc.) ir *gudruolio* (41,4 proc.) archetipais, o santuoka su kitataučiais – *motinos* (46,4 proc.) ir *globėjo* (42,9 proc.) archetipais. Istorijos, pasibaigusios nesėkme, ryškinamos akcentuojant trėmimų (33,9 proc.) ir karo grėsmės (13,6 proc.) temas. Tekstuose abiem temomis aptinkami du pagrindiniai – *aukos* (trėmimai – 55,0 proc., karo grėsmė – 50,0 proc.) ir *didvyrio* (trėmimai – 35,0 proc., karo grėsmė – 25,0 proc.) archetipai. Vertinant bendrą sėkmės ir nesėkmės istorijų skaičių, matyti, kad metaforišką pasakojimą apie emigraciją „Respublikoje“ ir „Lietuvos rytuose“ charakterizuoja karjeros, darbo (13,9 proc.), trėmimų (13,5 proc.), studijų užsienyje (11,5 proc.), karo grėsmės (10,4 proc.) ir santuokos su kitataučiais (9,7 proc.) temos. Dažniausi periodinės spaudos leidiniuose yra *globėjo* (20,8 proc.), *paprasto žmogaus* (20,1 proc.) ir *aukos* (19,8 proc.) archetipai. Kiti archetipai išsidėsto tokia seka: *gudruolis* (15,3 proc.), *didvyris* (12,2 proc.), *motina* (10,1 proc.), *atpirkimo ožys* (1,7 proc.).

Metaforiškame pasakojime aptiriamos herojaus išgyvenamos patirtys yra įvairios: „Respublikoje“ ir „Lietuvos rytuose“ panašios reikšmės yra atgimimo (31,3 proc.), nesėkmių supaprastinimo (25,3 proc.), tragiškos baigties (20,5 proc.) įvykių vyksmo fazės. Atgimimo įvykių vyksmo fazei būdingiausi *aukos* (30,0 proc.), *globėjo* (25,6 proc.) ir *didvyrio* (24,4 proc.) archetipai. Nesėkmių supaprastinimas pristatomas pasitelkiant *paprasto žmogaus* (46,6 proc.) archetipą, o tragiškos baigties įvykių vyksmo fazėje vyrauja *aukos* (40,7 proc.) archetipas. Archetipai kitose pasakojimo įvykių fazėse išsidėsto taip: sėkminga kliūčių įveika (14,2 proc.) – *gudruolis* (53,7 proc.), nauja patirtis (8,7 proc.) – *globėjas* (48,0 proc.), *gudruolis* (44,0 proc.).

Metaforiškam pasakojimui apie emigraciją būdinga stebuklinė retorika: tiesioginės kalbos ir neįmanomybės elementų aptinkama beveik visuose „Respublikos“ ir „Lietuvos rytuose“ tekstuose (90,6 proc. visų tekstų). Pažymėtina, kad stebuklinės retorikos elementų panaudojimas pasakojimo įvykių vyksmo fazėse, herojui išgyvenant įvairias charakterio transformacijas, skiriasi. Atgimimo ir tragiškos baigties fazėse labiausiai minimi dangaus

⁵¹ *Ibid.*, 59.

kūnai, stebuklinės erdvės, skausmo, kančios vietos: *dievas* (121 kartas)⁵², *dangus* (78 kartai), *pragaras* (66 kartai), *velnias* (69 kartai), *angelas* (64 kartai). Pavyzdžiui:

[Atgimimas] <...> „Visada turiu atsarginį planą, – gyvenimo sėkmės receptu dalijosi iš Šilutės kilusi, o dabar Johanesburge su šeima gyvenanti verslininkė <...> Afrikos valstybės pavadinimas tarsi nuskambėjo Dievui į ausį <...>.“⁵³

[Tragiška baigtis] „Aš stovėjau Panerių miške prie tų baisiųjų griovių ir mėginau prisiminti savo klasės draugų veidus. Stovėjau ir visiškai nuoširdžiai stebėjau, kodėl aš gyvas, už kokius nuopelnus <...> Jie turėjo teisę, duotą Dievo ir gamtos, gyventi, baigti gimnaziją, sukurti šeimas, dirbti <...>.“⁵⁴

Nesėkmių supaprastinimo ir sėkmingos kliūčių įveikos fazėse, priešingai, matoma didelė *gyvūnus*, *gamtą*, *žmogaus kūną* (107 kartai) ir *magiškas būtybes*, *burtus*, *pasivertimus* (78 kartai) įprasminančių elementų raiška. Šios pasakojimo kaitos fazės vienintelės aiškiau parodo ir *magiškų daiktų* (44 kartai), *magiškų skaičių* (31 kartas) egzistavimą metaforiško pasakojimo kompozicinėje struktūroje. Pavyzdžiui:

[Nesėkmių supaprastinimas] <...> „Aš stoviu naktyje virš vandenyno, virš milijoninio miesto ir nesijaučiu nesava. Viskas visiškai kitaip negu kitur, bet ši vieta skiriasi nuo kitų pirmą kartą lankomų, nes aš čia viską žinau <...> Nuo neatmenamų laikų čia gyvenančios dvasios smalsiai mumis domisi. Kažkokie šilti virpantys tumulai nusliugia kalno keterą ir apgaubia mus. Kažkokios kitos, galingesnės būtybės stebi mus nuo kalno iš toliau <...>.“⁵⁵

[Sėkminga kliūčių įveika] <...> „Jei ne patirtas dvasinis ir fizinis skausmas, beprasmės mirties baimė, ypač slegianti nežinomybė, ši istorija primintų kino filmą ir Viktorui. Tik filmą žiūri iš šalies, o čia – realybė, kur pagrindinis veikėjas esi tu pats, ir kiekvieną sekundę ant plauko kabo tavo, o ne kažkokio filmo herojaus gyvybė <...> Supratau, kad, išskyrus save, daugiau neturiu ko prarasti <...> Juk turėjau tik du variantus – bėgti arba ramiai sėdėti <...>.“⁵⁶

Naujos patirties įgijimo fazėje stebuklinės retorikos raiška skurdi. Stebuklinės retorikos elementai joje beveik neatsispindi, matoma vienintelė kategorija – *gyvūnai*, *gamta*, *žmogaus kūnas* (7 kartai).

Vertinant herojaus charakteristikas, metaforiškame pasakojime apie emigraciją galima išskirti kelias pagrindines veikėjų grupes: tai – visuomenė (37,5 proc.), žymūs žmonės (20,8 proc.), išeiviai (15,3 proc.) ir tremtiniai (13,5 proc.). Visuomenei priskiriami *paprasto žmogaus* (37,0 proc.) ir *globėjo* (28,7 proc.) archetipai. Pristatant žymius žmones, „Respublikoje“ ir „Lietuvos ryte“ ryškiausias *didvyrio* (33,3 proc.) archetipas. *Didvyrio* archetipo

⁵² Stebuklinės retorikos elementų raiška pastebima kartais. Laikoma, kad viename tekste tas pats stebuklinės retorikos elementas gali pasikartoti daugiau negu vieną kartą, todėl nustatyti procentinę išraišką netikslinga, nes ji neparodo aiškių tendencijų.

⁵³ „Lietuvės atsarginius planus sugriovė joga ir indų kilmės mylimasis“, *Lietuvos rytas*, 2015 spalio 24, Nr. 43.

⁵⁴ „Keturiasdešimt penki iš Lietuvos Jeruzalės“, *Respublika*, 1992 kovo 19, Nr. 54 (678).

⁵⁵ „Prisimenant iškiliausią Lietuvos moterį“, *Respublika*, 1994 vasario 9, Nr. 27 (1158).

⁵⁶ „Įkaito stiprybė – beprotiškas noras gyventi“, *Lietuvos rytas*, 2000 rugsėjo 23, Nr. 224.

vyravimą tekstuose apie žymius žmones nulemia tai, kad periodinės spaudos leidiniuose labiausiai akcentuojami sportininkų pasiekimai (50,0 proc. visų tekstų). Išeiviai ir tremtiniai dažniausiai apibūdinami *aukos* (išeiviai – 45,5 proc., tremtiniai – 76,9 proc.) archetipu.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas. Atlikus analizę, matyti, kad archetipų pateikimą metaforiškame pasakojime periodinės spaudos leidiniuose „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“ nulemia emigracijos specifika. Metaforiškas pasakojimas, pasitelkiant emigracijos sėkmės istorijas, kuriamas panaudojant paprasto žmogaus, globėjo ir gudruolio archetipus. Šie archetipai aptinkami tekstuose karjeros, darbo, studijų užsienyje ir santuokos su kitataučiais temomis. Santuokos su kitataučiais tema vienintelė aiškiau parodo motinos archetipo pateikimą periodinėje spaudoje. Nesėkme pasibaigusiose emigracijos istorijose išryškėja aukos ir didvyrio archetipų raiška, jie įtvirtinami tekstuose trėmimų ir karo grėsmės temomis. Vertinant bendrą metaforišką pasakojimą sudarančių istorijų skaičių, tekstuose apie emigraciją kaip socialinę problemą „Respublikoje“ ir „Lietuvos ryte“ būdingiausi globėjo, paprasto žmogaus ir aukos archetipai. Tekstams apie emigraciją nebūdingas atpirkimo ožio archetipas, jo raiška periodinės spaudos leidiniuose yra nežymi. Herojus metaforiškame pasakojime išgyvena tris pagrindines pasakojimo įvykių vyksmo kaitos fazes: atgimimą, nesėkmių supaprastinimą ir tragišką baigtį. Atgimimas siejamas su aukos, globėjo ir didvyrio archetipais, nesėkmių supaprastinimas vaizduojamas pasitelkiant paprasto žmogaus archetipą, o tragiška baigtis – aukos archetipą. Metaforiškam pasakojimui būdinga stebuklinė retorika, kuri turi specifinių požymių. Atgimimo ir tragiškos baigties fazių aprašymuose matoma plati neįmanomybės elementų, žyminčių dangaus kūnus, stebuklines erdves, skausmo, kančios vietas, raiška. Nesėkmių supaprastinimo ir sėkmingos kliūčių įveikos fazėse atsiranda gyvūnus, gamtą, žmogaus kūną ir magiškas būtybes, burtus, pasivertimus įprasminančių neįmanomybės elementų. Herojus metaforiškame pasakojime apie emigraciją dažniausiai įgauna visuomenės, žymių žmonių, išeivių ir tremtinių charakteristikų. Visuomenė vaizduojama paprasto žmogaus ir globėjo archetipais, žymūs žmonės – didvyrio, o išeiviai ir tremtiniai – atitinkamai aukos archetipais.

Išvados

Žiniasklaida, konstruojamuose tekstuose pasitelkdama archetipus, formuoja socialinės tikrovės suvokimą ir auditorijos nuostatas. Archetipais perteikdama moralinę socialinės tikrovės vertinimą, sukonstruodama pasakojimą, žiniasklaida auditorijai pasiūlo, kaip suvokti ir interpretuoti socialinės tikrovės aktualijas. Empirinis tyrimas parodė, kad metaforiško pasakojimo emigracijos tema pateikimas periodinėje spaudoje yra šabloniškas, stereotipiškas. Periodinės spaudos leidiniuose emigracija pristatoma pasitelkiant sėkmės ir nesėkmės istorijas. Sėkmės istorijose vyrauja paprasto žmogaus, globėjo, gudruolio archetipai, siejami su karjera, darbu, studijomis užsienyje, santuoka su kitataučiais. Nesėkmės istorijoms būdingi hiperbolizuoti aukos ir didvyrio archetipai, atskleidžiami tekstuose apie trėmimus ir karo grėsmę. Vertinant herojaus išgyvenamas charakterio transformacijas, matyti, kad herojaus patirtys kelionėje ir joms suteikiami archetipai yra

nuspėjami, tendencingi. Pasakojime apie emigraciją dažniausiai aptinkamos atgimimo, nesėkmių supaprastinimo ir tragiškos baigties pasakojimo įvykių vyksmo fazės, atitinkamai vaizduojamos panaudojant aukos, globėjo, didvyrio ir paprasto žmogaus archetipus. Metaforiškam pasakojimui būdinga stebuklinė retorika – taip pat specifinė, matomas aiškus pasidalijimas tarp neįmanomybės elementų raiškos pasakojimo įvykių vyksmo fazėse. Pasakojimo specifika nulemia veikėjų charakteristikų pasiskirstymą: visuomenei priskiriami paprasto žmogaus ir globėjo archetipai, žymiesiems žmonėms – didvyrio archetipas, o išeiviams ir tremtiniais – aukos archetipas. Stereotipinį pasakojimo apie emigraciją pobūdį nulėmė tai, kad buvo tiriami tik meninio-publicistinio žanro tekstai. Siekiant gauti kitokius rezultatus, archetipų pateikimą žiniasklaidoje galima tirti analizuojant naujienas. Kadangi žiniasklaidos tekstams būdinga žanrų konvergencija, manytina, kad metaforiškas pasakojimas pritaikomas analizuojant reportažus. Reportažų informacinė struktūra turi aprašymo, pasakojimo elementų, kurie gali būti laikomi naratyviniais požymiais.

Literatūra

- Barnett, Barbara, “Medea in the Media. Narrative and Myth in Newspaper Coverage of Women Who Kill Their Children”, *Journalism*, 2006, vol. 7, no. 4, 411–432.
- Berkowitz, Dan, “Suicide Bombers as Woman Warriors: Making News Through Mythical Archetypes”, *J&MC Quarterly*, 2005, vol. 82, no. 3, 607–622.
- Berkowitz, Dan ir Nossek, Hillel, “Myths and News Narratives: Towards a Comparative Perspective of News”, *Ecquid Novi: African Journalism Studies*, 2001, vol. 22, no. 1, 41–56.
- Bird, Elizabeth S. ir Dardenne, Robert W., “Myth, Chronicle and Story: Exploring the Narrative Qualities of News”, in *Media, Myths and Narratives: Television and the Press*. Sage Publications, 1987, 67–86.
- Booker, Christopher, *The Seven Basic Plots: Why We Tell Stories*. London, New York: Bloomsbury Academic, 2004.
- Braga, Adriana, “Mind as Medium: Jung, McLuhan and the Archetype”, *Philosophies*, 2016, vol. 1, 220–227.
- Błocian, Ilona, “The Archetype of the Trickster in the Writings of C. G. Jung”, *Studia Religiológica*, 2020, vol. 53, no. 3, 227–238.
- Campbell, Joseph, *The Hero With a Thousand Faces*. Canada: New World Library, 2008.
- Charland, Maurice, “Constitutive Rhetoric: The Case of the Peuple Québécois”, *Quarterly Journal of Speech*, 1987/2009, vol. 73, no. 2, 133–150.
- Coman, Mihai, “News Stories and Myth – the Impossible Reunion?”, in *Media Anthropology*. Sage Publications, 2005, 111–120.
- Cooper, Constance S. E., *Telling Grimm Tales: Rhetoric That Molds, Comforts and Remains*: Master Theses 2204. Charleston, Illinois: Eastern Illinois University, 1992.
- Dardenne, Robert, “Journalism”, in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London and New York: Routledge, 2008, 267–270.
- Dementavičiūtė-Stankuvienė, Deimantė, *Nacionalinio herojaus reprezentacijos kaita sovietiniame ir postsovietiniame Lietuvos dramos teatre: daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, menotyra (H 003)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019.

- Dervinytė, Inga, „Conceptual EMIGRATION and IMMIGRATION Metaphors in the Language of the Press: A Contrastive Analysis“, *Kalbų studijos* 14 (2009), 49–55.
- Faber, Michael A. ir Mayer, John D., „Resonance to Archetypes in Media: There's Some Accounting for Taste“, *Journal of Research in Personality*, 2009, vol. 43, 307–322.
- Gutsche Jr., Robert E. ir Salkin, Erica, „It's Better Than Blaming a Dead Young Man: Creating Mythical Archetypes in Local Coverage of the Mississippi River Drownings“, *Journalism*, 2013, vol. 14, no. 1, 61–77.
- Gutsche Jr., Robert E. ir Salkin, Erica, „Who Lost What? An Analysis of Myth, Loss, and Proximity in News Coverage of the Steubenville Rape“, *Journalism*, 2016, vol. 17, no. 4, 456–473.
- Hoebeker, Tim et al., „Heroes in the Sports Pages. The Troubled Road to Victory for Belgian Cyclist Tom Boonen“, *Journalism Studies*, 2011, vol. 12, no. 5, 658–672.
- Kelsey, Darren, „Psycho-discursive Constructions of Narrative in Archetypal Storytelling: A Discourse-mythological Approach“, *Critical Discourse Studies*, 2021, vol. 18, no. 3, 332–348.
- Kitch, Carolyn, „A News of Feeling as Well as Fact. Mourning and Memorial in American Newsmagazines“, *Journalism*, 2000, vol. 1, no. 2, 171–195.
- Kregždė, Sigitas, „Archetipai“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2023 vasario 3, <https://www.vle.lt/straipsnis/archetipas-1/>.
- Lacy, Stephen et al., „Sample Size for Newspaper Content Analysis in Multi-year Studies“, *J&MC Quarterly*, 2001, vol. 78, no. 4, 836–845.
- Lietuvos rytas*, 2000 rugsėjo 23, Nr. 224.
- Lietuvos rytas*, 2015 spalio 24, Nr. 43.
- Lule, Jack, *Daily News, Eternal Stories: The Mythological Role of Journalism*. New York: Guilford Press, 2001.
- Lule, Jack, „Myth and Terror on the Editorial Page: The New York Times Responds to September 11, 2001“, *J&MC Quarterly*, 2002, vol. 79, no. 2, 275–293.
- Lule, Jack, „News as Myth. Daily News and Eternal Stories“, in *Media Anthropology*. Sage Publications, 2005, 101–110.
- Lule, Jack, „News Myths“, in *The International Encyclopedia of Communication: 1–2 (A–Z)*. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing, 2008.
- Marcinkevičienė, Rūta, *Emigracija spaudoje: požiūrio atspindys ar formavimas*, žiūrėta 2023 sausio 31, <http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/Emigracija.pdf>.
- Marcinkevičienė, Rūta, *Spaudos tekstų žanrai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.
- Merkytė, Rūta, „Dienraščio „Lietuvos rytas“ turinio kokybės pokyčiai 1990–2000 metais“, *Žurnalistikos tyrimai* 3 (2010), 99–116.
- Nabažaitė, Erika, *Žiniasklaidos naratyvo tyrimo prieigos konstravimas: Lietuvos periodinės spaudos leidinių „Respublika“ ir „Lietuvos rytas“ publikacijų emigracijos tema analizė (1991–2017): daktaro disertacija, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija (S 008)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2022.
- Nunes, Vanessa ir Greenhill, Pauline, „Constructing Fairy-Tale Media Forms. Texts, Textures, Contexts“, in *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures*. New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018, 20–28.
- Rasinger, Sebastian M., „Lithuanian Migrants Send Crime Rocketing: Representation of “New” Migrants in Regional Print Media“, *Media Culture & Society*, 2010, vol. 32, no. 6, 1021–1030.
- Respublika*, 1992 kovo 19, Nr. 54 (678).

Respublika, 1994 vasario 9, Nr. 27 (1158).

Sipavičienė, Audra ir Stankūnienė, Vlada, "The Social and Economic Impact of Emigration on Lithuania, OECD, Coping with Emigration in Baltic and East European Countries", žiūrėta 2023 vasario 11, https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/coping-with-emigration-in-baltic-and-east-european-countries_9789264204928-en#page47.

Sirgėdaitė, Vidmantė ir Schuck, Andreas R. T., "Framing Emigration in Lithuania: Media Portrayal and Effects on Public Opinion". Paper presented at the Etmaal van de Communicatiewetenschap, 9–10 February 2012, Leuven, Belgium.

Sternadori, Miglena, "The Witch and the Warrior. Archetypal and Framing Analyses of the News Coverage of Two Mass Shootings", *Feminist Media Studies*, 2014, vol. 14, no. 2, 301–317.

Tereškinas, Artūras, „Imigracijos diskursai JAV ir Airijos spaudoje“, *Filosofija. Sociologija* 20 (4) (2009), 302–309.

Tereškinas, Artūras, „Imigrantai Didžiosios Britanijos, Ispanijos ir Norvegijos spaudoje“, in *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, 71–86.

Thomas, Bronwen, *Narrative. The Basics*. London and New York: Routledge, 2016.

Valiulienė, Edita, „Lietuviai svetur: emigracija šių dienų Lietuvos spaudoje“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (11) (2011), 43–54.

Zipes, Jack, *The Irresistible Fairy Tale. The Cultural and Social History of a Genre*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2012.

Zipes, Jack, "Towards a Theory of the Fairy-Tale Film: The Case of Pinocchio", *The Lion and the Unicorn*, 1996, vol. 20, no. 1, 1–24.

Erika NABAŽAITĖ

ÉMIGRÉ ARCHETYPES IN THE PERIODICAL PRESS: AN ANALYSIS OF METAPHORICAL NARRATIVES ON THE TOPIC OF EMIGRATION

Summary. The archetypes of the actions of characters and the description of events that media promote in narratives provide interpretations and evaluations of reality as well as influence the attitudes of audiences. This article investigates what sort of narrative with what kind of distinguishing features the media, in particular the periodical press, construct to function as archetypes. Analyzing the presentation of metaphorical narratives about emigration in the newspapers "Respublika" and "Lietuvos rytas" during the period from 1991 to 2017 allows the researcher to pin down the specific features of archetypes and the way these archetypes are expressed on the subject of emigration.

The results of this empirical research show emigration to be presented through stories both of success and of failure. The success stories are dominated by the archetypes of an ordinary person, a protector, and a weissenheimer. These types reveal themselves in stories about careers, about working and studying abroad, and about marriages to non-Lithuanians. Stories of failure feature the archetypes of victims and of heroes that manifest themselves in stories about war and deportation. In stories about emigration as a social problem the archetypes of a protector, an ordinary person, and a victim occur most frequently. The hero lives through the narrative phases of a rebirth, the simplification of failures,

and a tragic demise. These phases are recounted through the archetypes of the victim, the protector, and the ordinary person. The metaphorical narrative is distinguished by a special rhetoric of miraculism. In the phases of rebirth and tragic demise we see many expressions of impossible elements signifying celestial bodies, miraculous spaces, and places of pain and suffering. And the phases of the simplification of failures and of the successful overcoming of obstacles present elements of animal, natural, and human bodies and transformations of magical beings that make the impossibilities meaningful. In the metaphorical narrative about emigration the hero most often attains the features of notable persons who either went abroad or had been deported. Society is depicted through the archetypes of the ordinary person and the protector; famous personalities are depicted through the archetype of the hero; and those who went abroad or were deported are depicted through the archetype of the victim. The results of the empirical investigation show that the presentation of metaphorical narratives about emigration in the periodical press is predictable and stereotypical.

Keywords: archetypes, media, periodical press, emigration, metaphorical narrative.

Diasporos istorija ir kultūra

Jerzy GRZYBOWSKI
University of Warsaw

Catholic Ministry Among Polish Economic Emigrants in Latvia and Estonia (1928–1939)¹

Summary. The economic emigration from Poland to Latvia and Estonia was a consequence of the socio-economic situation in both countries. The internal determinants of emigration were agrarian overpopulation and poverty in the Polish countryside. In this situation, many people saw a chance to improve their existence in exile. The problem of overpopulation and an excess of hands in the Polish countryside coincided with rapid economic development in Latvia and Estonia, which led to a shortage of manpower in agriculture. The emigration movement to Latvia lasted from 1928 to 1939. Emigration to Estonia lasted only three years: 1937–1939. The number of Polish workers employed in Latvian agriculture is estimated at over 100,000 people. In Estonia, there were five to seven thousand Polish farmers and several hundred miners.

The religious structure of the emigrants was diverse; most were Catholics. The Polish authorities tried to provide these people with pastoral care, sending Polish priests to Latvia and Estonia in order to prevent the assimilation of Poles in exile to the local, predominantly Protestant, population. However, the Latvian authorities opposed the actions of the Polish clergy – this was due to the complexity of Polish-Latvian relations inside the country at the time. Nevertheless, many emigrants did not attend church because they received increased wages for working on Sundays.

Keywords: Poland, Latvia, Estonia, economic emigration, religion, Catholic Church.

Introduction

This publication aims to present the activities of the Polish authorities to provide Catholic pastoral care for Polish labour migrants in Latvia and Estonia from 1928 to 1939. The article is based on the available documents of the Polish, Latvian, and Estonian state offices

¹ The publication is the consequence of a research project (registration no. 2018/31/B/HS3/02042) funded by a grant from the National Science Centre, Poland.

and institutions dealing with the organization of migration from Poland to the Baltic countries during the period in question.

Before discussing the issue, it is necessary to outline the main reasons for the emigration of laborers from Poland to Latvia and Estonia. Economic emigration from Poland to Latvia and Estonia in the interwar period was a result of the socio-economic situation in both countries. The immediate reason was poverty in Poland, especially among the rural population, and relatively easy access to the foreign labor market. In the interwar period, agrarian overpopulation in Poland led to a constant increase in the number of “redundant people” in the countryside, which amounted to a figure from 3 to 5 million (almost 1/4 of the total rural population) in the interwar period. One of the ways to at least partially relieve this problem was seasonal emigration. Agrarian overpopulation and unemployment in the Polish countryside coincided with increasing labor shortages in Latvian and Estonian agriculture due to a reduced birth rate during the war and the first post-war years and the growing migration of the rural population to better-paid jobs in industry and construction. Consequently, both Baltic states opened their labor markets to Polish workers: Latvia in 1928 and Estonia in 1937. However, the difference between both countries was that Estonia needed both industrial and agricultural workers. In independent interwar Estonia, the fuel industry developed rapidly. Estonia had oil shale deposits, one of the country’s most significant natural resources. From 1932 to 1936, oil shale production recorded a steady increase. Estonia needed foreign miners to work in the shale mines. The only country supplying Estonia with miners was Poland, as the young Estonian oil sector could not meet the expectations of skilled professionals from Western Europe.² In 1937, several hundred Polish miners arrived in Estonia and were employed at the mine in Kiviõli. There was a Polish mining colony in this village from 1937 to 1939.³

The available sources’ analysis shows that the labor supply significantly exceeded the demand.⁴ State offices and agencies were overwhelmed with applications from citizens who wished to go to work abroad and for various reasons had not been recruited.⁵ It is impossible to determine the exact number of Polish economic migrants in Latvia and Estonia. Official statistics only provide the number of departures, so if emigrants went to Latvia more than once, they were counted several times. In addition, we lack data on illegal emigrants, the exact number of which remains unknown, to obtain a complete picture. With a high degree of probability, we can assume that about 100,000 Polish agricultural workers passed through Latvia, while around 8,000 farming workers and 300 miners went to Estonia. The emigration of Polish farm workers to Latvia and Estonia was seasonal (with the exception of miners who worked all year round). Typically, the season lasted for 7–8 months: from mid-April to mid-November. Some emigrants decided to stay in Latvia

² Lewandowski, Jan, *Historia Estonii*. Wrocław: Trio, 2002, 189.

³ Grzybowski, Jerzy, “Polscy górnicy w Estonii w latach 1937–1939”, *Zapiski Historyczne*, 2022, vol. 87, no. 3, 101–122.

⁴ Kopeć, Bohdan, *Wychodźstwo sezonowe z Ziemi Wileńskiej do Łotwy*. Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Wydział Rolniczy, 1938, 32–33.

⁵ Letter from Nicholas and Sophia Selezny to the State Emigration Office in Vilnius, 28.04.1931. Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas (LCVA), f. 156, ap. 1, b. 69, l. 13.

during the winter season, from mid-November to mid-April. As time passed, more and more workers stayed for the winter. In this way, emigration began to lose its original seasonal character and took on the characteristics of semi-permanent emigration. This shows that the workers found better living and working conditions than in their home country.⁶

The following tables show the dynamics and numbers of Polish agricultural emigration in Latvia and Estonia.

Table 1. *Dynamics and number of Polish seasonal emigrants to Latvia*

Year	Emigration	Reemigration	Number of emigrants who stayed during the winter season
1928	1,337	?	?
1929	654	?	?
1930	655	399	256
1931	1,748	1,471	277
1932	1,882	1,382	500
1933	4,813	487	4,326
1934	11,993	10,120	1,873
1935	16,114	15,120	813
1936	19,620	17,250	2,370
1937	22,831	19,219	3,612
1938	17,844	12,103	5,741
1939	12,000	?	?

Proprietary study based on: Report of the 1st Department of the Ministry of Foreign Affairs on economic and seasonal emigration, 1939, AAN, 2-1-9596, pp. 11–12; Report and conclusions submitted by a delegation from the Vilnius Chamber of Agriculture after a trip to Latvia on October 5–10, 1938, LCVA, 148-1-856, pp. 39–41.

Table 2. *Dynamics and number of Polish seasonal emigrants to Estonia*

Year	Emigration	Reemigration	Number of emigrants who stayed during the winter season
1937	695	approx. 550	approx. 150
1938	3,886	approx. 3,000	approx. 900
1939	3,986	-	-

Proprietary study based on: Paper titled “Estonia as a new territory for Polish economic emigration”, 1938, AAN, MSZ, t. 9547, p. 58.

A characteristic feature of Polish seasonal emigration from Poland to Latvia and Estonia was the preponderance of women over men. The high share of women in the

⁶ MFA Department I paper on labor and seasonal emigration, 1939, Archiwum Akt Nowych (AAN), MSZ, t. 9596, k. 12.

emigration movement was due to a greater lack of female workers in Latvian and Estonian agriculture⁷.

Most Polish agricultural workers in Latvia worked on farms in Vidzeme and Kurzeme, where the competition of workers from other countries was the weakest. Only a few Polish emigrants found employment in Latgale, the most impoverished part of Latvia. In Estonia, by contrast, Polish workers were scattered throughout the country. The Polish seasonal workers had daily contact with their employers and their families. The mutual perception of Polish workers and Latvian and Estonian hosts was influenced by their respective approach to work organization. The average Latvian and Estonian farmers who employed Polish workers did not come from a great landowning family, but were ordinary peasants, usually working together in the field with the workers. The Latvian and Estonian hosts were very hard-working and physically strong, and they demanded the same from their employees. The personal participation of the host in all farm work increased the pressure on the worker to work harder.⁸ Not all emigrants were able to cope with this challenge. Having different standards at home, they sometimes rebelled against the rules on Latvian farms. The most desperate ones – about 10% of agricultural workers per year – even left their jobs after a few days and returned to Poland.⁹

As for the ability to adapt to local conditions and the pace of work, there were visible differences between workers from the Vilnius and Nowogródek regions and workers from the central and southern parts of Poland. The former did not have high expectations from their employers, and sometimes they did not even demand the standard provided for in their contracts. Economic emigration from this region to Latvia had a long tradition, so the emigrants knew quite well what conditions awaited them and were prepared for them. Workers from the Vilnius region efficiently adapted to the local terms and were also willing to stay in Latvia during the winter season. Seasonal workers from other parts of Poland had different attitudes. This group included people who had previously worked as seasonal workers in Germany. So they could compare working conditions in Latvia with those in Germany.¹⁰

The religious and ethnic structure of Polish economic emigrants

The ethnic and religious composition of the emigrants was diverse because the majority of seasonal emigrants in Latvia and Estonia came from areas with very different religious and national structures. In Latvia, the dominant element among the emigrants were

⁷ Ormicki, Wiktor, *Struktura demograficzna wychodźstwa sezonowego z Ziemi Wileńskiej do Łotwy w roku 1935*. Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Wydział Rolniczy, 1938, 15.

⁸ Kopeć, *Wychodźstwo sezonowe z Ziemi Wileńskiej do Łotwy*, 145.

⁹ Stranga, Aivars, *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika 1934–1940*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017, 76; Letter from the Polish Consulate in Riga to the Ministry of Foreign Affairs, 09.03.1933, AAN, MSZ, t. 89, k. 4.

¹⁰ Landau, Ludwik, *Wychodźstwo sezonowe na Łotwę i do Niemiec w 1937 roku: na podstawie ankiety Instytutu Gospodarstwa*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1966, 48–49.

Roman Catholics, who constituted slightly more than half of all seasonal workers. The second place was taken by Orthodox believers, who accounted for over 1/3 of all emigrants. In the third place were the Old Believers, whose number never exceeded 10%. In terms of nationalities, Poles (approx. 60%) and Belarusians (approx. 35%) dominated. There were also representatives of other national groups (e.g., Lithuanians and Russians).¹¹ The situation was slightly different for Polish seasonal workers in Estonia. The number of Catholics and Orthodox was comparable: 49% and 50%, respectively. Numerically, Poles (69%) and Belarussians (26%) dominated. Representatives of other religious denominations and nationalities accounted for a negligible percentage.¹²

The high portion of representatives of religious and national minorities can be explained primarily by the area of recruitment, which comprised a significant percentage of the non-Polish and non-Catholic population. Almost 80% of Polish seasonal emigrants in Latvia and 100% in Estonia were residents of the Vilnius and Nowogródek voivodships. These regions differed significantly from the rest of Poland in terms of nationality and religion.¹³ The religious statistics can be considered as trustable. The nationality structure, on the other hand, requires additional comments. Traditionally, nationality in the eastern territories of the Second Polish Republic was identified with religious affiliation: Catholics were counted as Poles, Orthodox as Belarusians. But this identification was only partially correct. While Orthodox peasants only rarely declared themselves to be of Polish nationality, the percentage of Belarusians among Catholics was sometimes higher. Given this circumstance, we can assume that the number of emigrants of Belarusian nationality must have been slightly higher than the one listed in the official statistics. The Polish authorities tried to maintain a high percentage of Poles among the seasonal emigrants. In the case of emigration movements to Latvia and Estonia, however, it was difficult to fulfill this postulate due to the high number of non-Polish residents in Vilnius and Nowogródek and the higher percentage of non-Polish migrants who stayed during the winter. During discussions at the Ministry of Foreign Affairs, voices of regret were expressed concerning the non-Polish component of seasonal emigration to Latvia, which were thought to damage the Polish reputation abroad.¹⁴

Unlike the agricultural workers, the Polish miners in Estonia were characterised by national and religious homogeneity. They were Polish Catholics from the Olkusz, Częstochowa and Poznań areas.¹⁵

¹¹ *Ibid.*, 42–43.

¹² The paper entitled "Recruitment of Seasonal Agricultural Workers in Estonia", 1939, AAN, MSZ, t. 9653, k. 143.

¹³ In 1931, in Vilnius province, Poles accounted for 59.7%, Belarusians 22.7%, Jews 8.5%, Lithuanians 5.2%. The religious situation in the province was as follows: Catholics 62.5%, Orthodox 25.4%, Judaism 8.7%. In Novogrudok province: Poles 52%, Belarusians 39%, Jews 6.8%. The religious situation in this province: Catholics 40.1%, Orthodox 51.3%, Judaism 7.8%.

¹⁴ Grzybowski, Jerzy, *Emigracja zarobkowa z Polski na Łotwę i do Estonii w latach 1928–1939*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021, 329.

¹⁵ Grzybowski, Jerzy, "Polscy górnicy w Estonii w latach 1937–1939", *Zapiski Historyczne*, 2022, vol. 87, no. 3, 117.

Pastoral care among Polish agricultural workers in Latvia

The time the workers spent abroad was not entirely filled by work. Their spare time was spent differently depending on the situation and their preferences. Seasonal emigration came from a conservative rural environment. An essential part of the life of the emigrants was, therefore, participation in religious services. In terms of religion, Protestantism predominated in both Baltic States, while Polish emigrants were primarily Catholic, Orthodox and Old Believers. Admittedly, there were dense population centres of these denominations in Latvia, but these were located in Latgale, situated outside the main migration area. Emigrants found it difficult to have regular access to worship services.

The Polish authorities, together with the heads of the Catholic Church in Poland, were keen to ensure that emigrant Catholics could actively participate in religious life. This issue was treated as more than simply satisfying the spiritual needs of its citizens. It was seen as a tool for maintaining their Polish identity. To this end, care was also taken to ensure that emigrants had contact with native Polish clergy. In 1929, at the Office of the Primate of Poland in Poznań, a separate department was established, alongside the foreign pastoral ministry, to deal with issues related to the moral and spiritual care of Polish emigrants. A circular issued in 1930 by the Consular Department of the Ministry of Foreign Affairs on the cultural care of Poles abroad stressed the duty of consulates to emphasize that the spiritual needs of emigrants be met in their mother tongue. Therefore, priests had to be of Polish nationality.¹⁶

The above guidelines were also implemented in Latvia and Estonia. The Polish press in Latvia regularly published information about the possibility of attending services celebrated by Polish priests. Pastoral work among the emigrants was carried out by four Polish priests officiating in the villages of Kieś (Latvian: Cēsis), Sigulda, Yelgava and Valmiera. These priests travelled to other localities to conduct services for seasonal workers. On the other hand, the Latvian side preferred that the local Latvian clergy serve the agricultural workers from Poland. Thus, in 1937, a church was built in the village of Pēternieki (20 km from Yelgava), where services were celebrated by Fr Leons Kundziņš, appointed by the Metropolitan of Riga as chaplain for the agricultural workers. The Latvian Chamber of Agriculture granted funds for his salary. In 1938, the Polish Ministry of Foreign Affairs considered that more Polish priests should be sent to Latvia to extend pastoral care for Polish seasonal emigrants. The main problem was that the Latvian clergy did not know the Polish language. The Polish-Latvian agreement of 29 October 1938 included a provision that Polish agricultural workers had the right to receive pastoral care in Polish and to attend mass “as long as this did not interfere with work.”¹⁷

The Polish side's efforts to have pastoral care provided to emigrants by Polish clergy did not stem solely from a desire to meet the seasonal workers' religious needs, but was grounded in a broader political and nationalistic context. There was a relatively sizeable Catholic Polish minority in Latvia. During the interwar period, Catholic parishes in

¹⁶ Agreement between the Ministry of Social Welfare of the Republic of Poland and the Ministry of Agriculture of the Republic of Latvia on Polish agricultural, seasonal and other workers, 29 X 1938, AAN, MSZ, t. 11581, k. 20.

¹⁷ *Ibid.*

Latgale and Iluksza argued over the language of religious services. The authorities in Riga made every effort to diminish the traditionally substantial Polish influence in the church with Latvian power. This antagonism sometimes caused tensions. Several priests opposed to the Latvian language in the churches were expelled from the country.¹⁸ The authorities in Warsaw feared that the relegation of the Polish from the Church would lead to the assimilation of the Polish population in Latgale. The Polish Ministry of Foreign Affairs issued a report in 1938 stating that the 66,000 Catholics in Latvia were cared for by only 3-4 priests of Polish nationality, the other priests being Latvians or Germans. The MFA report highlighted that in order to assimilate the Catholic Church in Latgale, the Ulmanis government was “unsuccessfully attempting to eliminate Polish from churches, religious instruction and catechisation, and introduce Latvian, and where this could not be accomplished for the time being, Belarusian, Lithuanian, or even Russian”.¹⁹

The Latvian authorities tried to prevent new clergy members from Poland from working among local Poles, contrary to the emigration agreement. The authorities in Warsaw, on the contrary, followed the intention of sending priests from Poland not only to lead the ministry among seasonal workers, but also to secretly conduct pastoral activity among the resident Polish population in Latvia²⁰.

An analysis of the available sources shows that church attendance of workers in Latvia left much to be desired. Many emigrants did not go to church at all due to a lack of free time and the long distance from their place of work, as the network of Catholic parishes was relatively sparse there (except in the former Polish Inflants). Legally, on Sundays and public holidays emigrants were only required to carry out necessary household and livestock chores. According to their work contracts, the workers were entitled to one free Sunday a month, and the Catholic holidays of the Ascension of the Lord and the Assumption of the Blessed Virgin Mary were days off work²¹. Despite this, there were times when landlords were reluctant to release workers for religious services. Some emigrants claimed to have witnessed derision of Catholicism, which offended their religious feelings.²² However, verifying this information’s credibility and determining its extent is impossible.

Even so the emigrants’ low level of religious activity was not only determined by the attitude of their employers on Sundays. Many workers preferred to work because they were paid double wages for working in the fields on Sundays or public holidays. In the contracts, salaries were entered separately for working on Sundays and holidays and for domestic work on those Sundays that were designated as days off. Each worker had to sign receipts for the money received on those days.²³ Nevertheless, in the Polish press in Latvia, there was no shortage of voices reprehending the widespread spiritual indifference among the

¹⁸ Skrzypek, Andrzej, *Stosunki polsko-łotewskie 1918–1939*. Gdańsk: Marpress, 1997, 113; Albin, Janusz, *Polski ruch narodowy na Łotwie w latach 1919–1940*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994, 191–192.

¹⁹ The paper entitled “Polish Education in Latvia”, 1938, AAN, MSZ, t. 10475, k. 15.

²⁰ Labor contract for Polish agricultural workers in Latvia for 1939, Działający archiw Hrodzienskaj voblasti (DAHV), f. 551, vop. 1, spr. 1340, l. 2–3.

²¹ *Ibid.*

²² Department II memo on Polish-Latvian negotiations, 21 II 1938, AAN, MSZ, t. 10474, k. 10.

²³ Labor contract for Polish agricultural workers in Latvia for 1939, l. 2–3.

emigrants, linking it to generally improper behaviour that was considered “unbecoming of a Catholic and a Christian.” From the emigrants’ accounts and reports in the Polish press, there were also workers who behaved inappropriately during church services, disrupting the mass by laughing or talking loudly.²⁴

Pastoral care among Polish agricultural workers and miners in Estonia

The religious life of Polish workers in Estonia deserves a separate mention. Poland’s emigration treaty with the country stipulated that the employer was obliged to facilitate, as far as possible, workers’ participation in religious services on Sundays and holidays²⁵. They could also receive pastoral care in their mother tongue and, in addition, participate in additional prayers as long as this did not interfere with their work.²⁶ The Catholic religion in the country spread through the Polish diaspora. In 1938, several Roman Catholic priests in Estonia held services for Poles. These included Father Vincent Denis in Tallinn, Jesuit Father Feliks Wierciński in Parnava, Father Tadeusz Krauze in Narva, Father Kazimierz Kanski in Esna, Capuchin Father Lucjan Władysław Ruszała in Petseri (now: Pechory). The last one also conducted services in Valga and Tartu²⁷. The priests mentioned above spoke Polish but were of different nationalities. For example, Fr Denis was a Lithuanian citizen, Fr Ruszała and Fr Kański had Polish citizenships, and Fr Wierciński was a citizen of the Free City of Gdańsk. In addition, four nuns from Vilnius did charity work in Estonia. All of them, except Fr Denis (vice-president of the Polish National Union in Estonia), were monks: Jesuits and Capuchins²⁸.

It became essential for the Polish MFA to provide pastoral care to the largest concentration of Poles in Estonia: the mining colony in Kiviõli. At the end of 1937 and the beginning of 1938, the Polish Mission in Tallinn made efforts to obtain permission from the local church authorities for the children of Polish miners in Kiviõli to be taught religion by a German priest, Josef Kartli, who spoke Polish.²⁹ However, most parents objected to their children being catechised by this person. That is why the MFA made efforts to send a priest from Poland. At the beginning of 1938, the Primate of Poland, August Hlond, delegated Fr Aleksander Łuniewski (from Poznań) and Religious Brother Stefan Cieśla to Kiviõli to provide pastoral care for the miners. The clergymen reported to the Polish Embassy in Tallinn on 26 March 1938; on 29 March, they took up their work in Estonia. Bringing priests from Poland, however, entailed additional expenses, as the upkeep of a parish priest cost 200 zlotys a month. Father Łuniewski came from a small and poor parish, so he needed

²⁴ Landau, *Wychodźstwo sezonowe na Łotwę i do Niemiec w 1937 roku...*, 134.

²⁵ Labor contract for Polish agricultural workers in Latvia for 1939, l. 2–3.

²⁶ “Wszystkiego po trosze”, *Nasze Życie*, 1938, no. 208, 14.

²⁷ Employment contract for Polish agricultural workers in Estonia, 1938, Rahvusarhiiv (ERA), f. 1580, n. 1, s. 1159.

²⁸ Additional agreement on the implementation of the Polish-Estonian agreement on Polish workers, AAN, MSZ, t. 9549, k. 21.

²⁹ Information from the Polish Consulate in Tallinn, ERA, f. 1112, n. 1, s. 505, l. 32.

material support. The matter was complicated because the Bishop's Curia in Tallinn did not have special funds to support Polish priests. Eventually, an agreement was reached whereby, after Father Łuniewski arrived in Kiviõli, the Estonian Apostolic Administration dismissed the clergyman from Germany but did not continue to bear the costs of maintaining the post.³⁰ After the Polish Mission in Tallinn applied to the Ministry of Foreign Affairs for help³¹, the Ministry supported the priest with 1,200 PLN, paid in monthly installments of 100–300 PLN per month.³² In addition, Fr Łuniewski received 100 zlotys monthly from the Society of Christ. However, he complained about being short of money because he had to spend a significant part of the money he received on the chapel's lease and on the salary for the second Polish priest in Kiviõli, Br Cieśla. In addition, the building required funds for maintenance (electricity, fuel, Mass wine).³³

Pastoral work was conducted in difficult circumstances. Among other things, it was hampered by the activity of various sects. Father Łuniewski counted only about 100 practising miners in his parish. Moreover, miners, especially those with many children, were generally reluctant to make any offerings to the church. Initially, there was no chapel in the village, so services took place in the room where the dance classes were held. The room had no permanent altar, decorations, or organ.³⁴

Soon the Polish Embassy in Tallinn received complaints about the new clergyman's inappropriate behaviour. From the observations of the embassy it appeared that the priest "communes and stays in the company of women who do not have a good reputation in Kiviõli, doing so openly that the priest's behaviour outrages the opinion of the local society, which, apart from Polish workers, is exclusively Orthodox or Protestant"³⁵. In addition, he ignored the warnings of the MP's staff. Given these circumstances, the Polish Embassy in Tallinn requested the Ministry of Foreign Affairs to dismiss the clergyman from Kiviõli so that he would not taint the reputation of the Catholic Church in Estonia³⁶.

The Polish mission in Tallinn informed the Apostolic Administrator of Estonia, Archbishop Eduard Proffittlich, of the complaints about Fr Łuniewski's behavior. The hierarchy took up the case. In November 1938, Kiviõli was visited by Fr Ignacy Posadzy, the superior of the Society of Christ. In December 1938, the Church authorities decided to call Fr Łuniewski back to Poland and to send a Jesuit friar in his place. This decision was precipitated by an incident at the end of November 1938 when, after holding a funeral service for a Polish miner in Kiviõli, the clergyman refused to go to the cemetery, claiming that the cart he was to ride in was not appropriate for his dignity. Consequently, the burial was conducted without the priest. This incident led to outrage among the miners, they decided to boycott Fr Łuniewski and the services he held. In addition, the matter gained publicity

³⁰ Letter from the Polish Embassy in Tallinn, 26 I 1938, AAN, MSZ, t. 10043, k. 13.

³¹ Letter from the Polish Embassy in Tallinn, 24 I 1938, AAN, MSZ, t. 11061, k. 3.

³² Letter from the Polish Embassy in Tallinn, VIII 1938, AAN, MSZ, t. 11061, k. 33.

³³ Letter from the Polish Embassy in Tallinn, III 1938, AAN, MSZ, t. 11061, k. 22.

³⁴ Letter from the Department of Poles Abroad of the Ministry of Foreign Affairs to the Polish Embassy in Tallinn, 10 III 1939, AAN, MSZ, t. 10640, k. 24.

³⁵ Letter from Rev. A. Łuniewski to the Polish Embassy in Tallinn, 2 VIII 1938, AAN, MSZ, t. 10640, k. 35.

³⁶ Fyda, Ryszard, "Emigracja polska w Estonii w latach 1918–1939", *Nasza Przyszłość*, 1994, vol. 81, 252–253.

and attracted the attention of the local press.³⁷ Fr. Stanisław Rut³⁸ succeeded Fr. Łuniewski as parish priest in Kiviõli and began holding regular services for the miners in the local chapel³⁹. Thanks to the new priest, pastoral activity gained momentum. The parish priest was able to win the favor of the parishioners. Particularly young people began to attend services and take communion in large numbers. The priest also founded an altar boys' circle with 14 members. Thanks to Fr. Rut's efforts, a chapel was moved to Kiviõli from Narva, to which a sacristy was added, thus creating a small church. The clergyman was very active not only as a chaplain to the miners in Kiviõli but also as a chaplain to Polish agricultural workers in Estonia. In the spring of 1939, Fr. Rut welcomed a transport of Polish seasonal workers at Valga station. He held a service for them and gave a sermon. Representatives of the Polish Embassy in Tallinn spoke highly of this gesture, noting that "the initiative had a positive effect on the general behaviour and attitudes of the workers, tired from the journey and excited by the prospect of existence in new conditions"⁴⁰. The clergyman served as chaplain to Polish seasonal workers and miners in Estonia until the outbreak of the Second World War.

Conclusion

Based on an analysis of available sources, it can be concluded that the Polish authorities were keen to provide Polish agricultural and industrial workers in Latvia and Estonia with pastoral care. Religious practice in the Polish language was seen as a way of preserving the national identity of the emigrants. It was assumed that this could prevent possible assimilation. In reality, however, many emigrants did not participate in religious life. This was due to objective reasons (lack of a network of Catholic parishes and shortage of Polish priests) and subjective reasons (double wages for work on holidays and Sundays). Representatives of the clergy and the Polish authorities saw this as a cause of misdemeanor and sexual promiscuity among the emigrants, which resulted in unplanned pregnancies of young female workers. These incidents cannot be statistically captured, but they clearly were not a marginal phenomenon⁴¹.

The Polish state's efforts to offer Polish emigrants in Latvia and Estonia proper pastoral care in the Polish language were limited exclusively to the Catholic denomination. There was little interest in the affairs of workers of other denominations, so we know little about their religious life. We can only assume some attended services in the local Orthodox and Old Believer parishes. There was a network of parishes of both these faiths in Latvia, but their highest concentration was in Latgale, where relatively few Polish seasonal

³⁷ Letter from the Polish Embassy in Tallinn to the Ministry of Foreign Affairs, 20 X 1938, AAN, MSZ, t. 11061, k. 40.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Letter from the Polish Embassy in Tallinn from the Ministry of Foreign Affairs, 3 XII 1938, AAN, MSZ, t. 10043, k. 49.

⁴⁰ Report "Poles in Estonia in 1938", 24 II 1938, AAN, MSZ, t. 10447, k. 8.

⁴¹ Report on the activities of the school facility in Kiviõli for the period from 5-IX-1938 to 30-VI-1939, AAN, MSZ, t. 10640, k. 50.

workers resided. In addition, there were Orthodox churches in some large cities across the country. It is reasonable to assume that these long distances and the sparse network of these parishes prevented workers from regularly attending service, as confirmed by the few accounts⁴². In Estonia, by contrast, there were numerous Orthodox parishes, especially in the northern and eastern parts of the country.

The outbreak of Second World War put an end to the emigration of Polish workers to Latvia. At the time of the German attack on Poland, there were thousands of Polish economic emigrants in Latvia. The results of the 1939 campaign directly impacted the fate of the emigrants. Most of the emigrants came from the areas that fell under Soviet occupation in the fall of 1939. In October 1939, part of the Vilnius region (including Vilnius) was handed over to Lithuania by the USSR authorities. It is known that in November and December 1939, some Polish seasonal workers left Latvia and went to places of residence in Poland. Based on data from the Latvian Ministry of Foreign Affairs, Ēriks Jēkabsons determined that approx. 9,500 Polish workers left their jobs and returned home in the autumn of 1939, 8,000 of which left for the Soviet occupation zone, while the rest left for the German one.⁴³ We do not know how many Polish emigrants returned from Estonia. But the majority of Polish economic migrants in Latvia and Estonia decided not to return home after the outbreak of Second World War. The further fate of these people was influenced by the Soviet occupation (1940–1941, then from 1944) and the German occupation (1941–1944). This topic will be the subject of further research.

References

- Albin, Janusz, *Polski ruch narodowy na Łotwie w latach 1919–1940*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994.
- Jēkabsons, Ēriks, "Polijas militārie un civilie bēgļi Latvijā 1939. un 1940. gadā", *Latvijas Vēsture*, 1993, no. 3, 33–40.
- Fyda, Ryszard, "Emigracja polska w Estonii w latach 1918–1939", *Nasza Przyszłość*, 1994, vol. 81, 211–258.
- Grzybowski, Jerzy, *Emigracja zarobkowa z Polski na Łotwę i do Estonii w latach 1928–1939*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021.
- Grzybowski, Jerzy, "Polscy górnicy w Estonii w latach 1937–1939", *Zapiski Historyczne*, 2022, vol. 87, no. 3, 101–122.
- Kopeć, Bohdan, *Wychodźstwo sezonowe z Ziemi Wileńskiej do Łotwy*. Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Wydział Rolniczy, 1938.
- Landau, Ludwik, *Wychodźstwo sezonowe na Łotwę i do Niemiec w 1937 roku: na podstawie ankiety Instytutu Gospodarstwa*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1966.
- Lewandowski, Jan, *Historia Estonii*. Wrocław: Trio, 2002, 189.
- Ormicki, Wiktor, *Struktura demograficzna wychodźstwa sezonowego z Ziemi Wileńskiej do Łotwy w roku 1935*. Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Wydział Rolniczy, 1938.

⁴² Fyda, "Emigracja polska w Estonii w latach 1918–1939", 255–256.

⁴³ Jēkabsons, Ēriks, "Polijas militārie un civilie bēgļi Latvijā 1939. un 1940. gadā", *Latvijas Vēsture*, 1993, no. 3, 33–40.

Skóra, Wojciech, *Służba konsularna Drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja, kadry i działalność*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006.

Skrzypek, Andrzej, *Stosunki polsko-łotewskie 1918–1939*. Gdańsk: Marpress, 1997.

Stranga, Aivars, *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika 1934–1940*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017.

“Wszystkiego po trosze”, *Nasze Życie*, 1938, no. 208, 14.

Jerzy GRZYBOWSKI

EKONOMINIŲ MIGRANTŲ IŠ LENKIJOS KATALIKIŠKA SIELOVADA LATVIJOJE IR ESTIJOJE 1928–1939 M.

Santrauka. Ekonominę migraciją iš Lenkijos į Latviją ir Estiją nulėmė šių šalių socialinė-ekonominė padėtis. Vidinė emigracijos priežastis Lenkijoje buvo santykinis gyventojų perteklius kaime ir jo sukeltas skurdas. Esant tokiai padėčiai daug žmonių manė, kad vienintelė išeitis pagerinti savo egzistenciją – emigravimas. Darbo rankų Lenkijos kaime perteklius atsirado tuo pat metu, kai Latvijos ir Estijos žemės ūkis sparčiai vystėsi ir šių šalių kaime trūko darbininkų. Tad darbo neturintys Lenkijos kaimo gyventojai ėmė vykti į darbo rankų stokojančią Latviją ir Estiją. Ekonominė emigracija į Latviją tęsėsi nuo 1928 iki 1939 m., o į Estiją – nuo 1937 iki 1939 m. Skaičiuojama, kad per šį laikotarpį Latvijos kaime yra dirbę daugiau kaip 100 tūkst., o Estijoje – 5–7 tūkst. Lenkijos piliečių.

Ekonominiai emigrantai labai įvairavo tautybės aspektu, tačiau daugumą jų vienijo išpažįstamas katalikų tikėjimas. Lenkijos valdžia siekė užtikrinti šių migrantų sielovadą lenkų kalba. Tai buvo įmanoma, nes Latvijoje ir Estijoje buvo lenkų kunigų. Lenkijos valdžia emigrantus ragino dalyvauti lenkų dvasininkų aukojamose Mišiose. Šitaip, pasitelkus sielovadą lenkų kalba, siekta užkirsti kelią migrantų asimiliacijai. Tačiau Latvijos valdžia priešinosi lenkų kunigų veiklai, – tai nulėmė tuo metu sudėtingų lenkų ir latvių santykių šalies viduje ypatumai. Tuo metu daug emigrantų visiškai nedalyvavo Mišiose: siekdami didesnio užmokesčio, vietoje Mišių sekmadieniais ir švenčių dienomis jie rinkosi darbą. Lenkijos valdžios ir dvasininkų vertinimu, religinis indiferentiškumas neigiamai paveikė ženklios dalies emigrantų moralę.

Raktažodžiai: Lenkija, Latvija, Estija, ekonominė migracija, sielovada, Katalikų Bažnyčia.

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

JAV lietuvių pasiruošimas dalyvauti San Fransisko konferencijoje 1945 m. kovo–balandžio mėnesiais

Santrauka. JAV lietuvių politinėje veikloje Antrojo pasaulinio karo metais reikšmingą vietą užėmė tarptautinė San Fransisko konferencija, į kurią buvo pasiųstos net dvi išeivijos atstovų delegacijos. Vis dėlto šis klausimas dar nėra aptartas istorikų darbuose. Kyla nemažai klausimų: kodėl JAV lietuvių vadovai nusprendė į konferenciją pasiųsti savo atstovus ir kodėl vyko dvi delegacijos? Kokie tikslai buvo keliami delegacijoms? Ar Amerikos lietuvių tarybos vadovybė ir JAV lietuvių tautininkų organizacijų vadovai bandė susitarti tuo klausimu? Kaip JAV lietuvių visuomenė ir Lietuvos atstovai JAV reagavo į delegacijų siuntimą? Pirmieji apie delegacijos siuntimą viešai paskelbė JAV lietuviai tautininkai, o nuo jų nenorėjo atsilikti Amerikos lietuvių tarybos vadovybė, nors jų nuomonių būta įvairių. Straipsnyje siekiama, remiantis archyvine bei spaudos medžiaga, nušviesti delegacijų rengimo procesą, išsiaiškinant esminius atsakymus į iškeltus klausimus. Nors San Fransisko konferencijoje nebuvo sprendžiama sovietų okupuotų teritorijų perspektyva, JAV lietuvių vadovai planavo konferencijos nariams, ypač JAV delegacijai, priminti Lietuvos, taip pat Latvijos ir Estijos norą atgauti nepriklausomybę ir dar kartą viešai paskelbti apie Baltijos tautų tragišką padėtį. Drauge buvo siekiama neoficialiai atstovauti toms okupuotoms valstybėms ir jų tautoms.

Raktažodžiai: San Fransisko konferencija, Amerikos lietuvių misija, Amerikos lietuvių taryba, JAV lietuviai tautininkai, Antanas Olis, Pijus J. Žiūris, Aleksandras Kumskis, Leonardas Šimutis, Pijus Grižaitis, „Dirva“, „Vienybė“, „Draugas“.

Įvadas

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje vyko nemažai stambių tarptautinių konferencijų, kurias organizavo karą laiminčios sąjungininkės. Lietuvos politikai ir JAV lietuvių organizacijų vadovai akylai stebėjo tų konferencijų eigą ir vertino jose pasiektus rezultatus. Viena iš minėtų konferencijų – San Fransisko konferencija, kurioje apsilankė ir JAV lietuvių organizacijų pasiuntiniai.

JAV lietuvių patriotinė visuomenė, jos vadovai aktyviai reagavo į rengiamą San Fransisko konferenciją, kaip ir į kitas ankstesnes. Skirtumas tas, kad į šią konferenciją JAV lietuviai nusprendė pasiųsti savo neoficialius atstovus. Kodėl? Išeivijai kėlė nerimą tai, kad Lietuva, taip pat Latvija ir Estija, kaip Raudonosios armijos jau okupuotos teritorijos, bus JAV ir Didžiosios Britanijos valdžių užmirštos ir paaukotos sovietams. Dienraštyje „Draugas“, išreiškiant lietuvių išeivijos, išskyrus komunistuojančiuosius, jausmus, buvo rašoma:

Viso pasaulio akys yra nukreiptos į San Francisco konferenciją, kuri prasidės balandžio 25 d. Nors Lietuva negalės oficialiai joje dalyvauti, tačiau jos žmonės su dideliu nekantrumu lauks jos nutarimų. Jie lauks, kad ir jų teisės į laisvą ir nepriklausomą gyvenimą nebūtų paneigtos, kad Atlanto Čarterio dėsniai ir Lietuvai būtų taikomi, kad Lietuva, kaipo taiką mylinti tauta, įeitų į tarptautinę saugumo organizaciją. Mes, Amerikos lietuviai, žinodami, kad Lietuvos žmonės nebus atstovaujami San Francisco konferencijoje, turime pasirūpinti, kad lietuvių tauta bent netiesioginiu būdu būtų reprezentuojama.¹

Tas „netiesioginis būdas“ – tai pasiųstos Amerikos lietuvių tarybos (toliau – ALT) ir JAV lietuvių tautininkų delegacijos, kurios abi deklaravo, kad atstovauja JAV lietuvių visuomenei, siekdamos skleisti Lietuvai naudingą propagandą. Taigi siunčiamos dvi lietuvių delegacijos. Kodėl dvi? Kodėl nepavyko susitarti ir sudaryti bendros delegacijos? Tai ir būtų svarbiausias straipsnyje nagrinėjamas klausimas.

Tenka apgailestauti, kad šis JAV lietuvių žygis, turėjęs propagandinį atgarsį tarptautiniu mastu, dar nesulaukė tyrinėtojų dėmesio. Tiesa, užuominų tuo klausimu galima užtikti JAV lietuvių veikėjų raštuose ir prisiminimuose². Istorikas Juozas Banionis, rašydamas apie JAV lietuvių tautininkų veiklą, remdamasis Viktoro Petriko dar 1945 m. išleista brošiūra „Amerikos Lietuvių misija ir jos darbai“, trumpai pristatė lietuvių tautininkų darbą San Fransisko konferencijoje³. Tačiau žinių apie kilusią idėją dalyvauti konferencijoje ir Amerikos lietuvių misijos (toliau – ALM) bei ALT pasirengimą konferencijai minėtuose leidiniuose nerasime. Informacijos apie JAV tautininkų ir ALT'os pasirengimą dalyvauti San Fransisko konferencijoje gausu išeivijos spaudoje: 1945 m. kovo–balandžio mėnesių laikraščių „Dirva“, „Draugas“, „Vienybė“, „Laisvė“, „Tėvynė“, „Keleivis“ ir kitų laikraščių numeriuose. Sukaupta dokumentinė ir spaudos medžiaga leidžia atskleisti sudėtingus JAV lietuvių patriotinių grupių santykius, iliustruoja naujas veiklos formas išeivijoje, pasitelktas JAV valdžios atstovams spausti, parodo to meto lietuvių išeivijos nuotaikas savo veikėjų atžvilgiu bei Lietuvos diplomatų pozicijas.

Tyrimui svarbus šaltinis – dokumentinė medžiaga, saugoma Lietuvos ir JAV lietuvių archyvuose. Svarbus šaltinis – JAV lietuvių tautininkų veikėjo, LVS pirmininko ir ALM dalyvio Pijaus J. Žiūrio asmeninis archyvas, saugomas Klaipėdos universiteto bibliotekoje,

¹ „ALT ir San Francisco konferencija“, *Draugas*, 1945 kovo 20, nr. 67, 4.

² *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Detroit, Mich.: Viktoras Petrikas, 1945, 13–17; *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS leidinys, 1979, 285–286; Karpis, K. S., „Manifestacija San Francisco mieste“, *Dirva*, 1968 liepos 10, nr. 76, 2; Šimutis, Leonardas, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1971, 83–84.

³ Banionis, Juozas, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (47) (2020), 25–26.

dr. Kazio Pemkaus kolekcijoje⁴. Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) ir Pasaulio lietuvių archyve prie Lituanistikos tyrimų ir studijų centro Čikagoje (toliau – LTSC/PLA), įvairiuose jų fonduose yra sukomplektuoti dokumentai, reikalingi šiai temai nušviesti⁵. Surastuose dokumentuose atsispindi JAV lietuvių tautininkų (Antano Olio, P. J. Žiūrio, Kazio S. Karpiaus ir kt.) ryšiai su ALT'os vadovais (Leonardu Šimučiu, Pijumi Grigaičiu ir kt.) ir Lietuvos atstovais (pasiuntiniu Povilu Žadeikiu ir konsulu Petru Daužvardžiu) JAV lietuvių tautininkų ir ALT'os organizuotų delegacijų į San Fransisko konferenciją, tautininkų ir ALT'os galimo bendradarbiavimo ir kitais klausimais. Tyrimui buvo svarbus ir asmeninis buvusio Lietuvos garbės generalinio konsulo Vytauto Čekanausko archyvas jo namuose Los Andžele. Archyve saugomas konsulo P. Daužvardžio ir garbės konsulo Juliaus J. Bielskio susirašinėjimas lietuvių delegatų siuntimo reikalu⁶. Išskirtinai reikia paminėti ALT'os pirmininko L. Šimučio dienoraštį, saugomą Pasaulio lietuvių archyve Čikagoje⁷; dienoraštyje autorius kruopščiai fiksavo svarbiausius dienos įvykius su trumpais komentarais.

Straipsnio tikslas – remiantis istorine medžiaga nušviesti JAV lietuvių pasirengimą dalyvauti San Fransisko konferencijoje. Dviejų delegacijų siuntimas išeivijoje dar kartą iškėlė viešosios politinės veiklos klausimą ir jo svarstymus, atsispindinčius JAV lietuvių spaudoje.

Siekiant minėto tikslo yra keliami šie uždaviniai: įvardyti dviejų delegacijų atsiradimo priežastis; aptarti parinktus narius į delegacijas; pasvarstyti, ar buvo bandoma sujungti ALT ir JAV lietuvių tautininkų delegacijų veiklą ir kodėl tai nepavyko; fiksuoti Lietuvos diplomatų JAV bei išeivijos pozicijas delegacijų sudarymo klausimu.

Archyviniai dokumentai, spaudos medžiaga ir atsiminimai leidžia atkurti JAV lietuvių neabejotinai patriotines pastangas pasirengti dalyvauti San Fransisko konferencijoje ir dėl to kilusias problemas išeivijoje. Tiesa, išsamiai aptarti abiejų delegacijų veiklą San Fransiske ir pasiektus rezultatus numatoma kitame tęsiniame straipsnyje.

JAV lietuvių tautininkų apsisprendimas siųsti delegacijas į San Fransiską

Po tarptautinės Jaltos konferencijos, kurioje nebuvo viešai kalbama apie Baltijos šalis, San Fransisko konferencija tapo svarbiu renginiu, kuriame, kaip įsivaizdavo JAV lietuvių veikėjai, dar buvo galima suaktualinti Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių nepriklausomybės klausimą. Nors oficialiai buvo skelbiama, kad konferencijos tikslas – tarptautinės organizacijos įkūrimas, o ne mažųjų valstybių likimo sprendimas, JAV lietuvių organizacijų noro ten dalyvauti tai nenumaldė. Siekis dalyvauti konferencijoje tapo tartum skėstančiojo griebimusi už šiaudų.

⁴ Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius (toliau – KUB RSKRS), Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“.

⁵ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 656, ap. 4, b. 335; Lituanistikos tyrimų ir studijų centras / Pasaulio lietuvių archyvas Čikagoje (toliau – LTSC/PLA), ALT fondas, d. 7, b. 122 („San Francisko konferencija 1945 m.“); LTSC/PLA, A. Trečioko fondas, d. 3, b. „ALT 1942–1948 m.“.

⁶ Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

⁷ LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

Pirmieji apie delegacijos siuntimą į San Fransiską viešai užsiminė JAV lietuviai tautininkai. Jie savaitraščio „Dirva“ 1945 m. kovo 9 d. numeryje, pirmajame puslapyje paryškintomis raidėmis paskelbė: „Amerikos Lietuvių Misija Kovo 24 Washington Rinks Atstovus į San Francisco konferenciją“, ir trumpai pakomentavo, kad konferencijoje, kurioje bus parengta nuolatinė pasaulinės taikos programa, „turės taip pat būti keliamas Lietuvos teisių apsaugojimo klausimas“⁸. Kadangi Lietuva, kaip sovietų okupuota teritorija, į Jungtinių Tautų Organizaciją (Dambartono (*Dumbarton*) Okso konferencijoje) nebuvo įtraukta, JAV lietuviai tautininkai nutarė konferencijoje atstovauti jos interesams. Toks sprendimas rodo, kad tautininkai delegacijos siuntimo klausimą jau svarstė iki tol. Reikia manyti, kad šiam sprendimui buvo galutinai pritarta Amerikos lietuvių misijos parengimo komisijos kovo 2 d. posėdyje Vašingtone⁹. Įdomu ir tai, kad tautininkų paskelbta informacija apie delegacijos siuntimą suaktyvino ALT'os vadovybę, vertė ją išeiti tuo klausimu į viešumą. Tą pačią dieną, t. y. kovo 9-ąją, įvyko ALT Vykdomojo komiteto posėdis, kuriame buvo svarstoma galimybė siųsti savą delegaciją į San Fransiską, nors tuo klausimu, kaip rodo archyviniai dokumentai, ir anksčiau buvo renkama informacija. Posėdyje ALT vadovai nutarė pirmiausia konferencijai paruošti „tinkamą memorandumą ir veikti drauge su latviais ir estais“¹⁰. Taigi, buvo siekiama platesnio konteksto kontaktuose su JAV valdžios atstovais bei kitų šalių delegacijomis.

JAV lietuvių tautininkų spaudoje buvo paskelbta apie sprendimą, priimtą per Amerikos lietuvių misiją Vašingtone 1945 m. kovo 23–24 d., kad jų atstovas San Fransisko konferencijoje bus advokatas, ALM pirmininkas Antanas A. Olis iš Čikagos. Savaitraštyje „Dirva“ buvo paskelbta, kad kovo 21 d., iki renginio sostinėje ALM rengimo komisijos nariai A. Olis, P. J. Žiūris ir Aleksandras Kumskis susitiko ir tarėsi su kongresmenu Adolphu J. Sabbathu iš Čikagos. Juos visus priėmė ir JAV viceprezidentas Harry S. Trumanas, su juo kalbėtasi apie misijos atstovus San Fransisko konferencijoje¹¹. Pradžioje lietuviai jam pareiškė, kad Lietuvos žmonės į JAV žiūri kaip į laisvės gynėjus, bet yra nusivylę amerikiečiais Teherano ir Jaltos konferencijose, nutylėjusiais Lietuvos klausimą. Dabar taip pat nusivilta, nes į San Fransisko konferenciją nebuvo pakviestas pripažintos Lietuvos atstovas (t. y. pasiuntinys P. Žadeikis). Lietuviai išreiškė norą, kad JAV lietuvių atstovai būtų įleisti į konferenciją ir ten galėtų iškelti teisingus Lietuvos reikalavimus, remdamiesi Atlanto Chartija¹². Apie tai viceprezidentas trumpai pareiškė:

Aš pilnai atjaučiu jūsų reikalams, nes jie yra mūsų reikalai ir mūsų principai, už kuriuos mes kovojam, bet užsienio reikalus tvarko State Dept. ir Pres. Roosaveltas. Aš iš savo pusės pakalbėsiu su Pres. Roosaveltu ir State sek. Stetinium ir taipgi su Ass. State Sect. Grew ir manau, kad iš mūsų pasikalbėjimo išeis kas gero.¹³

⁸ *Dirva*, 1945 kovo 9, nr. 10, 1; „Aukos Misijos darbams remti gausiai plaukia“, *Dirva*, 1945 kovo 9, nr. 10, 3.

⁹ „Lietuvių Misija Washington Kovo 23-24 Dienomis“, *Tėvynė*, 1945 kovo 9, nr. 10, 1.

¹⁰ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. kovo 9 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

¹¹ „Vice Prezidentas Truman Priėmė Misijos Komisiją“, *Dirva*, 1945 kovo 23, nr. 12, 1.

¹² Amerikos Lietuvių Misijos Rengimo komiteto darbuotės Washington D.C. Kovo 21, 1945 (tąsa) protokolo nuorašas, KUB, RSKRS, K. Pemkaus archyvas, P. J. Žiūrio fondas, b. „ALM“, l. n.

¹³ *Ibid.*

Pokalbis su viceprezidentu teikė vilčių. Po pokalbio buvo nusifotografuota, ir informacija apie susitikimą buvo perduota spaudai. Kitą dieną pavyko pasimatyti su senatoriumi Waylandu C. Brooksu iš Ilinojaus valstijos: jis lietuvius sutiko draugiškai ir pareiškė, kad žinąs visus Lietuvos reikalus ir kad „rems mūsų pastangas išgauti Misijai teisę dalyvauti San Francisco konferencijoje“¹⁴. Taip pat susitikta su JAV valstybės departamento valdininkais.

Vėliau, t. y. balandžio 13 d., į delegaciją buvo oficialiai paskirti dar ir ALM vicepirmininkas A. Kumskis iš Čikagos bei inžinierius, LVS pirmininkas P. J. Žiūris iš Klivlando¹⁵. Kodėl vėliau? Anot pačių tautininkų, po sėkmingo ALM'os atstovų susitikimo Vašingtone su viceprezidentu H. S. Trumanu, daugeliu senatorių ir kongresmenų ALM valdybos nariai A. Kumskis, A. Olis ir P. J. Žiūris buvo pakviesti apsilankyti JAV valstybės departamente aptarti ir išsiaiškinti įvairių klausimų, įskaitant galimybę dalyvauti San Fransisko konferencijoje¹⁶. Balandžio 13 d. jie apsilankė departamente. Tuo metu, anot šių ALM valdybos narių, „jiems buvo įteiktas raštiškas State Departamento užgyrimas Amerikos Lietuvių Misijos reprezentacijos į San Francisco konferenciją ir pareiškimas kooperuoti su Amerikos Lietuvių Misijos delegatais pasiūstais į San Francisco Konferenciją“. Kartu jie gavo teisę, kaip buvo pažymėta spaudoje, dalyvauti ir konferencijos plenumo posėdžiuose¹⁷. Taigi, delegacijos sudėtis tuo metu galutinai ir susiformavo. Tiesa, konsulo P. Daužvardžio žiniomis, ALM atstovai dar pasiūlė JAV valstybės departamentui įtraukti bent vieną lietuvį į JAV delegacijos San Fransiske ekspertų tarpą¹⁸, tačiau ši iniciatyva taip ir liko tik pasiūlymas. Reikia manyti, kad daugiau pasitikėjimo tautininkams važiuoti į San Fransiską suteikė H. S. Trumano tapimas JAV prezidentu balandžio 13 d., netikėtai mirus JAV prezidentui Franklinui D. Rooseveltui. Be to, naujo prezidento balandžio 16 d. pasakyta kalba Kongreso rūmuose teikė vilčių ir mažoms valstybėms išlikti nepriklausomoms¹⁹.

Pasinaudodama San Fransisko konferencijos atidarymu balandžio 25 d., Lietuvai vaduoti sąjungos Centro valdyba, primindama Lietuvą, pasiuntė telegramas JAV valstybės sekretoriui Edwardui Stettiniui ir Didžiosios Britanijos užsienio sekretoriui Antony'ui Edenui. Pasveikinę konferenciją, jie priminė, anot tautininkų, neteisingą sprendimą neįsileisti Lietuvos, kuri savo laiku atmetė nacių Vokietijos spaudimą tapti jos satelite, atstovų į konferenciją, bet, laikantis teisingumo, „Lietuva privalo būti pakviesta kaip nepriklausoma valstybė į ateities taikos programos ruošimo konferenciją“²⁰. Drauge lyg ir pranešama apie save kaip Lietuvos valstybingumo sergėtojus, kurių atvykimas į konferenciją neturėtų būti staigmena dalyviams.

¹⁴ Amerikos Lietuvių Misijos Rengimo komiteto darbuotės Washington D.C. Kovo 22, 1945 protokolo nuorašas, KUB, RSKRS, K. Pemkaus archyvas, P. J. Žiūrio fondas, b. „ALM“, l. n.

¹⁵ „Adv. Olis numatytas atstovu į San Francisco konferenciją“, *Dirva*, 1945 kovo 30, nr. 13, 1; „Am. L. Misijos atstovai į San Francisco užgirti“, *Dirva*, 1945 balandžio 20, nr. 16, 1.

¹⁶ „Dienos klausimais“, *Dirva*, 1945 kovo 30, nr. 13, 5.

¹⁷ „Am. L. Misijos atstovai į San Francisco užgirti“, „Užgyrė Lietuvių Atstovybę“, *Tėvynė*, 1945 balandžio 20, nr. 16, 1.

¹⁸ 1945 04 10 konsulo P. Daužvardžio iš Čikagos laiškas nr. 594/2-7 garbės konsului J. J. Bielskiui Los Andžele, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

¹⁹ „Truman Stoją prie Vairo“, *Dirva*, 1945 balandžio 20, nr. 16, 1.

²⁰ „Stettinius ir Eden priminti apie teisių paneigimą“, *Dirva*, 1945 balandžio 27, nr. 17, 1.

ALM paskelbus savo delegatų vykimą, į tai karštai sureagavo ALT vadovybė, ypač jos sekretorius socialistas P. Grigaitis. Jis savo redaguoto dienraščio „Naujienos“ balandžio 18 d. numeryje pašiepė ALM delegatų vykimą į San Fransiską sakydamas, kad „tai pramoga o ne darbas, naudingas Lietuvai“, nes „Amerikos Lietuvių Taryba atliko vienintelį svarbų darbą, kuris esamose aplinkybėse buvo galimas. Ji paruošė rimtą MEMORANDUMĄ Amerikos delegacijos nariams, kitų tautų delegacijoms“²¹. ALM delegatai savo ruožtu laikėsi nuomonės, kad reikalingi ne tik memorandumai, bet ir asmeniniai kontaktai, todėl ir būtina vykti. Tiesa, P. Grigaičio pozicija atrodė gana keista, kai balandžio 20 d. „Naujienų“ numeryje buvo publikuota jo nuomonė, jau palaikanti tik ALT delegacijos, kuri turės įteikti Memorandumą konferencijos dalyviams, siuntimą²². Suprantama, kad toks ALT vadovybės blaškymasis ir nepamatuota kritika tautininkams teikė pastariesiems daugiau argumentų pateisinti savo veiksmus.

Tautininkų spaudoje buvo pažymima, kad lietuvių kolonijose, ypač tose vietose, kuriose buvo įsteigti LVS'os skyriai, buvo šaukiami susirinkimai ir renkamos aukos ALM delegacijai finansuoti. Kaip vieną iš daugelio pavyzdžių galime pateikti Baltimorės LVS 4-ojo skyriaus suorganizuotą susirinkimą kovo 25 d., kuriame vienas iš kalbėtojų buvo ir svečias iš Bruklino Jonas Valaitis. Buvo kalbama apie ALM pasiekimus ir tolesnę veiklą Lietuvos laisvinimo reikalu. Surinkti 69 doleriai aukų. O štai Klivlando LVS 1-ojo skyriaus suorganizuotame susirinkime balandžio 22 d. ALM delegatams į San Fransiską buvo surinkti 126 doleriai²³. Auką fiksavo savaitraštis „Dirva“.

„Naujienose“ ir toliau buvo bandoma sumenkinti ALM pasirengimą San Fransisko konferencijai. Tuo metu išeivijoje kilo tam tikrų abejonų dėl tautininkų aprašytų jų ryšių su JAV valdžia. Tam įtakos turėjo pirmiausia P. Grigaičio kritika tautininkams dienraštyje „Naujienos“²⁴. Mat liberaliame savaitraštyje „Tėvynė“ buvo paskelbti du laišakai, kuriuos balandžio 13 ir 21 d. ALM'os atstovai buvo gavę iš JAV valdžios atstovų²⁵. Laiškų analizė rodė, kad ALM delegatai išskirtinių sąlygų neturėjo, o specialus JAV valstybės departamento kvietimas neužfiksuotas. ALM delegatai galėjo naudotis tomis pačiomis galimybėmis, kaip ir kitos neoficialios delegacijos San Fransiske, tiesa, be teisės dalyvauti posėdžiuose. Dokumentuose nefiksuojamas ir JAV valstybės departamento pritarimas steigti ALM'os atstovybę San Fransiske. Buvo tik pasakyta, kad ALM delegatai, kaip ir kiti, galės pasinaudoti JAV valdžios įkurtos įstaigos (*Public Liaison Office*) paslaugomis informacijai gauti²⁶. Nepaisydami tokių pastabų, tautininkai laikėsi nuomonės, kad jeigu minėti JAV valdžios atstovų laišakai buvo siųsti ALM vadovybei, tai ir tuo jiems jau buvo garantuotas kontaktas su JAV delegacija San Fransiske, o tai reiškia, anot tautininkų, kad ALM delegacija „vyksta

²¹ „Dar viena autorizuota grupė“, *Naujienos*, 1945 balandžio 18, nr. 92, 4; Smetona, Julius, „Apie Vienybę ir Rimtą Darbą“, *Dirva*, 1945 birželio 8, nr. 23, 3.

²² „Memorandumas įteiktas“, *Naujienos*, 1945 balandžio 20, nr. 94, 4.

²³ „Baltimorės padangėje“, *Vienybė*, 1945 balandžio 6, nr. 14, 2; „Vėl suaukota \$126“, *Dirva*, 1945 balandžio 27, nr. 17, 6 ir kt.

²⁴ „Drąsus užsimojimas apdumti akis publikai“, *Naujienos*, 1945 balandžio 19, nr. 93, 4; Smetona, Julius, „Bukime Vertingi Didžiojo Tikslų“, *Dirva*, 1945 gegužės 4, nr. 18, 3.

²⁵ Plačiau žr.: „Reikale Lietuvių Misijos Atstovybės San Francisco Konferencijoje“, *Tėvynė*, 1945 gegužės 4, nr. 18, 1, 4.

²⁶ „Ar Misijos Atstovybė buvo Užgirta“, *Tėvynė*, 1945 gegužės 13, nr. 19, 1.

su State Departamento žinia ir su pritarimu²⁷. Be to, vis buvo pažymima, kad tautininkų vadovų susitikimuose ir pokalbiuose su JAV valdžios atstovais buvo gautas žodinis pritarimas ir palaikymas. Vertinant tai, tenka pažymėti, kad visko galėjo būti, bet aiškaus oficialaus rašto tais tautininkų vadovų išsakytais konkrečiais klausimais nebuvo.

ALM delegacija prasipletė dar vienu atstovu – „Dirvos“ redaktoriumi K. S. Karpiumi iš Klivlando korespondento pareigoms eiti. Jis dar dirbo LVS centro sekretoriumi. Taigi, tautininkų delegaciją sudarė pagrindinių JAV lietuvių tautininkų organizacijų vadovai.

Prieš išlydėdami savo atstovus į San Fransiską, tautininkai balandžio 22 d. Čikagoje surengė masinį susirinkimą, kurio metu kalbėjo A. Olis ir A. Kumskis. Renginyje dalyvavęs Lietuvos konsulas P. Daužvardis savo kalboje pabrėžė, kad visi, kurie tik dirba Lietuvai ir šiuo ar tuo prisideda, – visi yra Lietuvai brangūs. Jis pažymėjo, kad ALT ir ALM, jei negali veikti kartu, tai bent turėtų stengtis viena kitai nekenkti. A. Olis ir A. Kumskio kandidatūroms vykti į San Fransiską susirinkimas viešai pritarė, ir dar pavyko surinkti daugiau nei 1 000 dol. aukų ALM reikalams. Balandžio 28-osios vakare viešbutyje „Stevena“ įvyko delegatų išleistuvių vakarienė, kurioje dalyvavo apie 50 svečių – žymesni tautininkai ir konsulas P. Daužvardis. A. Kumskis ir A. Olis perskaitė svečiams keletą laiškų, gautų iš aukštų JAV valdžios pareigūnų (?), kurie dėkojo Amerikos lietuvių misijos valdybai už platų informavimą apie Lietuvą ir jos reikalų gynimą ir kurie „pasižada kooperuoti ALM veikloje ir būti jos garbės nariais“²⁸. Tai – lyg vienas iš svarbiausių argumentų, pažyminčių JAV valdžios atstovų pritarimą, visuomenei, siekiant pateisinti delegacijos siuntimą. Jau kitą dieną, t. y. balandžio 29-ąją, iš Čikagos geležinkelio stoties „Northwestern“ buvo palydėti A. Olis ir A. Kumskis į San Fransiską²⁹. Kiti delegatai – P. J. Žiūris ir K. S. Karpis – išvyko savo keliu.

ALT'os pasirengimas siųsti delegatus į San Fransiską

JAV lietuviai tautininkai buvo iš anksto apsisprendę siųsti savo atstovus į San Fransiską ir kryptingai veikė, o ALT vadovybė pradžioje negalvojo apie savo delegacijos siuntimą. Tą klausimą svarstyti altininkus pastūmėjo kongresmenas Danielis Johnas Floodas iš Pensilvanijos, pataręs ALT'ai paruošti išsamų raštą Lietuvos ir kitų Baltijos tautų klausimu ir pasiųsti į San Fransiską savo delegaciją. Jos svarbiausia „pareiga būtų „lobbying“ – susitikti su įvairių dalyvaujančių valstybių delegacijomis, aprūpinti jas literatūra apie Lietuvą, pasikalbėti, ir t. t.“³⁰ ALT sekretorius P. Grigaitis kovo 5 d. laišku kreipėsi į Amerikos lietuvių informacijos centro (toliau – ALIC) vadovą Kostą R. Jurgėlą Niujorke ir paprašė patarti, kaip reaguoti į tokius pasiūlymus. Taip pat jis rašė, kad ALT vadovybė savo kovo 2 d. posėdyje abejojo, ar apsimokėtų tokią delegaciją siųsti, ir svarstė, kas galėtų važiuoti.

²⁷ Smetona, „Bukime Vertingi Didžiojo Tikslo“, 3.

²⁸ K-tas, J., „Garsus susirinkimas Chicagoje“, *Vienybė*, 1945 gegužės 4, nr. 18, 4; „Chicagiečiai entuziastiškai išlydėjo misijos delegatus į San Francisko“, *Dirva*, 1945 gegužės 11, nr. 19, 5.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ 1945 03 05 ALT sekretoriaus P. Grigaičio iš Čikagos laiškas LAIC vadovui K. R. Jurgėlai į Niujorką, LTSC/PLA, ALT fondas, d. 7, b. 122 („San Francisko konferencija 1945 m.“), l. n.

ALT vadovybė, kaip pažymėjo P. Grigaitis, vis dėlto nusprendė parengti specialų raštą Lietuvos klausimu ir planavo jį įteikti visų tautų delegacijoms San Fransisko konferencijoje³¹. Už kelių dienų, t. y. kovo 8-ąją, K. R. Jurgėla atsakė laišku. Jis patarė ALT'os vadovybei vykdyti lietuvių akciją konferencijos atžvilgiu, bet kartu su latviais ir estais, ir pasižadėjo „kaimynus“ paraginti. Be to, K. R. Jurgėla pažymėjo, kad ALIC jau rengia „rimtą, gerai apgalvotą ir argumentuotą kolektyvinį memorandumą“ ir tikisi jį užbaigti iki balandžio pradžios. ALIC vadovas rekomendavo Vašingtone pasimatyti ir pasikalbėti su JAV delegatais, numatytais siūsti į San Fransisko konferenciją, o į konferenciją pasiūsti jungtinę (lietuvių, latvių ir estų) delegaciją „politiniai patogiausiu laiku“. Tiesa, K. R. Jurgėla nepritarė pastovaus ALT biuro San Fransiske įkūrimui (finansiskai neapsimokėjo). Be to, jis atkreipė dėmesį, kad būtų tikslinga paraginti JAV lietuvių dvasininkų organizaciją „Kunigų vienybę“ paveikti JAV katalikiškas organizacijas palankiai Lietuvai. Galiausiai, taktiniais sumetimais, K. R. Jurgėla rekomendavo spaudoje paskelbti apie numatomą „Amerikos lietuvių delegaciją“ ir įpareigoti ją veikti išvien su latviais ir estais³², taigi, paviešinti ALT aktyvų planą konferencijos atžvilgiu.

Dienraščio „Draugas“, kurio redaktorius buvo ALT pirmininkas L. Šimutis, kovo 13 d. numeryje buvo paskelbtas straipsnis „Baltijos valstybių ateitis“, kuriame pasakyta, kad nėra aiškumo, kas laukia Lietuvos, Latvijos ir Estijos po karo, nes to aiškiai nepasako sąjungininkai rengiamose konferencijose, o tai, anot straipsnio autoriaus, daugumą lietuvių stumia į neviltį. Straipsnyje lyg ir teigiama, kad ALT'ai tai labai svarbu ir organizacija imsis priemonių: „Mūsų pareiga belsti į didžiųjų ir pasaulio sąžinę“³³. Jau galvojama ir apie delegacijos siuntimą į San Fransiską; tam vis dėlto nepritarė ALT sekretorius P. Grigaitis. Kaip paaiškėjo, L. Šimutis kovo 16 d. tuo klausimu ilgai su juo kalbėjosi ir įtikino, kad reikia spaudoje paskelbti ALT'os nutarimą siūsti delegaciją į San Fransisko konferenciją³⁴. Reikalas pajudėjo, kai netrukus buvo gautas kunigo J. Karaliaus laiškas. Tai buvo atsakymas į L. Šimučio užklausą – pranešta, kad „Kunigų vienybės“ valdyba pritarė atstovo siuntimui į San Fransiską. Kovo 19 d. ALT vadovybė (L. Šimutis, P. Grigaitis ir M. Vaidyla) pietavo kartu su Susivienijimo lietuvių Amerikoje pirmininku Williamu (Vincu) F. Laukaitiu (jis tuo metu lankėsi Čikagoje) ir tarėsi delegacijos siuntimo reikalą. L. Šimutis pasiūlė siūsti į San Fransiską W. F. Laukaitį, Vincą T. Kvietkų (abu gimė JAV ir buvo aktyvūs ALT veikėjai) ir pulk. Kazį Grinių. Tuojau pat buvo parašytas laiškas Antanui Skiriui į San Fransiską su prašymu rezervuoti viešbutyje kambarius ALT'os delegacijai³⁵. Yra žinoma, kad W. F. Laukaitis ir V. T. Kvietkus paskui išvyko į Vašingtoną aiškintis, kokios gali būti galimybės delegacijai veikti konferencijoje.

³¹ *Ibid.*

³² 1945 03 08 LAIC vadovo K. R. Jurgėlos Niujorke laiško ALT sekretoriui P. Grigaičiui Čikagoje nuorašas, LTSC/PLA, ALT fondas, d. 7, b. 122 („San Francisko konferencija 1945 m.“), l. n.

³³ „Baltijos valstybių ateitis“, *Draugas*, 1945 kovo 13, nr. 61, 4.

³⁴ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. kovo 16 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

³⁵ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. kovo 19 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

Kovo 20 d. dienraščio „Draugas“ vedamajame buvo paskelbtas išeivijos visuomenei ALT Vykdomojo komiteto platus nutarimas: „Į San Francisco vyks lietuvių delegacija“. Paaiškindama susidariusią tarptautinę padėtį bei Lietuvos neaiškų klausimą ir matydama galimybę netiesiogiai veikti konferencijoje siekiant priminti apie Lietuvą, ALT vadovybė nutarė: 1) pasiųsti į San Fransiską lietuvių delegaciją drauge su kitų tautų (latvių ir estų) atstovais; 2) parengti memorandumą, kuriame būtų išdėstyta dabartinė Lietuvos padėtis ir jos „byla“; 3) užmegzti kontaktus su asmenimis ir grupėmis, kurių bendradarbiavimas ir parama šituose reikaluose gali būti naudingi³⁶. Dienraštyje „Naujienos“ tą pačią dieną taip pat buvo paskelbta, kad bus siunčiama ALT delegacija, bet dėmesys buvo sutelktas į paruošto Memorandumo svarbą³⁷. P. Grigaitis, kaip matyti, stengėsi nesureikšminti siunčiamos delegacijos vaidmens.

ALT, siekdama veiklos efekto, pabandė suaktyvinti išeiviją – kreipėsi į ją atsišaukimu, kvietė lietuvių kolonijose šaukti viešus mitingus ir priimti rezoliuciją reikalaujant šių dalykų: Lietuvai pripažinti teisę tvarkytis kaip nepriklausomai valstybei; kad Tarptautinė sąjungininkų komisija, pirmininkaujant JAV atstovui, tuojau paimtų į savo rankas civilinę administraciją Baltijos šalyse; kad ši Komisija „pravestu Lietuvoje rinkimus į Seimą, duodant progą žmonėms laisvai ir demokratiškai pagrindu išsirinkti savo valdžią“³⁸. Buvo prašoma tokias rezoliucijas anglų kalba su parašais siųsti į Vašingtoną JAV valstybės sekretoriui E. R. Stettiniusui, kuris vadovaus JAV delegacijai San Fransiske, o kiekvienos rezoliucijos kopiją atsiųsti ALT centrui. Prašyta visa tai atlikti iki balandžio 15 d. Be to, buvo kviečiama ir aukoti, nes reikėjo nemažai pinigų į San Fransiską siunčiamai ALT delegacijai išlaikyti³⁹. Kaip rodo ALT'os Amerikos lietuvių informacijos centro (toliau – ALIC) archyvas, ši akcija praėjo gana sklandžiai. Kolonijų veikėjai, jeigu prašė, gavo iš ALIC rezoliucijos tekstą anglų kalba; ji privalėjo pasirašyti mitingo pirmininkas ir sekretorius. Rezoliucijas, siunčiamas JAV valstybės sekretoriui ir ALT'ai, dar reikėjo siųsti visiems JAV delegacijos į San Fransiską nariams, vietos kongresmenams ir vietos spaudai⁴⁰.

Įdomu tai, kad apie JAV lietuvių tautininkų sprendimą siųsti savo delegatus į San Fransiską ALT'ai artima lietuvių spauda nieko nerašė, gal išskyrus P. Grigaičio redaguojamas „Naujienas“, kuriose tautininkai buvo nuolat kritikuojami. ALT vadovybę ypač piktino, kad tautininkai savo dokumentuose nurodė atstovaujantys milijonui JAV lietuvių, nes ALT'a visuomet pabrėždavo, kad ji atstovauja „kuone visai Amerikos Lietuvių visuomenei, o Misija – niekam“⁴¹. Tautininkai į tai reagavo taip: anot jų, „ALM delegaciją į San Francisco išrinko keli šimtai iš įvairių Lietuvių kolonijų į Washingtoną suvažiavusių delegatų, o

³⁶ „Į San Francisco vyks lietuvių delegacija“, *Draugas*, 1945 kovo 20, nr. 67, 4 (šis nutarimas buvo perspausdintas ir kituose JAV lietuvių laikraščiuose, perteikiančiuose pritarimą ALT'ai).

³⁷ „Memorandumas įteiktas“, 4.

³⁸ 1945 03 22 ALT Vykdomojo komiteto atsišaukimas *Svarbus ir Skubus Reikalas*, LTSC/PLA, A. Trečioko fondas, d. 3, b. „ALT 1942–1948 m.“, l. n.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ 1945 04 02 ALIC direktoriaus K. R. Jurgėlos iš Niujorko laiško M. M. Stakionienei į Lawrence, Mass. nuorašas, LTSC/PLA, ALT fondas, d. 7, b. 122 („San Francisco konferencija 1945 m.“), l. n.; Resolution (parengtas tekstas), LTSC/PLA, ALT fondas, d. 7, b. 122 („San Francisco konferencija 1945 m.“), l. n.; Stakionis, M., „Lawrence'o Lietuvių Balsas dėl San Francisco konferencijos“, *Keleivis*, 1945 balandžio 25, nr. 17, 5.

⁴¹ Smetona, Julius, „San Francisco Atgarsiai“, *Dirva*, 1945 birželio 15, nr. 24, 3.

Amerikos Lietuvių Tarybos delegacijos niekas nerinko: ją skirte paskyrė pp. Grigaitis, Šimutis, Vaidyla ir Co.“ Ir toliau tautininkai spaudoje replikavo: „Tai kas iš to išplaukia? Ogi, kad pp. Šimutis, Vaidyla ir Grigaitis yra „kuone visa Lietuvių visuomenė“, o keli šimtai iš įvairių Jungtinių Valstijų vietų suvažiavusių atstovų – niekas“⁴². Tokio pobūdžio „diskusijos“ tarp šių dviejų JAV lietuvių politinių organizacijų tęsėsi ir tik gilino susipriešinimą.

Tautininkams artimame savaitraštyje „Vienybė“, sužinojus, kad ir ALT’a siųs savo delegaciją, tai buvo apibūdinta žodžiu „lenktynės“, kurios, remiantis laikraštyje pateiktu santūriu vertinimu, yra gera pažangos priemonė. Toks ALT’os sprendimas buvo įvertintas „labai gerai“. „Vienybėje“ rašyta: „juo daugiau sėsime, tuo daugiau pjausime. Lietuvai reikalinga visų jos sūnų ir dukterų pagalba“⁴³. Taigi, kai kas bandė visa tai vertinti pragmatiškiau, ieškoti pateisinimo.

Atrodė, kad ALT’a viską puikiai planuoja ir nuosekliai vykdo. Vis dėlto JAV lietuvių socialistų spaudoje (artimoje ALT’ai) pasirodė tekstas, kuriame abejojama, ar verta siųsti lietuvių delegaciją į San Fransisko konferenciją, kurioje „vargiai galima tikėtis, kad jos atmosfera būtų palanki mūsų propagandai“⁴⁴. Jaučiama P. Grigaičio įtaka. Tiesa, dar prieš tai „Drauge“ pasirodė žinutė, kurioje nurodoma, kad ALT’a dar tik „svarsto neoficialės delegacijos pasiuntimą sekti konferencijos eigą ir kiek galima veikti Lietuvos gerovei“⁴⁵, nors, kaip ALT’a anksčiau paskelbė, jau buvo nuspręsta siųsti delegaciją. Kodėl kilo abejonių? Remiantis L. Šimučio dienoraščiu, galima pastebėti dvi priežastis: 1) pačių sąjungininkų nesutarimai rengiant konferencijos programą (TSRS reikalavimai); 2) „Kunigų vienybės“ atstovas kun. J. Karalius, apsilankęs Vašingtone, ten sužinojo, kad „lietuvių delegacijai nėra reikalo važiuoti į San Francisco konferenciją“, bet geriau siųsti savo spaudos atstovą⁴⁶. Ši žinia sudomino ALT vadovybę. Balandžio 11 d. L. Šimutis ir P. Grigaitis pasiuntė JAV valstybės departamentui abiejų pasirašytą laišką, kuriame išreiškė pageidavimą gauti savo korespondentui į San Fransisko konferenciją oficialų įgaliojimą⁴⁷. Kaip oficiali lietuvių spaudos atstovė į konferenciją vyko ALIC darbuotoja Marijona Kižytė (ją pasiūlė L. Šimutis) – ji galėjo dalyvauti konferencijos posėdžiuose kartu su kitais spaudos korespondentais ir informuoti lietuvių spaudą⁴⁸.

Balandžio 16 d. ALIC direktorius K. R. Jurgėla ALT Vykdomajam komitetui atsiuntė parengto Memorandumo egzempliorius su lydraščiais, kuriuos turėjo pasirašyti ALT vadovai, taip pat latvių atstovai Johnas Lemow ir Rishardas Hermansonas bei estų atstovai George’as Kukepuu ir dr. Johnas Torpatsas. Vienas Memorandumo egzempliorius turėjo

⁴² *Ibid.*

⁴³ Tysliava, J., „Dabar“, *Vienybė*, 1945 kovo 23, nr. 12, 1.

⁴⁴ „Ar verta važiuoti į San Francisco?“, *Keleivis*, 1945 balandžio 11, nr. 15, 2.

⁴⁵ „Pritaria ALT žygiui“, *Draugas*, 1945 kovo 30, nr. 76, 4.

⁴⁶ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. kovo 23 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, I. n.; Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. kovo 30 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, I. n.; Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. balandžio 2 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, I. n.

⁴⁷ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. balandžio 11 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, I. n.

⁴⁸ Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, 83; „Akredituota Lietuvių Spaudos atstovė Tautų Konferencijoje San Francisko“, *Draugas*, 1945 balandžio 23, nr. 95, 1.

būti įteiktas JAV prezidentui, o aštuoni egzemplioriai – JAV delegatams į San Fransiską. Memorandumo tekstas buvo publikuotas leidinyje „Lithuanian Bulletin“. Nuspręsta papildomai pagaminti Memorandumo 1 000 egzempliorių, kuriuos numatyta išsiųsti visiems JAV senatoriams, kongresmenams ir gubernatoriams, taip pat kitų šalių diplomatams Vašingtone ir šiaip svarbiems asmenims. Buvo prieita prie išvados, kad Memorandumo egzemplioriai, įteikti asmeniškai, „gali turėti laukiamo efekto“⁴⁹. Kitos dienos vakare ALT vadovai pasirašė Memorandumą ir jo egzempliorius išsiuntė kiekvienam JAV delegatui, o balandžio 19 d. L. Šimutis laišku kreipėsi į JAV prezidentą, išsiųsdamas ir jam Memorandumą. Laiške L. Šimutis išreiškė viltį, kad San Fransiske bus pasiekta taika, remiantis krikščioniška morale ir JAV idealais, bei kad Atlanto Charta bus pritaikyta ir Baltijos šalims⁵⁰. Tą pačią dieną ALT Vykdomasis komitetas galutinai apsisprendė siųsti savo delegatus į San Fransiską. Vis dėlto, kiek galima pastebėti, ALT sekretorius P. Grigaitis tuo klausimu išliko skeptiškas. L. Šimutis numatytiems delegatams pranešė ruoštis į kelionę⁵¹. Galutiniam apsisprendimui galėjo padaryti įtaką ir JAV vyskupų pareiškimas pasaulinės taikos klausimu, skirtas būsimai San Fransisko konferencijai. L. Šimutis, kaip vienas iš JAV lietuvių katalikų vadovų, visuomet orientavosi į JAV katalikiškos visuomenės paramą. Visas pareiškimo tekstas buvo publikuotas dienraščio „Draugas“ balandžio 19–25 dienų numeriuose. Pareiškimas buvo palankus mažoms tautoms, nes buvo raginama tautoms pripažinti ir užtikrinti laisves, lygybę ir įgimtas žmonių teises⁵², ir tai, kaip buvo manoma, užtikrintų teisingą taiką.

Balandžio 21 d. „Drauge“ išeivija buvo informuota apie siunčiamus delegatus ir dar kartą pažymėtas ALT delegacijos tikslas:

<...> ji sieks sueiti į kontaktą su Amerikos ir, leidžiant sąlygoms, kitų tautų delegacijomis. Ji įteiks joms Lietuvos nepriklausomybės reikalais išsamų ir rimtą memorandumą ir kitokią literatūrą apie Lietuvą ir darys kitokius galimus ir prieinamus žygius, kurie pasirodys naudingi Lietuvos bylai ginti ir jos vardui garsinti.⁵³

Balandžio 23 d. į San Fransiską traukiniu pirmas išvyko V. Kvietkus, balandžio 24 d. lėktuvu išskrido M. Kižytė, o balandžio 26 d. traukiniu išvyko W. F. Laukaitis ir pulk. K. Grinius. Visiems buvo įteikta po 500 dolerių pragyventi San Fransiske⁵⁴.

San Fransisko konferencija domino ir komunistuojančius JAV lietuvius. Ten buvo pasiųsta dienraščio „Laisvė“ korespondentė Ksavera B. Karosienė, kuri siuntė reportažus iš

⁴⁹ 1945 04 16 LAIC vadovo K. R. Jurgėlos Niujorke laiško ALT sekretoriui P. Grigaičiui Čikagoje nuorašas, LTSC/PLA, ALT fondas, d. 7, b. 122 („San Francisko konferencija 1945 m.“), l. n.

⁵⁰ 1945 04 19 ALT pirmininko L. Šimučio iš Čikagos laiško JAV prezidentui H. S. Trumanui nuorašas (anglų k.), LTSC/PLA, ALT fondas, d. 7, b. 122 („San Francisko konferencija 1945 m.“), l. n.

⁵¹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. balandžio 19 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

⁵² „Vyskupų pareiškimas“, *Draugas*, 1945 balandžio 21, nr. 94, 4.

⁵³ „Rimtas, patriotiškas žygis“, *Draugas*, 1945 balandžio 21, nr. 94, 4.

⁵⁴ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. balandžio 23, 24 ir 26 d. d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

konferencijos kairiųjų lietuvių laikraščiams⁵⁵. Kairiuosius piktino JAV lietuvių tautininkų ir ALT'os delegacijos, kurios, anot jų, deklaravo atstovaujančios „milijoną Amerikos lietuvių“ ir buvo išsiųstos už išeivijos surinktus pinigus. Negana to, patriotinės lietuvių grupės komunistinė spauda įžeidžiamai įvardijo taip: „kaip vieni, taip ir kiti yra hitlerininkų garbintojai ir hitlerinės propagandos skleidėjai Amerikos lietuviuose. Kaip vieni, taip ir kiti nori grąžinti Lietuvon lietuvių tautos prakeiktą ir pasmerktą prapulčiai fašistinę santvarką“⁵⁶. Tokiu vertinimu buvo aiškiai parodoma išeivijos srovių atskirtis ir skirtingi siekiai.

Lietuvos diplomatų JAV pozicija ir bandymai sujungti delegacijų darbą

Mums žinoma pirmoji užuomina tarp Lietuvos diplomatų JAV apie San Fransisko konferenciją buvo užfiksuota kovo 2 d. konsulo P. Daužvardžio laiške garbės konsului Juliiui J. Bielskiui Los Andžele. Laiške užklausta garbės konsulo apie lietuvių galimus „žygius artėjant didelei konferencijai ir bendrai aiškinant Lietuvos reikalui“. Pasidomėta, ar lietuvių draugai – buvęs JAV pasiuntinys Kaune Owenas Noremas ir profesorius Malbore'as Grahamas – kartais nesiruošia važiuoti į San Fransiską⁵⁷. Konsulo J. J. Bielskio atsakymas atėjo po mėnesio. Paaškinėjo, kad konferencijos klausimu į prof. M. Grahamą jau kreipėsi laiškais P. Grigaitis ir pulk. K. Grinius. Profesoriaus nuomone, lietuviams reikia pasiųsti bendrą ir veiklią delegaciją, kuri privalo pasimatyti su kitų delegacijų nariais, jiems išaiškinti Lietuvos reikalą ir įteikti gerai paruoštą tuo klausimu memorandumą. Be to, anot jo, tokį dokumentą turėtų parengti Lietuvos pasiuntinybė. Drauge prof. M. Grahamas patarė memorandumu vengti Rusiją smerkiančių pareiškimų – okupaciją, persekiojimus ir skriaudas Lietuvai pateikti tik bendrais bruožais („in a generic style“)⁵⁸. Tokia jo prorusiška pozicija nustebino J. J. Bielskį. Pastarasis bandė tai aiškinti profesoriaus atsargumu ir aktyviu bendravimu su JAV valdžios įstaigomis. J. J. Bielskis įtarė, kad M. Grahamas siekia kokios nors valdiškos tarnybos. Garbės konsulas rašė, kad profesorius bus konferencijoje ir sutinka pasikalbėti su lietuviais delegatais⁵⁹. Vėliau J. J. Bielskis dar pranešė, kad M. Grahamas ir jo žmona yra įtraukti į konferencijos darbą. Pats profesorius taip pat minėjo, kad yra parengęs savo trumpą memorandumą ir yra pasiuntęs P. Grigaičiui ir pulk. K. Griniui, taip pat Lietuvos, Latvijos ir Estijos pasiuntinybėms⁶⁰. J. J. Bielskis savo kolegai P. Daužvardžiui nurodė adresą, kuriuo M. Grahamas apsistojo San Fransiske, ir jį

⁵⁵ Karosienė, B. Ks., „Istorinė San Francisco konferencija – žmonijos viltis taikai ir geresniam pasauliui“, *Laisvė*, 1945 balandžio 30, nr. 101, 1.

⁵⁶ „Jie važiuoja į San Francisco“, *Laisvė*, 1945 kovo 24, nr. 70, 2.

⁵⁷ 1945 03 02 konsulo P. Daužvardžio Čikagoje laiškas nr. 342/27-9 garbės konsului J. J. Bielskiui Los Andžele, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

⁵⁸ 1945 04 07 J. J. Bielskio Los Andžele laiško P. Daužvardžiui Čikagoje nuorašas, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ 1945 04 21 J. J. Bielskio Los Andžele laiško P. Daužvardžiui Čikagoje nuorašas, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

konsulas tuojau perdavė lietuvių delegacijoms. Be to, P. Daužvardis pažymėjo, kad profesorius su delegatais San Fransiske galės susisiekti per Antaną Skirį, ir nurodė jo adresą⁶¹.

Garbės konsulas J. J. Bielskis pritarė M. Grahamo nuomonei, kad į konferenciją reikia siųsti gerai organizuotą ir vieningą lietuvių delegaciją, kurią sudarytų politinėje veikloje patyrę žmonės ir kurių veikla privalėtų būti griežtai reguliuojama. Garbės konsulas rekomendavo į delegaciją pakviesti buvusį JAV pasiuntinį O. Noremą, o pati delegacija turėtų būti prižiūrima Lietuvos diplomatų ir nuolat tarpusavyje tartis. Tik taip sutartinai dirbant galima sulaukti teigiamų rezultatų⁶². Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis siunčiamos delegacijos atžvilgiu buvo gana abejingas: „Ar kas vyks į San Francisko ar ne, didelio svarbumo nėra“. Jis tik pažymėjo, kad jei JAV lietuviai sumanytų siųsti memorandumą, tai pirmiausia būtų pageidautina su dokumentu susipažinti Lietuvos atstovams⁶³. Abejingumą galima paaiškinti tuo, kad Lietuvos klausimo konferencijoje neplanuota svarstyti ir nebuvo kviečiamas Lietuvos atstovas, o delegacija – tai lietuvių, JAV piliečių, iniciatyvos rezultatas.

Tiesa, dar J. J. Bielskis, kalbėdamas apie O. Noremą ir M. Grahamą, atkreipė dėmesį į tai, kad lietuviai nesugeba išnaudoti jiems palankių garsių amerikiečių, kurie galėtų ir norėtų pasidaryti Lietuvos reikalams. Jis rašė: „būtų galima visą eilę svetimšalių įvardinti, kurie praeity yra daug simpatijų rodę ir net darbu prisidėjo, bet laikui bėgant mes juos nuo savęs atstūmėm...“⁶⁴

Deja, viltys, kad bus suburta bendra JAV lietuvių delegacija, dužo. Kaip rašė P. Daužvardis kolegai J. J. Bielskiui, iš pokalbių su delegatais (greičiausiai pokalbių su ALM delegatais) aiškėjo, kad pastarieji, „kiek man teko suprasti, yra linkę susitarti ir dirbti bendrai Amerikos lietuvių vardu“⁶⁵. Vis dėlto nebuvo jokių garantijų, tik viltis ir skatinimas veikti ta linkme. JAV lietuvių visuomenė, įvairios jos grupės tokią viltį išlaikė gyvą. Į tai reagavo išeivijos spauda, publikuodama raginimus patriotinių srovių vadams nedubliuoti veiklos, viešai rodant savo nesutarimus, bet San Fransisko konferencijoje veikti kartu ir taip ruošti būsimai Taikos konferencijai, kurioje negalės dalyvauti oficialūs Lietuvos atstovai (Lietuva, kaip ir Latvija bei Estija, jau buvo sovietų valdžioje), todėl jiems turės atstovauti ir už Lietuvos teises pasisakyti JAV lietuvių atstovai⁶⁶. Išsakyta mintis atrodė racionali ir turėjo mobilizuoti išeivijos jėgas.

⁶¹ 1945 04 24 P. Daužvardžio telegrama J. J. Bielskiui, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže); 1945 04 27 P. Daužvardžio telegrama J. J. Bielskiui, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

⁶² 1945 04 07 J. J. Bielskio Los Andžele laiško P. Daužvardžiui Čikagoje nuorašas, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

⁶³ 1945 07 07 P. Žadeikio Vašingtone rašto nr. 471 P. Daužvardžiui Čikagoje nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 335, l. 76.

⁶⁴ 1945 04 18 J. J. Bielskio Los Andžele laiško P. Daužvardžiui Čikagoje nuorašas, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

⁶⁵ 1945 04 24 P. Daužvardžio Čikagoje laiškas nr. 678/27-4 J. J. Bielskiui Los Andžele, Vytauto Čekanausko archyvas Los Andžele, metalinė spinta (garaže).

⁶⁶ „Worcesterio lietuviai kviečia į vienybę“, *Vienybė*, 1945 kovo 30, nr. 13, 2; „Laikas Pradėti Veikti Bendrai“, *Tėvynė*, 1945 balandžio 6, nr. 14, 2 ir kt.

JAV lietuvių tautininkų bandymai pasisakyti už vieningą delegaciją

Įdomu tai, kad pirmieji vieningai delegacijai pritarė JAV lietuviai tautininkai. Po ALT'os sprendimo taip pat siųsti savo delegaciją į San Fransiską, kovo 23 d. tautininkų savaitraštyje „Dirva“ buvo išreikšta viltis, kad jau atėjo laikas ir ALT vadovybei parodyti išeivijai, jog jiems rūpi bendras Lietuvos gynimas, ir „priimti LVS pirmiau ištiestą jiems ranką ir pasižadant vieningai dirbti tokiuose reikaluose kaip delegacijos į San Francisco konferenciją siuntimas ir t. t.“⁶⁷ Matydami išeivijos norą turėti vieną delegaciją, tautininkai tikėjo, kad yra galimybė sudaryti bendrą JAV lietuvių delegaciją ir joje – yra nemaža tikimybė – turėti vadovaujančias pozicijas. Tai suprantama, nes jie delegacijos siuntimą laikė savo prioritetu, o save – šios idėjos pradininkais. Be to, tokia pozicija jie siekė palenkti į savo pusę tuos išeivius, kurie dar nebuvo apsisprendę, ką palaikyti – ALT'ą ar tautininkus. Todėl tautininkai garsiai pasisakė už vienybę, įrodinėjo dviejų delegacijų žalą, aiškino, kad „tai būtų vienas kūnas, dvi galvos“⁶⁸. Kitais žodžiais tariant, tai reiškė, kad tą patį reikalavimą kels dvi lietuvių grupės. Tai, anot tautininkų, kitataučiams atrodys keistai ir nepatikimai. Siekdami to išvengti, JAV lietuvių tautininkų vadovai ALM Vašingtone metu paskyrė Juozą Bačiūną kaip „geros valios ambasadorių“ deryboms su ALT'a siekiant bendro darbo⁶⁹. Tautininkai viešumoje rodė to reikalo savo supratimą ir iniciatyvą. J. Bačiūnas balandžio 4 d. paskambino L. Šimuciui ir paprašė skirti laiko pasitarti vienybės reikalais. Jiedu sutarė susitikti per ateinančios dienos pietus. Pokalbio metu tautininkų atstovas žadėjo savo vasarvietėje *Tabor Farm* sušaukti visų grupių pasitarimą. L. Šimutis tam pritarė⁷⁰. Balandžio 7 d. ALT Vykdomasis komitetas per posėdį svarstė J. Bačiūno pasiūlymus vienybės klausimu. Matyt, pasiūlymai nebuvo priimtini, todėl L. Šimutis dienoraštyje pažymėjo: „atrodo, kad „iš tų šiaudų nebus grūdų“. Nors J. Bačiūnas ir parengė kvietimo į ALT'os ir LVS'os pasitarimą projektą, ALT'os vadovybė nusprendė jam pranešti, kad jo pastangos neduos rezultatų⁷¹. Dar balandžio 16 d. J. Bačiūnas bandė kalbinti L. Šimutį tuo pačiu klausimu, bet jo misija suvienyti delegacijas taip ir nepavyko⁷². Tokiam bendradarbiavimui, reikia manyti, griežtai nepritarė P. Grigaitis, ir to pakako.

Iš konsulo P. Daužvardžio sužinojęs apie J. Bačiūno pastangas, P. Žadeikis iš anksto prognozavo, kad J. Bačiūnui niekas nepavyks, nes „pasirinko abejotiną taktiką“. Anot pasiuntinio, tautininkų atstovui reikėtų švelninti santykius su ALT vadovybe ir per tai „išsiriūpinti sau ketvirtą vietą“⁷³, t. y. tautininkams sugrįžti į ALT'ą kaip ketvirtajai grupei,

⁶⁷ „A.L. Tarybai gera proga pasirodyti vyrais“, *Dirva*, 1945 kovo 23, nr. 12, 3.

⁶⁸ „Amerikos Lietuvių Taryba“, *Dirva*, 1945 kovo 30, nr. 13, 1.

⁶⁹ „Ambasadorius“, *Vienybė*, 1945 kovo 30, nr. 13, 6.

⁷⁰ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. balandžio 4 ir 5 d. d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

⁷¹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. balandžio 7 ir 10 d. d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

⁷² Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. balandžio 16 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 („Dienoraščiai“), knyga „1945 m. dienoraštis“, l. n.

⁷³ 1945 04 07 P. Žadeikio Vašingtone rašto nr. 471 P. Daužvardžiui Čikagoje nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 335, l. 76.

nereikalaujant dviejų grupių lygiaverčio veikimo. Tokios pozicijos laikėsi ALT vadovybė. Be to, Lietuvos pasiuntinys ir toliau rekomendavo savo kolegoms laikytis nesikišimo į JAV lietuvių reikalus taktikos. Tiesa, pats P. Žadeikis labiau linko palaikyti ALT'ą nei tautininkus kaip nuo ALT'os atskilusią politinę srovę, bet to viešai nedeklaravo, nes jam buvo labai svarbus JAV lietuvių vienybės klausimas. Pavyzdžiui, laiške ALM vadovui A. Oliui P. Žadeikis pasistengė kritiškai atsiliiepti apie į San Fransiską siunčiamas dvi lietuvių delegacijas. Pasiuntinys apgailestavo, kad JAV lietuviai iki šiol dar neįsisąmonino vieningos akcijos reikšmės. Jis JAV lietuvių vienybę vaizdžiai sulyginio su futbolo kamuoliu, kurį „galima spardyti, bet be kurio visgi nesmagu gyventi“⁷⁴, t. y. kad visos JAV lietuvių grupės apie vienybę kalba, bet stengtis kurti tą vienybę vis nepavyksta, gal ir nenori.

Taigi, ir JAV lietuviai tautininkai, ir ALT'a sudarė ir išsiuntė savo delegacijas į San Fransiską su aiškiu tikslu informuoti ir gauti informacijos. Bet, nežiūrint šio kilnaus tikslo, delegatų siuntimas sulaukė dalies išeivijos nepasitenkinimo, nes nepavyko sudaryti vienos, bendros delegacijos. Netgi tautininkams artimame savaitraštyje „Vienybė“ dabar jau buvo išreikštas kritiškas požiūris į abi delegacijas. Šio savaitraščio korespondentė V. Tysliavienė (redaktoriaus Juozo Tysliavos žmona) iškėlė klausimą: ir ką tie mūsų „diplomatai“ laimės? Ir pati atsakė: išleis keletą tūkstančių dolerių – visuomenės pinigų; pamatys Kaliforniją, kurioje nėra buvę; kam nors įteiks memorandumą, neturintį nieko bendro su San Fransisko konferencija, ir, „įsipykę visiems, pagaliau sugriš atgal“⁷⁵. Tuo buvo norima pasakyti, kad neturint dalyvio balso konferencijoje, kurioje Lietuvos klausimas nebus sprendžiamas, nėra tikslinga siųsti delegacijos, tuo labiau dviejų. Į tokią nuomonę tuojuo buvo sureaguota tautininkų savaitraštyje „Dirva“. Paaiškinta, kad pasišventę lietuvių išeivijos „diplomatai“, palikę „Dievo valiai“ savo *biznius* ir profesijas, norėdami pagelbėti arba bent tikėdamiesi padaryti gero sprendžiant Lietuvos bylą, yra pasiryžę „barškinti visas duris – ir New Yorke, ir Washingtone, ir San Francisco, ant galo gal reiks važiuoti į Paryžių ar Londoną“⁷⁶. Buvo leidžiama suprasti, kad tai puikiai žino ir išeivija, aukodama pinigus, finansuodama savo vadų patriotinę veiklą ginant Lietuvos nepriklausomybę.

Išvados

1. JAV lietuvių organizacijų vadovai akylai stebėjo Antrojo pasaulinio karo metu vykusias sąjungininkų konferencijas, o išeivių spaudoje jos buvo gausiai komentuojamos. Patriotinę išeiviją liūdino neaiškus sąjungininkų požiūris į Baltijos valstybių pokario likimą. Ji įtarinėjo, kad Lietuva, Latvija ir Estija, kurios jau karo pabaigoje buvo okupuotos Raudonosios armijos, bus paaukotos sovietams. San Fransiske rengtoje konferencijoje, kurioje turėjo būti galutinai suformuota Jungtinių Tautų Organizacija, Baltijos šalims, įskaitant Lietuvą, nebuvo atstovaujama. Lietuvių nuogaštavimai pasitvirtino. Išeivijoje kilo mintis, kad būtina konferencijoje neoficialiai atstovauti Lietuvai, skleisti informaciją apie Baltijos

⁷⁴ 1945 04 12 P. Žadeikio Vašingtone rašto nr. 505 A. A. Oliui Čikagoje nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 335, l. 83.

⁷⁵ Tysliavienė, V., „Vakar, šiandien ir rytoj“, *Vienybė*, 1945 balandžio 27, nr. 17, 4.

⁷⁶ „Ji prieš Abi delegacijas“, *Dirva*, 1945 gegužės 4, nr. 18, 4.

tautų nelaimę ir bandyti dalyvius įtikinti, jog pokariu Baltijos valstybės turi teisę egzistuoti.

2. Pirmieji, viešai prasarė apie būtinybę siųsti delegatus į San Fransisko konferenciją, buvo JAV lietuvių tautininkai, apie tai 1945 m. kovo 9 d. paskelbė savo spaudoje. Jie kovą–balandį tuo klausimu pradėjo akcijas: susitikimus su JAV senatoriais ir kongresmenais, pokalbius su JAV valstybės departamento darbuotojais, taip pat formavo delegaciją, į kurią įėjo žymiausi JAV lietuvių tautininkų vadovai: A. Olis, P. J. Žiūris, A. Kumskis ir K. S. Karpis. Delegacijos idėjos formavimas buvo glaudžiai susijęs su tautininkų surengta Amerikos lietuvių misija Vašingtone 1945 m. kovo 23–24 d. d. Iš įvairių JAV politikų gautas pritarimas stiprino pasitikėjimą ir teikė vilčių.

3. JAV lietuvių tautininkų iniciatyva vertė ir jų konkurentę Amerikos lietuvių tarybą pasisakyti tuo klausimu. Pradžioje pastaroji bandė apsiriboti tik paruošdama Memorandumą, kurį planavo įteikti konferencijos delegacijoms ir JAV politikams. Vėliau sustiprėjo nuomonė (L. Šimutis, K. Jurgėla), kad reikia siųsti savo delegaciją, bet tuo klausimu skeptiškumą rodė ALT sekretorius socialistas P. Grigaitis, kuris pasisakė tik už Memorandumą. Tautininkams nenusileidžiant, delegacijos siuntimo idėja paėmė viršų. Delegaciją sudarė W. F. Laukaitis, V. Kvietkus, K. Grinius ir spaudos atstovė M. Kižytė. ALT'ai artimoje spaudoje buvo nuolat kritikuojamos tautininkų pastangos dalyvauti konferencijoje bei pasisakymai apie gautą JAV politikų pritarimą.

4. Lietuvių delegacijų siuntimo į San Fransisko konferenciją klausimu išeivija diskutavo spaudoje ir dauguma pasisakė už bendrą, vieningą delegaciją. Tokios pozicijos laikėsi ir Lietuvos atstovai JAV, kurie čia įžvelgė tam tikrą vieningos veiklos galimybę. Tautininkai, matydami išeivijos ir diplomatų požiūrį, rodė iniciatyvą sudaryti bendrą delegaciją, bet ALT vadovai tam nepritarė, vengdami tautininkų noro dominuoti. Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis, suprasdamas konferencijos esmę, išliko abejingas JAV lietuvių delegacijų siuntimui ir kritiškai dėl jų vienybės stokos. Tiesa, jis pageidavo susipažinti su JAV lietuvių parengtais konferencijai skirtais dokumentais, kad juose nebūtų politinio pobūdžio neatitikimų.

5. Dalis patriotinės išeivijos turėjo nuomonę, panašią į Lietuvos diplomatų, kad iš viso netikslinga siųsti delegatus į konferenciją: jie nieko negalės pakeisti, nes konferencija okupuotų teritorijų klausimo nespės, išleis išeivijos paaukotas pinigų ir, vieni su kitais lenkyniaudami, dar labiau susipriešins.

Literatūra

Amerikos lietuvių misija ir jos darbai. Detroit, Mich.: Viktoras Petrikas, 1945.

Banionis, Juozas, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (47) (2020), 25–26.

Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS leidinys, 1979.

LITHUANIAN-AMERICAN PREPARATIONS TO PARTICIPATE IN THE SAN FRANCISCO CONFERENCE

Summary. Leaders of Lithuanian community organizations in the United States anxiously followed, and the Lithuanian diaspora press amply commented on, the conferences that the Allies held during World War II. The patriots in the diaspora were saddened by the ambiguous views of the Allies on the postwar fate of the Baltic States. It was feared that Lithuania, Latvia, and Estonia, which had been occupied by the Red Army towards the end of the war, would be consigned to the Soviets. The Conference planned in San Francisco for April and May 1945 with the intention of completing the founding of the United Nations did not foresee any official participation by representatives of the Baltic States. Therefore the idea arose in the diaspora that Lithuania had to be represented at least unofficially by community activists who would present information about the tragedy of the Baltics as well as their right to exist as independent states in the postwar era.

The first to speak publicly about the need to send delegates to the San Francisco Conference were the Lithuanian-American Nationalists or *tautininkai*. Having raised the issue in a newspaper article on March 9, 1945, they not only promoted the idea throughout March and April in meetings with U.S. senators, congressmen, and State Department officials but also began forming a Lithuanian delegation to be sent to San Francisco and consisting of the most prominent Lithuanian-American Nationalist activists working in conjunction with a Lithuanian-American Mission in Washington on March 23–24, 1945.

These activities of the *tautininkai* provoked their competitors in the Lithuanian-American Council to take a position on this issue as well. At first the latter suggested preparing only a Memorandum to be distributed among the Conference's official delegates and prominent U.S. political leaders. But soon the idea, championed by Leonardas Šimutis and Konstantinas Jurgėla, gained strength that it was necessary to send a delegation to San Francisco as well. However, a strong dissenting voice was that of the socialist Pijus Grigaitis, who argued that presenting a well-argued Memorandum was more than sufficient. Nevertheless the idea of dispatching a delegation ultimately prevailed and one was formed consisting of prominent non-Nationalist figures including William Laukaitis, Vincent Kvietkus, Kazys Grinius and Marijona Kižytė.

The idea of sending a Lithuanian-American delegation to San Francisco was debated in the diaspora press, with most supporting the notion of presenting a united front. The Lithuanian diplomats who found themselves in the United States recognized the possibility of joint action but also witnessed the discord between the Nationalists, on the one hand, and the leadership of the Lithuanian-American Council, on the other. Povilas Žadeikis, Lithuania's representative to the United States, realizing the purpose of the Conference, was skeptical about sending a delegation to San Francisco but requested to be informed about any documents prepared to this end. As a result the idea of sending a delegation lost support even among the patriotically inclined segment of the Lithuanian-American community, with many coming to the belief that the delegates would not be able to change anything because the Conference would not take up the issue of the occupied territories any way; therefore sending delegates to San Francisco would just be a waste of resources and deepen the already great division within Lithuanian-American ranks.

Keywords: San Francisco Conference, Lithuanian-American Mission, Lithuanian-American Council, Lithuanian-American Nationalists, Antanas Olis, Pijus J. Žiūris, Aleksandras Kumskis, Leonardas Šimutis, Pijus Grigaitis, "Dirva", "Vienybė", "Draugas".

Danutė PETRAUSKAITĖ
Lietuvos muzikos ir teatro akademija

Liaudies daina kaip tautinės tapatybės ugdymo prioritetas: Juozo Žilevičiaus įžvalgos ir darbai JAV¹

Santrauka. Juozas Žilevičius (1891–1985) – vargonininkas, chorvedys, kompozitorius, muzikologas, pedagogas, visuomenės veikėjas, ypač daug nusipelnęs lietuvių muzikinei kultūrai. 1929 m. jis apsigyveno JAV ir vis rečiau buvo prisimenamas, o sovietiniais metais – visai pamirštas. Net ir dabar mažai kas žino J. Žilevičiaus nuopelnus, nes nėra jokių fundamentalių darbų, kuriuose analizuojama ir apibendrinama daugiabriaunė jo veikla. Būdamas pirmosios lietuviškos simfonijos ir kamerinių-instrumentinių kūrinių autorius, jis padėjo pagrindus nepriklausomos Lietuvos koncertiniam gyvenimui, dainų švenčių tradicijai, leido periodinę muzikinę spaudą, davė stiprų impulsą lietuviškos etnomuzikologijos raidai, parengė muzikos dalyko programas bendrojo lavinimo mokykloms. Sukaupęs nemažą darbo patirtį įvairiuose kultūros ir švietimo baruose, J. Žilevičius bandė ją remtis išeivijoje. Svarbiausia jam buvo ugdyti tautinę tapatybę. Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti J. Žilevičiaus požiūrį į jaunosios kartos ugdymą ir atliktus darbus Amerikoje, muzikinį lavinimą siejant su lietuviybės išsaugojimu.

Raktažodžiai: muzika, liaudies daina, kanklės, mokykla, džiazas, lietuviybė, tautinis auklėjimas.

Įvadas

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje vargonininkai buvo pagrindiniai muzikinės kultūros Lietuvoje puoselėtojai. Jie tapo pirmaisiais lietuvių kompozitoriais, chorvedžiais, muzikos mokytojais. Vienas jų – Plungės vargonininkas Juozas Žilevičius, mokėsis privačiai pas vietos vargonininką, vėliau Varšuvos muzikos institute, koncertavęs Žemaitijoje ir rinkęs liaudies dainas. Pasitraukęs nuo Pirmojo pasaulinio karo į Rusijos sostinę, 1919 m. jis baigė Petrogrado konservatorijoje Teorijos-kompozicijos skyrių, kuriame studijuodamas sukūrė pirmąją lietuvišką simfoniją, ir gavo aukščiausiai kotiruojamą laisvojo menininko

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos projektą S-LIP-20-21.

diplomą. 1920 m. grįžęs į Lietuvą, J. Žilevičius išitraukė į Lietuvos meno kūrėjų draugijos veiklą: daug prisidėjo steigiant Kaune Operos vaidyklą, 1923 m. organizavo serijinius simfoninės muzikos koncertus, 1922–1924 m. ėjo Švietimo ministerijos Meno skyriaus viršininko pareigas. Jo pastangomis muzika tapo bendrojo lavinimo mokyklose privalomu dalyku, kurio programą parengė jis pats. J. Žilevičiui inicijuojant, 1924 m. Kaune įvyko Pirmoji dainų šventė, buvo leidžiama muzikinė periodinė spauda – žurnalai „Muzikos almanachas“, „Muzikos menas“. Tų pačių metų pavasarį jis išvyko į Klaipėdą, ten dėstė teorinius muzikos dalykus Stasio Šimkaus įsteigtoje konservatorijoje, vienerius metus jai vadovavo, 1925–1927 m. vasaromis rengė kursus Lietuvos muzikos mokytojams, pirmasis pradėjo skaityti lietuvių muzikos istorijos paskaitas, rinko liaudies muzikos instrumentus, dainas, lietuvių muzikinei kultūrai svarbius eksponatus ir savo bute įkūrė Muzikologijos archyvą. Norėdamas praplėsti lietuvių muzikos istorijos lauką ir papildyti savo kolekciją, 1929 m. J. Žilevičius išvyko į JAV. Iki 1961 m. jis dirbo Elizabete (Naujajame Džersyje) vargonininku, vadovavo keliems šios parapijos chorams, rengė dainų šventes, reikėsi spaudoje ir stengėsi prisidėti prie jaunosios lietuvių kartos auklėjimo. Nors buvo sumanęs grįžti į Lietuvą, dėl kilusio Antrojo pasaulinio karo jam to padaryti nepavyko. Paskutiniuosius du savo gyvenimo dešimtmečius jis praleido Čikagoje, toliau kaupdamas ir tvarkydamas savo archyvą.

Mokslinės literatūros apie J. Žilevičių nėra daug. Galima išskirti šio teksto autorės publikacijas straipsnių rinkinyje „Kauno istorijos metraštis“ (2000, nr. 2), knygoje „Lietuvos muzikos istorija. Nepriklausomybės metai, 1918–1940“ (2009), žurnale „Lituanus“ (2020, vol. 66, no. 4). J. Žilevičiaus įnašą į Lietuvos muzikinio lavinimo sistemos formavimą analizavo Pranciškus Daugaravičius žurnale „Tiltai“ (2004, priedas, nr. 20), Stanislava Jareckaitė savo monografijoje „Muzikinis ugdymas Vakarų Europoje ir Lietuvoje“ (2006). Išeivijoje muziko gyvenimu bei kūryba domėjosi kompozitorius Kazimieras Viktoras Banaitis, archeologas Jonas Puzinas, muzikologas Leonardas Šimutis, tačiau nė vienas jų nesigilino į J. Žilevičiaus pedagogines nuostatas, išryškėjusias jam dirbuojantis JAV. Todėl šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti J. Žilevičiaus įžvalgas ir atliktus darbus Amerikoje, muzikinį ugdymą siejant su lietuviybės išsaugojimu. Norint pasiekti numatytą tikslą, tenka 1) išsiaiškinti J. Žilevičiaus požiūrį į džiažą pedagoginiu ir tautiniu aspektu; 2) apžvelgti jo dainų rinkinį „Lietuviais esame mes gimę“ ir jaunimui skirtą literatūrą; 3) įvertinti šio menininko pastangas tautinės tapatybės puoselėjimą sieti su liaudies daina, kad per muziką būtų galima atsispirti svetimtaučių įtakai. Atsakymai į šiuos klausimus išryškins darbo naujumą ir papildys išeivijos muzikos pedagogikos istoriją. Atliekant tyrimą daugiausia remtasi J. Žilevičiaus publikacijomis periodinėje spaudoje, jo spausdintais darbais, rankraščiais ir epistoliniu palikimu, saugomu J. Žilevičiaus-J. Kreivėno lietuviškos muzikos archyve (toliau – ŽK LMA) Le-monte, Ilinojaus valstijoje².

² Kadangi šio archyvo dokumentai neturi jokių registracijos numerių, straipsnyje jie pateikiami be įprastinės archyvinės metrikos.

Ar džiazas gali būti jaunimo auklėtoju?

J. Žilevičius į JAV atvyko 1929 m. sausio mėnesį. Tuo metu į pabaigą ėjo Riaumojantis trečiasis dešimtmetis, iš esmės modernizavęs šalį. Iš fronto grįžę kariai rado klestinčią ekonomiką ir daugybę darbo vietų. Net ir vidurinės klasės gyventojas galėjo nesunkiai įsigyti automobilį, telefono aparatą, radijo imtuvą. Radijui tapus neatskirama amerikiečių kasdienybės dalimi ir pirmąją masinio informavimo priemone, išaugo transliacijos stočių ir muzikinių programų skaičius. Tuo galėjo įsitikinti ir J. Žilevičius, pradėjęs vargoininkauti Elizabeto lietuviškoje Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje ir vadovauti keliems šios parapijos chorams. Tai buvo puiki galimybė pajusti, kaip ir kuo gyvena lietuviai svetimame krašte, o klausantis radijo – sužinoti Amerikos politinio ir kultūrinio gyvenimo naujienas.

Buvusio Klaipėdos muzikos mokyklos direktoriaus pirmieji išpūdziai buvo niūrūs ir slegiantys. Jam net kilo mintis kuo greičiau grįžti į Lietuvą; apie tai jis prasitarė A. Vanagaičiui – buvusiam bendradarbiui iš Kauno laikų, žurnalo „Margutis“ redaktoriui. Didžiausią nerimą J. Žilevičiui kėlė spartus jaunosios išeivijos kartos nutautėjimas, nulemtas amerikiečių gyvenimo būdo ir muzikos, – tai dar pirmaisiais XX a. metais pastebėjo rašytojas Uptonas Sinclairas. Šiam apsilankius lietuvių vestuvėse Čikagoje, į akis krito tai, kad ne visi šventės dalyviai šoka tautinius šokius, o renkasi „dvigubą žingsnelį“ – tarp senbuvų paplitusių šokio figūrą³. Atvykus J. Žilevičiui, lietuvių poros jau ne tik naudojo amerikietiškus šokių elementus, bet puikiai sukosi pagal bliuzo⁴ ir svingo⁵ ritmą. Tai buvo susiję su 1929 m. spalio pabaigoje prasidėjusia Didžiąja depresija, kai užsidarė daugelio teatrų ir koncertų salių durys. Tuomet žmonės, neturėdami kitos alternatyvos kultūriniam poreikiams tenkinti, pamėgo klausytis per radiją transliuojamo džiaz, nusiramino emė ieškoti žaisdami azartinius žaidimus, sportuodami, žiūrėdami lengvo turinio kino filmus, lankydami dėl Sausojo įstatymo⁶ nelegaliai veikiančiuose naktiniuose klubuose, kuriuose grojo juodaodžių džiaz ansambliai. Tuomet ypač paplito šokiai. Buvo teigiama, kad būtent svingas padėjo amerikiečiams išgyventi ekonominį sunkmetį.

Džiazas, kurį daugelis lietuvių suvokė kaip trankią bei linksmą muziką, buvo padaręs įtaką ir A. Vanagaičiui. 1924 m. atvykęs į Ameriką, jis subūrė vodevilio trupę „Dzimdzi-Drimdzi“, su kuria važinėjo po lietuvių kolonijas ir puikiai vertėsi. Panašų darbą jis pasiūlė ir J. Žilevičiui, manydamas, kad šis atvyko užsidirbti pinigų:

³ Sinclair, Upton, *Džiunglės*. Vilnius: Aukso žuvys, 2012, 61–73.

⁴ Bliuzas – juodaodžių lyrinė posminė daina, kuriai būdingas lėtas tempas, 4/4 metras ir 12 taktų periodas. Jis yra skirstomas į archajinį, pradėjusį plisti XIX a. antrojoje pusėje, klasikinį, susiformavusį XX a. 2 dešimtmetyje, ir modernųjį, atsiradusį XX a. 3 dešimtmetyje, jam įgavus naujų melodikos, ritmikos ir harmonijos bruožų.

⁵ Svingas (angl. *swing*) – supimasis, svyravimas. Energingas ir linksmybių kupinas svingo šokis buvo priskiriamas socialinių šokių grupei, kuri XX a. 4 dešimtmetyje vystėsi kartu su džiaz muzikos stiliumi. Sąvoka „svinginiai šokiai“ dažnai praplečiama ir apima kitus šokius.

⁶ Sausasis įstatymas, arba Prohibicija, JAV veikė 1919–1933 m. Jam galiojant buvo draudžiama gaminti, vartoti, pirkti ir parduoti alkoholį.

Jeigu matysi, [kad] „riesta“, tai galėsime abudu važinėti su „džiazu“ ir padarysim pinigų.
<...> Labai linkėčiau Sveikam, kad pasuktum biznišką pusėn ir keliolika dolerių susidėtum⁷.
<...> Bet važiuok su linksmute programa, nes kitaip – nepasinaudosi. Mėgink dainuoti, kad ir savotišką „džiazą“...⁸

Tokie pasiūlymai J. Žilevičiui netiko, nes džiazą jis laikė lietuvių prigimčiai svetimu ir netgi kenksmingu žanru, bet apie tai ilgą laiką viešai nepasisakė – ketino už kelerių metų grįžti į Lietuvą, todėl nesijautė visateisiu diasporos nariu, kad kitus galėtų mokyti ir auklėti. Tačiau dėl prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo ir po jo atėjusios okupacijos grįžti į tėvynę tapo neįmanoma. Susitaikęs su mintimi, kad likusią gyvenimo dalį teks nugyventi JAV, Elizabeto vargonininkas pasiryžo aktyviau darbuotis dėl lietuvių kultūros išsivijimo ir savo veikla prisidėti prie lietuvių palaikymo.

1945 m. J. Žilevičius JAV lietuvių vargonininkų žurnale „Muzikos žinios“ charakterizavo džiazą kaip neatsiejamą amerikietiškosios kultūros dalį: vyresniosios kartos žmonėms jis yra tarsi „jaunystės balzamas“, nukeliantis juos į praeitį, o šių dienų jaunimui – įprasta kasdienybė⁹. Straipsnio autorius buvo įsitikinęs, kad džiazinius šokių jaunimas labiausiai mėgsta dėl erotinių motyvų, nes niekur nėra progos dviejų lyčių jaunuoliams taip arti vienas prie kito viešai susiglausti, kaip šokant:

Jei šiaip kitur kur panašiai susiglaustų, kai kas mestų pašiepiantį ar pasmerkiantį žvilgsnį, bet šokyje – taip turi būti. Jaunimas, „pasislėpęs“ nuo senesniųjų akių, susirinkęs apytamsiam kambaryje, kur nuo dūmų gausumo ir šiaip menkos šviesos lyg per miglą įžiūrima, girdi monotonišką ritmo taršėjimą, raginantį prie šokių judesių, apsvaigsta. Toje atmosferoje, kuri šalia dūmų persisunkusi alkoholio garų, jaunimas tartum pasigeria; tik sukasi ir sukasi ištisas valandas, apie ką kita nepajėgdamas nieko galvoti, nes jie jaučiasi vien tik dviese, kuriems gražiausioji svajonių kupina muzika – skandina laimės bangose... Turint šį tikrovės vaizdą prieš akis, nesunku suprasti, kokią reikšmę vaidina džiazas jaunimo tarpe ir kodėl jaunimas taip džiazą yra pamylėjęs.¹⁰

Jis tiesiogiai nesmerkė šokėjų, tačiau tarp eilučių išreiškė nepasitenkinimą alkoholio vartojimu, susikoncentravimu vien į erotiką ir bandė ieškoti šio žanro išpopuliarėjimo priežasčių.

Savo straipsnyje J. Žilevičius trumpai apžvelgė džiazą ansamblių sudėtį ir išskyrė mušamųjų, varinių ir medinių pučiamųjų grupes. Mušamuosius jis vertino ne tik kaip ritminį instrumentą, bet ir kaip įrankį triukšmui sukelti. Jam atrodė, kad amerikiečiai, girdėdami gatvėse automobilių garsus, stotyse traukinių ratų dundėjimą, dirbdami fabrikuose prie staklių ir konvejerių, yra įpratę būti apsupti nuolatinio triukšmo, todėl be jo negali ir linksmintis. Perkusiniai instrumentai tą triukšmą skirtingais tembrais imituoja, o suteikę jam ritminę pulsaciją, kviečia publiką šokti. Tai – tarsi kasdienio gyvenimo natūralizmas, į kurio muzikinį sūkurį pasineriama kartu su partneriu. Saksofono garsą J. Žilevičius

⁷ 1929 01 31 A. Vanagaičio laiškas J. Žilevičiui, ŽK LMA.

⁸ 1929 04 ? A. Vanagaičio laiškas J. Žilevičiui, ŽK LMA.

⁹ Žilevičius, Juozas, „Džiazas jaunimo auklėtinis“, *Muzikos žinios* 1 (1945), 3.

¹⁰ *Ibid.*

apibūdino kaip prikimosio žmogaus balsą, žąsies arba gulbės klyksmą ir šį instrumentą laikė džiaz puošmena, o trimitą ir tromboną, „savo skardžia garso spalva tam tikrose vietose perveriančia širdies jausmus chaotinė džiunglių numylėta melodija ar ritmu“¹¹, – priemone muzikiniam efektui sukurti. Elizabeto vargonininkui, pripratusiam prie klasikinės muzikos, džiazavimas ir šokiai dažniausiai sukeldavo vien neigiamus įspūdžius:

<...> neapsakomas instrumentais žviegimas, miškinių žvėrių pamėgdžiojimas, staugimas, šunų lojimas, asilo bliovimas, ausį draskantys disonansai, plerpimai ir visa tai pagrįsta griežčiausiu ritmu... Dirigentas šokinėja drauge su griežikais sėdynes kraipydami ir visu kūnu drebėdami... Prasideda tikra ekstazė: šokikai trypia, raitosi, šokinėja, aukštyn kojom persiverčia... Visi uždusę, paraudę... Po to vėl kita ramaus pobūdžio daina-šokis.¹²

Pateikęs šį parodijuotą ir estetiškai nepatrauklų vaizdą, straipsnio autorius bandė netiesiogiai pasakyti, kad lietuvių jaunimui neverta perimti tokių blogų pavyzdžių, ir kaltino verteivas, kurie, perpratę jaunimo psichologiją, „užgrobė“ džiazą.

J. Žilevičius kartu iškėlė klausimą, kas yra džiazas – menas ar ne menas? Ir pats į jį atsakė: ir taip, ir ne. Tai priklauso nuo to, kas ir kaip jį atlieka. Kaip meną džiazė jis vertino begalines muzikos garsų spalvų kombinacijas, nes nuolat besikartojanti melodija negali skambėti taip pat – ji turi būti nuolat keičiama, varijuojama, apipinama naujais akordais, tembrų deriniais. Tai sugeba padaryti tik gerai savo instrumentą įvaldę atlikėjai, išmanantys harmoniją, muzikos formas, turintys skonį ir gerai žinantys džiazą taisykles. Jų privalu laikytis, priešingu atveju disonansiniai sąskambiai draskys klausytojo ausis. Suderintuose garsų junginiuose, jų kombinacijose ir slypi džiaz grožis, įdomumas, patrauklumas. J. Žilevičius bandė įsivaizduoti džiaz orkestrus su jiems būdingais instrumentais, atliekančius lietuviškus šokius – „Suktinį“, „Kepurinę“, „Blezdingėlę“, ir darė prielaidą, kad jie turėtų visai neblogai skambėti. Juk, jo manymu, tarp archajinio džiaz ir senųjų lietuviškų melodijų galima įžvelgti bendrą bruožą. Vis dėlto minties sudžiazinti lietuviškus šokius jis atsisakė:

<...> kokia nauda iš to būtų mūsų tautai, tautos menui, sveikam tautos jaunimui pasilinksminti... Pagrimstumėme su visu tuo kaip nugrimzdo Amerikos jaunimas į džiaz bangas ir visus sudžiazino. Iš tos pusės žiūrint, meno nebėra, o yra tik pelnagrobių, sugebėjusių uždėti apynasrį jaunimui ir maudyti tol džiaziškose bangose, kuolaik bus iš to leidėjams ir griežikų užlaikytojams biznis. Tokiu būdu džiazas sukuriamas ne dėl meno, džiazui kūriniai nekuriami kaip menas, menui, bet dėl materializmo ir dėlto <...> nustoja būti grynuoju menu. O prie to, pirm tai suminėti žviegimai, staugimai, triukšmas, negali būti MENU.¹³

J. Žilevičius akcentavo dar vieną svarbų dalyką – džiaz gimtinė yra Amerika. Europai, kurioje dominuoja klasikinės muzikos žanrai – kameriniai ansambliai, simfonija, gyventojai mene ieško pasigėrėjimo, estetinių jausmų išgyvenimo, o ne triukšmo ir „dirksnių

¹¹ *Ibid.*, 4.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, 5.

dilginimo“, jis yra svetimas. Tad ir lietuviams, autoriaus nuomone, reiktų labiau orientuotis į tradicinę muziką, tautinius šokius. Pastarąja tema jis net publikavo straipsnių seriją¹⁴, tačiau, rašydamas apie džiazą, griežtų nurodymų skaitytojams nepateikė, savo nuomonės niekam neprimetė, nes pats nežinojo, kokia kryptimi šis žanras pasuks ateityje. Įsiskverbęs į simfoninę ir operinę muziką, straipsnio autorius tarsi metė iššūkį klasikinei muzikai, todėl pripažino, kad telieka laukti, kol naujoji srovė pakeis prieš tai buvusiąją, nes modernizmo epochoje tokio pobūdžio procesai itin spartūs.

J. Žilevičius įžvelgė tiesioginę jaunimo priklausomybę nuo radijo, nuolat transliuojančio džiazą, dėl to priekaištavo vargonininkams ir net dvasiškijai. Vargonininkai, jo manymu, paseno arba atsiliko nuo gyvenimo ir pigiomis komedijomis negali prisivilioti jaunų choristų, o kunigai neskiria pakankamai dėmesio veikliam jaunimui, dėl to bažnytiniai chorai nyksta. Būtent chorus J. Žilevičius laikė išsigelbėjimu nuo nutautėjimo. Vargonininkams jis siūlė kelti kvalifikaciją, plačiau organizuoti savo darbą su choralais, neužsitarant vien savo kolonijoje, o kunigams – labiau rūpintis savo parapijos choristais: „Lietuvis, o ypač jaunimas, labai mėgsta dainuoti, giedoti, taip pat mėgsta ir dvasiškija; sujungus vieną ir kitą krūvon, rezultatas būtų neįtikėtinas.“¹⁵

„Lietuviais esame mes gimę“

XX a. 5 dešimtmečio pabaigoje ir 6 dešimtmečio pradžioje JAV užliejusi pokario pabėgėlių banga pakeitė nusistovėjusį lietuvių gyvenimą išeivijoje. Atsinaujinusiai diasporai teko dvigubas krūvis – ne tik puoselėti lietuviybę, bet ir kovoti už Lietuvos prievartinio įjungimo į SSRS sudėtį nepripažinimą. Tuo tikslu įsikūrė daugybė organizacijų, iš kurių viena buvo Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau – VLIK'as), pradėjęs veikti Kaune dar 1943 m. Artėjant Raudonajai armijai, jis pasitraukė į Vakarus ir 1944–1954 m. tęsė darbą įvairiuose Vokietijos miestuose; 1955 m. persikėlė į Niujorką, o 9 dešimtmetyje – į Vašingtoną, kuriame ir baigė savo misiją. Kaip VLIK'o padalinys veikė Lietuviybės komisija, įsisteigusi 1954 m. kovo 27 d. prie Amerikos lietuvių bendruomenės (toliau – LB) Laikinojo organizacinio komiteto ir ieškojusi tinkamiausių būdų išlaikyti blėstančią lietuvių kultūrą. Vienas iš pirmųjų šios komisijos rūpesčių buvo aprūpinti lietuvių jaunimą tautinėmis dainomis. Suderinus šį klausimą su VLIK'u, įgaliotas komisijos narys Antanas Musteikis kreipėsi į J. Žilevičių:

Malonėkite neatsisakyti man parašyti porą žodžių apie galimumus išleisti Jūsų dainorėlį (pabraukta laiško autoriaus – D. P.). Taryba¹⁶ yra užsimojusi išleisti populiarių nekomplikuotų liaudies dainų rinkinėlį paskirų šeimų lietuviškumui palaikyti – pagelbstint išmokyti vaikus lietuviškų dainų. Tad jeigu Jūs turite ką nors panašaus paruošta, sakysime, jau suredaguota ar dar tik ruošiamą dalykėlį, malonėkite man tuojau pat pranešti <...>.¹⁷

¹⁴ Žilevičius, Juozas, „Lietuviškų šokių raida“, *Muzikos žinios* 3 (1942), 4–5; 4 (1942), 4–6; 5 (1942), 4–6.

¹⁵ Rekomendacijos Kunigų vienybei (J. Žilevičiaus mašinraštis), ŽK LMA.

¹⁶ Šis kreipimasis buvo parašytas JAV LB Kultūros tarybos vardu. Gali būti, kad Lietuviybės komisija glaudžiai bendradarbiavo su šia taryba arba net buvo jai pavaldi.

¹⁷ 1954 04 20 A. Musteikio laiškas J. Žilevičiui, Brooklyn, ŽK LMA.

Elizabeto vargonininkas nebuvo numatęs leisti jokio dainyno ir neketino jo artimiausiu metu rengti, tačiau gautas pasiūlymas jį sudomino, ir A. Musteikis sulaukė teigiamo atsakymo.

J. Žilevičius muzikinio folkloro srityje turėjo nemažą patirtį: nuo jaunystės rinko ir užrašinėjo liaudies dainas, vėliau jas panaudojo savo kūryboje. Būdamas Švietimo ministerijos Meno skyriaus viršininku, jomis grindė muzikos programas bendrojo lavinimo mokykloms, o vadovaudamas Klaipėdos muzikos mokyklai, 1927 m. išleido vadovėlį pradžios mokyklų mokytojams „Jaunas dainininkas“ (kartu su savo mokiniu Domu Andruliu), kuriame paskelbė 100 lietuviškų dainų, tinkamiausių jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams. Kompozitorius buvo giliai įsitikinęs, kad dainos dėka lietuviai išsaugojo savo gimtąją kalbą, kad „daina – lietuvių sielos veidrodis, daina – lietuvių būdo bioskopas, daina lietuviui viskas“¹⁸. Gyvenant išeivijoje, vaikų ugdymo sąlygos pasikeitė, tad beatodairiškai taikyti Lietuvoje parengtas mokymo priemones jau nebuvo galima, jas reikėjo koreguoti arba rengti naujas, atsižvelgiant į visiškai kitą geografinę, kalbinę ir muzikinę aplinką, kurioje tautiškumo išsaugojimas tapo pirmaeilium uždaviniu. Elizabeto vargonininkui naujojo dainyno rengimas tapo iššūkiu, ir jis jį entuziastingai priėmė.

J. Žilevičius nepuolė iš karto atrinkti dainų. Jam reikėjo teorinio pagrindo nustatant muzikinius prioritetus ir jis šį pagrindą rado Vaclovo Čižiūno knygoje „Tautinis auklėjimas šeimoje: trumpas tautinio auklėjimo vadovas lietuviškai šeimai išeivijoje“ (1953), kurios viena dalis buvo skirta grožiniam auklėjimui šeimoje. Ši knyga turėjo didžiulį pasisekimą tarp antrosios bangos išeivijos lietuvių visuose žemynuose. JAV ji buvo vertinama kaip darbas, kuriame susitelkiama į šeimos instituciją, tautiškumo ugdymą siejant su religiniu ir grožiniu auklėjimu¹⁹, o Australijoje – kaip aktualus, lengvai skaitomas darbas, prieinamas visoms mamoms ir tėčiams, su nurodymais ir patarimais šeimoms, kaip, „vaikui augant svetimame krašte, priartinti Lietuvą, padaryti jam ją sava, įskiepyti meilę ir pagarbą lietuviškai kultūrai, savo žmonėms, savo krašto didvyriams“²⁰.

Norėdamas kuo išsamiau supažindinti vaikus su tėvų kraštu, J. Žilevičius rinko dainas, iliustruojančias Lietuvos gamtą, Lietuvos žmonių darbus ir Tėvynės meilę. Laiške A. Musteikiui jis rašė:

Dainelės, mažyčiams skirtos, gražiai apdainuoja žvėrelius: kiškelį, laputę, katinėlį, šunelį; paukšteliu: žvirblėlį, pelėdą, garnį ilgakojį ir tp., žodžiu, visa tai, kas Lietuvoje yra ir ką gali čia matyti, kad vaikas žinotų, apie ką čia eina kalba. Tiesa, dar ir poetiškoji gegutė, lakštingala, nors jų čia nėra, bet be jų negalima apsieiti. Palaiapsniui einama prie gamtos grožės: pušynėliai, ažuolėlis tvirtuolėlis, berželis svyrtonėlis, liepelė, eglėlė, na, ir tas augas baravykas, visų grybų pulkauninkas. Toliau seka darbai: linelių rovimas, aguonėlių kūlimas, rugelių pjovimas ir tp. Mergaitės turi dainų apie darželį, rūtelę, lelijėlę, berniukai – apie kareivėlį, kardelį, žirgelį. Taip pat yra [dainų] apie Vilnių, Tilžę, Klaipėdą. Einant dainuoti, keletas žaidimėlių. Tėvynės meilės dainos: Maironio (Miškas ūžia, Lietuva brangi, Sunku gyventi ir kt.), Vienožinskio, Strazdelio ir kt. Keleta partizanų dainų. Priedu eina keleta

¹⁸ Žilevičius, Juozas, „Daina ir muzika mokykloje“, *Švietimo darbas* 1 (1923), 23.

¹⁹ Musteikis, Antanas, „Vaclovas Čižiūnas – tautinis auklėjimas šeimoje“, *Aidai* 10 (1954), 470.

²⁰ Varnalėša, „Dovana tėvams“, *Mūsų pastogė* 7, 1954 vasario 16, 3.

būtinųjų giesmių: Pulkim ant kelių, Marija, Marija (Šidlavos, Vilniaus Aušros Vartų, Gegužinės), po dvi Kalėdoms ir Gavėniai, Velykoms – Šventas Dieve.²¹

Į dainyno vaikams rengimą J. Žilevičius žvelgė labai atsakingai: prieš pradėdamas darbą, susitiko su lituanistinių mokyklų mokytojais, tėvais ir net vaikais, norėdamas sužinoti visų jų pageidavimus. Tik gavęs reikiamos informacijos, patariant V. Čižiūnui, ėmėsi dainų atrankos. Į jo akiratį pateko ne tik liaudiškos melodijos, bet ir lietuvių kompozitorių dainos: Antano Baranausko „Sudiev, Lietuva“, „Giedu dainelę“, Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“, Juozo Naujalio „Jaunimo giesmė“, „Lietuva brangi“, Česlovo Sasnausko „Kur bėga Šešupė“, „Marija, Marija“, Aleksandro Kačanausko „Grybai“, S. Šimkaus „Lietuviais esame mes gimę“, Jono Žemaičio „Vilniaus kalneliai“, pluoštas paties J. Žilevičiaus harmonizuotų melodijų – iš viso 100 dainų, iš kurių devynios buvo giesmės. Rinkinio sudarytojas prie kiekvieno originalaus kūrinėlio pažymėjo jo autorių, o prie liaudies dainos nurodė, kurioje Lietuvos vietovėje ji buvo užrašyta. Visas dainas J. Žilevičius pateikė dviejose penklinėse – su smuiko ir bosų raktais, fortepijoninėje faktūroje, žodžius surašęs po viršutinės melodijos natomis, o jei tą melodiją pateikdavo šiek tiek pajvairinęs, viršuje prirašydavo dar vieną penklinę, skirtą balsui. Šiam buvo galima ir liaudiškai pritarti – *turavoti*. Parinktos dainelės tiko lituanistinių mokyklų muzikos pamokoms, šventiniams koncertams, jaunimo sambūriams, šeimyniniams ansambliams. Dainų akompanimentai fortepijonu buvo parengti taip, kad galėjo skambėti kaip savarankiškos pjesės, todėl rinkinys tiko ne tik dainorėliams, bet ir jauniems pianistams.

Rinkinį paruošti užtruko apie metus, mat J. Žilevičius didžiulį dėmesį skyrė dainų tekstams ir tuo klausimu konsultavosi su V. Čižiūnu. Pradžioje svarstyta, ar žodžius rašyti tarmiškai, ar bendrine kalba. Vis dėlto nuspręsta pirmenybę teikti bendrinei kalbai, kaip ir lituanistinėse mokyklose. 1955 m. balandžio 29 d. A. Musteikis išsiuntė dainyną į Vokietiją. Ten rinkinys buvo peržiūrėtas ir sulaukė kai kurių pastabų. Užsakovai nutarė jį praplėsti ir pasiūlė įtraukti papildomų dainų. J. Žilevičius nesipriešino, tačiau dėl kai kurių suabejojo:

Visame Dainyne vengiau romantinių dainų, vienas stilius ten išlaikytas ir iš atsiųstų dainų kai kurios savo meilės temomis Dainyne sudarytų kontrastą. Dainynas skirtas jaunesnio amžiaus vaikams. Išimtį sudaro tautinio pobūdžio, patriotinės, istorinės dainos, bet ne liaudies romansai. Pvz., „Kas subatos vakarėlį“, „Iš rytų šalelės“, „Šėriau šėriau sau žirgelį“, „Per girią girelę“, „Už jūrelių, už marelių“, „Atskrend sakalėlis“ – visos jos yra įsimylėjusiųjų liaudies dainos. Tinka vyr. skautams, bet jokia būdu ne jaunesniems vaikams pradžios mokyklos apimtyje. Jos nėra pedagogiškos. <...> Žinoma, jei Komisija į tai nežiūri, nepaiso suminėto principo, gali dėti, aš jas parengsiu. <...> Bandyčiau prisitaikyti.²²

Iš bendros laiško nuotaikos galima daryti išvadą, kad rinkinio sudarytojas nebuvo sužavėtas atsiųstu dainų sąrašu, griaušančiu jo pedagoginę koncepciją, tačiau sutiko užsakovams iš dalies nusileisti – pridėjo 10 pasiūlytų dainų. Komisijos nariai nutarė savo

²¹ 1955 07 29 J. Žilevičiaus laiškas A. Musteikiui, Elizabeth, ŽK LMA.

²² 1955 06 07 J. Žilevičiaus laiškas A. Musteikiui, Elizabeth, ŽK LMA.

nuožiūra padaryti ir daugiau taisymų, pvz., iš naujo perrašė rinkiniui skirtą įvadą, kuriame pateikė informacijos ne tiek apie patį dainyną, kiek apie Lietuvybės komisiją ir leidėjų paieškas. Sudarytojas sutiko ir su šiuo sprendimu, nes įvade jam buvo pareikšta padėka už įdėtą triušą.

Žinia apie parengtą dainyną per spaudą greitai pasklido po JAV lietuvių kolonijas. J. Žilevičius ėmė gauti šimtus laiškų iš mokytojų ir mokinių tėvų, norinčių jį kuo greičiau įsigyti. Rinkinio poreikis buvo didžiulis, atsirado net 200 išankstinių prenumeratorių, bet jo leidyba įstrigo. Komisija prisipažino, kad pradžioje šį klausimą buvo suderinusi su Ksaveru Strumskiu²³, o šiam mirus kreipėsi į VLIK'o Lietuvybės išlaikymo tarnybos vadovą Karolį Žalkauską²⁴, į kurio rankas buvo patekęs rankraštis, bei kitus šios tarnybos narius, pripažinusius rinkinio svarbą ir sutikusius jį išleisti. Deja, laikas bėgo, o dainyno niekas neskubėjo spausdinti. J. Žilevičius nervinosi:

Nežinau, kaip dalykai stovi su Dainynu. Jis jau galėjo būti išleistas, nes parengtas buvo spaudai gatavai. Žmonės teiraujasi, o aš nieko negaliu atsakyti. Kažin kaip jaučiu, kad jis kur nors lentynoje dulka – taip jis ir liks nespausdintas. O kad nuo to jaunimas kenčia, apie tai negalvojama. Gaila įdėto darbo ir tiek daug laiko sugaišta idėjos labui, o dabar... <...> Jei jie nemano spausdinti arba už kelių metų tą atlikti, geriau būtų, kad jis mano lentynose ilsėtųsi.²⁵

Nuojauta neapgavo – dainynui leidėjo niekas neieškojo, VLIK'ui atsirado svarbesnių reikalų. J. Žilevičius džiaugėsi vien tuo, kad jam pavyko susigrąžinti rankraštį.

Tik 1964 m. Juozui Kreivėnui²⁶ pavyko Čikagoje susitarti su prekybininku Jonu Karveliu²⁷, kuris surizikavo investuoti savo lėšų į šio rinkinio spausdinimą. Dainyną J. Žilevičius pakoregavo – atsisakė 10 dainų, kurias buvo įpiršusi Lietuvybės komisija, parašė naują pratarinę ir pavadino rinkinį „Lietuviais esame mes gimę“. Visgi dainyno sudarytojo džiaugsmą temdė prarasti devyneri metai: išeivių atžalos jau buvo paaugusios, per tuos ilgus laukimo metus pasirodė per 20 kitų dainynų. Taigi, galimybių rasti vaikams tinkamų dainų padaugėjo, ir J. Žilevičiaus rinkinys tapo jau nebe toks aktualus, be to, vienam jo egzemplioriui J. Karvelis nustatė puspenkto dolerio kainą, kuri to meto pirkėjams atrodė gana aukšta. Vis dėlto lituanistinių mokyklų mokytojams šio rinkinio pasirodymas tapo stipria metodine parama dirbant su jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikais.

Liaudies dainų motyvais buvo permelkti ir originalūs J. Žilevičiaus kūriniai, pradedant nedidelėmis instrumentinėmis pjesėmis ir baigiant operetėmis. Vladui Jakubėnui, Algiui Šimkui ir Jonui Zdaniui pasišovus sudaryti fortepijoninių kūrinių rinktinę, J. Žilevičius jiems pasiūlė dvi fugetes – „Per šilėlį jojau“ ir „Augin tėvas du sūnelių“, kurių tikslas

²³ Ksaveras Strumskis (1884–1954) – vargonininkas, chorvedys, kultūros veikėjas. 1917 m. įkūrė natų leidybos bendrovę, kuri veikė iki jo mirties.

²⁴ Karolis Žalkauskas (1892–1961) – teisininkas, visuomenės veikėjas. 1952 m. buvo išrinktas VLIK'o Vykdomosios tarybos pirmininku.

²⁵ 1955 11 23 J. Žilevičiaus laiškas A. Musteikiui, Elizabeth, ŽK LMA.

²⁶ Juozas Kreivėnas (1912–1987) – vargonininkas, chorvedys, muzikos mokytojas. 1950 m. apsigyveno JAV, artimai bendravo su J. Žilevičiumi.

²⁷ Jonas Karvelis (1901–1988) – knygų leidėjas. Nuo 1950 m. gyveno JAV, vertėsi kultūros prekių verslu.

buvo supažindinti jaunuosius pianistus su daugiabalsumo stilistika. Šie lengvučiai kūrinių-liai, grįsti imitacine liaudies dainų polifonija, suteikė galimybę jaunesniojo amžiaus vaikams ne tik išmokyti girdėti atskirus balsus, bet ir įsiminti liaudies dainų intonacijas, charakteringas melodines slinktis. Pačią didžiausią J. Žilevičiaus kūrybos dalį sudarė solinės ir chorinės dainos. Jomis kompozitorius grindė ir penkias išėivijoje sukurtas savo operetes. Iš pastarųjų populiariausios tapo „Lietuvaitė“ ir „Už Vilnių“. Vienų melodijos buvo originalios, bet artimos liaudiškai muzikos kalbai, kitoms buvo panaudotos autentiškos dainos, tik pritaikytos keliems balsams. Kompozitorius sąmoningai vengė naujų išraiškos priemonių, nes stengėsi neapsunkinti nepatyrusių atlikėjų ir diegti jų sąmonėje lietuvišką muzikinį mąstymą. Šias operetes mėgo statyti choruose dainavęs jaunimas, šių sceninių kūrinių pavieniai numeriai buvo atliekami ir atskirai. Jaunimo sambūriuose taip pat skambėjo 1963 m. J. Žilevičiaus sukurta „Skautų jubiliejinės stovyklos daina“.

Kad muzikos pamokos taptų ir lietuviybės pamokomis

J. Žilevičiaus veikloje nemažą vaidmenį atliko tautiniai muzikos instrumentai. Dar gyvendamas Klaipėdoje, jis pradėjo juos rinkti ir sukaupė apie 300 vienetų kolekciją, iš jų 40 buvo kanklės²⁸. Tarpukario Lietuvoje kanklės išgyveno atgimimą. Prie šio proceso daug prisidėjo Justinas Strimaitis²⁹, aktyviai reiškėsis Lietuvos kanklininkų draugijoje. Su juo glaudžius ryšius palaikė ir buvęs Klaipėdos muzikos mokyklos direktorius, panoręs kankles išpopuliarinti išėivijoje. Šią idėją jam netiesiogiai pasiūlė pats J. Strimaitis, panoręs su koncertais aplankyti lietuvių telkinius Amerikoje. J. Žilevičius pritarė jo kelionei – paprašė atvykti keliems mėnesiams ir atsivežti kuo daugiau kanklių, taip pat 1932 m. Kaune išleistą Prano Puskunigio³⁰ „Kanklių muzikos vadovėlį“, kad būtų galima suburti kanklininkų ansamblių³¹.

Šį sumanymą įgyvendinti atrodė labai paprasta: kanklėmis reiktų aprūpinti parapijų mokyklas, išmokyti kankliuoti jų mokytojas, daugiausia vienuolynų seseles, ir laipsniškai pereiti nuo kankliavimo solo prie duetų, tercetų bei didesnių ansamblių. Tik pirmiausia tam turėjo pritarti Amerikos lietuvių Romos katalikų kunigų vienybės Muzikos komisija. Vieną šios komisijos narį J. Žilevičius gerai pažinojo, tad nutarė vardo dienos proga jam kaip dovaną įteikti kankles – buvo tikras, kad tai padės šiam instrumentui atverti vartus į parapijų pradžios mokyklas. J. Strimačio dėka kanklės buvo pasiūstos iš Lietuvos į JAV, tačiau užsakovas jas gavo „su nulaužtu užsuktuoju galu“³². Nežinia, ar J. Žilevičius instrumentą sutaisė ir numatytam asmeniui padovanojo, ar pasiliko sau, aišku tik viena – J. Strimaitis į Ameriką neatvyko. Jis tik vasarą galėjo pasitraukti nuo savo darbų Kaune, o šis laikas netiko atostogaujantiems mokiniams Amerikoje. Elizabeto vargonininkas jam rašė:

²⁸ J. Žilevičiaus trumpai sužymėtas veiklos kelias (J. Žilevičiaus mašinraštis), ŽK LMA.

²⁹ Justinas Strimaitis (1895–1960) – kanklininkas, mokytojas, spaudos darbuotojas, redaktorius.

³⁰ Pranas Puskunigis (1860–1946) – vargonininkas, kanklininkas, mokytojas. 1925 m. jo pastangomis Kaune buvo įkurta Lietuvos kanklininkų draugija, 1930 m. – Kanklių muzikos mokykla, kurioje jis pats dėstė.

³¹ 1936 10 05 J. Žilevičiaus laiškas J. Strimaičiui, Elizabeth, 1936, ŽK LMA.

³² 1934 05 04 J. Žilevičiaus laiškas J. Strimaičiui, Elizabeth, ŽK LMA.

„Dabar darbas yra daug sunkesnis, negu seniau buvo su jaunimu. Jaunimas nesupras, o seniai atsilikę nuo visko. <...> Aš manau, kad didelė kanklių ateitis yra Lietuvoje, o taip pat Latvijoje ir Suomijoje.“³³ Tuomet J. Žilevičiui nepavyko įtraukti skambinimo kanklėmis į muzikos mokymo programas, šis jo sumanymas buvo pradėtas įgyvendinti tik po Antrojo pasaulinio karo, JAV apsigyvenus jo buvusiems mokiniams Alfonsui ir Onai Mikulskiams.³⁴

Žvelgdamas į jaunąją kartą, J. Žilevičius matė iškilusį didelį nutautėjimo pavojų:

Jaunimas užsiaugino barzdas, būriuojasi pagal savo idėjos kučkas. Vieni laikosi gimtosios kalbos, kiti amerikoniškos. Studentų yra labai daug kolegijose ir universitetuose, kurie, įsimaišę į didžiūmos tarpą, pakliūna jų įtakon ir nulietuvėja. Tai natūralus išeivijos gyvenimas.³⁵

Šių žodžių autorių ypač piktino svetimų intonacijų pagrindu kuriamos diletantų kompozitorių dainos, platinamos tarp jaunimo:

Jei Lietuvoje kišamos bolševikinės [dainos – D. P.] ir tai labai atsargiai, šalia grynai liaudiškųjų, galima kiek pateisinti, bet išeivijoje, mano manymu, turime būti fašistais, stovint ant nulietuvėjimo bedugnės. <...> čia čikagiškių mergšių viena kita pasiėmusios gitaras brazdina per nesuderintas stygas ir tai menas... op, kaip jos tinka su gitaromis karčiamose, naktiniuose klubuose, bet kaip bjauru, kai su tautiniu rūbu pasipuošusi graži mergaitė gitara brazdina. Mano akims nėra šlykštesnio vaizdo, panašu kaip katė su pūsle žirnių pripilta ir prie uodegos prižišta. Tai baisu, prie ko mes einam.³⁶

Būdamas profesionalus kompozitorius ir tautinės muzikos specialistas, J. Žilevičius pasisakė prieš mėgėjų kūrybą, besiskverbiančią į lituanistines mokyklas, chorų koncertines programas, jaunimo stovyklų repertuarą, pagal kurį dainuojami nauji „šedevrai“, grįsti slaviškomis intonacijomis, pritariant gitarai arba akordeonui, ir baiminosi, kad vaikai nepradėtų dainuoti svetimų tautų dainų, siūlė jas pakeisti liaudies arba pripažintų lietuvių kompozitorių dainomis.

<...> dabar klaidžiojama lyg girioje: mokinama Lietuvos istorijos, gramatikos, geografijos, tautosakos, o dainuojama svetimtautiškas dainas. Kur logika, kur protas? Diletantizmas klesti šioje srityje pavyzdgingiausiai dėl to, kad ignoruojami akademikai, negerbiami specialistai, o aukštinami akiplėšos diletantai. Jie ignoruoja folklorą, nesistengia juo naudotis. <...> Nejaugi LB negali turėti bent trijų narių akademikų folkloristų komisiją, kur be jos cenzūros nebūtų niekas spausdinama ar dainuojama. <...> Tokia komisija gali kartą į metus susirinkti ir patvarkyti, kas reikia. Tada bus gerbiami akademikai, o ne diletantai.

³³ Data neįskaitoma, J. Žilevičiaus laiškas J. Strimaičiui, Elizabeth, ŽK LMA.

³⁴ Alfonsas Mikulskis (1909–1983) ir Ona Mikulskienė (1905–2008) mokėsi Klaipėdos muzikos mokykloje, nuo 1949 m. gyveno Klivlande, Alfonsas vadovavo Čiurlionio meno ansambliui, Ona mokė kankliuoti lituanistinių mokyklų vaikus, subūrė kelis kanklių orkestrus, įsteigė privačią kanklių studiją.

³⁵ Be datos, J. Žilevičiaus laiško Antanui Sodeikai juodraštis, ŽK LMA.

³⁶ 1969 02 07 J. Žilevičiaus laiškas A. ir O. Mikulskiams, Chicago, ŽK LMA.

Lituanistines mokyklas išlaiko LB ir mokytojams moka, tai turi teisę ir nurodyti, ką jie turi mokinti.³⁷

Diletantais jis laikė daugumą chorvedžių ir vargonininkų, kūrusių originalias dainas vaikams³⁸. Ne visi su tokia nuomone norėjo sutikti. Stasys Slizys rašė:

Jūs siūlote vaikų chorui daugiau liaudies dainų. Tikrai mažieji iki trečio skyriaus jas mėgsta, nes paukšteliai, žvėreliai ir svirpliai imponuoja tik mažus. Vyresnieji nori dainų iš dabartinio jų gyvenimo, ieško prasmės žodžiuose. Pagaliau sunku ir nuspręsti, kuri liaudies daina tikrai lietuviams originali, nes mūsų vadinamosie liaudies dainose daug daugiau slavizmo negu mūsų pagamintose melodijose, liaudis tikrai nesirūpino, ar melodija yra lietuviško charakterio, ar atkeliavusi iš slavų kraštų! Pritaikė savo žodžius ir dainavo.³⁹

Jis J. Žilevičiui aiškino, kad daugumoje lietuviškų dainų bei giesmių galima rasti nelietuviškų intonacijų, kaip ir J. Naujalio arba Č. Sasnausko kūryboje, todėl neprofesionalūs kompozitoriai stengiasi pagelbėti muzikos mokytojams, aprūpindami juos tinkamomis dainelėmis rengiant Kalėdų eglutes, Vasario 16-osios minėjimus, Motinos dienos šventę.

J. Žilevičių buvo sunku perkalbėti, jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad muzikos mokymą reikia pradėti tik nuo liaudies dainų ir tai daryti sutartinai, nes į vasaros stovyklas susirinkę mokiniai negali kartu padainuoti jokios dainelės, mat kiekviena mokykla vadovaujasi skirtingais jų parinkimo kriterijais. Tuo klausimu kompozitorius atviru laišku kreipėsi į mokytojus:

Lituanistinėse programose praeinama visa eilė surištų su tautos pažinimu dalykų, be ko lietuvis jaunuolis negali apsieiti. Labai akylai seku švietimo judėjimą lituanistinėse mokyklose, daug įdomių dalykų tenka išgirsti pedagoginėje pažangoje, tik nesuprantama ar tyčia, ar ne per apsižiūrėjimą pamiršta grynoji lietuviška liaudies daina, nors tautosakos tam tikrose klasėse mokinama. Iki šiol neparūpintas tinkamas lietuviškųjų liaudies dainų rinkinėlis, privalomas tam tikras liaudiškų dainelių skaičius išmokti kiekvienam skyriui.⁴⁰

J. Žilevičius pasiūlė kasmet mokiniams įsiminti nors penkias naujas liaudies dainas, taip, baigę lietuvišką mokyklą, jie jų mokėtų kelias dešimtis. Mokytojams guodžiantis, kad trūksta muzikinės medžiagos, J. Žilevičius sušvelnino savo poziciją – pripažino, kad vienas kitas diletanto sukurtas kūrinėlis didelės žalos vaikams nepadarys. Drauge jis patarė pasidomėti S. Šimkaus rinkiniu „50 liaudies dainų“, nes, jį sudarydamas, kompozitorius naudojo grynas liaudiškas melodijas, pritaikęs jas dviem ir trimis balsams. J. Žilevičius siūlė šį rinkinį pigiau išleisti ofsetu bei išplatinti mokyklose ir buvo tikras, kad neatsiras

³⁷ 1967 07 08 J. Žilevičiaus laiškas A. ir O. Mikulskiams, Chicago, ŽK LMA.

³⁸ Stasys Slizys (1918–2013) – vargonininkas, chorvedys, mokytojas. 1950 m. apsigyvenęs JAV, aktyviai reikšėsi Detroito lietuvių muzikiniame gyvenime.

³⁹ 1966 07 20 S. Slizio laiškas J. Žilevičiui, Dearborn, ŽK LMA.

⁴⁰ Žilevičius, Juozas, „Laiškas mokytojams“, *Dirva* 91, 1968 rugpjūčio 30, 3.

nė vieno mokytojo arba šiaip inteligento, kuris paneigtų privalomą lietuviškų dainų mokymą. „Išėivijoje niekuomet nebus per daug liaudiškų dainų.“⁴¹

J. Žilevičius buvo įsitikinęs, kad mokiniams būtų pravartu turėti ir lietuvių muzikos istorijos vadovėlį. Tuo klausimu jis kreipėsi į LB valdybos Kultūros fondo pirmininką Zigmą Dailidką, net prasitarė, kad galėtų per šešis mėnesius tokį vadovėlį parengti spaudai, tačiau gavo neigiamą atsakymą – išde tokiame sumanymui įgyvendinti nėra pinigų. Mokytojai šiuo aspektu liko nuskriausti, todėl pamokose dominavo dainavimas. Muzikos istorijos žinių pedagogai susirinkdavo iš išėivijos periodinių leidinių, retkarčiais – iš vadovėlių, atkeliavusių iš sovietinės Lietuvos, į kuriuos buvo įtrauktos ir kelios J. Žilevičiaus dainos: „Aš atsikėliau anksti rytelį“, „Augo miške baravykas“, „Du balandžiu klane gėrė“⁴². Kai Kauno Juozo Gruodžio muzikos mokyklos mokytoja Elena Martinonienė paprašė gauti kokį nors išėivijoje leistą muzikos vadovėlį, J. Žilevičius jai atsakė: „Amerikos pradžios mokyklose muzikos mokinama su pagalba plokštelių, tai lietuviškų vadovėlių visiškai nereikia.“⁴³ Jis stengėsi mokytojams padėti rinkti metodinę literatūrą, skelbdamas spaudoje savo straipsnius, kviesdamas pedagogus ir jų auklėtinius apsilankyti Čikagoje įkurtame Muzikologijos archyve, kuriame kiekvienam suteikdavo progą prisiliesti prie autentiškos lituanistinės medžiagos. J. Žilevičius visada jautėsi laimingas, kai galėdavo prisidėti prie tautinės savasties išlaikymo.

Išvados

1. J. Žilevičius gimė, augo ir brendo spaudos draudimo metais, kai Lietuvoje buvo draudžiama burtis pasaulietiniams chorams ir viešai skambėti tautinei dainai. Daugiausia ją puoselėjo vargonininkai. Liaudies daina tapo muzikinio lavinimo ir tautinės tapatybės kūrimo pagrindu ne tik priespaudos metais, bet ir nepriklausomoje Lietuvoje. Tarpukariu ir po Antrojo pasaulinio karo į JAV emigravę lietuviai tęsė tautines tradicijas, tačiau svetimame krašte turėjo įdėti papildomų pastangų.

2. J. Žilevičius buvo įsitikinęs – geriausia jaunimo muzikinio lavinimo vieta yra choras. Šiuo atveju džiazas jam atrodė visai netinkamas, nes 1) šis žanras mažai ką turi bendra su lietuviškąja kultūra; 2) šokiuose dominuoja erotiniai motyvai; 3) džiaz klubuose dažnai vartojamas alkoholis. Muzikologas pripažino, kad džiazas gali tapti menu tik tada, kai jį atlieka profesionalūs atlikėjai, išmanantys šio žanro specifiką. Jis siūlė vargonininkams kelti profesinę kvalifikaciją, plėsti savo muzikinį akiratį, organizuoti platesnę veiklą, o dvasiškius – labiau domėtis parapijose įsikūrusiais choralais ir juos visapusiškai remti.

3. Pagrindinius muzikinio lavinimo ir tautinio ugdymo principus J. Žilevičius iš Lietuvos perkėlė į Ameriką. Jis rėmėsi liaudies daina ir tautiniais instrumentais, nepripažino neprofesionalių kompozitorių sukurtų dainų vaikams ir jaunimui dėl jose pasitaikančių svetimybų, patarė nesivaikyti muzikos madų, pamokose naudoti lietuviškų dainų rinkinius ir vieną jų, pavadintą „Lietuviais esame mes gimę“, pats sudarė. Pastarajame rinkinyje

⁴¹ Ibid.

⁴² Šiuos vadovėlius buvo parengęs buvęs J. Žilevičiaus mokinys iš Klaipėdos Vincas Arnastauskas.

⁴³ 1970 06 21 J. Žilevičiaus laiškas E. Martinonienei, Chicago, ŽK LMA.

buvo siekiama per muziką supažindinti vaikus su Lietuvos geografija ir gamta, įskiepyti meilę tėvų šaliai, krikščionišką pasaulėžiūrą, ugdyti estetinį skonį. Vis dėlto šis leidinys, pasirodęs XX a. 7 dešimtmčio viduryje, prarado aktualumą, nes buvo išspausdintas prabėgus devyneriems metams nuo jo parengimo. Jaunesnės kartos lituanistinių mokyklų mokytojai ne visuomet naudojos J. Žilevičiaus patarimais. Jiems atrodė, kad dirbant su vidutinio ir vyresniojo amžiaus vaikais reikia būti lankstesniems ir atsižvelgti į laikmečio realijas bei mokinių interesus, bet minėti mokytojai stengėsi nenuolti nuo pagrindinio šio iššivijos muzikos patriarcho nurodyto kelio.

Literatūra

- Banaitis, Kazimieras Viktoras, „Lietuvių muzikos raida ir Juozo Žilevičiaus vaidmuo“, *Aidai* 8 (1952), 363–368.
- Daugaravičius, Pranciškus, „J. Žilevičiaus muzikos pedagogika ir pastangos gerinti muzikinį ugdymą“, *Tiltai* 20, priedas (2004), 16–26.
- Jareckaitė, Stanislava, *Muzikinis ugdymas Vakarų Europoje ir Lietuvoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006.
- Lietuviška muzikos rinktinė fortepijonui*. [Chicago]: LB Kultūros fondas, 1964.
- Musteikis, Antanas, „Vaclovas Čičiūnas – tautinis auklėjimas šeimoje“, *Aidai* 10 (1954), 470.
- Petrauskaitė, Danutė, „Juozo Žilevičiaus muzikinė veikla Kaune“, *Kauno istorijos metraštis* 2 (2000), 97–111.
- Puzinas, Jonas, „Komp. Juozo Žilevičiaus darbai ir kūryba“, *Lietuvių dienos*, 1967 kovas, 7, 17, 26.
- Sinclair, Upton, *Džiunglės*. Vilnius: Aukso žuvys, 2012.
- Šimutis, Leonard J., “Prof. Juozas Žilevičius: Lithuanian Composer, Musicologist, and Archivist”, *Lituanus*, 1973, vol. 4, 40–50.
- Varnalėša, „Dovana tėvams“, *Mūsų pastogė* 7, 1954 vasario 16, 3.
- Žilevičius, Juozas, „Daina ir muzika mokykloje“, *Švietimo darbas* 1 (1923), 18–28.
- Žilevičius, Juozas, „Džiazas jaunimo auklėtinis“, *Muzikos žinios* 1 (1945), 3–6.
- Žilevičius, Juozas, „Laiškas mokytojams“, *Dirva* 91, 1968 rugpjūčio 30, 3.
- Žilevičius, Juozas, „Lietuviškų šokių raida“, *Muzikos žinios* 3 (1942), 4–5; 4 (1942), 4–6; 5 (1942), 4–6.
- Žilevičius, Juozas, *Lietuviais esame mes gimę*. Chicago: J. Karvelio leid., 1964.

Danutė PETRAUSKAITĖ

THE PRIORITY OF FOLK SONGS IN FOSTERING NATIONAL IDENTITY: THE INSIGHTS OF JUOZAS ŽILEVIČIUS

Summary. Juozas Žilevičius (1891–1985) was an organist, chorus master, composer, musicologist, teacher, and community activist who contributed immensely to Lithuanian musical culture. In 1929 he emigrated to the United States and was remembered less and less prior to becoming entirely forgotten

during the Soviet occupation. Even now few people are cognizant of Žilevičius's achievements since there are no capital works at all analyzing and summarizing his truly multifaceted activities. As the author of the first Lithuanian symphony and of instrumental chamber works, he laid the foundations for what became the concert life of independent Lithuania as well as for the tradition of organizing mass song festivals. He also published periodicals reviewing Lithuanian music; stimulated the development of ethnomusicology; and prepared courses in music education for general education schools. Having amassed solid work experience in various fields of culture and education, he endeavored to apply this experience to practical work in the emigration. His most important task was to foster national ethnic identity. The aim of this paper is to analyze Žilevičius's views and his accomplishments in the United States as he associated training in music with preserving Lithuanian identity.

Keywords: music, folk song, *kanklės*, school, jazz, Lithuanian identity, ethnic education.

Skaidrė URBONIENĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Architekto Jono Muloko kryždirbystė: nuo smulkių dirbinių iki lauko paminklų

Santrauka. Straipsnyje aptariama architekto Jono Muloko (1907–1983) kūryba kryždirbystės srityje emigracijoje: smulkūs interjerui skirti kryžiai, stogastulpių, koplytėlių modeliukai, taip pat lauko paminklai. Analizuojama dirbinių ikonografija, pavidalai ir dekoro elementai. Parodoma, kad architektas sukūrė puošnaus kryždirbystės paminklo (stogastulpio) tipą, atliepiantį dipukų kartos tautinį imperatyvą – išlaikyti ir puoselėti lietuviškąją kultūrą ir tradicijas. Tai nulėmė architekto kryžių ir stogastulpių projektų populiarumą tarp išeivių jau nuo DP stovyklų laikų. Jo sukurti stogastulpių projektai buvo įgyvendinti ne tik JAV, bet ir Europoje, garsinti spaudoje, traukė daugybę lankytojų ir darė įtaką kitiems išeivijos meistrams, kūrusiems kryždirbystės paminklus.

Raktažodžiai: Jonas Mulokas, kryždirbystė, stogastulpis, kryžius, koplytėlė, lietuvių išeivija, tautinis identitetas.

Įvadas

Lietuviškų medinių kryžių yra pastatyta daugelyje pasaulio šalių. Jų ypač padaugėjo po Antrojo pasaulinio karo, kai, bijodami antrosios sovietų okupacijos, daug gyventojų pasitraukė iš Lietuvos. Karo pabėgėliai lietuviai jau perkeltųjų asmenų (DP¹) stovyklose Europoje ėmėsi drožti nedidelius pastatomuosius kryždirbystės paminklų modeliukus ir statyti lauko paminklus. Vėliau, jau persikėlę ir apsigyvenę įvairiose pasaulio šalyse, lietuviai ir ten kūrė bei statė kryžius. Kryžiai buvo statomi privačioje erdvėje – prie lietuvių emigrantų namų – ir viešosiose erdvėse: prie lietuviškų bažnyčių, bendruomenės namų, jaunimo stovyklose, kapinėse. Prie lietuvių namų pastatytas kryžius arba kito pavidalo sakralinis

¹ DP – perkeltųjų asmenų stovyklų angliško pavadinimo santrumpa (angl. *displaced persons*). Iš santrumpos kilo ir „dipukų“ terminas.

paminklas dažniausiai tradiciškai išreiškė individualius asmens norus, duotus įžadus, padėką Dievui už suteiktas malones arba buvo skiriamas artimiesiems atminti. Viešose vietose pastatyti paminklai daugiausia buvo dedikuojami Lietuvos partizanams ir Sibire žuvusiems kankiniams pagerbti, kenčiantiems ir pavergtiems Lietuvos žmonėms atminti. Prie bažnyčių statomi kryžiai buvo skiriami Bažnyčios, Lietuvos krikšto, Lietuvos valstybės jubiliejams atminti. Viešosiose erdvėse statomais kryždirbystės paminklais lietuviai išviečiai siekė atkreipti dėmesį į Lietuvą, jos neteisėtą okupaciją, per lietuvišką paminklą manifestuoti tautinį identitetą. Pasak antropologo Vyčio Čiubrinsko, „tautiškumo išlaikymo misija – tai etniškumo ir tautiškumo puoselėjimo, atkartojimo ir išlaikymo strategija, etniškumą ir tautiškumą suprantant kaip kultūrą, kalbą, tradicijas ir paveldą“². Viena tokių puoselėtinų lietuviškų tradicijų ir paveldo segmentų tapo kryždirbystė. Emigracijoje ši tradicija dipukų kartos atstovų dėka suklestėjo, o sovietinėje Lietuvoje buvo sistemingai slopinama. Be to, kryždirbystės, kaip tradicinės liaudies meno šakos, puoselėjimas buvo reikšmingas ir simboliniam ryšiui su prarastąją tėvyne palaikyti.

Dar DP stovyklose ne tik lietuviai, bet ir latviai, estai, lenkai, ukrainiečiai per kultūrinę veiklą rodė stiprius ryšius su savo etniniu tapatumu, jie visi kultūrinę veiklą priėmė kaip tam tikrą moralinę misiją³. Kūrėsi mėgėjų meno ir amatų studijos ir dirbtuvės, buvo statomi spektakliai, rengiami koncertai, publikuojami leidiniai. Lietuviams viena iš tokių kultūrinių veiklų tapo kryžių, stogastulpių, koplytėlių modeliukų gamyba. Į lietuviškų kryžių dirbimo veiklą emigracijoje įsijungė įvairių profesijų žmonės. Skirtingai nuo Lietuvoje kūrusių savamokslių kryždirbių ir dievdirbių, užsienio šalyse kryždirbyste užsiėmė ir išsilavinę žmonės: inžinieriai, dailininkai, architektai. Vienas iš tokių buvo ir architektas Jonas Mulokas.

Būsimasis architektas gimė 1907 m. Rokiškio apskrities Kvetkų valsčiaus Jusiagirio kaime Petro ir Onos Mulokų šeimoje. 1935 m. baigęs studijas Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakultete, atitarnavęs kariuomenėje, J. Mulokas profesinę veiklą pradėjo 1937 m. Iki 1940 m. jis dirbo Karo butų valdyboje Kaune, o 1941–1944 m. ėjo statybų vedėjo pareigas Vilniaus butų skyriuje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, ten dirbo mokytoju Augsburgio lietuvių gimnazijoje. 1949 m. persikėlė į Jungtines Amerikos Valstijas, ten tęsė architekto darbą. Mirė 1983 m. Santa Monikoje.

J. Mulokas, gyvendamas Lietuvoje, puoselėjo idėją kurti tautinę architektūrą, todėl domėjosi liaudies architektūra, siekdamas jos motyvų panaudoti kūryboje. Pirmieji dar nedrąsūs bandymai buvo įgyvendinti Lietuvoje, tačiau, užklupus karui, idėjas teko palikti ateičiai. Architektas turbūt neturėjo net minties kurti mažosios sakralinės architektūros paminklus, jo idėjos buvo nukreiptos į pastatus – gyvenamuosius namus, bažnyčias. Kryždirbystės paminklai jo dėmesį patraukė jau palikus Lietuvą ir apsigyvenus Vokietijos DP stovyklose. Apie J. Muloko architektūrą nemažai rašyta išeivijos spaudoje, ten buvo plačiai aptariami ne tik jo parengti bažnyčių ir rezidencijų projektai bei jų įgyvendinimas, bet ir architekto sukurti kryždirbystės paminklai. Architektui dar gyvam esant, kunigas Petras

² Čiubrinskas, Vytis, „Transnacionalinis identitetas ir paveldas: lietuviškumas diasporoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (2005), 47.

³ Žukienė, Rasa, „Trying to Survive: The Activity of Exiled Baltic Artists in Germany in 1945–1950“, in *The Art of Identity and Memory: Toward a Cultural History of the Two World Wars in Lithuania*, ed. G. Jankevičiūtė, R. Žukienė. Boston: Academic Studies Press, 2016, 141.

Celiešius iš jo pasakojimų ir archyvų sudarė knygą⁴, kurioje pristatomas J. Muloko gyvenimas ir kūryba, skiriama dėmesio ir architekto kurtiems kryždirbystės paminklams. Keli J. Muloko projektuoti kryždirbystės paminklai yra trumpai pristatyti 2009 m. išleistoje gausiai iliustruotoje knygoje „Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje“⁵. Lietuvos skaitytojams pirmą kartą plačiau J. Muloko kūrybą pristatė architektė Nijolė Elena Bučiūtė⁶, bet autorės dėmesio jo kurti kryždirbystės paminklai nepatraukė. Naujausioje publikacijoje architektūros istorikas Vaidas Petrulis nagrinėja J. Muloko projektuotas Čikagos Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios architektūrą, liaudies meno, kryždirbystės paminklų motyvų įjungimą į bažnyčios puošybą⁷. Kituose straipsniuose, kuriuose analizuojama išeivijos architektūra ir dailė, aptariamos arba bent jau paminimos J. Muloko projektuotos bažnyčios, bet jo kurti kryždirbystės paminklai lieka nuošalyje. Kol kas apie jo kurtus kryždirbystės paminklus ir mažus interjero dirbinius yra trumpai rašiusi šio straipsnio autorė, gilindamasi į išeivijos kryždirbystės temą⁸.

Šiame straipsnyje siekiama plačiau pristatyti J. Muloko kūrybą kryždirbystės baruose: aptarti DP stovyklose Vokietijoje ir vėliau, gyvenant JAV, sukurtus smulkiuosius drožinius, vaizduojančius kryždirbystės objektus (kryžius, stogastulpius, koplytstulpius, koplytėles), taip pat lauko paminklus. Siekiama apibūdinti pagrindinius J. Muloko kurtų paminklų bruožus, atskleisti, kokius motyvus ir simbolius naudodamas jis kūrė tautinį paminklą, kokią įtaką jo kryždirbystės paminklai darė kitiems išeivijos kryždirbiams. Tyrimas siejasi su tapatybės raiškos klausimais lietuvių diasporoje. Pagrindiniai šaltiniai – tai Lituanistikos tyrimo ir studijų centre (LTSC) ir Balzeko lietuvių kultūros muziejuje (BLKM) Čikagoje saugomi J. Muloko smulkieji drožiniai bei jų nuotraukos, lauko paminklų nuotraukos ir natūroje autorės užfiksuoti J. Muloko projektuoti kryždirbystės paminklai, taip pat archyvinė medžiaga ir straipsniai išeivijos spaudoje.

Smulkieji drožiniai

J. Mulokas turbūt buvo vienas pirmųjų lietuvių, kurie DP stovyklose ėmė drožinėti nedidelius pastatomouosius kryželius. Dirbdamas Augsburgio Lietuvių gimnazijoje, jis mokė mokinius savo įsteigtoje liaudies meno dirbtuvėje drožti modeliukus liaudies meno

⁴ Celiešius, Petras (red.), *J. Muloko architektūra*. Los Angeles: [s. n.], 1983.

⁵ *Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje = Lithuanian Cultural Legacy in America*, red. A. Lukas. Silver Spring, Md.: Lithuanian American Community Inc., Cultural Affairs Council, 2009, 181.

⁶ Bučiūtė, Elena Nijolė, „Architektas Jonas Mulokas (1907–1983)“, *Archiforma* 2 (1996), 81–85; Bučiūtė, Elena Nijolė, „Architektas Jonas Mulokas“, in *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, sud. E. Rimša. Vilnius: Diemedis, 1999, 395–400.

⁷ Petrulis, Vaidas, „The Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Chicago: A Complicated Story of the Search for Lithuanian Identity“, *Art History & Criticism / Meno istorija ir kritika* 18 (2022), 36–51.

⁸ Urbonienė, Skaidrė, „Kryždirbystė išeivijoje: religingumo ir / ar lietuviškumo manifestacija“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 12 (2012) 51–74; Urbonienė, Skaidrė, „Lietuviškas kryžius išeivijoje JAV: memorialinis paminklas, interjero atributas, dekoru elementas“, *Menotyra* 1 (2013), 50–66; Urbonienė, Skaidrė, „Cross-Crafting Heritage in the Lithuanian Diaspora in the United States: Expressions of National Identity“, in *Cultural Heritage in Migration*, ed. N. Vukov, L. Gergova, T. Matanova, Y. Gergova. Sofia: Paradigma, 2017, 437–449.

motyvais⁹. Dirbdamas su mokiniais ir pats vienas, jis gilinosi į kryždirbystės paminklų pavidalus, formas, dekoru elementus. Prisimindamas tą laiką, J. Mulokas rašė: „Vokietijoje bebūnant ir bedirbant-bestilizuojant suvenyrinio pobūdžio lietuvių liaudies motyvais įvairius architektūrinius modelius, teko gerai įsigilinti į lietuvių liaudies kūrybą, pajusti jos didelį savitumą ir formų įvairumą bei turtingumą“¹⁰.

Viena iš pagrindinių priežasčių drožti tokius nedidelius kryžių, stogastulpių ir koplytstulpių modeliukus buvo noras turėti simbolį, ženklą, primenantį prievarta paliktą tėvynę. Toks siekis yra išsakytas ir įrašė, įrėžtame viename iš J. Muloko išdrožtų stogastulpių modelių, dedikuotų kun. Antanui Deksnui: „Mielas kunige Antanai: Te šis mažas mano darbelis primena tau mielos tėviškės žaliuojančius laukus, kryžkelėse pasvirusius kryžius. Autorius. Augsburgas. 30.II.1947“¹¹.

Greitai jo dirbiniai patraukė stovyklos gyventojų lietuvių dėmesį, išpopuliarėjo, jų imta užsakyti vis daugiau. Daug kas norėjo įsigyti vadinamųjų „Muloko kryžių“ atminčiai, kaip Tėvynės dalelę¹². J. Muloko drožiniai buvo įsigijami ir kaip dovanos arba dėkingumo ženklai giminaičiams ir draugams, siunčiami į užsienį, taip pat tam tikromis progomis dovanojami stovyklos viršininkams arba įvairių organizacijų vadovams kaip lietuviški suvenyrai¹³. Siekdamas patenkinti poreikį, J. Mulokas Augsburgėje atidarė dirbtuvę, kurioje buvo daromi kryželiai, koplytėlės, suvenyrinės lėkštės, dėžutės¹⁴. Paminėtina, kad tokius interjerui skirtus kryželių modeliukus kūrė ir kiti lietuvių pabėgėliai, kai kurie, kaip ir J. Mulokas, buvo įsteigę jiems dirbdinti dirbtuves: teisininkas Povilas Laurinavičius Ravensburge¹⁵, inžinierius Viktoras Veselka Hanau stovykloje¹⁶.

Spaudoje teigta, kad 1944–1949 m. J. Mulokas Vokietijoje sukūrė apie 700 kryždirbystės paminklų modeliukų¹⁷. Tai buvo kryžiai, stogastulpiai ir koplytstulpiai, taip pat suvenyrinės miniatiūrinės koplytėlės ir pakabinamos koplytėlės (1 pav.), kurias lietuviai pasikabindavo savo namuose jau gyvendami JAV arba kitose šalyse. Paties J. Muloko rezidencijoje Santa Monikoje taip pat ant sienų kabojo kelios jo drožtos koplytėlės. Tiek suvenyrinės, tiek interjerui skirtos pakabinamosios koplytėlės buvo panašaus pavidalo ir dekoru. Kai kurios jų buvo pritvirtinamos prie apskritos lentelės. Koplytėlės buvo sudarytos iš profiliuotos lentelės su dvišlaičiu stogeliu, kurio kraštas akcentuojamas dantytu motyvu. Šoninės sienelės atstojo riestės, dažnai papuoštos paukšteliais ir varpeliais, – tokios pat kaip stogastulpių stoginėlių atramos. Koplytėlių stogelius vainikavo išraiškinga saulės formos augalinių motyvų viršūnė. Koplytėlėse dažniausiai būdavo Aušros Vartų Marijos arba Rūpintojėlio skulptūrėlė, rečiau – šv. Kazimiero. Be to, koplytėlėse J. Mulokas beveik visuomet dar pavaizduodavo Vyčio arba Gedimino stulpų motyvus. Koplytėles jis

⁹ Celiešius, J. *Muloko architektūra*, 36.

¹⁰ Mulokas, Jonas, „Architektūros menas ir lietuviai“, *Lietuvių dienos* 8 (1975), 4.

¹¹ J. Muloko drožinys, BLKM eksponatas.

¹² Celiešius, J. *Muloko architektūra*, 37.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ „Kronika (Iš Arkitektūros skyr.)“, *Draugas: mokslas, menas, literatūra*, 1950 lapkričio 25, nr. 273, 5.

¹⁵ „Lietuviškų drožinių kūrėjas“, *Draugas: mokslas, menas, literatūra*, 1953 spalio 24, nr. 250, 7.

¹⁶ Astašaitis, Algimantas, „Lietuviškų raizinių kūrėjas“, *Draugas: mokslas, menas, literatūra*, 1953 gegužės 23, nr. 121, 2.

¹⁷ Kuprionis, Jonas, „Lietuviškos architektūros formų ieškotojas ir kūrėjas Jonas Mulokas“, *Lietuvių dienos* 8 (1975), 8.

įkomponuodavo ir į savo kuriamų arba atnaujinamų lietuviškų bažnyčių interjerų projektus, pvz., Deitono (*Dayton*) lietuvių parapijos Šv. Kryžiaus bažnyčios šoniniai altoriai¹⁸.

Kryžių modeliukus jis taip pat gausiai dekoravo spinduliais, jų stiebus puošė karnizeliais bei pridėtiniais drožiniais. Išsiskiria vienas modelis – tai kryžius, būdingas Dzūkijos regionui. Jis pasižymi raiškiu kryžmą juosiančiu nimbu ir Kristaus kankinimo įrankių motyvais (ietys, šakės, ilgakotis kirvis), kuriuos papildo dviejų sukryžiuotų kalavijų motyvas. Šie atributai įrėmina kryžiaus centrinę dalį. Šis kryžiaus tipas buvo išpopuliarintas Lietuvoje 1928 m. švenčiant Nepriklausomybės dešimtmetį. Tais metais, vykdant Vyriausiojo Nepriklausomybės paminėjimo komiteto inicijuotą kryžių statymo akciją, tokio kryžiaus projektą buvo sukūręs ir skyręs Kaišiadorių–Trakų rajonams dailininkas Adomas Varnas. Pagal A. Varno projektą jubiliejiniai kryžiai buvo pastatyti Kaišiadoryse, Žasliuose ir kitur¹⁹. Ne tik šis, bet ir kiti Nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti sukurti kryždirbystės paminklų projektai buvo platinami Lietuvoje šviesoraščiais, taip pat atvirukais, jų vaizdai buvo skelbiami spaudoje, todėl J. Mulokas galėjo šį tipą įsidėmėti. Panašaus kryžiaus piešinys yra publikuotas ir Pauliaus Galaunės knygoje „Lietuvių liaudies menas“²⁰, tik be kalavijų motyvo. Būtent šis dviejų sukryžiuotų kalavijų motyvas perša mintį, kad J. Mulokas, kurdamas tokio kryžiaus modeliuką, rėmėsi minėtu A. Varno projektu. Tikėtina, kad jis turėjo kurio nors pagal šį projektą pastatyto kryžiaus nuotrauką arba projekto kopiją (išspausdintą atviruke arba publikuotą tarpukario spaudoje²¹). J. Mulokas pamėgo šį kryžiaus tipą: spaudoje publikuotose nuotraukose matyti ant jo darbo stalo išdėstyti keli šio kryžiaus modeliai²². Be to, šio kryžiaus motyvą architektas panaudojo ir projektuodamas Ist Sent Luiso (*East Saint Louis*, Ilinojus) lietuvių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios altorių, kurį padarė skulptorius Petras Vėbra (1956 m.)²³.

J. Mulokui architektūriniu aspektu originaliausi ir įdomiausi atrodė lietuviški koplytstulpiai ir stogastulpiai, tokių, jo nuomone, Europoje nėra, todėl jis ėmėsi kurti būtent šio

1 pav. J. Mulokas. Pakabinama koplytėlė. BLKM. S. Urbonienės nuotrauka, 2012

¹⁸ Celiešius, J. *Muloko architektūra*, 83, 85.

¹⁹ Krikštopaitytė-Urbonienė, Skaidrė ir Smilingytė-Žeimienė, Skirmantė, *Paminklai Lietuvos valstybingumui įamžinti: tarpukario kryždirbystė*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, 301–303.

²⁰ Galaunė, Paulius, *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakultetas, 1930.

²¹ Trys A. Varno projektai, tarp kurių minimas ir projektas Kaišiadorių–Trakų rajonams, buvo publikuoti 1939 m. dienraštyje „XX amžius“ (*XX amžius*, 1939 gegužės 6, nr. 102, 7).

²² *Lietuvių dienos*, 1975, nr. 8, 5 (fotografija: Jonas Mulokas darbo kambaryje (1952 m.) prie savo sukurtų modelių).

²³ Celiešius, J. *Muloko architektūra*, 67.

2 pav. J. Mulokas. *Stogastulpio modelis*, 1947. BLKM.
S. Urbonienės nuotrauka, 2012

tipo paminklą kaip pažymintį lietuvių originalumą²⁴. Jis ypač pamėgo stogastulpio tipą (pats tokį paminklą vadino „koplytstulpiu“²⁵). Žvelgiant į J. Muloko drožinius, manytina, kad pradžioje jis vadovavosi P. Galaunės knygoje „Lietuvių liaudies menas“²⁶ publikuotais piešiniais, tačiau netrukus sukūrė ir savojo tipo stogastulpį (2 pav.), kurio pavidalą paskui taikė ir didiesiems lauko paminklams. Tai – dviaukštis arba triaukštis stogastulpis, kurio puošyboje J. Mulokas naudojo geometrinę ornamentą, labai mėgo riestinius motyvus: ypač grakščiai surietė stoginėlių atramas, ant kurių dar patupdė po paukštelį, pakabino medinius varpelius. Paukšteliai ir varpeliai bei riestės – mėgstami J. Muloko drožinių motyvai. Stogastulpiai vainikuojami ornamentuotomis viršūnėmis. Jie turi bareljefinių skulptūrėlių, kurių siužetą atsekti sunku, nes atvaizdas labai apibendrintas, schematiškas, matyt, modeliams tai nebuvo svarbu. Skulptūrų temos tapdavo svarbios statant lauko paminklus, kuriuose skulptūrų siužetai buvo parenkami pagal užsakovų pageidavimus. Stogastulpių motyvus jis siekė panaudoti kurdamas bažnyčių interjerus, pvz., altoriaus projektą lietuvių Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčiai Čikagoje (ši J. Muloko idėja nebuvo įgyvendinta)²⁷.

J. Muloko mažųjų drožinių ypatybė – tai puošnios, ornamentuotos, dažniausiai saulės pavidalo viršūnės su itin išilgintu stiebu, prie kurio pritvirtinamas trimituojančio angelo motyvas. Tokio pavidalo viršūnės dar labiau pabrėžia paminklo aukštį, ypač dviaukščių ir triaukščių stogastulpių. Kitas išskirtinis J. Muloko modelių elementas – tai tvorelės, supančios kiekvieną jo drožinį. Jos beveik vienodos, sudarytos iš keturių kampinių stambesnių stulpelių su profiliuota (rutulio arba kūgio formos) viršūne, sujungtų dviem kartelėmis, prie kurių pritvirtinamos lentelės. Kai kurių dirbinių lentelės yra nevienodo aukščio, išdėstytos nuo aukščiausios prie kampinių stulpų ir žemėjančios į vidurį, – taip susidaro išlenktas tvorelės viršaus siluetas, pagyvinantis kompoziciją. Kiti išeivijos meistrai taip pat gana dažnai savo mažuosius kryželių modelius juosė tvorelėmis, tačiau, skirtingai nuo

²⁴ *Ibid.*, 38.

²⁵ Tarpukario Lietuvoje ir vėliau išeivijoje kryždirbystės paminklai dažniausiai įvardijami terminais „kryžius“ (šiuo terminu įvardijami ne tik kryžiai, bet ir stogastulpiai) ir „koplytėlė“ (šis terminas apėmė tokius paminklus kaip ant žemės stovinčios ir medžiuose pakabintos koplytėlės, koplytstulpiai, kartais stogastulpiai), rečiau „koplytstulpis“. Šiame straipsnyje kryždirbystės paminklai įvardijami pagal nusistovėjusią klasifikaciją: koplytėlės, kryžiai, stogastulpiai, koplytstulpiai, taip parodant paminklų pavidalų įvairovę.

²⁶ Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*.

²⁷ Celiešius, J. *Muloko architektūra*, 49; Petrulis, „The Church of the Nativity...“, 43–44.

monumentalumui, tvirtumui pasižyminčių J. Muloko tvorelių, jos buvo ažūrinės, išpjaustinės įvairiais ornamentais (pvz., Antano Poskočimo, P. Laurinio drožiniai).

J. Muloko kryždirbystės paminklų modeliukai buvo eksponuoti tautodailės parodose JAV (1948 m. Milvokyje (Viskonsine), 1949 m. Niujorke, 1950 m. Voterberyje (Konektikute) ir Čikagoje), kuriose juos pamatė daug JAV gyvenančių tautiečių. Šie jo dirbiniai buvo labai populiariūs jau nuo Augsburgio laikų, todėl ne vieno drožėjo (pvz., Vlodo Kulpos-Kulpavičiaus, P. Laurinavičiaus, P. Vėbros) kūriniuose pastebimi atkartoti J. Muloko stogastulpių ir koplytelių pavidalai, jų dekoru elementai. Iš pastarųjų dažniausiai nusižiūrėta riesčių pavidalo pastogėlių atramos su paukšteliais ir varpeliais, stiebų skaidymas karnizėliais ir puošyba aplikuotais drožiniais, puošnios saulės pavidalo viršūnės, kai kada statinėlių tvorelės.

Lauko paminklai

Kryždirbystės paminklų modelių pavidalus, formas, ornamentiką J. Mulokas perkeldavo į lauko paminklų projektus. Pažymėtina, kad architektas tik sukurdavo memorialinio paminklo (kryžiaus, stogastulpio arba koplytstulpio) projektą, bet iš medžiagos jį padarydavo kiti. Vienas pirmųjų lauko paminklų, kuris buvo padarytas pagal jo projektą, – tai ažuolinis kryžius, pastatytas 1945 m. Augsburgio aikštėje, kurioje šakojasi keliai į šio miesto priemiesčiuose įkurtas lietuvių karo pabėgėlių stovyklas (Hochfeldo ir Haunšteteną (*Haunstetten*)). Šis kryžius akį traukė dėl aukščio ir monumentalumo: kryžmą supo nimbas erškėčių vainiko motyvais ir spindulių pluoštai, kryžmos centre – atvira koplytėlė dvišlaičiu stogeliu, papuošta varpeliais, joje – Nukryžiuotojo skulptūrėlė. Kryžiaus stiebą dalijo karūnos formos karnizėlis, būdingas J. Muloko sukurtiems lauko paminklams, cokolinė stiebo dalis taip pat atskirta karnizėliu, jos briaunas puošia profiliuotos lentelės. Be Nukryžiuotojo, kryžiuje buvo Pietos, šv. Kazimiero, palaimintojo Mykolo Giedraičio ir vyskupo Motiejaus Valančiaus skulptūros; skulptūras projektavo dail. Vaclovas Ratas-Rataiskis ir Rudzinskis, išdrožė medžio meistras Bronius Buračas. Įrašas lietuvių, vokiečių, anglų ir prancūzų kalbomis kryžiuje bylojo: „Augsburgo išeiviai lietuviai, maldaudami Dievo palaimos, gerbdami savo žuvusius ir dėkodami savo geradariams, stato šį lietuvišką kryžių, idant jis būtų, kad čia karo audrą atbloktų lietuviai ilgėjosi savo tėvynės ir troško jai laisvės. A. D. 1945“²⁸. Po 70-ies metų į restauruoto kryžiaus pašventinimą atvykęs paminklo autoriaus sūnus architektas Rimas Mulokas pabrėžė, kad jo tėvas norėjo sukurti paminklą, priminsiantį pasauliui apie lietuvius, kurie brangino laisvę, ir „šis kryžius yra laisvės simbolis ir paminklas tiems, kurie kovojo, kentėjo ir žuvo kare“²⁹.

Gyvendamas JAV, J. Mulokas, atrodo, nebekūrė kryžių projektų, išskyrus antkapinius. Vienas žymesnių – paminklas rašytojui Jeronimui Ignatoniui Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse Čikagoje (1968 m.). Tai – geležinis kryžius, papuoštas spinduliais ir koplytėle kryžmos centre, ažūrinių kryžmų ir stiebo vidus – riestiniais ornamentais, primenančiais tradicinių geležinių kryžių puošybą.

²⁸ „Buv. augsburgiečių dėmesiui“, *Dirva*, 1982 spalio 14, nr. 39, 4.

²⁹ „Augsburge pašventintas restauruotas lietuvių pabėgėlių kryžius“, *Lietuvos aidas*, žiūrėta 2023 sausio 20, <https://www.aidas.lt/lt/tautos-mokykla/article/12847-07-04-augsburge-pasventintas-restauruotas-lietuviu-pabegeliu-kryzius>.

3 pav. J. Muloko suprojektuotas stogastulpis Kenebankporte. V. Maželio nuotrauka, XX a. 7 deš. LTSC fotoarchyvas

J. Muloką labiau traukė stogastulpio tipo paminklai. XX a. 7 dešimtmetyje jis sukūrė keleto stogastulpių, skirtų viešosioms erdvėms, projektus. Jie buvo pastatyti pranciškonų servitų vienuolyno teritorijoje Portlande (1962 m., Oregonas), lietuvių Tėvų pranciškonų centre Kenebankporte (*Kennebunkport*) (1963 m., Meinas) (3 pav.), Niujorko pasaulinėje parodoje (1964 m.), prie dr. Jono Adomavičiaus įkurtos Amerikos lietuvių vaiko ugdymo draugijos (ALVUD) būstinės Čikagoje. P. Celiešiaus teigimu, be J. Muloko sutikimo Kenebankporto stogastulpio kopija buvo pastatyta Italijoje, Bardžio (*Bardi*) mieste lyje ir lietuvių saleziečių vasarvietėje Antė Sent Andrė (*Antey-Saint-André*), Aostoje³⁰. Visi anksčiau paminėti stogastulpiai labai panašūs vienas į kitą, skiriasi tik keliomis detalėmis. Tai – dviejų arba trijų aukštų paminklai su pastogėlėmis, kurias paremia riesčių pavidalo atramos su ant jų galų patupdytais paukšteliais, stogelius ir atramėles dar puošia medi-

niai varpeliai. Stiebas keturkampio skerspjūvio, jį pagyvina karūnos formos karnizas ir pridėtiniai drožiniai, cokolinė stiebo dalis paprastai platesnė, dekoruota profiliuotomis briaunomis. Stogastulpius vainikuoja dekoratyvios viršūnės ant išilginto stiebo, – tokios viršūnės vizualiai prailgina paminklo siluetą ir suteikia jam grakštumo. Statinius juosia tvorelės, išskyrus stovėjusįjį ALVUD'o kieme – jis buvo suprojektuotas be tvorelės. Pastarojo paminklo išskirtinis bruožas, palyginti su kitais čia paminėtais stogastulpiais, – tai, kad jis padarytas iš metalo. Nepaisant skirtingos medžiagos, jo forma ir visi ornamentai yra tapatūs mediniams Portlando, Kenebankporto, Niujorko parodos paminklams.

Vienas garsiausių J. Muloko projektuotų paminklų – stogastulpis pranciškonų servitų vienuolyno teritorijoje Portlande, kuriame yra įkurta žymi Švč. Mergelės Marijos šventovė, gausiai lankoma maldininkų ir turistų. Šis stogastulpis sulaukė dešimčių straipsnių lietuvių spaudoje, teigiamų atsiliepimų ir daug lankytojų. Stogastulpis buvo skirtas žuvusiems už Lietuvos laisvę, partizanams ir Sibiro tremtiniais. Jame šalia religinės temos statulų (Pietos, Rūpintojėlio, šv. Kazimiero, Šiluvos Švč. Mergelės Marijos, Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos) buvo įkelta ir Vytauto Didžiojo skulptūra (skulptūras darė Italijos meistrai)³¹.

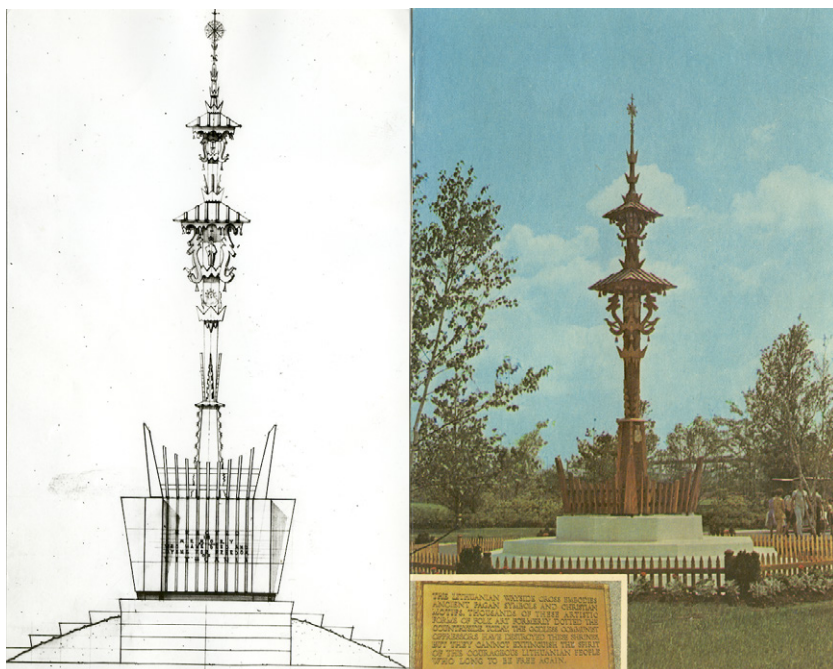
Tarp žymiausių, didelio teigiamo atgarsio sulaukusių projektų buvo ir stogastulpis, sukurtas Niujorko pasaulinei parodai (1964 m.). Ruošiantis statyti lietuvišką paminklą Niujorko parodoje, siekta pagarsinti Lietuvos vardą. Tai buvo ypač svarbu ir dėl to, kad atskirų tautinių paviljonų parodoje nebuvo, tik valstybiniai, todėl leidimas pastatyti lietuvišką paminklą Amerikos lietuviams buvo labai svarbus. Nusprendus parodai pateikti lietuvišką paminklą, teigta, kad tai bus „vienintelis bolševikų pavergtųjų tautų simbolis šioje

³⁰ Celiešius, J. *Muloko architektūra*, 107.

³¹ „Tokiais paminklais turėtume nusėti pasaulį: pasikalbėjimas su dr. Vladu Juodeika“, *Draugas*, 1962 spalio 9, nr. 237, 4.

milžiniškoje parodoje³². Buvo pasirinktas būtent stogastulpis (išėivijos spaudoje jis vadinamas „kryžiumi“), nes nuspręsta, kad tik toks paminklas „geriausiai išreiškia Lietuvos kančią ir rodo lietuviško liaudies meno turtingumą bei originalumą. <...> Be to, pasaulyje Lietuva geriausiai žinoma kaip Kryžių žemė“³³. Sukurti šio paminklo projektą buvo patikėta J. Mulokui. Tuo metu jis jau buvo pastatęs stogastulpius Portlande ir Kenebankporte, ir jie sulaukė nemažo dėmesio lietuvių spaudoje.

Niujorko pasaulinei parodai skirtas stogastulpis (4 pav.), kaip ir dauguma išėivijoje viešosiose erdvėse pastatytų paminklų, buvo dedikuotas „Žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę“³⁴. Skulptūras šiam stogastulpiui padarė skulptorius Ramojus Mozoliauskas³⁵. Jos simboliškai įvaizdino Lietuvos istoriją: šalia Mindaugo ir Vytauto, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, kiekvieno savaip svarbaus Lietuvos istorijai, buvo įkelta ir Lietuvos partizano su motina kompozicija, atskleidžianti tragišką pokario Lietuvos istoriją, Lietuvos valstybingumą reprezentuojantis herbas Vytis bei krikščioniškai Lietuvos kultūrai svarbūs šventieji: Pieta ir Rūpintojėlis, simbolizuojantys Lietuvos kančias, Lietuvos dangiškasis globėjas šv. Kazimieras ir Lietuvoje populiarius pergalę prieš blogį simbolizuojantis šv. Jurgis.

4 pav. J. Muloko stogastulpio projektas ir atvirukas su pagaminto paminklo Niujorko pasaulinėje parodoje vaizdu, 1964. LTSC fotoarchyvas

³² Valentinas, Alb., „Lietuviškas kryžius – vienintelis Pavergtųjų tautų simbolis New Yorko parodoje“, *Draugas*, 1964 rugpjūčio 25, nr. 200, 2.

³³ „Kryžius pasaulinėje parodos aikštėje“, *Darbininkas*, 1964 kovo 17, nr. 20, 3.

³⁴ Rmjs. VI., „Kryžius keliauja į New Yorką“, *Darbininkas*, 1964 balandžio 17, nr. 28, 4.

³⁵ M. M., „Lietuvišką kryžių stebės milijonai“, *Draugas*, 1964 balandžio 16, nr. 90, 1.

Kiek kitokio pavidalo yra Lietuvos nepriklausomybės 50-ies metų jubiliejui atminti J. Muloko suprojektuotas ir 1968 m. pastatytas stogastulpis prie Šv. Antano bažnyčios Čikagos Cicero rajone (5 pav.). Skirtingai nuo jau aptartų stogastulpių, šis yra vieno aukšto, išilgintu į viršų keturšlaičiu stogeliu, kurį vainikavo puošni viršūnė. Be to, stogelis dar papuoštas dviem puslankiais su tulpės motyvais, sudarančiais nimbo siluetą. Puošnumo jam suteikia ir riesčių pavidalo pastogėlės atramos bei karnizas, taip pat cokolinės stiebo dalies profiliuotos briaunos. Kaip ir kiti J. Muloko suprojektuoti lauko paminklai, šis taip pat buvo aptvertas tvorele. Statinys išsiskiria dar ir tuo, kad yra padarytas iš balto plastiko. Straipsnio autorei lankantis Čikagoje 2012 m., stogastulpio išvaizda buvo kiek pakitusi: viršūnė pakeista į mažesnę ir paprastesnę, nebebuvo stiebo briaunų papuošimų ir tvorelės. Pirminis jo pavidalas yra užfiksuotas nuotraukose iševijios spaudoje³⁶.

Paminėtinas ir betoninis J. Muloko suprojektuotas monumentas, skirtas žuvusiems už Lietuvos laisvę atminti, stovintis Čikagoje prie Jaunimo centro. Šio paminklo centrinė dalis ir akcentas – dviejų aukštų stilizuotų formų stogastulpis (6 pav.).

5 pav. J. Muloko suprojektuotas stogastulpis prie Šv. Antano bažnyčios Čikagoje. S. Urbonienės nuotrauka, 2012

6 pav. J. Muloko suprojektuotas memorialas žuvusiems už Lietuvos laisvę prie Jaunimo centro Čikagoje. S. Urbonienės nuotrauka, 2012

Nors koplytstulpių modeliukų J. Mulokas buvo padaręs, lauko paminklų buvo nedaug. Vienas jų 1959 m. buvo pastatytas prie Genovaitės ir Antano Miliauskų namų Čikagos

³⁶ Pvz., „Naujas lietuviškas kryžius prie Cicero, Ill. Šv. Antano parapijos bažnyčios“ (fotografija), *Draugas*, 1968 lapkričio 9, nr. 265, 6.

priemiestyje³⁷. Koplytstulpis yra sudarytas iš stiebo ir koplytėlės su kryžminio plano stogeliu, vainikuotu metaline ornamentuota viršūne. Puošyba gausi, sukoncentruota į koplytėlės stogelio ir frontonėlių pakraščius, dekoruojant juos dantytu siluetu pjaustytomis lentelėmis ir pakabinant medinių varpelių. Koplytėlės viduje yra riesčių pavidalo pertvaros, primenančios jo suprojektuotų stogastulpių pastogėlių atramėles. Drožiniais papuoštas ir stiebas. Koplytstulpis aptvertas tvorele. Ypač išsiskiria puošni, grakšti ant ilgo stiebo iškelta viršūnė, kurią dar pajvairina trimituojančio angelo figūra.

Pažymėtina, kad stogastulpiams dirbdinti J. Mulokas pirmasis pasiūlė ne tik medį, bet ir kitas medžiagas – metalą ir plastiką. Lietuvoje metalas ir akmuo buvo naudojami kryžiams gaminti, kai kada akmentašiai iškaldavo iš akmens koplytėlę arba koplytstulpį, tačiau stogastulpiai buvo drožiami tik iš medžio. Emigracijoje dirbdinti mediniai paminklai gana greitai apnykdavo, tad siekiant pagrindinio tikslo, kad lietuviški paminklai stovėtų kuo ilgiau ir garsintų Lietuvos vardą, ženklintų lietuviškumą, ir suvokiant, kad medis neilgaamžis, naujų patvarių medžiagų panaudojimas buvo sutiktas palankiai, netgi entuziastingai. Antai pranešant spaudoje apie J. Muloko suprojektuotą stogastulpį prie Šv. Antano bažnyčios Čikagoje, džiaugtasi, kad jis pagamintas iš plastiko – ypatingos naujos medžiagos, kuri, „sakoma, yra patvaresnė už kiečiausią ažuolą, prilygsta marmurui ar net variui“³⁸. Kaip minėta, metalinį stogastulpį J. Mulokas suprojektavo ALVUD'o būstinei, betoninis stovi prie Jaunimo centro Čikagoje. Medis vis dėlto ir toliau liko vyraujanti medžiaga, bet kiti meistrai taip pat kai kada padarydavo stogastulpių, jau nekalbant apie kryžius, iš metalo, kaip antai: Algimanto Grintalio metalo kryžiai ir stogastulpis Baltimorėje, metalinis stogastulpis Tautinėse lietuvių kapinėse Čikagoje³⁹.

Taip pat J. Mulokas vienas pirmųjų savo suprojektuotuose stogastulpiuose, greta šventųjų atvaizdų, įtraukė ir pasaulietinių siužetų: istorinių asmenybių atvaizdų, istorinių įvykių kompozicijų. Nors siužetai nebuvo labai įvairūs ir kartojosi su kai kuriais skirtumais, architektas sąmoningai parinkdavo svarbiausius lietuviškumą išreiškiančius tiek šventųjų, tiek istorinių asmenybių arba įvykių atvaizdus. Jo suprojektuotuose paminkluose yra krikščioniškajai Lietuvos kultūrai svarbūs šventųjų atvaizdai: Nukryžiuotasis, Rūpintojėlis ir Skausmingoji Dievo Motina (Pieta), simbolizuojantys tautos ir valstybės patirtas kančias, šv. Kazimieras – Lietuvos globėjas, šv. Jurgis – pergalės prieš blogį simbolis, garsiausių Lietuvos šventovių stebuklingieji Aušros Vartų ir Šiluvos Švč. Mergelės Marijos atvaizdai įprasmina lietuvių religinį tapatumą ir krikščioniškąją Lietuvos paveldą. Suaktualindamas per kryždirbystės paminklą reiškiamą pagrindinę lietuviškumo idėją, architektas skulptūros siužetus praplėtė įtraukdamas Lietuvos valstybei ir krikščioniškajai kultūrai nusipelnusių asmenų atvaizdus, kaip antai, vyskupo Motiejaus Valančiaus, palaimintojo Mykolo Giedraičio, Lietuvos valdovų Mindaugo ir Vytauto, taip pat dipukų kartai aktualias, išgyventas ir dar atmintyje gyvas istorines scenas (už Lietuvos laisvę kovoję ir žuvę partizanai, Sibiro tremtiniai). Lietuviškumo deklaraciją sustiprindavo ir į dirbinius įkomponuoti Lietuvos valstybingumo ženklai (Vytis, Gedimino stulpai).

³⁷ Celiešius, J. *Muloko architektūra*, 104–105.

³⁸ Juška, A., „Lietuviškas kryžius laisvės kovų metais“, *Draugas*, 1968 lapkričio 9, nr. 265, 5.

³⁹ *Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje*, 190, 191.

Architektas stogastulpių ir koplytstulpių motyvus naudojo ir savo projektuotų lietuviškų bažnyčių bei koplyčių architektūroje, projektuodamas stogastulpių pavidalo bokštus (pvz., Čikagos Švč. Mergelės Marijos Gimimo, Ist Sent Luiso lietuvių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo, Niujorko Kristaus Atsimainymo bažnyčios, Kenebankporto koplyčios). Tokie tautiniai elementai, pasak paties J. Muloko, paskatino ir kitus architektus „įvesti lietuvių liaudies medžio architektūros motyvus į jų ruošiamus projektus“⁴⁰.

Baigiamosios pastabos

J. Muloko ir kitų išeivių meistrų sukurti ir viešosiose erdvėse pastatyti puošnūs kryždirbystės paminklai buvo labai svarbūs dipukų kartos lietuviams emigrantams lietuvybei palaikyti, taip pat politiniu aspektu, siekiant priminti apie okupuotą Lietuvą. Išeivijos spauda kiekviename straipsnyje apie pastatytą lietuvišką stogastulpį arba kryžių pabrėždavo jo reikšmę lietuvybei ir Lietuvai. Antai ekonomistas, visuomenės veikėjas dr. Vladas Juodeika apie J. Muloko suprojektuotą stogastulpį Portlande teigė: „šis paminklas nuolat žadins lietuvių tautinę sąmonę ir kels jų pasididžiavimą savo tautos gražia ir turtinga kultūra. Su tuo paminklu lietuviai jausis nelyginant įsigiję savo gimtos žemės pėdą“⁴¹. Taip pat V. Juodeika, pabrėždamas šio paminklo reikšmę ne tik lietuviams, bet ir amerikiečiams, išreiškė to meto lietuvių išeivijos poziciją garsinant Lietuvos vardą: „<...> paminklas nuolat garsins Lietuvos vardą ir <...> apie Lietuvai padarytą neteisybę ir apie komunizmo šmėklą. Paminklas primins ir amerikiečiams, kaip reikia branginti laisvę. <...> mano giliu įsitikinimu tokiais ir panašiais paminklais mes turėtume nusėti visą pasaulį, kad jie milijonams žmonių bylotų apie Lietuvą ir jai padarytą skriaudą“⁴². Džiaugtasi, kad paminklas buvo pastatytas žymiojoje Švč. Mergelės Marijos šventovėje ir „gausiems maldininkams ir šiaip turistams nuolat primins mūsų kenčiančią tėvynę ir už ją žuvusius kankinius, mūsų didvyrius“⁴³. Panašūs teiginiai lydėjo ir Niujorko pasaulinėje parodoje pastatytą stogastulpį: jis liudys, „kad šiame krašte gyveno lietuviai, nuoširdžiai besirūpinę savo tautos likimu ir savo kūrybingais užsimojimais turtinę šio krašto kultūrą“⁴⁴, „padaryta viskas, kad kryžius kuo ilgiausiai išsilaikytų ir didžiuosiuose Amerikos vartuose į pasaulį nuolatos primintų Lietuvą, jos vardą, jos tautines ir religines aspiracijas“⁴⁵.

Tokie siekiai tiesiogiai siejosi su Lietuvių chartoje⁴⁶, paskelbtoje 1949 m., nubrėžtais tautinės misijos principais, kuriuose numatyta išlaikyti ir puoselėti lietuviškąją kultūrą,

⁴⁰ Mulokas, „Architektūros menas ir lietuviai“, 5.

⁴¹ „Tokiais paminklais turėtume nusėti pasaulį...“, 4.

⁴² *Ibid.*

⁴³ O. Z., „Lietuviškas kryžius žymiausiojo šventovėj“, *Draugas*, 1962 gegužės 19, nr. 118, 6.

⁴⁴ M. M., „Lietuvišką kryžių stebės milijonai“, 1.

⁴⁵ Rmjs. VI., „Kryžius keliauja į New Yorką“, 4.

⁴⁶ Lietuvių charta – tai Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto parengtas ir leidinyje „Pasaulio lietuvių bendruomenė“ (1949 m. Augsburgė) paskelbtas dokumentas, kuriame nubrėžiami lietuvių išeivijos tautinio identiteto ir solidarumo principai.

kalbą, tradicijas⁴⁷. Anot V. Čiubrinsko, Lietuvių charta – geriausias tautinio imperatyvo ir tautinės misijos pavyzdys, turėjęs tiktai bet kuriam lietuvių išeiviui⁴⁸. J. Mulokas sukūrė būtent tokią kryždirbystės paminklo (stogastulpio) tipą, kuris labai gerai atliepė Lietuvių chartoje suformuluotą dipukų kartos tautinį imperatyvą. Tai buvo aukštas, iš toli matomas, gausiai ornamentuotas paminklas. Toks puošnus kryždirbystės paminklas išreiškė „lietuviško“ paminklo sampratą, kuri pradėta formuoti dar tautinio atgimimo metais XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, o įsitvirtino pirmosios nepriklausomos Lietuvos Respublikos laiku. Tarpukariu Lietuvoje buvo pabrėžiama lietuviško kryžiaus kaip religinį ir nacionalinį tapatumą geriausiai išreiškiančio simbolio reikšmė. Svarbiausia lietuviško paminklo menine priemone buvo pripažintas ornamentas, todėl puošnus, drožiniais dekoruotas kryžius, stogastulpis arba koplytstulpis laikytas neabejotinai lietuvišku paminklu, nacionalinio tapatumo ženklu. Šią sampratą išeivijoje plėtojo ne tik J. Mulokas, bet ir kiti meistrai, kaip antai, Antanas Poskočimas, Daumantas Čibas, Jurgis Daugvila ir kiti⁴⁹.

Lietuviškumo raišką sustiprino ir valstybingumo ženklai, perteikiantys kitą išeivijos nuostatą – priminti pasauliui apie pavergtą Lietuvos valstybę ir kovoti už jos nepriklausomybę. Tokią ikonografinę programą didžiuosiuose lauko paminkluose papildė ir vyraujantys skulptūriniai atvaizdai: Aušros Vartų ir Šiluvos Dievo Motina (glaudžiai susiję su žymiomis Lietuvos religinėmis šventovėmis), šv. Kazimieras (Lietuvos globėjas), Rūpintojėlis (lietuvių tautos kančių ir likimo simbolis). Tokių istorinių asmenybių kaip Vytautas Didysis atvaizdai taip pat stiprino valstybingumo atgavimo idėją, o partizanų ir Sibiro tremtinių kompozicijos pasakojo pasauliui netolimą valstybės ir tautos istoriją, įamžino kovos už laisvę idėją.

Architekto J. Muloko kryžių ir stogastulpių modeliukai buvo labai populiarūs tarp išeivių jau DP stovyklose, jo sukurti lauko paminklų projektai buvo įgyvendinti ne tik JAV, bet ir Europoje. Žymieji jo suprojektuoti stogastulpiai buvo garsinami ir liaupsinami spaudoje, traukė daugybę lankytojų. Jie darė įtaką kitiems išeivijos meistrams, kūrusiems kryždirbystės paminklus, todėl jų darbuose pastebima J. Muloko sukurtos ir išplatintos stogastulpio pavidalo, dekorų elementų pakartojimų.

Literatūra

Astašaitis, Algimantas, „Lietuviškų raizinių kūrėjas“, *Draugas: mokslas, menas, literatūra*, 1953 gegužės 23, nr. 121, 2.

„Augsburge pašventintas restauruotas lietuvių pabėgėlių kryžius“, *Lietuvos aidas*, žiūrėta 2023 sausio 20, <https://www.aidas.lt/lt/tautos-mokykla/article/12847-07-04-augsburge-pasventintas-restauruotas-lietuviu-pabegeliu-kryzius>.

Bučitė, Elena Nijolė, „Architektas Jonas Mulokas (1907–1983)“, *Archiforma* 2 (1996), 81–85.

Bučitė, Elena Nijolė, „Architektas Jonas Mulokas“, in *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, sud. E. Rimša. Vilnius: Diemedis, 1999, 395–400.

„Buv. augsburgiečių dėmesiui“, *Dirva*, 1982 spalio 14, nr. 39, 4.

⁴⁷ „Lietuvių charta“ [spaudinio fotografija], žiūrėta 2023 vasario 2, <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-charta/#gallery1-1>.

⁴⁸ Čiubrinskas, „Transnacionalinis identitetas ir paveldas...“, 47.

⁴⁹ Plačiau žr.: Urbonienė, „Kryždirbystė išeivijoje...“, 51–74.

- Celiešius, Petras (red.), *J. Muloko architektūra*. Los Angeles, 1983.
- Čiubrinskas, Vytis, „Transnacionalinis identitetas ir paveldas: lietuviškumas diasporoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (2005), 41–54.
- Galaunė, Paulius, *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakultetas, 1930.
- Juška, A., „Lietuviškas kryžius laisvės kovų metais“, *Draugas*, 1968 lapkričio 9, nr. 265, 5.
- Krikštopaitytė-Urbonienė, Skaidrė ir Smilingytė-Žeimienė, Skirmantė, *Paminklai Lietuvos valstybingumui įamžinti: tarpukario kryždirbystė*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018.
- „Kryžius pasaulinėje parodos aikštėje“, *Darbininkas*, 1964 kovo 17, nr. 20, 3, 8.
- „Kronika (Iš Arkitektūros skyr.)“, *Draugas: mokslas, menas, literatūra*, 1950 lapkričio 25, nr. 273, 5.
- Kuprionis, Jonas, „Lietuviškos architektūros formų ieškotojas ir kūrėjas Jonas Mulokas“, *Lietuvių dienos* 8 (1975), 5–8.
- „Lietuviškų drožinių kūrėjas“, *Draugas: mokslas, menas, literatūra*, 1953 spalio 24, nr. 250, 7.
- Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje = Lithuanian Cultural Legacy in America*, red. A. Lukas. Silver Spring, Md.: Lithuanian American Community Inc., Cultural Affairs Council, 2009.
- M. M., „Lietuvišką kryžių stebės milijonai“, *Draugas*, 1964 balandžio 16, nr. 90, 1, 2.
- Mulokas, Jonas, „Architektūros menas ir lietuviai“, *Lietuvių dienos* 8 (1975), 3–5.
- O. Z., „Lietuviškas kryžius žymiausioj šventovėj“, *Draugas*, 1962 gegužės 19, nr. 118, 6.
- Petrulis, Vaidas, „The Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in Chicago: A Complicated Story of the Search for Lithuanian Identity“, *Art History & Criticism / Meno istorija ir kritika* 18 (2022), 36–51.
- Rmjs. Vl., „Kryžius keliauja į New Yorką“, *Darbininkas*, 1964 balandžio 17, nr. 28, 4.
- „Tokiais paminklais turėtume nusėti pasaulį: pasikalbėjimas su dr. Vladu Juodeika“, *Draugas*, 1962 spalio 9, nr. 237, 4.
- Urbonienė, Skaidrė, „Cross-Crafting Heritage in the Lithuanian Diaspora in the United States: Expressions of National Identity“, *Cultural Heritage in Migration*, ed. N. Vukov, L. Gergova, T. Matanova, Y. Gergova. Sofia: Paradigma, 2017, 437–449.
- Urbonienė, Skaidrė, „Kryždirbystė išeivijoje: religingumo ir / ar lietuviškumo manifestacija“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 12 (2012), 51–74.
- Urbonienė, Skaidrė, „Lietuviškas kryžius išeivijoje JAV: memorialinis paminklas, interjero atributas, dekoru elementas“, *Menotyra* 1 (20) (2013), 50–66.
- Valentinas, Alb., „Lietuviškas kryžius – vienintelis Pavergtųjų tautų simbolis New Yorko parodoje“, *Draugas*, 1964 rugpjūčio 25, nr. 200, 2.
- Žukienė, Rasa, „Trying to Survive: The Activity of Exiled Baltic Artists in Germany in 1945–1950“, in *The Art of Identity and Memory: Toward a Cultural History of the Two World Wars in Lithuania*, ed. G. Jankevičiūtė, R. Žukienė. Boston: Academic Studies Press, 2016, 139–174.

THE CROSS MAKING OF JONAS MULOKAS: FROM SMALL ARTIFACTS TO OUTDOOR MONUMENTS

Summary. This article surveys the work that the architect Jonas Mulokas (1907–1983) did in the field of cross making after he emigrated out of Lithuania. This includes small models of crosses, wayside shrines, and chapels designed for interior decorating as well as outdoor monuments. Their iconography, forms, and decorative elements are analyzed. The article shows how Mulokas created a highly ornamented type of monument (wayside cross) that met the patriotic needs of the postwar generation of displaced persons devoted to fostering Lithuanian culture and traditions. His projects enjoyed great popularity ever since the time of the DP camps in Germany up to the emigration in the late 1940s and early 1950s of these World War II refugees to the United States. Thus these projects were turned into works of art not only in the United States but in Europe as well; they were publicized in the media, attracted a large following, and influenced other artisans creating religious monuments in the emigration.

Keywords: Jonas Mulokas, cross making, wayside chapel, cross, shrine, Lithuanian emigration, national identity.

Eduardas REMECAS
Lietuvos nacionalinis muziejus

JAV lietuvių draugijų vėliavų ir ženklelių gamintojai (XIX a. pab. – XX a. pr.)

Santrauka. Iki Pirmojo pasaulinio karo daugiausia dėl ekonominių priežasčių į Jungtines Amerikos Valstijas atvyko apie 300 000 emigrantų iš Lietuvos. Norint lengviau prisitaikyti prie naujos aplinkos ir siekiant išlaikyti lietuviybę buvo pradėtos steigti įvairios draugijos. Savo identitetui parodyti draugijos gaminosi įvairių atributų: vėliavų, ženklų, uniformų. Šie draugijų simboliai buvo gaminami įvairiose tuo metu gausiai veikusiose įmonėse. Dauguma tokių atributų buvo pagaminta ir lietuvių emigrantų įsteigtose dirbtuvėse. Šiame straipsnyje atskleidžiami nežinomi arba pamiršti XX a. I pusės išeivijos lietuviai, kurie savo sukurtais verslais prisidėjo prie įvairių JAV lietuvių draugijų identiteto – vėliavų ir ženklų kūrybos bei gamybos, identifikuojami jų sukurti darbai ir nurodoma, kokie nelietuviški verslai taip pat galėjo gaminti šiuos atributus lietuvių draugijoms. Aptariamas ir Amerikos lietuvių tautinės vėliavos klausimas.

Raktažodžiai: vėliava, ženklas, juosta, draugija, Teodora Andruševičiūtė, Aleksandra Požėlaitė-Žaldokas, Mykolas Norkūnas, Antanas Strupas, Vincas Struogis.

Įvadas

Pirmieji emigrantai iš Lietuvos į Jungtines Amerikos Valstijas (JAV) atvyko dar XVIII a. pabaigoje. Manoma, kad iki 1899 m. iš Lietuvos į JAV buvo atvykę apie 50 000 žmonių. XIX a. pabaigoje prasidėjo daug didesnė emigracija. 1899–1914 m. į JAV atvyko daugiau kaip 252 000 lietuvių¹. Vis dėlto atvykusiųjų iš Lietuvos buvo dar daugiau, bet dalies asmenų buvo nurodoma kita nei lietuvių tautybė. Dauguma atvykusiųjų kūrėsi Pensilvanijos, Iliojaus, Masačusetso, Niujorko valstijose. Išvykusieji iš Lietuvos, kad palengvintų

¹ Urbonas, Vytautas ir Žilionis, Sigitas, „Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, 817.

savo gyvenimą įsikurdami naujose vietose, ėmė burtis į draugijas. Dažniausiai tai būdavo šalpos ir religinės organizacijos. Pradžioje jos veikė kartu su lenkiškomis, bet nuo XIX a. paskutinio ketvirčio ėmė ryškėti tautiniai nesutarimai ir pradėjo kurtis tik lietuviškos draugijos, paremtos savais kalbiniais, religiniais ir tautiniais principais. Manoma, kad pirmosios lietuviškos organizacijos buvo įkurtos 1875 m. Niujorke – Šv. Kazimiero draugija ir 1877 m. Šenandoa – Šv. Jurgio draugija². Tikslių duomenų, kiek iš viso buvo įsteigta lietuviškų draugijų, nėra. Problema ta, kad nebuvo jokių registracijų ir didelė dalis draugijų buvo labai mažos (apie 30–50 narių) arba gyvuodavo labai trumpai – vos kelis metus. Manoma, kad iki 1890 m. JAV buvo apie 60 draugijų, o per kitą dešimtmetį jų padaugėjo nuo 400 iki apie 500³. XX a. I pusėje draugijų galėjo būti apie 2 000, o jų narių – apie 200 000⁴. Tačiau žinių apie šių smulkių draugijų veiklą turime labai nedaug. Tam tikros informacijos apie jas galima rasti kunigo Antano Miluko (1871–1943) arba kitų autorių knygos⁵. Išsamiau buvo apžvelgtos tik didžiausių lietuviškų organizacijų – susivienijimų istorijos⁶. Pirmosioms draugijoms steigėjai rinkosi geriau žinomų šventųjų vardus (pvz., šv. Juozapo, šv. Jurgio, šv. Kazimiero ir kt.), o vėliau atsirado ir draugijų tautiškais vardais (pvz., DLK Vytauto, Gedimino, Kęstučio ir kt.). Dar vėliau steigėsi draugijos su pavadinimais, nurodančiais jų pobūdį.

Įvairių draugijų gausa bei didelė įvairovė skatino narių norą išsiskirti iš kitų, todėl atsirado tokių atributų kaip vėliavos, juostos, ženkleliai arba net uniformos. Dažniausiai įvairių draugijų nariai gamindavosi tik išskilmėms skirtas baltas pirštines ir organizacijos ženklus. Dauguma JAV draugijų ženklų buvo ne mums gerai pažįstamos tradicinės formos, o dvipusio audeklo juostos su tam tikrais užrašais (draugijos pavadinimas, įsteigimo vieta ir data) ir sagtele. Viena juostos pusė buvo spalvota, o kita – juoda (skirtos šventėms ir geduliui). Šie ženklai buvo vadinami *šarpomis*⁷ arba *kukardomis*. Tik nuo XX a. pradžios ima daugėti tradicinės formos metalinių ženklelių, bet juostos išliko populiarios iki XX a. 4 dešimtmečio. Draugijų, įsigyjančių savo vėliavas, buvo mažiau, nes jas gaminti buvo brangu, o jų užsisakyti galėjo tik daugiau narių ir gilesnes tradicijas turinčios draugijos. Uniformų įsigijimu rūpinosi nedaug draugijų ir tik tos, kurios buvo karinio pobūdžio.

Kada ir kokios pirmosios lietuviškos draugijos pasigamino savo vėliavų ir ženklų – nežinoma. Spauldoje minima, kad seniausia – 1875 m. įkurta Niujorko Šv. Kazimiero draugija

² *Ibid.*

³ Kučas, Antanas, *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, 132.

⁴ *Lietuvos istorija*, red. Adolfas Šapoka. Vilnius: Mokslas, 1989, 647–648.

⁵ Milukas, Antanas, *Amerikos lietuvių kronika, 1868–1893*. Philadelphia, Pa.: Pranaičių Julės leidiny, 1931; Milukas, Antanas, *Lietuviai Penssylvanijoje*. Philadelphia, Pa.: Pranaičių Julė, 1936; Milukas, Antanas, *Amerikos lietuviai XIX šimtmečiuje (1868–1900)*. Philadelphia: Pranaičių Julės (su bendraleid. ir prenumeratorių) lėšomis, [1938]; Žilius, Jonas, *Lietuviai Amerikoje*. Plymouth, Pa.: spaustuvėje „S.L.A.“, 1902; *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė Stasys Michelsonas. South Boston, Mass.: Keleivis, 1961.

⁶ *Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija: nuo 1886 iki 1915 metų*. New York: SLA, 1916; Kemėšis, Fabijonas, *Am. Liet. R. Katalikų susivienijimo istorija, 1886–1939*. [JAV]: išleido A.L.R.K. susivienijimas, 1940; A. L. R. K. *Moterų sąjunga, 1914–1964* = A. L. R. C. *Women's Alliance*, paruosė Donna Zilis. Chicago, 1965; *Lietuvos vyčiai Amerikoje: katalikiškojo jaunimo organizacijos penkiasdešimties metų veikimo žymesnieji bruožai*, surinko ir redagavo Ignas Sakalas. [Chicago, Ill.]: išleista organizacijos lėšomis, [1965].

⁷ Pavadinimas paimtas iš vokiškos kilmės žodžio „schärpe“ surusinto varianto „шарф“. Taip carinės Rusijos armijoje buvo vadinamos karininkų per petį nešiojamos juostos, kuriomis nurodomas karininko laipsnis.

jau 1886 m. turėjo savo 300 dolerių vertės vėliavą ir 75 dolerių vertės draugijos ženklą⁸. Nėra žinoma ir tai, kiek draugijų buvo pasigaminusios savo vėliavų arba ženklų. JAV lietuvis kolekcininkas Aleksandras Račkus (1893–1965) 1935 m. buvo surinkęs 359 įvairių variantų draugijų ženklų juostas ir dar 111 įvairių kongresų ir suvažiavimų juostų⁹. Vis dėlto yra žinoma daug į A. Račkaus sąrašus neįtrauktų draugijų ženklų juostų, o dar neįskaičiuota lieka ir dešimtys įprastinių metalinių ženklelių.

Tema apie JAV lietuvių draugijoms gamintas vėliavas arba ženklelius yra praktiškai netyrinėta. Duomenų apie draugijų atributus galima rasti tik vos kelių organizacijų istorinėse apžvalgose. Pavyzdžiui, kiek daugiau informacijos yra pateikta apie Susivienijimo lietuvių Amerikoje¹⁰ arba Lietuvos vyčių Amerikoje ženklelius¹¹, bet apie minimus atributus jokios informacijos nerandame knygoje apie Amerikos lietuvių Romos katalikų susivienijimo istoriją. Lietuvoje turime tik keletą publikacijų, kuriose yra aprašyti JAV lietuvių draugijų ženkleliai arba pateikti tik jų vaizdai¹², o apie išeivijos lietuvius, kūrčius ir gaminčius vėliavas ir ženklelius, buvo tik užsiminta¹³. Apie šiuos gamintojus mažai žinių ir JAV: nors dalis jų buvo aktyvūs ir žinomi bendruomenių nariai, apie jų verslus rašyta nedaug.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti nežinomus arba pamirštus XX a. I pusės išeivijos lietuvius, kurie savo sukurtais verslais prisidėjo prie įvairių JAV lietuviškų draugijų identiteto – vėliavų ir ženklų kūrybos bei gamybos, ir identifikuoti jų sukurtus darbus. Straipsnyje siekiama parodyti ir tai, kokie nelietuviški verslai galėjo gaminti šiuos atributus lietuviškoms draugijoms. Aptariamas ir Amerikos lietuvių tautinės vėliavos klausimas. Pagrindiniu straipsnio šaltiniu pasirinkta įvairi JAV lietuvių periodinė spauda: Bostone leisti „Darbininkas“ ir „Keleivis“, Bruklino „Vienybė lietuvininkų“, Čikagos „Draugas“, „Katalikas“, „Lietuva“, „Naujienos“, Mahanoi Sičio „Saulė“, Niujorko „Laisvė“, „Tėvynė“, Šenandoa „Garsas Amerikos lietuvių“, „Nauja gadyne“, Filadelfijos „Žvaigždė“. Rašant straipsnį stengtasi peržiūrėti visus paminėtus periodinius leidinius iki 1940 m., tačiau dalis jų numerių arba net metų komplektų nėra viešai prieinami, ir tai neleido išsamiai ištirti šios temos. Kiti šaltiniai – tai Lietuvos muziejuose saugomos vėliavos ir ženklai. Nors šie draugijų atributai muziejuose saugomi be informacijos apie jų gamintojus ir netiksliai datuoti, šie šaltiniai yra svarbi duomenų bazė mūsų tyrimams.

⁸ „Naujorke“, *Lietuviszkasis balsas* (New York), 1887, nr. 1, 15.

⁹ [JAV lietuvių draugijų kongresų ženklelių sąrašas], 1935 VIII 10, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNMMB), Aleksandro Račkaus rankraščių fondas, f. 63, b. 73, l. 1–32.

¹⁰ *Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija...*, 34, 94, 136, 188 ir kt.

¹¹ *Lietuvos vyčiai Amerikoje...*, 12.

¹² Astikas, Algimantas, *Lietuvos ordina, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius: Mintis, 1993, 380–389; Verkienė, Rūta, „Retesni mažosios faleristikos eksponatai“, in *Mažieji Lietuvos istorijos paminklai Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriaus rinkiniuose*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1999, 119–131; Narbutas, Ignas, „XIX a. pabaigos – XX a. pradžios JAV lietuvių faleristikoje naudojamos heraldikos kilmė“, in *Šiuolaikinės gairės ir aktualijos numizmatikoje, faleristikoje ir sfragistikoje: konferencijos medžiaga. Trakų salos pilis, 2005 m. gegužės 13 d.* Trakai, 2006, 56–58 ir kt.

¹³ Sajauskas, Stanislovas ir Sajauskas, Justinas, „Baltimorės lietuvių kultūros draugijų gairės“, *Kolekcija* 6 (1998), 40–42.

Lietuvių spaudoje besireklamavusios kitataučių įmonės

XIX a. paskutinį ketvirtį JAV pradėjo kurtis labai daug verslų, kurie vietos ir įvairioms emigrantų draugijoms ėmėsi gaminti vėliavas, uniformas, kepure, juostas, ženklus ir bažnytinius daiktus. Pirmosios lietuviškos draugijos savo vėliavas ir ženklus užsisakydavo būtent tokiose tuo metu gausiai veikusiose žydų ir kitų tautybių asmenų dirbtuvėse. Vėlesnių metų lietuviškoje emigrantų spaudoje galima rasti ne vienos firmos reklamą, kurioje nurodoma, kad ta firma gamina draugijoms vėliavas, ženklus arba kitus atributus. Viena iš seniausių ir didžiausių firmų buvo 1870 m. Čikagoje įsteigta „W. J. Feeley Company“, kuri 1904 m. reklamavosi laikraštyje „Katalikas“ ir nurodė, kad bažnytinių vėliavų (karūnų) pasiuvimo kainos – nuo 15 iki 1 000 dolerių¹⁴. Dar viena didelė įmonė buvo 1877 m. Niujorke įsteigta firma „Benziger Brothers“, kuri 1899, 1901 ir 1902 m. reklamavosi laikraščiuose „Katalikas“ ir „Žvaigždė“¹⁵. 1881 m. Čikagoje buvo įsteigta George'o Lautererio (1856–1936) dirbtuvė, kuri 1910 m. laikraštyje „Lietuva“ reklamavosi su pagaminta Čikagos Lietuvos sūnų draugijos, įsteigtos 1905 m. lapkričio 26 d., vėliava¹⁶. 1886 m. Šenandoa (Pensilvanijoje) buvo įsteigta R. H. Morgano dirbtuvė, kuri 1895 m. reklamavosi laikraštyje „Nauja gadynė“, 1904–1909 m. – laikraštyje „Žvaigždė“, o 1909–1914 m. – laikraštyje „Draugas“¹⁷. 1897–1898 m. laikraštyje „Garsas Amerikos lietuvių“ R. H. Morganas reklamavosi su pagamintu Šenandoa Lietuvos sūnų draugijos, įsteigtos 1893 m. rugsėjo 24 d., ženklų juosta¹⁸. Nuo 1890 m. Bostone (Masačusetse) veikė firma „Boston Regalia Co“, kuri 1908 m. laikraštyje „Keleivis“ reklamavosi su pagaminta Norvudo (*Norwood*) D. L. K. Keistučio draugijos, įkurtos 1905 m. liepos 18 d., juosta¹⁹. 1892 m. Niujorke buvo įkurta viena žymesnių ženklų gamybos firmų „Whitehead & Hoag Co“. Ji ne tik pati gamino ženklelius, bet atskirai parduodavo ir metalinius ženklelius audeklų juostoms. Tad šioje bendrovėje ženklelių užsakydavo ne tik įvairios organizacijos, bet ir kiti ženklų gamintojai. Didelė dalis vėliavų arba ženklelių juostų smulkiųjų gamintojų buvo tik siuvėjai ir įrašų užrašytojai, o visi priedai: metalinės detalės, kutai, „žvaigždės“ ir kt., buvo įsigijami iš įvairių didžiųjų firmų.

Iki XX a. pradžios nemažai lietuviškų draugijų savo atributų galėjo užsisakyti 1872 m. Čikagoje atidarytoje Valerijos Slominskos (W. Słomska, 1842–1918) bažnytinių reikmenų dirbtuvėje ir parduotuvėje²⁰. Ši seniausia lenkiška firma įvairioje lietuviškoje spaudoje nuo 1886 iki 1922 m. labai aktyviai reklamavosi, kad gamina juostas, vėliavas ir ženklelius²¹. Dirbtuvė veikė iki 1917 m., kai jos valdymą perėmė vienos iš dukrų vyras Wojciechas

¹⁴ *Katalikas*, 1904 sausio 1, nr. 1, 4.

¹⁵ *Katalikas*, 1899 kovo 9, nr. 10, 4; 1902 rugsėjo 25, nr. 39, 4; *Žvaigždė*, 1901 gegužės 2, nr. 13, 205.

¹⁶ *Lietuva*, 1910 rugsėjo 2, nr. 35, 8. Ši vėliava šiuo metu saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, ČDM Tv 666, žr. <https://www.limis.lt>.

¹⁷ *Nauja gadynė*, 1895, nr. 4–5, 16; *Žvaigždė*, 1904 balandžio 15, nr. 15, 1; *Draugas*, 1909 lapkričio 25, nr. 19, 303; *Draugas*, 1912 balandžio 25, nr. 17, 8; *Draugas*, 1914 liepos 23, nr. 30, 8.

¹⁸ *Garsas Amerikos lietuvių*, 1897 gruodžio 4, nr. 49, 4.

¹⁹ *Keleivis*, 1908 rugpjūčio 20, nr. 34, 4.

²⁰ „Š. p. Walerya Slomska“, *Dziennik Chicagoski*, 1918 Wrzesień 5, nr. 208, 6.

²¹ *Vienybė lietuvininkų*, 1889 kovo 6, nr. 10, 3; *Lietuva*, 1894 kovo 3, nr. 9, 4; *Tėvynė*, 1899, nr. 3, 38; *Vienybė lietuvininkų*, 1920 vasario 4, nr. 5, 6.

J. Danischas ir įmonę pavadino „Badge & Banner Works“. Spaudoje galima rasti žinutę su Krebso (Oklahoma) Šv. Juozapo draugijos padėka V. Slominskai už 1899 m. pagamintus ženklelius juostas²². Nedaug draugijų atributų galėjo būti užsakyta ir kitoje lenkiškoje apie 1896 m. Čikagoje įsteigtoje dirbtuvėje, kurios savininkė buvo Amerikos lenkių moterų sąjungos steigėja Stefanija Chmielinska (1866–1939). Šios dirbtuvės reklamų labai trumpai buvo dedama 1901 m. laikraštyje „Katalikas“²³. 1909–1911 m. laikraščiuose „Žvaigždė“ ir „Draugas“ randame vokiečio Ludviko Rauchuto (1867–1930) reklamų²⁴. Jose nurodoma, kad firma buvo įkurta 1887 m. Kensingtone (Filadelfijoje, Pensilvanijoje) ir daugiausia siuvo karines uniformas. Lenkiškų laikraščių reklamose nurodyta, kad tai – lenkiška firma, o laikraštyje „Žvaigždė“ – kad lietuviška dirbtuvė. Dalis vėliavų ir ženklelių galėjo būti užsakyti ir 1909 m. sausio 1 d. Šenandoa (Pensilvanijoje) atidarytoje bažnytinų daiktų dirbtuvėje „Rzynycia“, kurios reklamų matome 1910 m. laikraščiuose „Draugas“²⁵. Šenandoa buvo vienas svarbiausių lietuvių kultūros centrų, o minimą dirbtuvę globojo ukrainiečių katalikų Arkangelo Mykolo bažnyčia. Tais pačiais metais laikraštyje „Katalikas“ savo reklamas dėjo ir čikagietis, lenkų emigrantas Edwardas Bradelis (1859–1931)²⁶. Tikėtina, kad jis buvo tik tarpininkas, o darbus vykdė jo žmona Leokadia Bradel, kuri 1911–1913 m. reklamavosi lenkiškuose laikraščiuose.

Amerikoje vėliavų ir ženklų gamintojų būta daug daugiau, bet jų reklamų lietuviškoje spaudoje neaptikta. Daug įvairių smulkiųjų gamintojų savo veiklas vykdė tik trumpą laiką, išbandydavo vis naujus verslus. Galbūt dėl to iki šiol JAV nėra jokių minimalių tyrimų apie šioje šalyje veikusias tokio pobūdžio įmones. Šie draugijų atributai buvo užsakomi pagaminti ir siuvėjams bei juvelyrams arba vienuolijose. Todėl dalis įvairių lietuviškų draugijų vėliavų arba ženklų galėjo būti užsakyta ir mums nežinomose dirbtuvėse. Įdomu tai, kad dalis bažnytinų draugijų savo vėliavų užsisakė net ne Amerikoje, o Europoje. Pavyzdžiui, 1895 m. Filadelfijos Gyvojo Rožančiaus ir Šv. Juozapo draugijų vėliavos buvo pagamintos Miunchene (Vokietijoje)²⁷, o 1914 m. Atolo (*Athol*, Masačusetsas) Šv. Onos draugijai vėliava buvo pagaminta Lietuvoje²⁸.

Draugijų vėliavas ir ženklus gaminusios lietuvių įmonės

Kas pirmasis iš lietuvių JAV ėmėsi gaminti vėliavas ir ženklus, nustatyti sudėtinga, nes trūksta duomenų. 1893 m. laikraštyje „Vienybė lietuvninkų“ buvo paskelbta žinutė, kad gausiai lietuvių apgyvendintame Plimute (Pensilvanijoje) iš siuvėjo Jono Juozupačio

²² „Padėkawone“, *Lietuva*, 1899 vasario 24, nr. 8, 4.

²³ *Katalikas*, 1901 rugpjūčio 15, nr. 32, 4.

²⁴ *Žvaigždė*, 1909 spalio 29, nr. 43, 15; *Draugas*, 1911 balandžio 6, nr. 18, 7.

²⁵ *Draugas*, 1910 liepos 21, nr. 29, 14.

²⁶ *Katalikas*, 1910 rugsėjo 1, nr. 35, 6.

²⁷ „Žinios isz Philadelphijos del „Garso“, *Garsas Amerikos lietuvių*, 1895 lapkričio 2, nr. 40, 5.

²⁸ „Athol, Mass.“, *Žvaigždė*, 1914, nr. 46, 10.

(~1858–1921)²⁹, be rūbų siuvimo, galima gauti viską, kas draugijoms reikalinga: kepurių, *kukardų* ir kardų³⁰. Ar visa tai jis ir gamino, ar buvo tik tarpininkas – nežinoma.

Viena iš pirmųjų lietuvių, gaminusių vėliavas ir ženklus draugijoms, reikėtų laikyti Čikagos lietuvę **Teodorą I.** (Ignaco) **Andruševičiūtę** (Andruszeviczaite, Andrašiūnaitė) (1864–1919). Spaudoje apie ją rašyta, kad gimė Turčinų kaime, Joniškėlio parapijoje, Panevėžio paviete, Varšuvoje baigė grafienės Cecilijos Pliaterytės (1853–1920) 1883 m. įsteigtą mergaičių rankdarbių mokyklą ir gavo diplomą³¹. Kelis metus dirbo Lietuvoje, o apie 1897 m. atvyko į Ameriką ir jau spalio mėnesį kartu su Varšuvoje gimusia Leokadia Brenert Bradel (1873–1947) reklamavo įsteigtą bažnytinių daiktų dirbtuvę. Pradžioje reklamose buvo nurodoma, kad tai – pirmoji lenkiška ir lietuviška dirbtuvė, bet nuo 1900 m. T. Andruševičiūtė tapo vienintele jos savininke ir reklamavo taip: „Lietuviška aparatų dirbtuvė, T. Andruszewicz & Co, Chicago“³². Dirbtuvėje buvo siuvami liturginiai drabužiai, baldakimai bei draugijoms skirtos vėliavos, juostos, kepurės ir ženklai.

Spaudoje galima aptikti gana daug T. Andruševičiūtei skirtų padėkų už jos įvairioms draugijoms pasiūtas vėliavas. Iš šių padėkų sužinome, kad 1899 m. ji pasiuvo vėliavą Bostono D.L.K. Vytauto draugijai³³ ir Čikagos lenkų Šv. Jono Kanto bažnyčios Šv. apaštalo Petro ir Povilo draugijai³⁴, 1904 m. – Čikagos Dievo Apvaizdos ir Čikagos lenkų Šv. Jakaus bažnyčios Rožinio seserų draugijoms³⁵, 1906 m. – Čikagos Šv. Vincento Ferero draugijai³⁶, 1909 m. – Omahos lietuvių Šv. Antano draugijai³⁷, 1917 m. – Čikagos lietuvių Rožinio šv. Marijos merginų ir moterų draugijai³⁸. Rožinio šv. Marijos merginų ir moterų draugijos vėliava šiuo metu yra saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. T. Andruševičiūtė siuvo ir Amerikos bei lietuviškas tautines vėliavas, kurios buvo dviejų spalvų: viršuje balta, apačioje šviesiai mėlyna arba raudona su raiteliu (vadinamu žirgvaikiu)³⁹. 1902 m. ji pasiuvo tautinę vėliavą Ašlando (*Ashland*, Viskonsinas) Šv. Jurgio draugijai⁴⁰, o 1905 m. – Čikagos Lietuvos sūnų draugijos vėliavą, kuri šiuo metu yra saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje⁴¹. Atsižvelgus į tai, kad T. Andruševičiūtė buvo žinoma tautinių vėliavų gamintoja bei čikagietė, ir jai priskirtose juostose naudotą šriftą, galima teigti, kad ji pasiuvo ir šiuo metu Nacionaliniame M. K. Čiurlionio

²⁹ „A+ Jonas Juozupaitis“, *Tėvynė*, 1921 sausio 28, nr. 4, 3.

³⁰ „Kriaučius lietuvis“, *Vienybė lietuvininkų*, 1893 gruodžio 26, nr. 52, 12.

³¹ „Gausiai paaukojo“, *Katalikas*, 1913 rugsėjo 11, nr. 37, 12.

³² *Lietuva*, 1898 kovo 25, nr. 12, 4; 1900 sausio 12, nr. 2, 4; 1901 kovo 29, nr. 13, 4.

³³ „Padėkawonė“, *Lietuva*, 1899 gegužės 26, nr. 21, 4.

³⁴ „Sztore J. Z Kantowa“, *Dziennik Chicagoski*, 1899 Wrzesień 22, 1899, nr. 223, 8.

³⁵ Poceviczius, St., „Padėkawonė“, *Katalikas*, 1904 gegužės 5, nr. 19, 3; Jackowa, Z., *Dziennik Chicagoski*, 1904 Kwiecień 16, nr. 91, 8.

³⁶ „Padėkawonė“, *Katalikas*, 1906 sausio 18, nr. 3, 3.

³⁷ „Padėkawonė“, *Tėvynė*, 1909 spalio 12, nr. 41, 14.

³⁸ „North Side“, *Draugas*, 1917 rugpjūčio 13, nr. 190, 4.

³⁹ Garnupis, Juozas, „Grand Rapids, Mich.“, *Vienybė lietuvininkų*, 1910 rugsėjo 14, nr. 37, 3; „Dar apie Lietuvos vėliavą“, *Lietuva*, 1917 lapkričio 2, nr. 44, 4.

⁴⁰ Jokubinas, V. S., „Padėkawonė“, *Katalikas*, 1902 liepos 24, nr. 30, 3.

⁴¹ Aleksandravičė, J., „Nuo D-tės Lietuvos sūnų. Chicago, Ill.“, *Katalikas*, 1905 lapkričio 23, nr. 47, 2; Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, ČDM Tv 652, žr. <https://www.limis.lt>.

dailės muziejuje saugomas Čikagos lietuvių tautinės draugijos „Vienybė“, D. L. K. Kęstučio broliškos pašalpos klubo ir Klivlando Dr. Vinco Kudirkos tautinės draugijos vėliavas. Jos rankų darbo turėtų būti ir dar ne viena muziejuje saugoma vėliava.

1903 m. T. Andruševičiūtė pagamino ženklus juostas Čikagos pirmajai literatinei lietuviškai Palaimintojo Mykolo Giedraičio draugijai⁴². 1908 m. jai buvo sumokėta 20 dolerių už 100 vnt. Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA) 23 seimo ženklelių pagaminimą, o 1911 m. – 15 dolerių už tiek pat ženklelių 26 seimo delegatams⁴³. Nuotraukose galime matyti, kad labai panašūs ženkleliai buvo pagaminti ir 1905–1907 m. bei 1909 m. SLA seimo delegatams, tad jų gamintoja taip pat buvo T. Andruševičiūtė⁴⁴. 1911 m. ji pagamino Tėvynės mylėtojų draugijos seimo ženklelius⁴⁵. Neabejotinai, jos autorystei reikėtų priskirti daug daugiau įvairių vėliavų ir ženklų juostų, bet spaudoje daugiau žinių apie tai nepavyko rasti. Galima numanyti, kad verslas T. Andruševičiūtei puikiai sekėsi, nes 1915 m. ji net už 5 340 dol. įsigijo namą⁴⁶ bei į jį perkėlė ir savo verslą. Be tiesioginio darbo, T. Andruševičiūtė buvo aktyvi ir visuomeninėje veikloje: Čikagos „Apšvietos“ moterų draugijoje nemonkamai vedė siuvinėjimo kursus⁴⁷, prieš pat mirtį subūrė Šv. Kazimiero seserų kongregacijos draugiją⁴⁸, priklausė Amerikos lietuvių moterų sąjungai, buvo dosni aukotoja ir šelpėja.

Po T. Andruševičiūtės mirties jos verslą perėmė Al. Požello (A. J. Požėla), kuri reklamavosi iki 1922 m.⁴⁹ Tai buvo **Aleksandra** (Juozapo) **Požėlaitė-Žaldokas** (1887–1974), gimusi Bardiškių kaime, Lauksodžio parapijoje (Pakruojo r.), į JAV atvykusi apie 1909 m. ir pradžioje dirbusi kartu su savo teta pagal motinos liniją T. Andruševičiūte⁵⁰. Apie jos pasiūtas vėliavas duomenų rasti nepavyko, bet 1920 m. ji pagamino narių ženklelius Lietuvių Rymo katalikų moksleivių Amerikoje susivienijimui⁵¹, o 1922 m. – Lietuvos nepriklausomybės šventės, vykusios vasario 16 d. Čikagoje, minėjimo komitetui (60 vnt.) ir dalyviams (5 000 vnt.)⁵². Neabejotinai, ji bus pagaminusi ir daugiau ženklelių juostų įvairioms kitoms draugijoms, bet kol kas jų identifikuoti nepavyko.

Kitas žymus vėliavų, ženklų ir kitokių daiktų gamintojas buvo gerai žinomas visuomenininkas **Mykolas A.** (Andriaus) **Norkūnas** (1869–1951). Įvairiose enciklopedijose ir žinynuose apie jį rašoma, kad jaunystėje padėjo knygnešiams platinti knygas, už tai buvo kalinamas. 1892 m. iš Lietuvos emigravo į JAV. Pradėjo lankyti įvairias vakarines mokyklas ir mokytis įvairių amatų: braižybos, fotografijos meno, vėliavų siuvinėjimo. 1895 m. kartu su kunigu Juozu Žebriu Bostone leido Bostono lietuvišką laikraštį. 1902 m. apsigyveno Lorens

⁴² „Isz kolegijos szw. Stanisłowa“, *Katalikas*, 1903 kovo 19, nr. 12, 2.

⁴³ *Tėvynė*, 1908 spalio 6, nr. 37, 10; 1911 spalio 6, nr. 40, 7.

⁴⁴ *Susivienijimo lietuvių Amerikoje aukšinio jubiliejaus albumas, 1886–1936*. New York (N.Y.), 1936, 157–158.

⁴⁵ Povilaika, A. J., „T.M.D. reikaluose“, *Vienybė lietuvininkų*, 1911 spalio 11, nr. 41, 7.

⁴⁶ „Notatki realnościowe“, *Dziennik Chicagowski*, 1915 Wrzesień 15, nr. 216, 3.

⁴⁷ Šeškienė, M., „Nuo „Apšvietos“ moterų draugystės Chicagoje“, *Lietuva*, 1908 lapkričio 20, nr. 47, 3.

⁴⁸ Urba, Julia, „Sidabrinis jubiliejus“, *Darbininkas*, 1944 vasario 22, nr. 15, 6.

⁴⁹ *Lietuva*, 1919 birželio 21, nr. 146, 6; *Draugas*, 1922 gegužės 4, nr. 105, 3.

⁵⁰ „Vestuvės“, *Draugas*, 1919 lapkričio 19, nr. 273, 2; *Draugas*, 1974 balandžio 19, nr. 92, 5.

⁵¹ Šlikas, Jokubas, „Giedrininkų centro pusės metų išdo ataskaita“, *Giedra*, 1922, nr. 3, 92.

⁵² Puleikis, Pranas, „Iš Lietuvos nepriklausomybės šventės“, *Naujienos*, 1922 kovo 4, nr. 53, 5.

(Lawrence, Masačusetsas). Įsteigė Šv. Lauryno, Aušros Vartų draugijas. 1909 m. su kitais įkūrė Romos katalikų tautos mylėtojų sąjungą. 1912 m. buvo Lietuvių blaivininkų sąjungos pirmininkas. 1913 m. įkūrė lietuvių katalikų jaunimo organizaciją „Lietuvos vyčiai“⁵³. Be mini-
mų organizacijų, M. Norkūnas dar 1901 m. sausio 13 d. Heiverhilyje (*Haverhill*) įsteigė
lenkišką ir lietuvišką Šv. Mykolo arkangelo draugiją, o vėliau prisidėjo prie to miesto lietuviš-
kos Šv. Stepono draugijos įsteigimo. Apie šį asmenį buvo rašyta ne viename Amerikos leidi-
nyje arba straipsniuose, bet visur akcentuota jo veikla „Lietuvos vyčių“ organizacijoje. Be vi-
suomeninės veiklos, pagrindinis jo darbas buvo įsteigtoje vėliavų ir ženklų dirbtuvėje.

Apie šią jo veiklą buvo užsiminta ne viename straipsnyje, bet plačiau nerašyta. Pavyz-
džiui, 1951 m. laikraštyje „Draugas“ paminėta, kad M. Norkūnas buvo žymus dar ir tuo, jog
daugelį organizacijų ir draugijų aprūpino emblemomis, ženkleliais, vadinamosiomis *šarpo-*
mis, vėliavomis ir t. t., buvo tos srities specialistas ir savo rūšies menininkas⁵⁴. 1958 m. tame
pačiame laikraštyje atskiroje žinutėje rašyta, kad prieš 45 metus M. Norkūnas Montele (*Mon-*
tello) buvo įsteigęs vėliavų ir įvairiausių ženklelių dirbtuvėlę ir kad didelė dalis vėliavų ir žen-
klelių kolekcijos, kurią į Kauną perkėlė A. Račkus, buvo pagaminti M. Norkūno dirbtuvėje⁵⁵.
1975 m. laikraštyje „Darbininkas“ paminėta, kad M. Norkūnas buvo įsteigęs draugijoms žen-
klelių ir vėliavų dirbtuvę Heiverhilyje, vėliau Lorensė jo darbo vėliavomis puošėsi ne viena
lietuvių bažnyčia, o dauguma lietuvių draugijų dėvėjo jo darbo uniformas ir segėsi ženkle-
lius⁵⁶. Pažymėtina, kad nei minėtose žinutėse (išskyrus vieną), nei kitur nenurodyta, kada
M. Norkūnas įsteigė savo dirbtuvę ir kiek laiko ji veikė. Taip pat buvo nurodytos skirtingos
dirbtuvės vietos: Montelas Broktone (*Brockton*), Heiverhilis arba Lorensas.

Apie M. Norkūno įsikūrimo Amerikoje pradžią išsamiausiai buvo parašyta trijuose
straipsniuose: 1911 m. laikraštyje „Žvaigždė“, 1939 m. laikraštyje „Darbininkas“ ir 1941 m.
laikraštyje „Draugas“⁵⁷. Straipsniuose rašoma, kad M. Norkūnas, dar būdamas vaikas,
buvo linkęs į meną: drožinėjo bei piešė ir norėjo šiuos mokslus studijuoti. Atvykęs į JAV,
kelis mėnesius dirbo fermose ir statybose, dvejus metus – skrybėlių dirbtuvėje Heiverhilyje
(Masačusetse)⁵⁸. Po įvairių darbų 5 metus mokėsi vakarinėje mokykloje. Vėliau pradėjo
mokytis fotografuoti, nuo 1898 m. – tapybos, vėliau 3 metus – architektūros ir gavo diplo-
mą. 1900 m. atvyko į Broktoną ir mokėsi batų dirbtuvėse. 1903 m. vedė lenkaitę Vladislavą
Smichowską (1874–1947), kuri Varšuvoje buvo išmokusi uniformų ir vėliavų siuvimo
meno. Iš visos šios informacijos matome, kad M. Norkūnas, atvykęs į Ameriką, gilinosi į
taikomąją dekoratyvinę dailę ir mokėsi su tuo susijusių amatų. Iš įvairių mažų žinučių
laikraščiuose galima sužinoti, kad apie 1900–1906 m. M. Norkūnas dirbo keliaujančiuoju
fotografu bei filmų rodytoju, o ir vėliau fotografijos nepamiršo. Tikriausiai žmonos paska-
tintas, jis ėmėsi naujo verslo – vėliavų, uniformų ir ženklų gamybos. Kaip nurodo pats

⁵³ „Mykolas Norkūnas“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 20. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1960, 415; „Mykolas Norkūnas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 16. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, 500.

⁵⁴ „A. a. Mykolas Norkūnas“, *Draugas*, 1951 balandžio 3, nr. 79, 3.

⁵⁵ „Vėliavų ir ženklelių dirbtuvė“, *Draugas*, 1958 spalio 11, nr. 239, 2.

⁵⁶ „Truputis istorijos...“, *Darbininkas*, 1975 gegužės 2, nr. 18, 6.

⁵⁷ „Mikolas Norkunas“, *Žvaigždė*, 1911 balandžio 14, nr. 15, 25–26; „70 metų amžiaus sukaktis“, *Darbininkas*, 1939 lapkričio 28, nr. 91, 4; Vidikauskas, K., „Atgaivintos Vyčių kuopos proga“, *Draugas*, 1941 balandžio 9, nr. 83, 2.

⁵⁸ 13 km atstumu nuo Lorenzo ir 51 km – nuo Bostono.

M. Norkūnas, tai įvyko 1903 m.⁵⁹ 1909 m. laikraščiuose „Žvaigždė“ ir „Keleivis“ aptinkame pirmąsias M. Norkūno reklamas, kuriose rašoma: „išdirbam visokius draugystėms darbus: kukardas, šarpas, kalnierių, vėliavas ir bažnytinės karūnas. Abelnai visokius draugysčių vartojamus daiktus. Mūsų darbas atsakantis, nes patys dirbam, o ne samdininkai“⁶⁰. Iš šio parašymo akivaizdu, kad M. Norkūnas pradžioje dirbo su savo žmona. Pirmoji dirbtuvė buvo įkurta Lorensė. 1914–1917 m., kaip matome iš reklamų, dirbtuvė trumpam buvo perkelta į Montelą, bet nuo 1918 m. vėl sugrąžinta į Lorensą. Čia, kaip galima spėti iš reklamų, dirbtuvė veikė net iki 1937 m.⁶¹

Ką, kada ir kam M. Norkūnas pagamino, spaudoje rašyta nedaug. 1910 m. Holjoko (*Holyoke*, Masačusetsas) Šv. Kazimiero draugijai buvo pagaminta vėliava, ženklai, juostos ir kepurės⁶². 1911 m. ženklai buvo pagaminti Orindžo (*Orange*, Masačusetsas) Šv. Petro broliškos pagalbos draugijai, o Niu Heiveno (*New Haven*, Konektikutas) Lietuvių DLK Kęstučio klubas užsisakė vėliavą ir ženklus⁶³. 1912 ir 1913 m. M. Norkūnui buvo sumokėta po 20 dolerių už Lietuvių Romos katalikų susivienijimo Amerikoje (LRKA) 27 ir 28 seimo delegatų ženklelių pagaminimą⁶⁴. Kaip galima matyti iš reklamų, 1909 m. buvo pagaminti ženklai juostos Lorenzo Šv. Elžbietos draugijai, įkurtai 1907 m. gegužės 2 d.⁶⁵, o 1910 m. – Nortamptono (*Northampton*, Masačusetsas) DLK Mindaugo draugijai, įkurtai 1895 m. rugsėjo 8 d.⁶⁶, ir Šenandoa (Pensilvanija) Šventojo Vardo Šv. Jurgio bažnyčios draugijai, įkurtai 1908 m. lapkričio 22 d.⁶⁷. 1915 m. reklamoje matome nuotrauką, kurioje yra sudėti 15-os pagamintų ženklelių vaizdai⁶⁸. Vienas iš šių ženklelių yra Hartfordo (Konektikutas) Šv. Elžbietos draugijos, įkurtos 1913 m. gruodžio 14 d. Ateityje bus galima identifikuoti ir dalį kitų ženklelių. 1914 m. M. Norkūnas pagamino ženklelius „Lietuvos vyčiams“⁶⁹. 1919 m. Niu Filadelfijos (*New Philadelphia*, Pensilvanija) Šv. Onos draugija už pagamintus vėliavą ir ženklus M. Norkūnui sumokėjo 250 dolerių⁷⁰. Neabejotina, kad ir kitoms savo įsteigtoms arba kuruotoms organizacijoms ženklelius gamino jis pats. Tad M. Norkūnas turėjo pagaminti ir žinomus ženklus juostas Lorenzo Šv. Lauryno draugijai, įsteigtai 1894 m. gruodžio 19 d., Lorenzo Aušros Vartų draugijai, įsteigtai 1905 m. rugpjūčio 24 d., ir Lorenzo Šv. Vardo blaivininkų pašalpinei draugijai, įsteigtai apie 1910 m. Manytina, kad ir kitų Lorenzo draugijų ženklai galėjo būti gaminti M. Norkūno. Lietuvos nacionaliniame muziejuje yra saugomi penkių Lorenzo draugijų ženklai juostos, o vienas yra įdėtas į popierinę pakuotę su M. A. Narkun reklama (1 pav.). Peržiūrėjus turimus M. Norkūno

⁵⁹ Norkūnas, M. A., „Vyčių vėliavos reikalai“, *Vytis*, 1941, nr. 2, 22.

⁶⁰ *Žvaigždė*, 1909 liepos 30, nr. 30, 14; *Keleivis*, 1909 rugpjūčio 26, nr. 35, 3.

⁶¹ *Darbininkas*, 1937 balandžio 2, nr. 25, 2.

⁶² „Holyoke, Mass.“, *Žvaigždė*, 1910 rugsėjo 30, nr. 39, 9.

⁶³ „Orange, Mass.“, *Žvaigždė*, 1911 kovo 31, nr. 13, 11; „Lietuvių klubas...“, *Draugas*, 1911 birželio 29, nr. 30, 2.

⁶⁴ „Susiv. L.R.K.A. kasos stovis“, *Draugas*, 1912 rugsėjo 26, nr. 39, 5; „Sus. L.R.K.A. reikalai“, *Draugas*, 1913 spalio 30, nr. 44, 5.

⁶⁵ *Žvaigždė*, 1909 liepos 30, nr. 30, 14.

⁶⁶ *Tėvynė*, 1910 lapkričio 15, nr. 46, 2.

⁶⁷ *Draugas*, 1910 gruodžio 29, nr. 4, 8.

⁶⁸ *Darbininkas*, 1915 lapkričio 13, nr. 24, 8.

⁶⁹ Norkūnas, M. A., „L. vyčių reikalai“, *Draugas*, 1914 gruodžio 17, nr. 51, 5.

⁷⁰ „Pavyzdingos moterys“, *Darbininkas*, 1919 birželio 19, nr. 71, 2.

pagamintus ženklus juostas pastebėta, kad antrosiose ženklų pusėse (juodose, skirtose geduliui) yra pavaizduoti vienodi dviejų variantų kryžiai. Šie kryžiai yra svarbiausi gamintojo identifikavimo požymiai. Vienuose M. Norkūno gamintuose ženkuose – didesniuose – kryžiaus galai užbaigti trilapiais, kiekviename iš lapelių pavaizduota gėlytė arba žvaigždutė, o centre – raidės IHS ir kryželis (1 pav.). Kituose – mažesniuose ženkuose kryžiaus trys galai užbaigti paprastesniais trilapiais, o ketvirtas, apatinis, turi keturis lapelius ir du taškus (2 pav.). Peržiūrėjus visus laisvai prieinamus Amerikos lietuvių draugijų ženklus juostas, jau dabar galima identifikuoti ne mažiau kaip 45 ženklus, kuriuos pagamino M. Norkūnas (žr. 1 priedą). Svarbu pažymėti, kad vieni iš M. Norkūno pagamintų ženklų juostų, skirtų Našua (*Nashua*, Naujasis Hampšyras) Broliškos pašalpos šv. Kazimiero draugijai, įkurtai 1899 m. spalio 3 d., buvo užsidėti 1907 m. vasario 2 d.⁷¹

1 pav. Šv. Kazimiero draugijos, įsteigtos 1920 m. Lorensė, ženklas juosta. LNM, M 10944

⁷¹ „Didelis balius“, *Lietuva*, 1907 sausio 25, nr. 4, 7.

2 pav. Šv. Onos draugijos, įsteigtos 1906 m. Lorensė, ženklas juosta. LNM, M 10949

Spaudoje galima rasti žinučių ir apie tai, kad 1925 m. M. Norkūnas paruošė ženklų juostų pavyzdžius (*sampelius*) Lietuvių darbininkų sąjungos (Šv. Juozapo lietuvių Romos katalikų darbininkų sąjungos) kuopoms⁷². 1931 m. per du mėnesius M. Norkūnas suprojektavo ir pagamino Baltimorės Šv. Vardo draugijos vėliavą. Ji buvo geltona, žalia, raudona su vienoje pusėje pavaizduotu Vaikelio Jėzaus portretu, o kitoje – parapijos globėjas šv. Alfonsas⁷³. Tikėtina, kad M. Norkūnas 1914 m. bus pagaminęs ir Lorensio Lietuvos sūnų draugijos tautinę vėliavą – raudonos spalvos su raiteliu⁷⁴.

Per 30 metų veiklos laikotarpį M. Norkūnas iš viso bus pagaminęs ne dešimtis, o šimtus įvairių variantų draugijų ženklų ir dešimtis vėliavų. Pažymėtina, kad nuo 1910 m. M. Norkūnas jau reklamavosi vykdamas ir metalinių bei celiulioidinių ženklelių gamybą. Tačiau iš jo pagamintų ženklelių juostų matome, kad metalinės dalys buvo gamintos ne jo

⁷² Norkūnas, M. A., „Kuopų domei“, *Darbininkas*, 1926 sausio 8, nr. 3, 7.

⁷³ „Vėliavos šventinimas“, *Darbininkas*, 1931 birželio 12, nr. 44, 6.

⁷⁴ „Įsitaissė raudoną tautišką vėliavą“, *Keleivis*, 1914 birželio 11, nr. 24, 2.

ir M. Norkūnas tikriausiai įtaisydavo tik savo pagamintus paveikslėlius. Įdomu ir tai, kad jis reklamavosi ir kaip senųjų draugijos ženklų kopijuotojas. Tad seno dizaino ženklai galėjo būti vėl pagaminti ir po dešimtmečio arba kelių.

Pažymėtina, kad lietuviškų draugijų vėliavų bei ženklų gamintojai nebuvo labai novatoriški – naudojo tuo metu jiems prieinamus vaizdus. Todėl draugijų atributuose matome iš kronikininko Aleksandro Guagninio (1538–1614) arba kitų XIX a. leidinių paimtus lietuvių kunigaikščių atvaizdus. Įvairių šventųjų atvaizdai buvo paimami iš lenkiškų, airiškų arba slaviškų bažnyčių. Pavyzdžiui, M. Norkūnas naudojo šv. Kazimiero atvaizdą iš Krokuvos bažnyčioje esančio paveikslo.

Dar vienas lietuvis, vertęsis vėliavų ir ženklų gamyba, buvo niujorkietis **Antanas Strupas** (~1886–1934)⁷⁵. Duomenų apie šį asmenį nedaug. Pradžioje jis labai sėkmingai dirbo fotografu. Žinoma, kad 1912 m. sausio 9 d. jo fotografijos studija sudegė, bet netrukus veikla buvo atkurta⁷⁶. 1915 m. A. Strupas paskelbė, kad parduoda vieną iš savo dviejų turimų fotostudijų⁷⁷; 1917 m. rugsėjį fotografijos studiją jis pardavė Rapolui Kručui⁷⁸. Jau nuo 1909 m. gruodžio laikraštyje „Lietuva“ A. Strupas buvo įdėjęs skelbimą, kad gamina visokias seges (*spilkas*), laikrodžių pakabukus, sąsagas, medalionus ir visuose juose įtaiso asmenų atvaizdus⁷⁹. Nuo 1913 m. rugsėjo A. Strupas prisistatydavo kaip naujovių gamintojas ir nurodydavo, kad draugijoms, klubams, kuopoms bei prekybininkams gamina visokius ženklus: medžiaginius (*badges, kukardas*) ir metalinius (*guzikus*) ženklus, celiulioido „botonus“⁸⁰, antspaudus bei kitokius daiktus⁸¹. 1917 m. reklamose papildomai nurodyta, kad gaminamos ir vėliavos, o metalinių ženklelių kaina – už 100 vnt. nuo 25 dolerių ir daugiau⁸². Paskutinės A. Strupo reklamos pasirodė 1923 m.,⁸³ tad neaišku, ar savo veiklą jis vykdė iki pat mirties, ar nutraukė anksčiau.

Apie A. Strupo pagamintus daiktus žinoma nedaug. Spaudoje minima, kad 1920 m. jis pagamino šilkinę nepriklausomos Lietuvos vėliavą ir paskyrė ją, kaip dovaną, Amerikos draugijai, kuri surinks didžiausią sumą pinigų Lietuvos šauliams⁸⁴. 1915 m. A. Strupas Lietuvos socialistų sąjungai pagamino laikrodžių pakabukų su sąjungos ženklais⁸⁵, o 1918 m. – Amerikos lietuvių visuotinio seimo atminimo ženklelių ir pakabukų laikrodžiams⁸⁶. 1920–1921 m. sandūroje buvo pagaminti Lietuvos piliečių sąjungos narių ženkleliai⁸⁷, o

⁷⁵ „Newark, N.J.“, *Vienybė*, 1934 vasario 9, nr. 12, 2.

⁷⁶ *Katalikas*, 1912 balandžio 4, nr. 14, 5.

⁷⁷ *Laisvė*, 1915 liepos 1, nr. 53, 7.

⁷⁸ Kručas, Rapolas, „Newarko ir apylinkės lietuvių atydai“, *Laisvė*, 1917 rugsėjo 18, nr. 75, 4.

⁷⁹ Strupas, A. A., „Agentams naujiena!“, *Lietuva*, 1909 gruodžio 3, nr. 49, 6.

⁸⁰ Apvalus sagos dydžio ženklelis.

⁸¹ *Vienybė lietuvininkų*, 1913 rugsėjo 24, nr. 39, 10; *Keleivis*, 1914 kovo 12, nr. 11, 6; *Laisvė*, 1914 birželio 26, nr. 48, 8.

⁸² *Vienybė lietuvininkų*, 1917 sausio 10, nr. 2, 10.

⁸³ *Darbininkas*, 1923 gegužės 26, nr. 61, 3.

⁸⁴ „Atsišaukimas“, *Dirva*, 1920 spalio 29, nr. 44, 2.

⁸⁵ „Ponas A. Strupas...“, *Laisvė*, 1915 gruodžio 24, nr. 103, 2.

⁸⁶ *Vienybė lietuvininkų*, 1918 balandžio 3, nr. 14, 3.

⁸⁷ Narvydas, Pranas, „Adv. Joną Vileišį – pirmąjį Lietuvos atstovą Amerikoje prisiminus“, *Tėvynė*, 1962 rugsėjo 14, nr. 37, 2.

1923 m. – Lietuvos nepriklausomybės 5-erių metų minėjimo Niujorke ženkleliai⁸⁸. A. Strupo reklamose matome, kad iki 1917 m. jis dar pagamino ženklą juostą Detroito (Mičiganas) Šv. Juozapo draugijai, įkurtai 1910 m. sausio 22 d., ir metalinių ženklelių Niujorko šalpos Palangos Juzės draugijai, įkurtai 1895 m., Kernio (Niujorkas) Sūnų Lietuvos draugijai, įkurtai 1907 m. sausio 26 d., Bentono (Ilinojus) D.L.K. Vytauto šalpos klubui, įkurtam 1909 m. birželio 3 d., Niujorko lietuvių chorui „Sietynas“, įkurtam 1912 m.⁸⁹. Šiose reklamose taip pat nurodoma, kad galima įsigyti ir jau pagamintų didžiausių lietuvių organizacijų narių ženklelių: Susivienijimo lietuvių Amerikoje, Susivienijimo lietuvių Rymo katalikų Amerikoje, Tėvynės mylėtojų draugijos. Ar A. Strupas buvo ir šių ženklelių gamintojas, ar tik prekybos agentas – nežinoma. Manytina, kad jis ženklelius dažniau gamino mažesniems draugijoms ir labiau specializavosi metalinių ženklelių gamyboje.

Dar vienas žymus vėliavų siuvėjas buvo lietuvis iš Bruklino **Vincas Struogis** (1870–1967). Jis pradžioje dirbo angliakasiu Škotijoje, vėliau persikėlė į Angliją, o išmokęs anglų kalbą buvo paskirtas vertėju teismuose. 1896 m. V. Struogis atvyko į JAV ir įsidarbino siuvelykloje, o vėliau įsteigė vyriškų drabužių siuvyklą, kurioje buvo įdarbinta ir daug lietuvių⁹⁰. Pirmojo pasaulinio karo metais jo siuvykla JAV kariuomenei siuvo uniformas, o didelę dalį pelno jis aukojo Lietuvai ir buvo vienas iš kelių Amerikos lietuvių, kurie 1920 m. įkūrė Kauno „Drobės“ fabriką⁹¹. V. Struogis savo veiklą vykdė iki 1930 m., kai verslą pardavė Zalevskiui.

V. Struogis Amerikoje buvo minimas kaip lietuviškų tautinių vėliavų siuvėjas. 1912 m. laikraštyje „Vienybė lietuvninkų“ pasirodė žinutė, kad žinomas siuvimo dirbtuvės savininkas V. Struogis vienoje vokiečių firmoje žada pagaminti pigių ir gražių lietuviškų vėliavų, bet nori išsiaiškinti, kokių spalvų ta vėliava turi būti⁹². Dirbtuvė buvo įkurta 1913–1914 m. sandūroje⁹³. 1917–1920 m. V. Struogis reklamavosi, kad draugijoms, klubams ir organizacijoms gamina tikras Lietuvos vėliavas⁹⁴. Prieš pradėdamas siūti vėliavas jis konsultavosi su į JAV 1913 m. atvykusiu Jonu Basanavičiumi (1851–1927). Pastarasis V. Struogiui nurodė, kad JAV lietuvių naudojamos mėlynos ir baltos spalvų vėliavos nėra lietuviškos, o vėliava turėtų būti raudona su raiteliu⁹⁵. Apie tai, kokia turi būti lietuviška vėliava, J. Basanavičius paskelbė ir viename iš straipsnių⁹⁶. Vis dėlto V. Struogis turėjo savo nuomonę ir pradžioje pasiūvė trispalvę – mėlyną, baltą, raudoną su centre raudoname fone pavaizduotu mėlynu raiteliu ant balto žirgo. Kartu jis pagamino ir tūkstančius šios vėliavos pavyzdžių

⁸⁸ „Newark, N.J.“, *Darbininkas*, 1923 kovo 1, nr. 25, 3.

⁸⁹ *Darbininkas*, 1917 lapkričio 22, nr. 136, 4.

⁹⁰ „Vincui Struogiui 90 metų...“, *Vienybė*, 1960 liepos 8, nr. 28, 12; „V. Struogis išgyveno gražų amžių“, *Laisvė*, 1967 kovo 31, nr. 25, 6.

⁹¹ Valaitis, Jonas, „Mirė seniausias Vienybės skaitytojas Vincas Struogis“, *Vienybė*, 1967 kovo 31, nr. 7, 1, 8.

⁹² „Lietuviškų vėliavų dirbtuvė“, *Vienybė lietuvninkų*, 1912 liepos 17, nr. 29, 9.

⁹³ Orlauskis, K. A., „Nepamirškime apie vėluvą“, *Vienybė lietuvninkų*, 1914 sausio 28, nr. 4, 8.

⁹⁴ *Vienybė lietuvninkų*, 1917 sausio 24, nr. 4, 9; 1920 birželio 16, nr. 23, 8.

⁹⁵ „Vėluvų dirbtuvė“, *Katalikas*, 1913 gruodžio 4, nr. 49, 4.

⁹⁶ Basanavičius, Jonas, „Kokia buvo Lietuvos vėliava“, *Tėvynė*, 1914 gegužės 1, nr. 18, 1.

atvirlaiškių bei planavo juos išsiuntinėti dėl patvirtinimo arba atmetimo⁹⁷. Vėliau jis pagamino ir paprastesnio varianto vėliavų – su raiteliu be skydo⁹⁸.

Tautinės vėliavos klausimas išeivijoje buvo labai aktualus. 1884–1919 m. JAV gyvenusio Jono Šliūpo (1861–1944) nurodymu, lietuvių tautinė vėliava buvo pasirinkta balta ir mėlyna⁹⁹. Mstislavas Dobužinskis (1875–1957), remdamasis Kaune buvusiomis vėliavomis, nurodė, kad JAV lietuviai tokias spalvas pasirinko nuo 1879 m.¹⁰⁰ Šios spalvos 1900 m. buvo pasirinktos ir Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA); kartu tai buvo ir neoficiali lietuvių tautinė vėliava. Draugijos, kurios priklausė SLA, ant savo ženklų dažniausiai ir dėjo baltos ir mėlynos spalvų vėliavą. Vis dėlto būta ir kitokių nuomonių, ir jų ypač padaugėjo nuo 1914 m. Pavyzdžiui, neišvardytas autorius 1914 m. laikraštyje „Draugas“ rašė, kad Amerikos lietuviai vėliavose turėtų naudoti žalią, baltą ir raudoną spalvas, nes jos naudojamos Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje¹⁰¹. Kitame Amerikos lietuvių laikraštyje „Tėvynė“ 1914 m. J. Gabrys aiškino, kad Lietuvos vėliava turi būti vertikaliai išdėliotų žalios, raudonos ir geltonos spalvų¹⁰². Tais pačiais metais M. Norkūnas rašė, kad beveik kiekvienos draugijos užsakomos vėliavos projektas yra skirtingas. Nežinodamas, kokią vėliavą reikėtų pagaminti, prašė palaukti vieningo nutarimo, bet, anot jo, draugijos nelaukdamos ėjo pas kitus gamintojus ir džiaugėsi pagamintomis vėliavomis¹⁰³. Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ buvo paminėta daug įvairių Amerikos lietuvių vėliavų spalvinių variantų ir net bandyta jas grupuoti bei datuoti¹⁰⁴, tačiau toks sisteminimas nėra tikslus. Ženkluose juostose buvo žymimos draugijų įsteigimo datos, o jų gamyba vyko labai skirtingu metu. Dalis ženklų buvo gaminama ir gerokai vėliau, kai jų pritrūkus buvo užsakoma naujų laidų. Ženklų spalvų variantus sąlygojo tiek draugijų turimos žinios, tiek gamintojų supratimas, turimos medžiagos arba žmogiškosios klaidos.

Duomenų, kada ir kokia lietuviška draugija pirmoji pasigamino savo vėliavą, nėra. Nežinoma ir tai, kada pradėtos gaminti tautinės vėliavos. M. Dobužinskio pateiktas mėlynos ir baltos spalvų vėliavos datavimas yra abejotinas. Jo nurodyti 1879 metai galėjo būti ant vienos iš vėliavų užrašyta draugijos įkūrimo data. Kaip pavyzdį galima pateikti Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomas dvi vėliavas. Pirmoji – Čikagos Šv. Kazimiero karaliačio draugijos mėlyna, pilka, mėlyna vėliava muziejininkų yra datuojama 1886 m.,¹⁰⁵ bet tai yra draugijos įkūrimo data, kuri tradiciškai buvo užrašoma ant vėliavų. Ši vėliava buvo pagaminta ir pašventinta tik 1894 m. kovo 4 d.¹⁰⁶ Antroji – Čikagos Sūnų

⁹⁷ „Lietuviška vėliava eis nubalsavimui“, *Vienybė lietuvininkų*, 1914 vasario 11, nr. 6, 1–2; „Apie lietuvių vėliavą“, *Lietuva*, 1914 vasario 20, nr. 8, 4.

⁹⁸ Vytis: istorija ir dailė. Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui skirtos parodos katalogas. Kaunas, 2009, 41.

⁹⁹ Bučys, Pranciškus, „Vėliavos“, *Draugas*, 1919 birželio 19, nr. 144, 2.

¹⁰⁰ Dobužinskis, Mstislavas, „Apie mūsų vėliavą“, *Naujoji romuva* 18 (1938), 412.

¹⁰¹ „Dar apie tautos vėliavą“, *Draugas*, 1914 balandžio 23, nr. 17, 4.

¹⁰² Gabrys, J., „Kokia turi būti Lietuvos vėliava“, *Tėvynė*, 1914 liepos 3, nr. 27, 1.

¹⁰³ Norkūnas, M. A., „Tautos vėliava“, *Draugas*, 1914 gegužės 28, nr. 22, 4–5.

¹⁰⁴ „Vėliava“, in V. L., *Lietuvių enciklopedija*, t. 33. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, 304–305.

¹⁰⁵ Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, ČDM Tv 653, žr. <https://www.limis.lt>.

¹⁰⁶ Ostrauskas, J., „Temykitia sanarei Dr-tes Sz-to Kazimiero Kar., Chicago, Ill.“, *Lietuva*, 1894 kovo 3, nr. 3.

Lietuvos draugijos vėliava yra datuota 1895 m.¹⁰⁷, bet ji buvo įsigyta ir pristatyta (išvyniota) tik 1905 m. lapkričio 19 d., švenčiant draugijos dešimtmetį¹⁰⁸. Aišku, buvo ir daug greičiau pagaminamų vėliavų. Pavyzdžiui, taip pat muziejuje saugoma Čikagos Šv. Jurgio karžygio ir kankinio draugijos vėliava, datuota 1892 m.¹⁰⁹, buvo pagaminta ir pašventinta 1894 m. balandžio 29 d.¹¹⁰ Kaip jau buvo minėta, Niujorko Šv. Kazimiero draugija savo vėliavą turėjo jau 1886 m., bet ji buvo su lenkiškais simboliais, dėl to 1894 m. draugija nutarė pasigaminti naują vėliavą su šv. Kazimiero ir raitelio atvaizdais¹¹¹. Spauldoje randame informacijos, kad 1890 m. gruodį buvo pašventinta Bruklino Šv. Juozapo draugijos vėliava su Lietuvos raiteliu vienoje pusėje ir šv. Juozapo atvaizdu kitoje¹¹². Tačiau kokių spalvų buvo ši vėliava – nenurodyta. Gali būti, kad baltos ir mėlynos spalvų vėliava kaip lietuvių tautinė vėliava buvo pasirinkta po 1886 m., kai J. Šliūpo iniciatyva Šenandoa buvo įkurtas Susivienijimas visų lietuvininkų Amerikoje. Vis dėlto spauldoje rašyta, kad pirmą tikrai lietuvišką vėliavą 1897 m. parengė Filadelfijos lietuvių politiškas klubas. Ši vėliava buvo padalyta į dvi dalis: viršutinė balta, apatinė mėlyna, o centre – „Žirgvaikis“ (Vytis)¹¹³.

XX a. pradžioje tarp lietuviškų draugijų buvo paplitusios ir juostos su raudonos, baltos, mėlynos spalvų vėliava. Šios vėliavos kilmė, kaip kartais yra manoma, nebuvo susijusi su 1831 arba 1863 m. sukilimo vėliavomis, – tai buvo Amerikos vėliavos spalvos. Tokių spalvų juostos tuo metu buvo labai dažnos Amerikos draugijų, švenčių ir net apdovanojimų ženkluose. Po 1914 m. V. Struogio pastangomis šios spalvos dar labiau paplito. Tuo pat metu tarp draugijų išplito ir žalios, baltos, raudonos spalvų vėliavos, bet jau po 1918 m. Amerikos lietuviai ženklus juostas pradėjo gamintis su lietuviškos trispalvės spalvomis.

V. Struogio gamintos vėliavos nebuvo prabangios. Jos gamintos iš medvilnės marginant. Vėliavos buvo 5 x 8 pėdų (apie 1,5 x 2,5 m) dydžio ir mažesnės, o jų kaina – tik 10 dolerių ir mažiau¹¹⁴. Yra žinoma, kad 1914 m. SLA seimui jis padovanojo savo pasiūtą J. Basanavičiaus pavyzdžio tautinę vėliavą. Ši vėliava buvo perduota Tėvynės mylėtojų draugijai¹¹⁵.

XX a. pradžios Amerikos lietuvių spauldoje galima surasti ir daugiau reklamų, kuriose lietuviai skelbėsi gaminantys arba pristatantys draugijoms skirtas vėliavas, ženklelius arba kitokius daiktus. Pavyzdžiui, 1897–1898 m. laikraštyje „Lietuva“ reklamavosi Voterberyje (*Waterbury*, Konektikute) gyvenantis Chas. (Kazimieras) Baltrukonis, kuris draugijoms žadėjo pristatyti įvairius joms reikalingus daiktus¹¹⁶. 1898–1919 m. laikraštyje „Saulė“ reklamavosi Prienuose gimęs ir į JAV apie 1885 m. atvykęs Mahanoi Sityje (*Mahanoy City*,

¹⁰⁷ Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, ČDM Tv 652, žr. <https://www.limis.lt>.

¹⁰⁸ „Iszkilmingas apvaikszciojimas“, *Lietuva*, 1905 lapkričio 17, nr. 46, 3.

¹⁰⁹ Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, ČDM Tv 651, žr. <https://www.limis.lt>.

¹¹⁰ „Temikitia“, *Lietuva*, 1894 balandžio 28, nr. 17, 2.

¹¹¹ „Iš New Yorko“, *Lietuva*, 1894 sausio 20, nr. 3, 2.

¹¹² „Ant kerszto del newydonu“, *Saulė*, 1891 sausio 29, nr. 27, 2.

¹¹³ „Philadelphia“, *Vienybė lietuvininkų*, 1897 rugsėjo 7, nr. 36, 430.

¹¹⁴ Orlauskis, „Nepamirškime apie vėluvą“, 8.

¹¹⁵ Širvydas, Vytautas, „Vidinė įtampa susivienijime“, *Naujienos*, 1978 lapkričio 24, nr. 269, 2.

¹¹⁶ *Lietuva*, 1897 lapkričio 26, nr. 48, 4.

Pensilvanijoje) gyvenęs Vladyslovas F. Rinkevičius (*Rynkiewicz*, ~1862–1929)¹¹⁷. Jis buvo dar vienas tarpininkas, kuris draugijoms pristatydavo juostas, kepures, vėliavas ir ženklus. 1896 m. V. Rinkevičius pristatė ženklus juostas Mahanoi Sičio Šv. Izidoriaus draugijai¹¹⁸, o 1903 ir 1904 m. – Lietuvos Romos katalikų susivienijimo Amerikoje seimo delegatų 75 ir 95 ženklelius¹¹⁹. 1907 m. laikraštyje „Keleivis“ reklamavosi Lino (*Lynn*, Masačusetsas) lietuvis A. Budrevičius. Jo reklamose nurodyta, kad vėliavas ir ženklus gamina seniausias ir didžiausias artistiškų dirbinių fabrikas, veikiantis jau 80 metų¹²⁰. Iš to galima spręsti, kad A. Budrevičius, taip pat buvo tik tarpininkas, o ne gamintojas. Tame pačiame laikraštyje „Keleivis“ 1914 m. savo reklamas apie draugijoms gaminamas vėliavas, juostas, ženklelius, kepures, drabužius įdėjo ir čikagietis „J. Aleksandravičia & Co“¹²¹. 1922 m. laikraštyje „Naujienos“ pasirodė lietuviškos finansų, prekybos ir pramonės bendrovės Čikagoje „Elta commerce company“ reklama, kurioje rašyta, kad bendrovė yra vienintelė ir didžiausia visoje Amerikoje Lietuvos vėliavų gaminimo įstaiga. Lietuvos vėliavų skyrius gamino vilnones, šilkinės ir drobinės vėliavas bei ženklus išskilmėms ir draugijoms¹²².

Išvados

Surinkti duomenys rodo bei leidžia teigti, kad iki XX a. pradžios įvairios JAV lietuviškos draugijos savo atributus – vėliavas ir ženklus gaminosi įvairiose tuo metu veikusiose nelietuviškose dirbtuvėse. Pirmieji tokie atributai galėjo būti pagaminti apie 1886 m. Pirmosiose vėliavose ir ženkluose vyravo religiniai simboliai – kryžiai arba šventųjų atvaizdai.

Nuo 1897 m. Čikagoje pradėjo veikti pirmoji lietuvių emigrantų bažnytinių daiktų dirbtuvė, kurios savininkė buvo Teodora Andruševičiūtė. Ji projektavo bei siuvo vėliavas ir ženklus daugeliui lietuviškų draugijų. Taip pat ji buvo JAV lietuvių pirmųjų tautinių (mėlynos ir baltos spalvų) vėliavų gamintoja. T. Andruševičiūtės pagamintomis vėliavomis bei ženklais puošėsi tiek religinės, tiek tautinės laisvamaniškos organizacijos. Nustatyta, kad dalis šios autorės pagamintų vėliavų šiuo metu saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Po jos mirties 1919–1922 m. dirbtuvę trumpam buvo perėmusi Aleksandra Požėlaitė, bet duomenų apie jos veiklą mažai. 1903–1937 m. Lorens (Masačusetse) vėliavų ir įvairių ženklų dirbtuvę buvo įkūręs Mykolas Norkūnas. Dėl aktyvios veiklos tarp įvairių religinių draugijų ir ilgalaikio verslo dauguma lietuviškų draugijų buvo pasipuošusios M. Norkūno pagamintais ženklais. Jo pagamintų vėliavų ir ženklų užsakovės dažniausiai būdavo religinės draugijos. Straipsnyje atlikti tyrimai leido nustatyti požymius, pagal kuriuos galima identifikuoti M. Norkūno pagamintus ženklus. Apie 1913–1923 m. Niujorke vėliavų ir ženklų dirbtuvę turėjo Antanas Strupas. Jo gamintų ženklų užsakovai buvo

¹¹⁷ „Žinios vietinės“, *Saulė*, 1929 kovo 29, nr. 26, 4; 1898 gegužės 20, nr. 40, 3; 1919 rugsėjo 26, nr. 77, 2.

¹¹⁸ „Mahanojus“, *Saulė*, 1896 rugsėjo 29, nr. 44, 4.

¹¹⁹ „Susivienijimo reikaluose“, *Žvaigždė*, 1904 vasario 12, nr. 6, 89; „Susivienijimo ataskaita“, *Žvaigždė*, 1904 rugsėjo 9, nr. 36, 571.

¹²⁰ *Keleivis*, 1907 vasario 21, nr. 8, 4.

¹²¹ *Keleivis*, 1914 rugsėjo 16, nr. 38, 5.

¹²² *Naujienos*, 1922 rugsėjo 9, nr. 212, 5.

nedidelės draugijos, dažniau iš Niujorko apylinkių. 1913–1930 m. Bruklinė vėliavų dirbtuvė buvo įkūręs Vincas Struogis. Jo gamintos vėliavos nebuvo prabangios ir daugiausia skirtos ne konkrečiai draugijai, o iškilmėms. Tai buvo tautinių spalvų vėliavos arba vėliavos su Vyčiu.

Amerikos lietuvių draugijoms nuo XIX a. II pusės tapo labai svarbu parodyti savo atskirtį nuo lenkų. Tam, be ženklų su lietuviškais įrašais arba kunigaikščių atvaizdais, atsirado poreikis turėti ir savo tautinę vėliavą. Šios – mėlynos ir baltos arba baltos ir mėlynos spalvų vėliavos idėjos autorius buvo J. Šliūpas. Pirmosios tokių spalvų vėliavos buvo gaminamos su religiniais simboliais, o tikros tautinės vėliavos su Vyčiu galėjo būti pagamintos po 1897 m. Nuo 1914 iki 1918 m. Amerikos lietuviai naudojo raudonas vėliavas su Vyčiu arba trispalves (žalia, balta, raudona) vėliavas su Vyčiu arba be jo. Vėliavų arba ženklų datavimas pagal jose esančias įrašytas draugijų įsteigimo datas nėra tikslus, nes šie draugijų atributai buvo užsakomi skirtingu metu ir net kelis kartus. Pasitaikydavo atvejų, kai vėl užsakant ženklus buvo keičiamas jų dizainas, spalvos ir simbolika.

Literatūra

- Aleksandravičė, J., „Nuo D-tės Lietuvos sunų. Chicago, Ill.“, *Katalikas*, 1905 lapkričio 23, nr. 47, 2.
- Astikas, Algimantas, *Lietuvos ordinaai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius: Mintis, 1993.
- Basanavičius, Jonas, „Kokia buvo Lietuvos vėliava“, *Tėvynė*, 1914 gegužės 1, nr. 18, 1.
- Bučys, Pranciškus, „Vėliavos“, *Draugas*, 1919 birželio 19, nr. 144, 2.
- Dobužinskis, Mstislavas, „Apie mūsų vėliavą“, *Naujoji romuva* 18 (1938), 411–413.
- Gabrys, J., „Kokia turi būti Lietuvos vėliava“, *Tėvynė*, 1914 liepos 3, nr. 27, 1.
- Kemėšis, Fabijonas, *Am. Liet. R. Katalikų susivienijimo istorija, 1886–1939*. [JAV]: išleido A.L.R.K. susivienijimas, 1940.
- Kučas, Antanas, *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.
- Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė Stasys Michelsonas. South Boston, Mass.: Keleivis, 1961.
- Lietuvos istorija*, red. Adolfas Šapoka. Vilnius: Mokslas, 1989.
- Lietuvos vyčiai Amerikoje: katalikiškojo jaunimo organizacijos penkiasdešimties metų veikimo žymesnieji bruožai*, surinko ir redagavo Ignas Sakalas. [Chicago, Ill.]: išleista organizacijos lėšomis, [1965].
- L. R. K. *Moteryų sąjunga, 1914–1964* = A. L. R. C. *Women's Alliance*, paruošė Donna Zilis. Chicago, 1965.
- Milukas, Antanas, *Amerikos lietuviai XIX šimtmečiuje (1868–1900)*. Philadelphia: Pranaičių Julės (su bendraleid. ir prenumeratorių) lėšomis, [1938].
- Milukas, Antanas, *Amerikos lietuvių kronika, 1868–1893*. Philadelphia, Pa.: Pranaičių Julės leidinys, 1931.
- Milukas, Antanas, *Lietuviai Penssylvanijoje*. Philadelphia, Pa.: Pranaičių Julė, 1936.
- Narbutas, Ignas, „XIX a. pabaigos – XX a. pradžios JAV lietuvių faleristikoje naudojamos heraldikos kilmė“, in *Šiuolaikinės gairės ir aktualijos numizmatikoje, faleristikoje ir sfragistikoje: konferencijos medžiaga. Trakų salos pilis, 2005 m. gegužės 13 d.* Trakai, 2006, 56–58.
- Narvydas, Pranas, „Adv. Joną Vileišį – pirmąjį Lietuvos atstovą Amerikoje prisiminus“, *Tėvynė*, 1962 rugsėjo 14, nr. 37, 2.

- Norkūnas, M. A., „Tautos vėliava“, *Draugas*, 1914 gegužės 28, nr. 22, 4–5.
- Norkūnas, M. A., „Vyčių vėliavos reikalu“, *Vytis*, 1941, nr. 2, 22–24.
- Orlauskis, K. A., „Nepamirškime apie vėluvą“, *Vienybė lietuvninkų*, 1914 sausio 28, nr. 4, 8.
- Sajauskas, Stanislovas ir Sajauskas, Justinas, „Baltimorės lietuvių kultūros draugijų gairės“, *Kolekcija* 6 (1998), 40–42.
- Susivienijimo lietuvių Amerikoje aukso jubiliejaus albumas, 1886–1936*. New York, N.Y., 1936.
- Susivienijimo lietuvių Amerikoje istorija: nuo 1886 iki 1915 metų*. New York: SLA, 1916.
- Šeškienė, M., „Nuo „Apšvietos“ moterų draugystės Chicagoje“, *Lietuva*, 1908 lapkričio 20, nr. 47, 3.
- Širvydas, Vytautas, „Vidinė įtampa susivienijime“, *Naujienos*, 1978 lapkričio 24, nr. 269, 2.
- Urbonas, Vytas ir Žilionis, Sigitas, „Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, 815–821.
- Valaitis, Jonas, „Mirė seniausias Vienybės skaitytojas Vincas Struogis“, *Vienybė*, 1967 kovo 31, nr. 7, 1, 8.
- „Vėliava“, in V. L., *Lietuvių enciklopedija*, t. 33. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, 303–308.
- Verkelienė, Rūta, „Retesni mažosios faleristikos eksponatai“, in *Mažieji Lietuvos istorijos paminklai Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriaus rinkiniuose*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 1999, 119–131.
- Vidikauskas, K., „Atgaivintos Vyčių kuopos proga“, *Draugas*, 1941 balandžio 9, nr. 83, 2.
- Vytis: istorija ir dailė. Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui skirtos parodos katalogas*. Kaunas, 2009.
- Žilius, Jonas, *Lietuviai Amerikoje*. Plymouth, Pa.: spaustuvė „S.L.A.“, 1902.

Eduardas REMECAS

MANUFACTURERS OF FLAGS AND BADGES OF LITHUANIAN SOCIETIES IN THE USA (THE END OF THE 19TH CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Summary. Before the First World War, about 300,000 immigrants from Lithuania came to the United States of America, mainly for economic reasons. To make it easier to adapt to the new environment and to maintain Lithuanian identity, various societies were founded. To show their identity, societies produced various attributes - flags, signs, uniforms. These symbols of societies were produced in various companies that were active at that time. A large part of such attributes was also produced in workshops established by Lithuanian emigrants. This article reveals unknown or forgotten Lithuanian emigrants of the first half of the 20th century, who through the businesses they created contributed to the identity of various Lithuanian societies in the USA - the creation and production of flags and ribbons, are identified created the works them and it is indicated which non-Lithuanian businesses could still produce these attributes for Lithuanian societies. The issue of the American Lithuanian national flag is also discussed.

Keywords: flags, badges, ribbons, society, Teodora Andruševičiūtė, Aleksandra Poželaitė-Žaldokas, Mykolas Norkūnas, Antanas Strupas, Vincas Struogis.

1 priedas. M. Norkūno gamintų ženklelių juostų sąrašas¹²³

Eilės nr.	Draugijos pavadinimas	Draugijos įsteigimo data	Saugojimo vieta
1.	Broliškos pagalbos šv. Pauliaus draugija prie Šv. Kazimiero bažnyčios, Pitsbergas (<i>Pittsburgh</i>), Pensilvanija	1894 03 18	ČDM, Tt 3487
2.	D.L.K. Vytauto draugija, Bostonas, Masačusetsas	1894 04 29	LNM, M 10954
3.	DLK Mindaugo draugija, Nortamptonas (<i>Northampton</i>), Masačusetsas	1895 09 08	
4.	Šv. Vincento draugija, Toringtonas (<i>Torrington</i>), Konektikutas	1897 06 01	ČDM, Tt 14598
5.	Teatrališka draugija, globojama šv. Martino, Čikaga, Iliojus	1899 01 22	ČDM, Tt 3499
6.	Broliškos pašalpos šv. Kazimierio draugija, Našua (<i>Nashua</i>), Naujasis Hampšyras	1899 10 03	LNM, M 10957
7.	Šv. Kazimierio draugija, Patersonas, Niujorkas	1900 01 13	ČDM, Tt 14916
8.	Lietuvos brolių draugija, Branfordas, Konektikutas	1900 08 26	ČDM, Tt 14591; TIM, Md 14752
9.	Lietuvos sūnų draugija, Lorensas (<i>Lawrence</i>), Masačusetsas	1901 10 15	LNM, M 10946
10.	Šv. Bartlomiejaus parapijos Šv. Juozapo draugija, Vokiganas (<i>Waukegan</i>), Iliojus	1901 05 16	TIM, Md 14760
11.	Broliškos pagalbos šv. Stanislovo Kos. draugija, Voterberis (<i>Waterbury</i>), Konektikutas	1902 11 23	TIM, Md 14761
12.	Gedimino lietuvių ukėsų (piliečių) draugija, Bostonas, Masačusetsas	1903 05 15	ČDM, Tt 3478
13.	Broliškos pašalpos šv. Mykolo Arkangelo draugija No. II, Čikaga, Iliojus	1903 12 06	ČDM, Tt 3606
14.	Lietuvos sūnų draugija, Keimbridžas (<i>Cambridge</i>), Masačusetsas	1905 01 08	ČDM, Tt 14834
15.	Šv. Kazimierio draugija, Holjokas (<i>Holyoke</i>), Masačusetsas	1905 05 14	
16.	Dievo Motinos Aušros Vartų draugija, Lorensas, Masačusetsas	1905 08 24	LNM, M 10950
17.	Šv. Onos draugija, Lorensas, Masačusetsas	1906 03 09	LNM, M 10949
18.	Šv. Petro ir Pavilo broliškos pašalpos draugija, Kensingtonas, Iliojus	1906 04 07	ČDM, Tt 14686
19.	Šv. Juozapo brolija, Voterberis, Konektikutas	1906 09 19	ČDM, Tt 14603
20.	Šv. Elžbietos draugija, Lorensas, Masačusetsas	1907 05 02	
21.	Lietuviška katalikų benefitų Adomo sūnų draugija, Šenandoa (<i>Shenandoah</i>), Pensilvanija	1907 05 16	TIM, Md 14763
22.	Broliškos pagalbos šv. Jurgio lietuviška draugija, Harisbergas (<i>Harrisburg</i>), Iliojus	1907 05 26	ČDM, Tt 3597
23.	Šv. Kazimierio draugija, Pietų Dirfildas (<i>So. Deerfield</i>), Masačusetsas	1908 06 27	ČDM, Tt 14879

¹²³ Sąrašas sudarytas pagal viešai prieinamoje duomenų bazėje LIMIS paskelbtus muziejų eksponatus, reklamose publikuotas nuotraukas ir įvairiuose privačiuose rinkiniuose matytus ženklus.

24.	Šventojo Vardo šv. Jurgio bažnyčios draugija, Šenandoa, Pensilvanija	1908 11 22	
25.	Šv. Juozapo draugija, Keimbridžas, Masačusetsas	1909 01 29	TIM, Md 14756
26.	Šv. Petro broliškos pagalbos draugija, Orindžas (<i>Orange</i>), Masačusetsas	1910 08 01	
27.	Šv. Kazimiero broliškos pagalbos draugija, Sidni Mainsas, Naujoji Škotija (<i>Sydney Mines, Nova Scotia</i>), Kanada	1911 04 03	TIM, Md 14769
28.	Broliškos pagalbos L. R. K. Saldžiausios Širdies Jėzaus draugija, Šenandoa, Pensilvanija	1911 07 30	TIM, Md 14753
29.	Saldžiausios Širdies Viešpaties Jėzaus draugija, Siseras (<i>Cicero</i>), Ilinojus	1912 05 01	ČDM, Tt 14610
30.	Šv. Onos draugija, Voterberis, Konektikutas	1913 05 26	Privatus rinkinys
31.	Šv. Elžbietos draugija, Hartfordas, Konektikutas	1913 12 14	ČDM, Tt 14593
32.	Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo draugija, Voterberis, Konektikutas	1914 04 10	ČDM, Tt 14599
33.	Šv. Pranciškaus parapinė draugija, Atolas (<i>Athol</i>), Masačusetsas	1914 11 15	TIM, Md 14745
34.	Šv. Kazimiero draugija, Norvudas (<i>Norwood</i>), Masačusetsas	1915 01 29	ČDM, Tt 14864
35.	Lietuvos dukterų ir sūnų draugija, Haid Parkas (<i>Hyde Park</i>), Masačusetsas	1915 11 23	Privatus rinkinys
36.	Lietuvių DLK Kęstučio klubas, Niu Heivenas (<i>New Haven</i>), Konektikutas	?	
37.	Lietuvos sūnų draugijos komitetas	?	ČDM, Tt 3598
38.	Lietuvos mylėtojų draugijos komitetas	Apie 1910 m.	ČDM, Tt 3480
39.	Šv. Pranciškaus tretininkų draugija, Montelas (<i>Montello</i>), Masačusetsas	?	Privatus rinkinys
Pagaminta po 1918 m.			
40.	Šv. Vincento draugija, Toringtonas, Konektikutas	1897 06 01	TIM, Md 14737
41.	Šv. Kazimiero karalaičio draugija, Čikago Haitas (<i>Chicago Heights</i>), Ilinojus	1901 06 03	ČDM, Tt 14679
42.	Šv. Onos draugija, Niu Filadelfija (<i>New Philadelphia</i>), Pensilvanija	1918 11 17	
43.	Šv. Kazimiero draugija, Lorensas, Masačusetsas	1920 01 01	LNM, M 10944; TIM, Md 14747
44.	Draugija „Savišalpa“ šv. Monikos globoje, Broktonas (<i>Brockton</i>), Masačusetsas	1921 01 01	Privatus rinkinys
45.	Šv. Šeimynos draugija, Vusteris (<i>Worcester</i>), Masačusetsas	1927 05 04	TIM, Md 14749
46.	Saldžiausios Širdies Jėzaus lietuvių Romos katalikų šalpos draugija, Bostonas, Masačusetsas	1927 12 12	LNM, GRD 116633

Santrumpos:

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus

TIM – Trakų istorijos muziejus

ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Iš archyvų

Rasa ŽUKIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Apie Freiburgo dailės ir amatų mokyklą

Lietuvių emigracijos į Vakarų odisėjoje Freiburgo miestas ir jo pakraštyje 1946–1950 m. veikusi Dailės ir amatų mokykla¹ yra labai svarbi vieta. Ši dailės mokykla buvo ne tik mokymosi, bet ir inteligentijos susitelkimo vieta, reikšmingas lietuvių kultūros Vokietijoje židinys. Freiburge užsimezgę bičiuliški ryšiai neretai nenutrūko ir uždarius mokyklą bei lietuviams pasklidus po pasaulį. Toliau publikuojama Antano Mončio ir Jono bei Aldonos Puniškų korespondencija liudija ilgam išlikusius bendramokslių dvasinius ryšius. A. Mončys savo laiškuose Puniškams mini daugelį bendramokslių iš Freiburgo laikų. Matyti, kad A. Mončys, šiaip jau gana uždaras žmogus, progai atsiradus, visada pabendraudavo su po pasaulį pasklidusiais *freiburgiškiais*, domėjosi jų likimais.

Freiburgo dailės ir amatų mokykla atliko labai svarbų vaidmenį, ugdydama naują lietuvių dailininkų kartą, vėliau kūrusią jau Vakarų pasaulyje. Tarp jų buvo dabar lietuvių bendruomenei pasaulyje jau gana gerai žinomi dailininkai: skulptoriai Antanas Mončys, Elena Urbaitytė, vitražistas Albinas Elskus, instaliacijų kūrėja Elena Gaputyte, keramikas Juozas Bakis, grafikai Romas Viesulas ir Algirdas Kurauskas, tapytojas Vytautas Ignas ir kiti. Vakarų šalyse ne vienas jų toliau studijavo menus, tapo žinomais menininkais ir įnešė savą kūrybinę indėlį į Prancūzijos, JAV, Kanados, Australijos, Didžiosios Britanijos kultūrą.

Dailės mokyklos įkūrimo idėja priklauso dailininkui Vytautui Kazimierui Jonynui, Antrojo pasaulinio karo metais buvusiam Kauno taikomosios dailės instituto direktoriumi. Patekęs į karo pabėgėlių stovyklą Vokietijoje, būdamas veiklus ir energingas vadovas bei puikus kūrėjas, V. K. Jonynas greitai suvokė, kad, siekiant išlikti, jaunimui būtina užsiimti kokia nors kūrybine veikla. Prie šios idėjos įgyvendinimo itin prisidėjo prancūzų okupacinės zonos visuomeninio švietimo direktorius, generolas Raimondas Schmittleinas. Jis

¹ Visas pavadinimas – *École des Arts et Métiers des personnes déplacées*.

buvo geras V. K. Jonyno pažįstamas dar nuo Kauno laikų: prieš karą Vytauto Didžiojo universitete jis dėstė prancūzų kalbą, parašė vadovėlių ir knygų apie Lietuvą. Ne be jo pagalbos prancūzų zonos valdžia pastebėjo V. K. Jonyno organizacinius gebėjimus. Be to, V. K. Jonynas, Prancūzijos Garbės legiono karininkas, turėjo nemažą prancūzų ir UNRRA'os² pasitikėjimą. Pradžioje gyvenęs karo pabėgėlių stovykloje Hanau, amerikiečių zonoje, 1946 m. V. K. Jonynas persikėlė į prancūzų valdomą teritoriją ir Freiburge, Breisgau slėnyje prie Švarcvaldo kalnų, pradėjo kurti meno mokyklą.³ Prancūzų zonos vadovai viešai paskelbė apie šios visiems karo pabėgėliams skirtos meno mokyklos įsteigimą. Mokyti atvyko lietuvių, latvių, estų, vengrų. Laukta ir įvairių tautybių dėstytojų, bet atsiliepė tik buvę Kauno taikomosios dailės instituto pedagogai ir lietuvių menininkai.

Pirmiausia Kanderno (*Kandern*) miestelyje, keliolika kilometrų nuo Freiburgo, garsaus vokiečių keramiko Richardo Bampi dirbtuvėse įsikūrė keramikos studija ir piešimo klasė. Vėliau mokykla persikėlė į buvusios kurortinės užėigos „Rebhaus“ patalpas (*Wonnhaldestr. 1*) Freiburgo pakraštyje. 1946 m. liepos 11 d. buvo atidarytos grafikos, audimo, skulptūros studijos, kiek vėliau – ir tapybos studija. Daiktais bei pinigais pirmasis mokyklą sušalpė Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių BALF'as, vadovaujamas kunigo Juozo Končiaus⁴.

Šios meno mokyklos tikslus direktorius V. K. Jonynas suformulavo strategiškai ir įžvalgiai. Oficialiai mokykla buvo orientuota į taikomąją dailę ir amatus, nes prancūzų valdžiai reikėjo įrodyti tokios mokyklos reikalingumą būtent karo pabėgėliams. Tuo metu, 1946 m., dar visai nuoširdžiai manyta, kad pabėgėliai grįš į gimtinę ir jų meniniai įgūdžiai bus naudingi atsikuriančiai šaliai. Kartu direktorius V. K. Jonynas buvo numatęs ne vien šią praktinę bei socialiai svarbią meno studijų naudą. Ruošiant studentų kūrinių parodas, leidžiant knygas apie lietuvių meną, renginiuose artimai bendraujant su valdžios atstovais buvo siekiama skleisti žinią apie Lietuvą. Freiburgo dailės ir amatų mokykla buvo tapusi gana svarbiu okupuotų Baltijos šalių kultūrinės politikos formavimo centru.

Freiburgo dailės ir amatų mokykloje susirinko dauguma garsesnių Kauno menininkų ir Kauno taikomosios dailės instituto pedagogų: Adomas Galdikas, Viktoras Vizgirda, Adolfas Valeška, Telesforas Valius. Į Freiburgą atvyko keramikai Antanas Muraitis, Eleonora Marčiulionienė su vyru skulptoriumi Aleksandru Marčiulioniu, tekstilininkai Anastazija ir Antanas Tamošaičiai. Piešimą dėstė Vytautas Kasiulis ir Teisutis Zikaras, braižybą – inžinierius Vytautas Kmitas. Buvęs Vilkaviškio apskrities gydytojas Izidorius Kaunas vedė plastinės anatomijos paskaitas, o Aleksis Rannitas – ketverių metų meno istorijos kursą. Spalvinga buvo užsienio kalbų žinovų grupelė: vokiečių kalbos mokė Magdalena

² Visas pavadinimas – *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, Jungtinių Tautų pagalbos ir atkūrimo administracija.

³ 1946 02 11 UNRRA nutarimas dėl Taikomosios dailės mokyklos Freiburge įkūrimo ir V. K. Jonyno skyrimo direktoriumi. Žr. *Ecole des Arts et Metiers*. Fribourg: Ecole des arts et metiers, 1948, 7; Meno mokyklos atestacijos raštas UNRRA–T 206, pasirašytas Freiburgo karinės valdžios atstovo E. J. Basttaenen, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 155, b. 165, l. 5.

⁴ BALF, Bendrasis Amerikos lietuvių fondas, – JAV lietuvių šalpos organizacija, įsteigta 1944 m. 1947 m. BALF'as Freiburgo meno mokyklą parėmė 24 000 reichsmarkų. 1947 06 18 Taikomosios dailės mokyklos Freiburge Pedagogų tarybos protokolas Nr. 1, VUB RS, f. 155, b. 168, l. 1.

Galdikienė ir poetas Henrikas Nagys, prancūzų – Alfonsas Nyka-Niliūnas, tas pats H. Nagys ir Jadvyga Aleksandravičienė.

Studijų struktūra ir programos beveik nesiskyrė nuo Kauno taikomosios dailės instituto programų⁵. Daug dėmesio buvo skirta akademiniam piešimui, tapybos pagrindams ir kompozicijai. Piešimo dalyko programoje akcentuotas žmogaus vaizdavimas ir kantrus piešimo technikos gludinimas: kas mėnesį reikėjo parengti po dvi tris portretų arba aktų studijas, o namų darbams buvo numatyta po keturiasdešimt eskizų kiekvieną semestrą. Kaip ir Kaune, didelis dėmesys rodytas lietuvių liaudies meno tradicijų puoselėjimui, ypač keramikos ir tekstilės srityse. Tradicijų tąsa karo pabėgėliams reiškė prasmingą dvasinį ryšį su Tėvyne.

Baigiantis pirmiesiems mokslo metams, direktoriui V. K. Jonynui kilo mintis rengti studentų darbų parodas. Tai buvo geras sprendimas siekiant prasmingai bendrauti su bendruomene, ypač prancūzų okupacinės valdžios atstovais, nes nuo jų itin priklausė visų karo pabėgėlių likimai. Freiburgo dailės ir amatų mokykloje įvyko dvi metinės parodos (1948, 1949 m.); paskutiniąją viename savo laiške mini ir skulptorius A. Mončys. Ekspozicijoms buvo pritaikyta šalia mokyklos pastato buvusi tuščia oranžerija. Abi parodos buvo atidarytos vasarą, pasibaigus mokslo metams. Eksponuoti piešimo ir tapybos darbai, keraminės ir medinės statulėlės, tautinės juostelės bei praktiški daiktai, pavyzdžiui, megztos ornamentuotos pirštinės ir liemenės. Parodos spinduliavo lietuvių kūrybinį entuziazmą bei tautiškumą. Jomis Vokietijoje buvo reprezentuojama perkeltųjų asmenų (DP) kultūra.

Gyvenimo pabaigoje, į praeitį žvelgdamas iš tolimojo Niujorko, V. K. Jonynas prisiminė visų *freiburgiškių* entuziazmą ir pastangas gyventi menu, pedagogų siekį puoselėti studentų individualybę⁶. Vis dėlto tuo V. K. Jonynas pripažino, kad „mokytojai buvo apsikasę savo senuose ‚apkasuose‘, nors ir juos stimuliuavo buvusi gimininga prancūzų kultūra“⁷. Meninių mokyklų ir pedagoginio braižo skirtumus, regis, pajautė ir A. Mončys, 1950 m. pradėjęs studijuoti Paryžiuje pas skulptorių Ossipą Zadkine'ą. Viename laiške jis šaltokai apibūdino savo studijų Freiburge pobūdį. Galbūt tam tikrą mokyklos konservatyvumą nulėmė sunkios pokario sąlygos, patirti pavojai ir stiprus išlikimo instinktas. Svarbu pabrėžti, kad Freiburgo dailės ir amatų mokykla suteikė tvirtus akademinis pagrindus tolesnėms lietuvių studijoms Vakarų šalių meno mokyklose, ir tai buvo labai svarbus, į DP kartos jaunimo ateitį nukreiptas V. K. Jonyno įkurtos meno mokyklos egzistavimo rezultatas.

Toliau publikuojami A. Mončio laišakai (18 vienetų), parašyti ir išsiųsti 1949–1956 m. į Kanadą Jonui ir Aldonai Puniškams. Šių žmonių draugystė užsimezgė studijų metu Freiburge, kai Freiburgo dailės ir amatų mokykloje Aldona Bobėnaitė-Puniškienė mokėsi audinių, o Jonas Puniška – keramikos studijoje. A. Mončys tapo jų dukros Rasos krikšto tėvu. 1949 m. Puniškų šeima persikėlė gyventi į Kanadą, į kurią jau anksčiau buvo išvykusios Aldonos sesuo ir motina, ir įsikūrė lietuviškoje aplinkoje Monrealyje (*Montreal*).

⁵ V. K. Jonyno atsiminimai, rašyti apie 1987, V. K. Jonyno galerijos archyvas, p. 7.

⁶ V. K. Jonyno atsiminimai, rašyti apie 1985, V. K. Jonyno galerijos archyvas.

⁷ *Ibid.*

Persikėlęs gyventi į Kanadą, J. Puniška (1923–2000) nutolo nuo meno studijų. Neturėdamas specialybės, darbą rado fabrike. Žmona augino dukras Rasą ir Rimą (gimusią jau Monrealyje). 1955 m. šeima persikėlė gyventi į Torontą. Po skyrybų 1961 m. Aldona sukūrė naują šeimą su Vladu Vaitoniu. Gyvendama Toronte, Aldona Vaitonienė (1926–2015) rimtai užsiėmė audimu (Freiburge ji buvo Anastazijos Tamošaitienės mokinė). Iki gyvenimo pabaigos ji audė lietuviškus tautinius rūbus Kanados, JAV ir Pietų Amerikos tautinių šokių šokėjams bei privatiems klientams, taip pat audė kilimus (gobelenus), ilgus metus buvo Lietuvių tautodailės instituto vicepirmininkė.

A. Mončio ir Puniškų susirašinėjimas apima kelių metų – 1949–1956 – laikotarpį. Vėliau dėl gyvenimo ritmo, geografinio nuotolio, darbų arba savų rūpesčių susirašinėjimas nutrūko, tačiau šeimų draugystės ryšiai išliko. Gražia tradicija tapo keitimasis šventiniais sveikinimais. Rasa Puniškaitė yra išsaugojusi visus A. Mončio rašytus sveikinimus, atvirukus, dovanotus kūrinius. A. Mončiui 1973 m. atvykus į Torontą, vėliau Rasai Puniškaitei lankantis Paryžiuje arba nuo 1980 m. Rimai Puniškaitei persikėlus gyventi į Paryžių, joms pasitaikydavo nemažai progų susitikti ir bendrauti su A. Mončiu ir jo šeima⁸.

A. Mončio jos tėvams rašytus laiškus išsaugojo A. Mončio krikšto dukra Rasa Puniškaitė, o Lietuvių išeivijos institutui juos padovanojo Rima Puniškaitė.

A. Mončio laišakai Jonui ir Aldonai Puniškams publikuojami pirmą kartą. Laiškai redaguoti minimaliai, ištaisytos kai kur pasitaikiusios didžiosios rašybos klaidos (nuorodose nurodomas A. Mončio vartotas variantas), laiškų tekstai paliekami autentiški, stilius, kalba, skyryba netaisyta, išsaugant autoriaus stilių, rašybą, paliekant visus, net ir netaisyklinčius, A. Mončio vartotus žodžius arba posakius.

Už pagalbą renkant informaciją, šifruojant laiškus ir rengiant šaltinių publikaciją dėkojame Rimai Puniškaitei ir Daivai Dapkutei.

⁸ Rimos Puniškaitės 2023 04 16 ir 2023 04 17 laišakai Daivai Dapkutei.

Antano Mončio laišakai Aldonai ir Jonui Puniškams

Antano Mončio 1949 m. rugsėjo 9 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Mieli Prieteliai!

Žinau pats kad Jums nusidėjau taip ilgai neparašęs. Buvo tam ir priežasčių⁹, bet buvo ir apsileidimo.

Mūsų mokyklos veidas gerokai pasikeitė. Daug išvažiavo tai šen tai ten, mūsų skaičius gerokai sumažėjo. Bielskis¹⁰ jau seniai Amerikoje, dabar išvažiavo Jameikienė¹¹, Balukevičiai¹², į Kanadą Bakys¹³. Dar kiti iš čia irgi išsikraustė visai, taigi Rėbhausas¹⁴ apytuštis, tik labai daug žiurkių ir blakių.

Mokykla kaip ir nebeegzistuoja. Sako kad dar turėsianti veikti keramika, audiniai ir galbūt¹⁵ skulptūra. Jonynas¹⁶ čia organizuoja kambarių dažytojų kursus ir ragina ir mus skulptorius ten rašytis, bet mes laikomės atsispyrę.

Aš laukiu šaukimo į Raistadtą pas Konsulą dėl išvykimo į Ameriką, tai yra paskutinis etapas ir laike 1-1½ mėnesio turėčiau išvažiuoti, tai mokykla per daug¹⁷ ir nebesidomiu. Jau susikaliau dėžę ir tvarkausi kelionei.

Su paveikslais blogai. Žinai kiek tų tapytojų bebuvo likę ir kas jie per žmonės. Neiškaulinau nė vieno. Nori visus imtis patys, mat visi diplomuoti. Pavyko susišnekėti su

⁹ Laiške rašoma „priežasčių“.

¹⁰ Albinas Elskus (Bielskis, Bielskis-Elskis) gimė Kaune 1926 m. rugpjūčio 24 d. (yra ir kitų duomenų), mirė 2007 m. vasario 8 d. Niujorke. 1942–1944 m. studijavo Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute. Po Antrojo pasaulinio karo pasitraukė į Vokietiją. 1945–1947 m. studijavo architektūrą Darmštato aukštojoje technikos mokykloje. 1947–1948 m. studijavo tapybą Freiburgo dailės ir amatų mokykloje (FDAAM). 1949 m. persikėlė į JAV.

¹¹ Bronė Aleksandra Jameikienė (Jasiukevičiūtė) gimė 1918 m. vasario 16 d. Vilniuje, mirė 2001 m. rugsėjo 17 d. Honolulu (Havajuose, JAV). Tapytoja, vitražo dailininkė. Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukė į Vokietiją. 1948 m. studijavo audimą Freiburgo dailės ir amatų mokykloje (FDAAM). 1949 m. persikėlė į JAV. 1956 m. Čikagos meno institute gavo bakalauro, vėliau – magistro diplomus.

¹² Vanda Kanytė-Balukevičienė (Balukienė) gimė 1923 m. balandžio 1 d. Šiauliuose, mirė 2004 m. vasario 22 d. Tusone (*Tucson*), JAV. Nuo 1941 m. studijavo Vilniaus dailės akademijoje, baigiantis Antrajam pasauliniam karui pasitraukė į Vakarų. 1949 m. baigė Dailės ir amatų mokyklą Freiburge, 1969 m. – Čikagos dailės institutą. Nuo 1956 m. dalyvavo parodose, surengė individualias parodas Čikagoje, Niujorke, Toronte. 1971–1973 m. – M. K. Čiurlionio dailės galerijos Čikagoje direktorė. Gediminas Konstantinas Balukevičius (Balukas) (1922 06 25–2008 04 01) – gydytojas. Studijavo mediciną Vytauto Didžiojo universitete, 1944 m. pasitraukęs į Vakarų, 1947 m. baigė Insbruko (*Innsbruck*, Austrija) universiteto Medicinos fakultetą. 1949 m. persikėlė gyventi į JAV.

¹³ Juozas Bakis gimė 1922 m. rugsėjo 7 d., mirė 2003 m. gruodžio 7 d. Toronte. Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukė į Vokietiją. 1946–1948 m. studijavo keramiką Freiburgo dailės ir amatų mokykloje (FDAAM), ją baigęs ten dėstė. Nuo 1949 m. gyveno Toronte, čia įkūrė privačią galeriją.

¹⁴ „Rebhaus“ – buvęs užmiesčio restoranas ir viešbutis netoli Freiburgo, kurio patalpose iki 1951 m. veikė Dailės ir amatų mokykla (FDAAM).

¹⁵ Laiške rašoma atskirai – „gal būt“.

¹⁶ Vytautas Kazimieras Jonynas.

¹⁷ Laiške „per daug“ rašoma kartu.

Kurausku¹⁸ ir Veselausku¹⁹. Aš paimsiu Amerikon jų darbų ir iš ten Tau atsiųsiu. Jie mat gali atspausti kiek nori. Šiaip jiedu iš tų visų baigusiujų ar ir nebus stipriausi. Į Paryžių jie dar neišvažiavo, kaip tai vis dar neišdega, vis dar žada.

Tiesa dar pamiršau: Niliūnai²⁰ išvažiavo, Stikliutė²¹ ir daug kitų irgi Amerikon. Man gal būt išpuls su Germanavičium²² ir Katiliškiu²³. Ignatavičiai²⁴ irgi visiškai sparnus pakėlę Amerikon. Pivoriūnas²⁵ jau turi popierius.

Tu, Jonai, nesek mano pavyzdžiu ir parašyk, kaip tavo šeimynėlė gyvena. Dėkoju už pereiną laišką ir dovaną. Duktė jau turbūt²⁶ tik šneka ir krykštauja. Visiems Jums mano nuoširdžiausi linkėjimai. Iki kito karto

Antanas

Freiburgas, 1949.9.9.

Dabar keramikos profesorium paskirtas Jonušis²⁷. Jis kaip ir Bakys irgi labai mėgsta tą titulą. Ilgainiui ateis eilė profesoriauti turbūt ir Remeikiukui²⁸. Šiaip jau lošiamo ping-pongą ir bilijardą, retkarčiais pasiklausydami Jonyno giesmelių. Stebėtina, kad Jūsų laiškas atėjo be jokio šampo ir ženklai liko neužantspauduoti²⁹, taigi su tais pačiais turi man greit atsiųsti laišką. Mat paperku!

Veselauskas buvo nuvykęs Italijon pas savo brolių ir išbuvo apie mėnesį laiko. Aplankė meno centrus ir parsivežė gausybę išpūdžių. Buvome Strasburge³⁰, viešėjome pas Peną³¹. Buvo mokyklos paroda³² ir balius, bet nelabai linksmas, nebuvo nuotaikos.

¹⁸ Lietuvių grafikas, dizaineris Algirdas Kurauskas (1923–1986).

¹⁹ Veselauskas – lietuvių grafikas Romas Viesulas (iki 1956 m. – Veselauskas) (1956–1918).

²⁰ Lietuvių poetas, vertėjas, literatūros kritikas Alfonsas Nyka-Niliūnas (Čipkus) su žmona Aleksandra.

²¹ Ona Stikliutė.

²² Adomas Germanavičius.

²³ Rašytojas Marius Katiliškis (1914–1980).

²⁴ Tapytojas, grafikas Vytautas Ignatavičius (nuo 1958 m. – Ignas) (1924–2009) ir Genė Krivickaitė-Ignatavičienė.

²⁵ Dailininkas, menotyrininkas Juozas Pivoriūnas (1923–1999).

²⁶ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

²⁷ Juozas Jonušis.

²⁸ Vytautas Remeika.

²⁹ Laiške parašyta „neužantspauduoti“.

³⁰ Strasbūras (*Strasbourg*).

³¹ Pierre'as Péné'as.

³² Studentų kūrinių paroda veikė 1949 m. birželio ir liepos mėnesiais Freiburgo dailės ir amatų mokyklos („Rebhaus“) oranžerijoje.

Antano Mončio 1950 m. balandžio 4 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Miela Šeimynėle,

Sveikinu Jus su Šventom Velykom, linkiu daug džiaugsmo ir giedros nuotaikos.

Jau pavasaris, pavasario šventė – Velykos, bet pas mus vis dar nešilta.

Rėbhausas tebestovi kaip stovėjęs, tik glasshausą³³ nugriovė ir labai daug privežė gruzo³⁴.

Šiuo metu Freiburge vyksta Federalinės Europos kongresas. Nori Europoje įvesti tą pačią tvarką kaip ir USA. Būtų padarytas didelis žingsnis žmogaus gerbuvio pakėlime ir susidarytų tvirtas vienetas prieš bolševikus. Ar tai pasiseks įgyvendinti sunku pasakyti, bet reikalas, manau, yra sveikintinas.

Gavau laišką iš Grėbliūno³⁵ iš Australijos. Žmona su vaiku guli ligoninėje – gavo kokių tai tropinių kirmėlaičių, o jis pats irgi guli ligoninėje, nes nusilaužė koją. Kokia nesėkmė žmonėms.

Valeška³⁶ š. mėn. 11 d. išvažiuoja į USA. Vizgirda³⁷ sėdi pas Filerą už sekretorių. Jonynas žada važiuoti į Prancūziją, bet ką jį ten sugaudysi kur jis nuvažiuos.

Gegužės mėn. gale baigiame mokslus, tuo pačiu užsibaigia ir mokyklos egzistencija³⁸. Paskutiniai mohikanai³⁹. Paskutinę laidą sudarome trys ir visi skulptoriai: Pivoriūnas, Mozoliauskas⁴⁰ ir aš.

Freiburge liko labai mažai lietuvių – gal kokie dvidešimt, bet dar yra ir pamaldos, nes tebėra klebonas.

Ančiukas⁴¹, Daugvila⁴² ir Urbaitytė⁴³ jau prieš kokį pusantro mėnesio J. A. Valstybėse.

Baigdamas linkiu sėkmės visuose užmanymuose, sveikatos, ypač daug linkėjimų Raselei.

Jūsų Antanas

Freiburgas 1950.IV.4

³³ „Das Glashaus“ – oranžerija greta Freiburgo dailės ir amatų mokyklos pastato.

³⁴ Gruzai – mūro trupėsiai, plytgaliai, sumaišyti su moliu, smėliu.

³⁵ Balys Grėbliūnas.

³⁶ Tapytojas Adolfas Valeška (1953–1994).

³⁷ Tapytojas Viktoras Vizgirda (1904–1993).

³⁸ 1950 m. pavasarį Freiburgo dailės ir amatų mokyklą baigė paskutiniai studentai: Antanas Mončys, Romojus Mozoliauskas ir Juozas Pivoriūnas. A. Mončys laiške Palubinskams (1949 07 19) rašė, kad „dėl paskutinio kurso skulptūros studentų Jonynas paliko veikti skulptūros ir keramikos skyrius“. Žr.: *Per toli gyvenu: Antano Mončio susirašinėjimai*, sud. Danutė Zvionienė, Loreta Turauskaitė ir Ramunė Januševičiūtė. Vilnius: Artseria, 2015, 40.

³⁹ Tekste „mokichanai“.

⁴⁰ Skulptorius Romojus Mozoliauskas (1925–2010).

⁴¹ Neaišku, ką A. Mončys laiškuose vadino „Ančiuku“. Kituose publikuotuose A. Mončio laiškuose šis žmogus neminimas. Galbūt A. Mončys turėjo galvoje Freiburge meną studijavusį Juozą Akstiną, bet jis vėliau išvyko ir studijas tęsė Kanadoje, ne JAV.

⁴² Jurgis Daugvila.

⁴³ Skulptorė, tapytoja Elena Urbaitytė (Urbaitis) (1922–2006).

Paryžius, 1950 gruodžio 15 d.

Miela Aldona, Mielas Jonai
ir visa Šeimyna,

Sveikinu Jus su Kalėdų Šventėmis, linkiu Jas praleisti giedriojo ir linksmojo nuotaikoj, o Naujaisiais metais kad Jus lydėtų sėkmė ir laimė.

Paryžiuje esu jau virš dviejų mėnesių. O laktymėlio, o žiūrėjimėlio. Yra ko pamatyti, sudrebėti reikia, kai prieš akis visas Rodin⁴⁴, Bourdelles⁴⁵ ir kiti... kiti. Čia matai ir Aziją ir Afriką ir visą pasaulį. Muziejų labai gerų yra keli, kuriems išstudijuoti reikia kiekvienam po keletą savaitių, o paskiau vėl galima sugrįžti. Galerijose parodos keičiamos kas savaitę, dvi arba mėnesį. Jų visų neapeisi, eini į pačias geriausias: Picasso⁴⁶, Matisse⁴⁷, Leger⁴⁸, senieji meistrai ir kt. Taigi vienos studijos po muziejus ir galerijas lankant, kitas turiu vienoj akademijoj⁴⁹ pas Zadkine⁵⁰. Geras profesorius, bet griebia iš pagrindų. Jau nepameluosi nė vienos vietelės. Svarbiausias dėmesys į sukombinavimą ir nuotaiką, o spręsti gali kaip nori – arba abstrakčiai, arba realistiniai. Reikia vis dėlto⁵¹ pasitempti pereinant iš Freiburgo metodų į šiuos reikalavimus – pirmieji 20 metų visada sunkūs, paskiau, tikiuos, bus lengviau.

Dėl paties Paryžiaus – na ką juk mes esame matę didelių miestų. Yra pastatų tikrai architektūros perlų – o tas Eifelio bokštas tai ne kas. Baisiai dideli nuotoliai, nors važinėji metro arba autobusais vis tiek⁵² sugaišti tom kelionėm po kelias valandas. Penai davė kambariuką, bet iki akademijos⁵³ važiuoju vieną valandą. Užtai Paryžiuje visada trūksta laiko. Šiaip, reikia apskaičiuoti kiekvieną smulkmeną ar pirkti ar ne, nes viskas labai brangu pagal uždarbį, brangiau negu Vokietijoje.

Kasiulis⁵⁴ atidarė jau trečią savo parodą Paryžiuje. Šį kartą pastelės. Jo tapyba prancūzams patinka – ji yra lengva, graži, šiaip jis progresuoja irgi, labai turtingas spalviniai. Galdiko⁵⁵ visai nesigirdi.

Aš dirbinėju taip pat ir namuose. Bet su skulptūra bus vargelio: įsitaisyti įrankius, medžiagų, pagaliau didelė problema ir dėl vietos. Bet esu labai patenkintas kad galiu čia nors

⁴⁴ Prancūzijos skulptorius Fransua Ogiustas Renė Rodenas (*François Auguste René Rodin*).

⁴⁵ Skulptorius Emilis Antuanas Burdelis (*Émile Antoine Bourdelle*).

⁴⁶ Ispanų dailininkas Pablas Pikasas (*Pablo Picasso*).

⁴⁷ Prancūzų menininkas, skulptorius Anri Matisas (*Henri Matisse*).

⁴⁸ Prancūzijos skulptorius, grafikas Fernanas Ležė (*Fernand Léger*).

⁴⁹ Laiške rašoma „academijoj“. Tai yra Didžiosios lūšnos akademija, kurioje dėstė Ossipas Zadkine'as (*Académie de la Grande Chaumière, atelier Zadkine*).

⁵⁰ Skulptorius Ossipas Zadkine'as.

⁵¹ Laiške rašoma kartu – „visdėlto“.

⁵² Laiške rašoma kartu – „vistiek“.

⁵³ Laiške rašoma „academijos“.

⁵⁴ Tapytojas, grafikas Vytautas Kasiulis (1918–1995).

⁵⁵ Dailininkas Adomas Galdikas (1893–1969).

studijuoti. Visiškai kas kita negu Freiburge – čia griebia tam meno jaučiui tiesiai už ragų, su gailėsčiu prisimeni, kaip ten dažnai buvo kalbama vien dėl kalbėjimo.

Kurauskas su Veselausku dar tebegyvena Freiburge, mieste, nes Rėbhausas jau išparceliuotas. Krivicko Alfonso šeima taip pat. Jis negali išemigruoti dėl žmonos ligos. Tiesa, apsiženijo jau prieš kokius 3 mėnesius Annette Penaitė⁵⁶ su sugrįžusiu iš Indokinijos sužadėtiniu. Visi Penai dabar Vokietijoje. Jonynas su Ranitu⁵⁷ persikėlė gyventi ir nežinau ką tai dirbti į Mainą.

Kasiulienė⁵⁸ jau senokai atvažiavo į Paryžių (jau gal metai) ir sugyvena jiedu puikiai. Yra čia dar daugiau lietuvių, bet juos nelengva sutikti, nes kiekvienas užsiėmęs savo rūpesčiais.

Kaip Jūs laikotės? Rasos turbūt pilnas visas butas, žiemą kiek blogiau. Kaip laikosi, kaip gyvena Rasos sesuo? Skačiau laikraščiuose, kad pas Jus žiema kaip reikiant, o pas mus jos dar neteko patirti, net sniego dar nematėme neskaitant pusvalandį šlapdribos. Ką veikia Kanados menininkai?

Dar kartą linkiu sėkmės ir sveikatos visiems keturiems. Iki sekančio karto
Jūsų Antanas

Antano Mončio 1951 m. kovo 20 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius, 1951 kovo 20

Miela Aldona, Mielas Jonai
ir Pipiriukai,

Sveikinu Jus visus su Velykų Šventėmis ir linkiu jas maloniai praleisti.

Jūsų laišką (t.y. Aldonos) su visokiais dalykais gavau ir labai džiaugiuosi. Dėkui labai. Šiaip jau ne daug laiškų ir begaunu, visi turbūt⁵⁹ pasidarė negramatni⁶⁰ ar ką?

O mano dienos, kad ir pačiam Paryžiui, gana vienodos: lipdau, sudaužau ir vėl lipdau, kai kada palieku ir nesudaužytą pasižiūrėjimui karts nuo karto kreiva akim. Mat pamačius gausybę nematytų dalykų (šiek tiek vis tiek⁶¹ daugiau negu Freiburge) sumaišo ir galvą ir nebežinai kartais kaip dirbti. Tai buvo ypač pradžioje, dabar jau šiek tiek atsigaunu. Porą dalykų išstatysiu parodom Societe des Artistes Independants⁶², kuri vyks per visą balandžio mėnesį. Ką, reikia pabandyti iškišti nosį, jeigu per ją ir suduos – tiek to.

⁵⁶ Annette Péne, A. Mončio bičiulė, Freiburgo gubernatoriaus Pierre'o Pène'o duktė. Su Pène'ų šeima A. Mončys draugavo visą gyvenimą.

⁵⁷ Poetas, vertėjas, meno istorikas ir kritikas Aleksis Rannit'as.

⁵⁸ Bronė Kasiulienė.

⁵⁹ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

⁶⁰ *Negramatni* – neraštingi.

⁶¹ Laiške rašoma kartu – „vistiek“.

⁶² Parodoje, kuri eksponuota *Salon Artistes Indépendants*, A. Mončys rodė terakotos skulptūreles.

Stengsiuos Paryžiuje pasilikti visą laiką arba bent laikytis kiek tik įmanoma, nes išvažiavimas kur nors kitur būtų visiškai susibarimas su skulptūra. Pavyzdžių yra begalės. Beveik visi dailininkai išvažiavusieji iš Europos nutraukė daugiau ar mažiau ryšius su menu, o čia ir Kasiulis ir Galdikas, aišku skursdami, bet išsiverčia ir dirba tik savo tapyboj. Aš irgi esu pramatęs keletą užsakymų, vieną iš jų turėsiu balandžio mėnesyje išpildyti, tai bus Šv. Juozapas akmenyje Laon⁶³ katedrai. Pagaliau kiek mes jau rizikavome ir nieko neteko, reikia rizikuoti ir toliau. Jeigu aš jau vieną kartą pasirinkau skulptūrą (juk yra daug pelningesnių amatų), tai turiu kiek įmanydamas tęsti. Paryžius yra mokykla iš kurios daug galima semtis. Ypač man, dar formavimosi laikotarpyje, gaila būtų jį palikti. Nei pačios, nei marčios – o kas man. Žinoma, raškažiaus⁶⁴ nėra, bet kur jį ir surasi.

Rasa, aš Tau linkiu kad Kiškis atneštų per Velykas daug margučių ir dėkoju už piešinius. Tai bus menininkė – tėvai menininkai, krikšto tėvas irgi, tai jau jai bus lengva.

Dar kartą linkiu linksmų švenčių, o taip pat visiems sveikatos ir sėkmės kiekvienam piršto prikišime

Jūsų Antanas

Paryžiuje jau kelinta diena kaip vyksta streikas metro, autobusų ir taxi – nei šis, nei tas.⁶⁵

Antano Mončio 1951 m. gegužės 20 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius, 1951 gegužė 20.

Miela Aldona ir Jonai,

Dovanokite kad aš taip ilgai uždelsiau Jums padėkoti. Jau norėjau senokai rašyti, bet buvau užsiėmęs tokiais patriotiniais jausmais, kurie sutrukdė daug laiko. Atsitiko šitaip: Paryžiuje vyko Europos krepšinio olimpiada. Dalyvavo ir S.S.S.R. Jų komandoje žaidė du lietuviai. Stepas Būtautas⁶⁶, gimęs Kaune 1925 m. ir Justas Lagunevičius⁶⁷ ir dar trys estai. „Rusai“ laimėjo I vietą, čekai II, prancūzai II ir t.t. Būtautas geriausias komandos žaidėjas. Apie jį ir rašė daugiausia vis laikraščiai, dėjo jo nuotraukas bei saržus, vadino krepšinio karalium ir t.t. Kliuvo nemažai komplimentų ir Lagunevičiui. Su Kasiuliu bandėva visokiais būdais juos pašnekinti, bet nesisekė, nes su jais kartu buvo atvažiavę trigubai daugiau masažuotojų ir trenerių⁶⁸, taigi buvo apsaugoti ir jie ir mes. Iš autokaro⁶⁹ tų masažuotojų apsupti sulįsdavo į aikštę, o iš aikštės tuoj į autokarą ir į rusų ambasadą, kur juos turbūt

⁶³ Laon – Lanas.

⁶⁴ Raškažis – lengvas gyvenimas, prabanga.

⁶⁵ Sakinys, užrašytas laiško šone.

⁶⁶ Laiške pavardė rašoma klaidingai, turėtų būti Stepas Butautas.

⁶⁷ Justinas Lagunavičius.

⁶⁸ Turimi mintyje sportininkus lydeję sovietų politrukai ir KGB agentai. Panašios išsamesnės informacijos esama 1951 05 19 A. Mončio laiške Vladui Palubinskui. Žr.: *Per toli gyvenu: Antano Mončio susirašinėjimai*, 81.

⁶⁹ Automobilio.

masažuodavo. Norėjova pasiūlyti pasilikti čia ir šiek tiek pasisėkė duoti suprasti⁷⁰, bet iš to nieko neišėjo.

Jonynas jau pakėlė sparnus link Amerikos. Aš jo po mano išvažiavimo nebemačiau. Sako žmona sunkiai sirgusi ir dukrelei padarė apendicito operaciją.

Buvau pora darbų išstatęs į vieną parodą iš kurios išpirko ir antrą nupirko iš namų. Tai buvo vienas amerikonas iš New-Yorko. Abu darbiukai mažiukai, terakotiniai, nes jam rūpėjo kad lengviau būtų transportuoti. Tos parodos proga parašė ir į laikraštį, atsiliepė teigiamai. Toje parodoje dalyvavo apie 2000 dailininkų, o parašė tik apie keletą, taigi šiek tiek buvau apsidžiaugęs. Šiaip jau dirbu, kamuojuos, „ieškau savęs“ bet vis dar nesiseka surasti ir nežinau kada pasiseks.

Bet tai nelaimė tai Jūsų sesutei. Tai ir yra didžiausia bėda išeivijoje susirgus. Šiaip juk galima ir vienaip ir kitaip suktis, bet pagalvoju, susirgus – tai amen. Perduokite jai, kai rąšysite, labų dienų.

Aš, turbūt⁷¹, čia būsiu iki pusės liepos. Paskiau grįšiu į tą pačią apylinkę, kur galbūt⁷² turėsiu porą užsakymų ir šiaip pamėginsiu užsidirbti pinigų sekančiai žiemai praleisti vėl Paryžiuje.

Galdikas su Kasiuliu kruta šiaip sau – ne per daug gerai, nei per daug blogai. Kasiulis ruošiasi savo piešinių parodai. Galdikui galbūt⁷³ pasiseks parduoti daugiau paveikslų neblogom sąlygom, tai šiek tiek žmogus atsigautų.

Tą rusų krepšinio komandą amerikonaai sumaltų su niekais, o su mūsų tremties komanda irgi nežinia kaip išeitų. Pavieniui jie labai stiprūs, bet nesusižaidžia tarp savęs – visi solistai. Čekai, prancūzai ir turkai parodė gražesnę žaidimą. Su čekais rusai vos vos išstenojo 51-50.

Linkiu Jums sveikatos, ištvermės ir sėkmės, kad tas fabrikas per daug nenukamuotų. Linkėjimai dukroms

Jūsų Antanas

P.S.⁷⁴ Labai ačiū už nedorėlius. Kad Tu, Aldona, pamatytum kokių čia yra kilimų: Jean Lurçat, Raul Dufi ir kitų. Kartais ištato⁷⁵ senuosius (viduramžių), tai tikra pasaka.

⁷⁰ Prašydami krepšininkų autografo, A. Mončys ir V. Kasiulis padavė jiems raštelį su pasiūlymu pasilikti Prancūzijoje, bet jokio atsako nebuvo. Žr.: *Per toli gyvenu: Antano Mončio susirašinėjimai*, 81.

⁷¹ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

⁷² Laiške rašoma atskirai – „gal būt“.

⁷³ Laiške rašoma atskirai – „gal būt“.

⁷⁴ Sakinys, užrašytas laiško šone.

⁷⁵ Laiške parašyta „ištato“.

Paryžius, 51 spalio 15

Miela Aldona, Mielas Jonai,

Užtikau Kanados laikraštyje, kad Jonas Puniška serga ir guli ligoninėje. Labai trumpai buvo parašyta. Bet kasgi atsitiko? Gal jau einasi geriau? Mane šioji žinutė gerokai prislėgė. Mūsų, tasai tremtinių gyvenimas ir taip jau ne rožėmis klotas, ir dar viena nelaimė. Tau, Aldona, labai sunku vienai dabar susitvarkyti. Aš nebeįsivaizduoju kaip Jūs dabar išsiverčiate, ar gaunate gal kokią pašalpą? nors tas Kanadoj, rodosi, nemadoj. Būtų labai miela žinia, kad jau Jonas pasveiko ir vėl viskas einasi gerai, o gal iš tikrųjų taip ir yra? Per didelius nuotolius tepasiekia tik nedidelės žinučių nuotrupos ir tai kupinos vargo ir skausmo. Kaip būtų džiugu, kad Jūsų greitas laiškas paliudytų mano geras viltis. Kaip gera abiem Judviejų dukrelėm kad jos dar nepažįsta vargo naštos – žaidžia, krykštauja – gera ne viską sugėbant dar suprasti.

Linkiu kad viskas kuo greičiausiai susitvarkytų gerai ir netektų kęsti vargo, kas aišku ir bus. O gal jau ir yra.

Aš pats neturėjau jokių ypatingų nuotykių⁷⁶. Per vasarą buvau išvažiuavęs į provinciją kur padariau keletą skulptūrų: vieną bažnyčiai⁷⁷, kitą paėmė privatus asmuo dar porą vėl kitam asmeniui, kuris mane gerokai ir apstatė, bet galų gale reikia dažnai pasiduoti ir apstatomam ypač pradžioj, gal tas kada ir sugriš. Dabar dirbinėju pas save namuose, reikia paruošti darbų parodoms. Pagaliau toji pati bažnyčia jau užsakė ruošti projektus naujom skulptūrom⁷⁸, kurios po kiek laiko turėtų būti padarytos. Klebonai čia nelengvai išriša piniginių reikalą, ir visų savo užmačių negali įvykdyti. Karts nuo karto padarau šiek tiek ir keramikos – ir pailsėjimui ir gal kam nors patiks ir karts nuo karto nupirks, o be to ir įdomu, kaipo menas jis nėra nieko blogesnis už kitus menus.

Kaip Tavo audiniai, Aldona? Ar jau padarei kokį kilimą? Čia pasitaiko karts nuo karto labai gerų kilimų parodų.

Dar kartą linkiu sveikatos ir sėkmės

Jūsų Antanas

⁷⁶ Laiške parašyta „nuotikių“.

⁷⁷ Turima mintyje šv. Juozapo skulptūra Lano miesto Šv. Marcelio bažnyčioje.

⁷⁸ Rašoma apie reljefines Kryžiaus kelio stotis.

Paryžius, 1952 kovo 12.

Miela Šeimynėle,

Kaip laikotės? ar visi sveiki?

Pagaliau nutariau jau vieną kartą Jums parašyti, nors prieš tai buvau nutaręs dar kol kas nerašyti, o parašyti kartu pasiunčiant Jums šiek tiek keramikos, bet kai pasirodė kad keramikos pasiuntimą turiu šiek tiek atidėti, taigi sąžinė graužia ir rašau.

Dėkoju labai už laikraščius, dabar jaučiuos nebe visiškai laukinis. Betgi pasirodo, labai įdomu juos skaityti, kokių ten visokių dalykų prirašyta, kad juos kur galas, vis daugiausia aš geras o anas negeras – štukoriai⁷⁹. Tai kokiai partijai, Tu Jonai, bepriklaušai? ar dar neįsirašei į ateitininkus? Mane šiek tiek įdomauja toji LRS⁸⁰ (Liet. rezistentų santarvė), nors daug kas juos labai puola, nes pastaroji gana karštakai nusiteikusi ir kitiem nepatinka, kad kartais neužsildytų per daug. Be to, su Kasiuliu kuriava **Lietuvių Dailininkų Paryžiuje Sąjungą**⁸¹. Vardo dar nesugalvojoma, kai sugalvosiva paskelbsiva spaudoje.

Ar labai nusiminėte, kad Jūsų karalius⁸² mirė? perdaug⁸³ neliūdėkite, gal vis tiek⁸⁴ kaip nors gyvensite. Elžbieta⁸⁵ irgi nebloga. Neseniai čia davė rečitalį smuikininkė Elena Kuprevičiūtė iš Argentinos, neblogai užgrajino. Ji dar važiuos koncertuoti į Londoną, Muncheną, Šveicariją ir į Romą.

Jau vėl prasidės visa eilė parodų, kuriose galvoju padalyvauti, reikia krutėti.

Dėl tos keramikos. Ištyrinėjęs siuntimo sąlygas sužinojau, kad iš čia siunčiant jau reikia užmokėti muitą. Mat prancūzai ubagaujasi kur tik gali. Taigi tuo tarpu ir esu priverstas siuntimą atidėti, bet tas neužilgo susitvarkys ir aš galėsiu Jums šį tą pasiųsti, o toji keramika yra atidėta į šalį ir jos niekur neišleisiu, o pirmai progai pasitaikius ir išsiųsiu.

Tu, Jonai, kadaise rašei, kad Jonušis sugrįžo į Freiburgą, kurių velnių jis ten grįžo, jeigu ką žinai, parašyk daugiau – įdomu. Kad Mozoliauskas apsiženijo, tai turbūt⁸⁶ jau seniai žinote, iš visko atrodo, kad labai laimingas.

Be galo esu Jums dėkingas už nuotraukas, kaip įdomu, kokios jau didelės dukros, o Juodu tai nieko nepasikeitę. Ir Kasiulienei su Kasiuliu nunešiau parodyti ir visi džiaugėmės.

Linkiu geros sėkmės, daug sveikatos ir visokių kitokių Dievo malonių
Jūsų Antanas

⁷⁹ Štukorius – pokštininkas.

⁸⁰ Lietuvių rezistencinė santarvė (LRS) – liberaliojo sparno išeivijos politinė, kultūrinė organizacija, veikusi 1950–1964 m. Organizacija buvo įkurta Didžiojoje Britanijoje, jos padaliniai įsikūrė Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje, JAV, Kanadoje ir kt. kraštuose.

⁸¹ Paryškinta autoriaus.

⁸² Jungtinės Karalystės karalius Jurgis VI (1896–1952).

⁸³ Laiške rašoma kartu – „perdaug“.

⁸⁴ Laiške rašoma kartu – „vistiek“.

⁸⁵ Sostą perėmusi Elžbieta (*Elizabeth*) II.

⁸⁶ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

Paryžius, spalio nežinau geras
kokia diena, gal kokia 6.52.⁸⁷

Miela Aldona, Mielas Jonai,
Miela Šeimynėle,

Štai pagaliau ir aš. Faktinai per visą tą laiką ypatingų įvykių nebuvo. Dirbu savo darbą ir mažai kreipiu dėmesio kas dedasi aplinkui.

Širdingai dėkoju už laikraščius, kurie man teikia daug džiaugsmo. Padėkokit už mane ir Ponui Kačergiui. Man labai įdomu, kai Jūs kartais laikraščio pakraščiuose ką nors pa-braižote, taigi braižykite daugiau, visi, nors ir bet ką.

Dėl Jums ko nors atsiuntimo ar nebus geriausia kam nors įduoti, nėra taip paprasta net ir supakuoti, kad jie išliktų nesudaužyti. Yra iš Kanados atvažiavusi studijuoti muzikos tokia panelė Matiakaitė, kai ji grįš, aš ją pripokuosiu pilną įvairių dalykų, o tokie keliautojai turi teisę vežtis iki tam tikros ribos, bet toji riba gana didelė ir mums pilnai pakaks. Visai kas kita būtų su paveikslais, bet su tais visokiais kitokiais dalykais irgi kitaip. Man atrodo, kad geriau palaukti, bus daug tikresnis dalykas, be to pas mane ir atranka bus didesnė.

Kaip Jūs manote?

Kaip Jums su sveikatom. Per vasarą gal šiek tiek sustiprėjot ir naujom jėgom vėl sutik-site žiemą, tą su daug sniego ir su lokiais.

Vasara buvo karšta ir aš jau kaliau stacijas, prakaito išsunkdavau kibirais per dieną. Dabar jos jau yra baigtos. Įdedu tokių nevykusių skiautelių (nuotraukų neva) gal šiek tiek įsivaizduosite kaip jos turės atrodyti. Vėliau pamatysite geresnių. Tie blokai turės būti įmū-ryti į sieną. Dar pasidariau sau keletą darbų irgi iš akmens gana didokų. Dabar lieju mar-muro gabalą apie metro aukščio. Na ir viskas; ir taip dienos nejučiom slenka, net ir kalen-doriuje nebesusigaudai.

Kaip tau Aldona sekasi audiniai? Gerai gerus pirštus turėti ar ne? Dar keletas metelių ir Rasa jau pradės siūlus kaišyti.

Tiesa, mano adresas šiek tiek pasikeitė, dabar yra: A. Mončys, 22 rue Le Marois, Paris 16^e France. Reiškia dabar gyvenu pačiam Paryžiu, nebe provincijoje, nors nuotolis skiria tik 2 minučių.

Linkiu visiems Jums ko geriausios sveikatos ir sėkmės
Jūsų Antanas

⁸⁷ Ant laiško užrašyta „Gauta 8.X.52.“

Antano Mončio 1953 m. gegužės 5 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius, 1953 gegužės 5 d.

Miela šeimynėle,

Kaip paprastai iš manęs didelis apsileidėlis... Jau mane gerai pažįstate ir aiškinti neverta, atsiprašinėjimai irgi juk nieko nepadės. Tų reikalų milijonai. Norint šį tą padaryti, žmogaus amžius turėtų būti mažiausia 300 metų, ko labai norėčiau. O dabar gi kiek čia pagyveni, nesuspėji tinkamai įspausti į žemę savo pėdsako ir tavęs nebėra.

Ir dar buvau išvažiuavęs virš mėnesio laiko į Laon kur padariau keletą skulptūrų iš akmens⁸⁸, bei nukaliau iš geležies. Paryžiuje dalyvauju poroj parodų, be to dirbinėju visą laiką skulptūras sau, kad tuo galėčiau tobulinti savo formą, gi reikės kada nors suruošti savo nuosavą parodą Paryžiuje. Be to manau neužilgo ženytis. Mergička gerai susigrabalioja meno pasaulyje. Jos tėvas yra vienas žymiųjų Prancūzijos skulptorių. Sutariame labai gerai.

Šiandien Paryžiuje apsiženijo Albinas Bielskis su viena amerikonaite. Jie grįš Amerikon už poros mėnesių. Aš jam prikrausiu nuvežti keramikos iki Chicagos, o iš Chicagos katalikai dažnai važiuoja Canadon.

Ir mano nemandagumas, kalbu visą laiką apie save. O kaip Jums einasi? Kaip Rasa ir Rima. Aš vis dar tikiuosi Jus dar pamatyti. Jeigu taip činkt koks užsakymas, kokią 50 metų bėgyje Canadoje, ir atvažiuoju.

Jonušis nuvažiavo Vokietijon. Buvo užsukęs ir pas mane. Šiek tiek papasakojo apie Chigagiškius.

Dėkoju širdingai už laikraščius, kad turite kantrybės siuntinėti.

Linkiu Jūsų šeimynėlei sveikatos ir pavasario džiaugsmo

Jūsų Antanas

Antano Mončio 1953 m. birželio 15 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius 1953 birželio 15

Miela Šeimynėle,

Be galo dėkoju už laišką ir už dovaną, kuri atėjo labai tvarkingai ir išgelbėjo mano gyvenimą, nes buvo reikalai taip susipynę, kad nebeturėjau nė kapeikos. Nors reikalai nėra taip labai tragiški, nes aš dar iš klebono ir kitų turiu gauti gerą sumelę, bet buvo momentas, kad buvo pritrūkę.

Jonai, mano geriausi linkėjimai Tau Vardinių proga.

Paskutiniu metu buvau priverstas atitrūkti nuo savo tiesioginio skulptūros darbo. Ženatvės reikalai daug atėmė laiko. Be to Paryžiuje prieš savaitę buvo Europos jaunimo

⁸⁸ Turima mintyje skulptūra „Kelio madona“ ir keturiolika reljefinių Kryžiaus kelio stočių, skirtų Lano miesto Šv. Marcelijaus bažnyčiai.

suvažiavimas ir aš įėjau į lietuvių delegaciją ir įkalbėjau per radiją Amerikos Balsui. Šnekėjau apie įvykusį suvažiavimą ir apie Lietuvių menininkų veiklą Prancūzijoje. Be to dalyvauju šokių (tautinių) grupėje, šokame lietuviams ir tarptautiniams studentų pasirodymams. Trūkstant lietuvių ir mano sužadėtinė dalyvauja tose⁸⁹ šokiuose.

Laikraščiai ateidavo visada tvarkingai supakuoti be jokių atplėšimų, bet yra kelios savaitės kai aš jų nebegaunu, tai nėra joks priekaištas, nes aš ir taip stebiuosi, kaip Jums užteko tiek kantrybės juos siuntinėti.

Valius⁹⁰ žadėjo paskirti vieną numerį „Aidų“ man. Nuotraukas su Kasiulio straipsniu jam jau pasiunčiau, taigi tikiuos, kad neužilgo pasirodys⁹¹. Ten turėtų būti sudėta nemažai mano darbų.

Jeigu kada dar susigalvosite atsiųsti laiškų bei laikraščių tai siųskite adresu, kuris yra ant kartono, nes po vestuvių ten gyvensim. Albinas Bielskis jau už kelių savaičių grįžta Amerikon, aš jam įduosiu ką nors jūsų adresu.

Baigdamas siunčiu geriausius linkėjimus, daug sveikatos ir kitokių Dievo malonių.

Linkėjimai nuo Florencos.

Jūsų Antanas

Antano Mončio 1953 m. liepos 9 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius 9 Liepos 1953

Miela Šeimynėle,

Dėkoju už laišką ir linkėjimus.

Laikraščius, kaip „Naujienas ir Draugą“ du kraštutinumus nuo sekančių metų pradžios bandysiu užsisakyti, kad orientuotis lietuvių gyvenime kultūrinėse srityse, o taip pat surandu šį tą ir apie vieną kitą pažįstamą. Jeigu dar labai nenusibodo siuntinėti iki metų galo būtų neblogai vieną kitą siuntinį gauti.

Galiausiai Albinas Bielskis baigia išsiruosti Amerikon (15 Liepos). Aš jam įdaviau kad padėtų pas Jono seserį vieną skulptūrikę (terakotą) ir truputį keramikos. Deja dėl svorio jis negalėjo paimti tiek kiek aš norėjau ir gal dar kada atsiras kita proga. Keramikos: viena lėkštė, duonai arba vaisiams, viena mažytė peleninė ir 3 plokštės kurios Prancūzijoje yra vartojamos pastatyti buteliui⁹², kad butelio apačia nesuteptų staltiesės.

Tai tikrai smulkmenos ir aš apgailestauju, kad taip susidėjo, mat jis pats turi nemažai bagažo.

⁸⁹ Laiške parašyta „tose“.

⁹⁰ Telesforas Valius buvo atsakingas už „Aidų“ žurnalo meninę priežiūrą.

⁹¹ V. Kasiulio straipsnis „Antano Mončio „Kryžiaus keliai“ Laono mieste Prancūzijoje“ su A. Mončio darbų nuotraukomis buvo išspausdintas žurnale „Aidai“ (1953, Nr. 7, 320–330).

⁹² Laiške nupieštas buteliukas.

Kasiuliai tebegyvena kur gyvenę, ruošiasi pirkti butą, bet dar geresniam trūksta turbūt⁹³.

Čia oras šią vasarą gana kvailas, lietingas, audringas ir varginantis, mudu abu jaučiamės šiek tiek pavargę. Rudeniop važiuosiva į kaimą, į jos tėvo ūkį atsigauti.

Tik man nešnekėkite apie jokias kainas ir atsilyginimus. Jūs jau seniai esate atsilyginę, o iš kitos pusės, ką aš Jums pasiunčiau, tai menkniekis.

Mudu su žmona linkime visai šeimynėlei sveikatos ir sėkmės. Ji irgi norėtų Jus kada nors matyti, o gal kada ir pasitaikins proga, kas žino.

Taigi viso gero

Jūsų Antanas

1 pav. 1953 m. liepos 9 d. dienos laiške minima A. Mončio dovanota lėkštė (molis, diametras – 23 cm). Rimos Puniškaitės nuotrauka

⁹³ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

Paryžius 21 Spalių 1953.

Miela Šeimynėle,

Pagaliau su žmona grįžova iš jos tėviškės, kur praleidova porą mėnesių. Tai buvo malonios atostogos, o kartu tą laiką aš išnaudojau ir skulptūrai. Maudėmės Atlante, gaudėme žuvis austres ir kitokius šliužus, kurių Canadoje galbūt⁹⁴ ir nevalgo.

Iš Albino Bielskio gavau laišką iš Amerikos. Čikagoje⁹⁵ jis išbuvo vos kelias dienas ir mano Jums įduotų daiktų Jūsų giminėms nenuvežė dėl laiko stokos, o juos padėjo pas Ramojų Mozoliauską, kuris pasižadėjo mielai nuvežti daiktus Jūsų giminėms. Dėl visko duodu Ramojaus adresą, jeigu jis uždelstų ar pamirštų... R. Mozoliauskas 5948 So. Rockwell ave. Chicago 29 Ill.

Tikiuosi, kad Jono sveikata susitvarkė, ir kad visa šeimyna laikotės gerai, ko labiausia ir linkiu.

Mano žmona paskutiniu laiku šiek tiek negaluoja, mano kad kepenimis; saugojantis maisto eina gryn.

Dar šių metų bėgyje turbūt⁹⁶ turėsiu vykti į Strasbūrgą pabudavoti paminkliuką ir į Laon'ą, kur dar atsiranda darbo vis toje pačioje bažnyčioje. Šį kartą berods reikės kalti iš geležies. Toji technika yra gana įdomi ir paprastai rezultatai išeina neblogi jau vien dėl pačios medžiagos.

Gaputytė⁹⁷ vis dar Paryžiuje nepasirodo. Būtų labai džiugu kad ji atvyktų, nes čia lietuvių skaičius vis mažėja, o be to dar maloniau, kad ji Freiburgiškė⁹⁸ ir to paties amato žmogus.

Dėkoju Jums už laikraščius, kurie mane apšviečia ir riša su lietuviškuoju pasauliu. Betgi jų siuntinėjimas galėjo jau Jums įgrįsti iki gyvo kaulo.

Prieš trejetą mėnesių pas mane buvo užsukęs Dragūnevičius⁹⁹ amerikoniškoje kareiviškoje uniformoje.

Karo tarnybą atlieka Vokietijoje – Fuldoje. Labai gerai jaučiasi – pasitiki savimi ir gerokai plinka. Buvęs sutikęs Munchene savo draugą Jonynuką¹⁰⁰, kuris irgi visokių blatnybių išdarinėjęs. Matęs ir Švažą¹⁰¹, jis tarnaujas Berlyne ir sakosi sugadinęs nervus dėl rusų artumo, šiaip jau turįs¹⁰² ar ne seržanto laipsnį. Prieš nekurį laiką gavau laišką iš

⁹⁴ Laiške „gal būt“ parašyta atskirai.

⁹⁵ Laiške parašyta „Čikagoje“.

⁹⁶ Laiške parašyta atskirai – „tur būt“.

⁹⁷ Elena Gaputytė, atvykusi iš Kanados, 1953–1955 m. gyveno Paryžiuje ir studijavo Aukštojoje nacionalinėje dailės mokykloje. XX a. 7 dešimtmetyje persikėlė į Didžiąją Britaniją.

⁹⁸ Elena Gaputytė 1946–1948 m. Freiburgo dailės ir amatų mokykloje studijavo skulptūrą, po to išvyko į Kanadą.

⁹⁹ Vitolis Dragūnevičius 1946–1949 m. studijavo skulptūrą Freiburgo dailės ir amatų mokykloje, buvo laimėjęs stipendiją studijoms Paryžiuje, bet emigravo į JAV, tarnavo JAV kariuomenės dalinyje Vokietijoje. Atlikęs tarnybą, 1953–1954 m. tęsė studijas Aukštojoje nacionalinėje dailės mokykloje.

¹⁰⁰ Tikriausiai keramiką kaip laisvasis klausytojas studijavęs Jonas Jonynas.

¹⁰¹ Vitolis Švažas.

¹⁰² Laiške parašyta „turys“.

Milaknio¹⁰³ iš Australijos, atrodo nuotaika ne kokia. Jis kaip ir kai kurie kiti norėtų vykti į Ameriką, bet nesitiki kad greit pasiseks. Marčiulioniai¹⁰⁴ gi darė žygius prieš daugelį metų, bet vis dar tebesėdi vietoj.

Siuočiame su pačia geriausius linkėjimus ir daug sveikatos
Antanas

Antano Mončio 1954 m. kovo 13 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius 1954 kovo 13 d.

Miela Šeimynėle,

Begaliniai dėkojau abu su žmona už audinį, kuris mudviem padarė tiek džiaugsmo. Tai labai gražus darbas ir mudu didžiujamės jį turėdami ir saugojava kol persidažysiva ir susitvarkysiva butuką kad padėti į dienos šviesą, dabar rodova tik pagarbiausiems svečiams. Mano žmona jį pamačiusi šokinėjo po kambarį kaip ėriukas nors su dideliu pilvu, mat laukiava vaiko. Dėkoju taip pat ir už laikraščius, kurių tikrumoje ir nebuvau užsisakęs: ar neturėjau tuo tarpu pinigų ar šiaip susivėlinau, o tikrumoje jie man didelis dalykas.

Pirmiausia pasipasakosiu apie savo neseną bėdą. Žmona sunkiai sirgo, išgulėjo 6 savaites ir vieną savaitę išlaikė virš 40° temperatūros. Buvau išsigandęs. Dėl jos stovio gydymas komplikuoatas ir dėl didelės temperatūros galėjo jos nėštumas baigtis nelaimingai. Dabar suprantu kaip Jums sunku ligų atveju. Reikėjo budėti dienas ir naktis ir žiūrėti kaip ji kančiasi, o padėti ne ką buvo galima. Bet tai visa jau praeityje. Nors ji dar ir nėra iš tų stipriųjų, bet jau gyvenimas darosi normalus. Priauglio laukiava gegužės gale, birželio pradžioj.

Tai gi pradėjau jau darbuotis skulptūroj. Šio mėnesio gale važiuosiu keliom dienom į Strasbourg'ą pastatyti Dr. Karvelienui¹⁰⁵ paminklo, jeigu neatsitiks kokių nenumatytų bėdų.

Ančiukas dar buvo atvažiavęs į Paryžių. Švažo adreso deja jis nežino, kaip jis jį buvo susitikęs pripuolamai, taip ir pasiliko.

Kartais susitinku Gaputytę, norėčiau Jums įduoti ką nors nuvežti, tik nelabai tikiuosi, kad su ja būtų galima susitarti. Pabandysiu.

Kaip Jūs laikotės? Kaip sveikatos? Ką veikia Rasa? Tai vis dėl tų šeimyninių bėdų negalėjau parašyti anksčiau.

Suorganizavau Tautinių šokių grupę, karts nuo karto prisieina pasirodyti tarptautiniuose studentų suvažiavimuose. Žmona šoko taip pat kol buvo sveika. Bendrai paėmus čia jaunimo ne marios už tai skubinavos greičiau užsiauginti naują šokėją. Aš pats nemaniau, kad ant senatvės prisieis šokti lenciūgėlį.

¹⁰³ Boleslovas Milaknis, 1948 m. baigęs skulptūros studijas.

¹⁰⁴ Eleonora ir Aleksandras Marčiulioniai.

¹⁰⁵ Antkapinis paminklas Ugnės Karvelis motinai Veronikai Bakštytei-Karvelienui (1898–1952).

Dar kartą labai labai dėkojau už malonią dovaną ir linkiva Jums visiems ko geriausios sveikatos

Antanas

Antano Mončio 1954 m. birželio 13 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius 1954 birželio 13

Miela Šeimynėle,

Be galo džiaugiamės gavę iš Jūsų žinių. Dukros puikiai auga, kas ir yra turbūt svarbiausia. Ir reikia linkėti joms ir tėvams geros sveikatos, o kita visa ateis savaime.

Aš buvau gerokai užimtas per paskutinius įvykius ir nepadėkojau laiku už servetėlę, kuri atėjo pilnoj tvarkoj. Ir dabar ji su poduškute¹⁰⁶ puošia mano butelį, kurį neseniai išsidžiačiau baltai su mažais spalvų pajvairinimais lubose. Tie Tavo, Aldona, audiniai puikiai derinasi šioje naujoje aplinkumoje ir labai gerai sugyvena su skulptūrom. Mano žmona didžiuojasi o visi svečiai žavisi šiais raštais, Florence aiškina jų kilmę.

Taigi jau susilaukėme Kristupą-Joną 1954 metais gegužės 25 d. 16 val. 20 min. Svėrė tuoj gimęs 3 klg., dabar jau daugiau. Nežiūrint visų ligų kurias motina turėjo jo laukdama, sūnus pasisėkė gana žvalus ir pagaliau nieko geresnio negalėjome tikėtis. Ne per didelis rėksnys, uždūduoja tik naktį, nes laikas jam atrodo per ilgas nuo užkandžių iki kitų. Džiaugiasi mano pati, uošvė, uošvis, prosenelė, visi dėdės ir tetos pagaliau ir aš pats nors ir prisieina karts nuo karto praplauti vystykus. Toks mažas o jau darbo duoda mums nemažai.

Mudu su Florence jau kuris laikas laužėva galvas, kaip įsigyti tautinį kostiumą. Aš apie Tave galvojau, bet vis nesirado drąsos Tavęs kalbinti. Aš žinau tavo padėtį – Jūsų gyvenimas nėra lengvas, o mudu pinigų taip pat nelabai prilaikova. Galvoja, gal dar būtų išeitis padaryti kokią handelį su skulptūromis. Jeigu jų pasiuntus į Kanadą pasisektų karts nuo karto kokią parduoti, tada iš to fondo aš jau galėčiau prašyti tautinio kostiumo nors po dalelę.

Su nauju sezonu, rudenį, mano žmona jau šoks. Manau papildyti repertuarą, nes šiais metais turėjome ne mažai pasirodymų ir ateityje perspektyvos vis plečiasi, o kostiumų atžvilgiu esame tikri ubagai. Be to, mano žmona, moteriškas padaras, mėgsta puoštis ir norėtų turėti savo ir gražų kostiumą, aš su ja pilnai sutinku. Galvojome pirkti panašias medžiagas ir jas pasiuvinėti ir pakaišyti, bet tai liks visada hlamas¹⁰⁷. Florence yra 163 cm. aukščio basa ir gana plona.

Tu teiraujies apie Gaputytę. Nieko daug negaliu pasakyti, darbų kaip ir nemačiau, bet su ja pasikalbėjus gaunasi išpūdis kad ji vunderkindas. Tiek galiu pasakyti kad ji labai negražiai padarė prisižadėdama paimti pakietą nuvežti Kanadon ir Jums persiūsti. Ji pati buvo paskyrusi ir dieną ir valandą kada ji užeis pas mane paimti daiktų, bet nė ducho nė

¹⁰⁶ Poduškutė – pagalvėlė.

¹⁰⁷ Chlamas – šlamštas, prastas daiktas.

slucho¹⁰⁸, nors dar Paryžiuje išbuvo virš savaitės. Pagaliau porai dienų praėjus po jos išvažiavimo Canadon, gavau laišką kuriame ji siūlo atvežti daiktus į stotį. Žinoma, jeigu nemo-ka užrašyti adreso, laiškas, nors ir skubus, klaidžios trejetą dienų. Kai ji buvo reikalinga manęs, tai surado laiko, nors ir tai, kai ją turėjau nuvesti į mokyklą ir ją pristatyt profesoriui, turėjau jos laukti ¾ valandos. Šitokia moralė gal ir pritinka tik genijam.

Apsieisime ir be jos, progų pasitaikins, o be to aš pabandysiu ką nors nedūžtančio siųsti paštu.

„Aidų“ numerius su Kasiulio straipsniu apie mane turiu, girdėjau kad buvę nuotraukų ir kituose numeriuose. Bet Aidus Jūs tikriausia renkate ir jų nesiųskite, tiek to dėl tų nuotraukų. Reikės turbūt¹⁰⁹ paruošti nuotraukų naujų darbų ir kada nors pasiųsti, nes tų balvonų ir balvonėlių pas mane vis daugėja.

Kasiulių Vytautas auga. Labai gudrus ir pažangus moksle. Kalba labai gerai ir prancūziškai ir lietuviškai. Dėl Kasiulio paveikslo tai turbūt¹¹⁰ nepasiseks tuo tarpu susišnekėti – labai jie išdidūs, be to nusipirko butą.

Gaputytė rudenį žada grįžti Paryžiun.

Pavasaris labai jau nekoks pas mus, mėnesių mėnesiai be saulės, lyja dažnai, šalta. Norisi miego ypač kad Kristupas mus pažadina karts nuo karto.

Tos politikos irgi tokios neįdomios. Viskas gana pilka. Laukiame vasaros, o su saule ir gyvenimas pašviesėja.

Kaip tik Kristupas dabar pavalgė (5ta valanda). Paprašė Jums perduoti linkėjimus, pasiražė ir nuėjo gulti. Mudu su Florence prijungiamo savo linkėjimus. Iki sekančio

Antanas

Antano Mončio 1954 m. rugpjūčio 8 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Vendec 1954 rugpjūčio 8

Miela Aldona, Brangus Jonai,

Širdingai dėkoju už laišką, kuris šiomis ūkanotomis dienomis pakeičia monotoniškas mintis. Šiemet Europoje vasaros nebuvo, ir nebėra ko tikėtis gražesnių dienų. Esam atostogose Vakarų Prancūzijoje, apie 15 klm. nuo Atlanto, mano uošvio tėviškėje. Jeigu oras būtų gražus čia būtų labai mielos atostogos, namas yra apsuptas gražaus parko yra puikus tvenkinys, pagaliau jūra netoli, bet tuo tarpu negalima iškišti nosies lauk ir reikia kūrenti ugnį kad apšildyti ir kiek pradžiovinti patalpas. Man pačiam tai nei šilta nei šalta, skulptūrai dirbti man oras nekliudo, bet Florencei ir Kristupui būtų geriau. Čia pasiliksimė iki spalio mėn. pradžios. Mano žmona turbūt¹¹¹ kepenimis nebeserga, bet šiaip ji labai mažai valgo ir man kelia dažnai rūpesčių. Ji dar tokia jauna ir gali prisikabinti kokia kvaraba¹¹².

¹⁰⁸ Posakis „ни духу ни слуху“ (rus. k.) – nei matyti, nei girdėti.

¹⁰⁹ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

¹¹⁰ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

¹¹¹ Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

¹¹² Kvaraba – liga, nelaimė.

Kristupas laikosi kad negalima geriau ir norėti, auga ir svoriu ir ūgiu stakanovietiškai. Jau šviečia dviejų apatinių dantukų žymės.

Mudu su Florence labai džiaugiamės ir Tau, Aldona, begaliniai dėkojama už tautinį kostiumą. Didelė problema bus išspręsta ir Florence jau tokia laiminga, kad galės turėti savo kostiumą. Iš savo pusės aš stengsiuos kuo geriau atsilyginti. Aš Jums tuoj rezervuoju vieną bareljefą, vaizduojantį Šv. Jurgį medyje ir dažytas. Jis yra ir lietuviškas ir daug kam patinka. Be to žiūrėsiu nukalti rūpintojėlį, šiaip tuo tarpu šventuolėlių medyje neturiu. Stengsiuos kad viskas būtų kuo geriau.

Tu, Aldona, man turėsi parašyti kokį laikraštį tu norėsi. ARTS, kurį Tu tikriausiai pažįsti, savaitinis meno aktualijų laikraštis (ir literatūros ir muzikos ir teatro ir plastinio meno). Antras, kuris atrodo neblogas ART d'Aujourd'hui, žurnalas¹¹³, panašus į Aidų formatą, luxusinis, modernus, gausiai iliustruotas meno reprodukcijom. Išėina 8 kartus per metus. Kai sugrįšim į Paryžių, galėsiu užsakyti arba vieną, arba antrą, arba abu, kaip norėsi. Dėl pinigų nesirūpink, neapsimoka juos siųsti ir kažikur, kai aš esu vietoje.

Dabar pradėjau kalti vieną skulptūrą iš juodo Belgijos granito. Kietas ir juodas kaip velnias. Bus daug vargelio, nes kompozicija yra gana komplikauta su daug išpjavų, tai pelikanas su savo vaikais. Šis darbas man užims visas atostogas ir dar turbūt¹¹⁴ liks ir Paryžiui. Skulptūroje Blizkrieg¹¹⁵ neįmanomas. Taip kremti vieną darbėlį po kito, kol galų gale galėsiu kada padaryti padoresnę parodą. Noriu, kad visi darbai būtų medžiagose: akmenyje, medyje, metale.

Tiesa, beveik pamiršau papasakoti, kad atvažiuodami atostogų beveik visa familija¹¹⁶ nusisukome galvas. Prie pirmosios ašies lūžo kažkokie¹¹⁷ šriubai¹¹⁸ (apie mechanizmą ne daug nusimanom) ir automobilis buvo staiga išmestas į pakelę. Laimei, kad pakelėj gana plačiai nieko nebuvo ir kelio kraštas buvo nuožulnus, be to nelėkėm labai greitai. Niekam nieko blogo neatsitiko. Bagažas nulėkė keliolika metrų, bet ne daug kas sudužo. Tikrumoje džiaugėmės, kad tik tiek teatsitiko, nes galėjo būti ir visai neįdomiai.

Man labai norisi sugrįžti prie to kostiumo. Taigi, jeigu Tu mums paskirtum kuris gražesnis būtų geriausia, nes mano supratimas, turiu prisipažinti, nėra labai preciziškas¹¹⁹. Atsiųsdama Tu pasakysi koks jis yra (kokios provincijos). Simboliniu atžvilgiu man daugiau sakyty Vilnius, bet aš palieku Tavo skoniui išrinkti gražiausią. Su persiuntimu žinoma būtų patogiausia, jeigu Gaputytė sutiktų jį atvežti. Dar pabandyk ją pašnekinti, juk jai tas tikrai nebūtų taip jau sunku. Pasisiūdinti jokių kliūčių nebus ir čia. Florence turi vieną siuvėją labai supratlyvą, be to pasiskolinsime vieną kostiumą pavyzdžiui. Be to gal Tu pridėtum planiuką kokie išsiuvinėjimai kokioj vietoj turi būti.

Nebėra vietos, reikia baigti. Mūsų trijų geriausi linkėjimai Jums keturiems – Antanas.

113 Laiške rašoma „jurnalas“.

114 Laiške rašoma atskirai – „tur būt“.

115 *Blitzkrieg* (vok. k.) – žaibiškas karas, žaibiško karo taktika.

116 *Famille* (pranc. k.) – šeima.

117 Laiške rašoma atskirai – „kaž kokie“.

118 *Šriūbai* – varžtai.

119 Laiške parašyta „preciziškas“.

2 pav. Antanas Mončas. „Rūpintojėlis“. 1954 m., medis, aukštis – 34 cm. Šio kūrinio sumanymas minimas 1954 m. rugpjūčio 8 d. laiške. Rimos Puniškaitės nuotrauka

Antano Mončio 1954 m. gruodžio 23 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius 1954 XII. 23

Miela Aldona, Jonai

Dėkoju už laišką. Aš taip pat neprisiruošiau parašyt nors dažnai galvoju apie Jus.

Taigi ruduo praėjo, žiema įpusėjo taip greit ir tuoj pradėsime kitus metus. Laikas bėga nepastebimai, tik sūnus primena, kad praėjo tiek ir tiek mėnesių, nes ant jo pastebi laiko pasėkas, tai vienas dantis prasikala, tai kitas, jo fizinė ir protinė evoliucija vyksta su

kiekviena diena. Per Kalėdas jis turės dar tik 7^{nis} mėnesius, bet koks skirtumas su jo pirmąja diena. Dabar jau jį galima traktuoti kaip ir draugu – ir pajuokauji kartu, ir duonos kąsniu pasidaliji, fain vyras, ne brutalus, bet ir nesileidžia ant sprando jojamas. Florence tvarkoj – šokinėja kaip stirna apie savo sūnų.

Senutė su kuria gyvename labai sunkiai serga. Ji jau turi 78 metus. Grįžęs iš Metz'o radau agonijose, bet paskutinėm dienom jos sveikata kiek pagerėjo. Ji buvo labai aktyvi ir niekas jai to amžiaus negalėjo duoti. Atrodo kad pasveiks, širdis buvo sušlubavusi.

Aš darbuojuos prie Metz'o katedros ir ten vykstu karts nuo karto išpildyti skulptūras akmenyje. Žiemos metu ne labai įdomu kalti akmenis lauke, nors pats darbas yra įdomus ir yra daug prancūzų skulptorių, kurie man pavydi. Tai yra valdžios užsakymas ir visa bėda, kad Prancūzų valdžia savo užsakymus apmoka gerai, bet už 1 ½ - 2 metų.

Užsčiau Jums ART savaitinį laikraštį 1955^{iems} metams, man atrodo kad jis bus geriausias, apima visas meno sritis ir yra ne mažai iliustracijų.

Trijulė Jums keturiems linki linksmų Kalėdų ir sveikatos bei sėkmės 1955^{iems} Naujiesiems Metams.

Antanas

Antano Mončio 1955 m. lapkričio 6 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius 6 lapkričio 1955

Miela Šeimynėle,

Jau tikrai pats laikas bus parašyti, ir nusprendžiau nebetingėti. Gi iš Jūsų gavau keletą laiškų, kurie liko neatsakyti.

Šią vasarą Paryžiuje mažai buvau. Didelę dalį išbuvau Metz'e, kur dirbu prie katedros, ten vis turiu laiko nuo laiko nukalti po keletą skulptūrų. Buvau taip pat vakarų Prancūzijoje, kur man dirbti, kalti skulptūras daug patogiau negu Paryžiuje, be to mano šeimynai pabūti per vasarą kaime išeina į gerą. Kristupas ten išmoko vaikščioti, susipažino su arkliais, karvėm, vištom ir t. t. kas jį be galo įdomina. Be to, jam labai patiko maudytis Atlanto vandenyne, šį kartą dar nebuvo pasiruošęs perplaukti šią kūdrą¹²⁰, kad galėtų Jus aplankyti.

Parašykite, kaip daryti dėl laikraščio „Art“, jeigu jis Jums ne labai patinka aš galiu užsakyti sekančiams metams ką nors kitą. Gal su daugiau paveikslų ir daugiau pritaikintą moteriškoms.

Dėkoju už laikraščius, kuriems siuntinėti jums duodu ne mažai klapato¹²¹. Kol kas juose dar nieko neradau iš drabužio, bet surandu savo buvusių prietelių adresų ir sužinau, kas ką maždaug veikia ir kas nieko neveikia, o tik ginčijasi arba jubiliejus ruošia.

¹²⁰ Laiške parašyta „kūdrą“.

¹²¹ Klapatas – rūpestis, vargas.

Dėl Kasiulio litografijų nėra taip lengva kaip galvojasi. Ne visada galima susišnekėti. Gal tiesioginiai būtų geriausia. Jo dabartinis adresas: V Kasiulis 42bis av. de Suffen Paris 15^e France. Dalykai kartais yra komplikuojami be reikalo.

Linkime geriausios kloties ir sveikatos visai Jūsų šeimynėlei.

Florence, Antanas ir Kristupas

Antano Mončio 1956 m. sausio 14 d. laiškas Aldonai ir Jonui Puniškams

Paryžius 1956 Sausio 14 d.

Miela Aldona ir Šeimynėle,

Pirmų pirmiausia linkime visi trys Jums keturiems laimingų 1956-jų Metų, daug sveikatos ir visokių kitokių gėrybių.

Be galo dėkojau už tokį puikų kostiumą. Florence šokinėja iš džiaugsmo, o aš irgi. Ji turės gražiausį kostiumą Paryžiuje, reikia manyti ir Prancūzijoje.

Aš irgi turiu sąžinės graužimą, kad aš nieko neatsilyginau už tokį darbą, bet vis viliesi ant ilgo gyvenimo ir tikiesi vis dar kada atsilyginti.

Nereikėjo siųsti tų dolerių. Su muitininkais labai gražiai susišnekėjome (muitininkai geri žmonės – pariziejai¹²² blogi). Taigi už tuos pinigus užsakiau laikraštį savaitinį, kuris vadinasi „Paris Match“ bet apgailestavau, kad jis neateis taip jau labai šviežias, ne oro keliu, nes tai būtų atsiėjęs beveik jau kapitalas už kurį būtų galima užsakyti aštuonias tokias prenumeratas metams. Taigi „Paris Match“ plauks laivu, šiaip jis man patinka, parašykite kaip Jums atrodo.

Gruodžio mėnesyje turėjau tokią parodėlę, kuri pusėtinai išėjo.

Kristupas auga sveikas, ir jau išmoko visokių gudrybių. Visą laiką juda, kruta ir mėgsta šposus.

Mano žmona nori irgi kažką nors parašyti...

Merci de tout mon coeur pour le ravissant costume qui m'a fait tellement plaisir. Il est vraiment splendide – Je ne sais comment vous remercier et vous embrasse très affectueusement –

*Florence Mončys*¹²³

Taigi dar kartą dėkui ir linkime geros sėkmės ir sveikatos

Antanas

¹²² Turėtų būti „fariziejai“.

¹²³ „Širdingai ačiū už tokį gražų kostiumą, kuris man suteikė džiaugsmo. Jis yra tikrai nuostabus. Net nežinau, kaip Jums atsидėkoti. Apkabinu. Su šilčiausiais linkėjimais – Florence Mončys“.

Recenzija

Simonas JAZAVITA
Kauno miesto muziejus

Garbės generalinio konsulo Vytauto Čekanausko gyvenimo keliais praėjus: nuo laikinosios sostinės Lietuvoje iki Angelų miesto JAV

Skirius, Juozas, *Garbės generalinis konsulas Vytautas Čekanauskas: atstovavimas Lietuvai JAV Vakarų pakrantėje*. Vilnius: Vaga, 2021. 480 p.

Pernai minėjome Lietuvos diplomatinio pripažinimo, kurį suteikė JAV, jubiliejų. Jau šimtą metų trunkantys diplomatiniai Lietuvos santykiai su būtent tuo metu į dominuojančias pozicijas pasaulyje įsiveržusia ir vis dar jas išlaikančia valstybe yra reikšmingas mūsų užsienio politikos laimėjimas, stiprinantis Lietuvos saugumą. Prie šio laimėjimo prisidėjo daugybė įvairių kartų asmenų. Vienas jų yra ir istorikas Juozas Skirius, nes būtent jo plunksna istorijoje buvo įamžinti ryškūs vardai, be kurių suprasti Lietuvos ir JAV santykius būtų sudėtinga. Skaitytojui paminėsiu tik kelis: Bronius Kazys Balutis, Anicetas Simutis, Julius Jonas Bielskis, Mykolas Biržiška, Antanas Osvaldas Šalna ir daugelis kitų. Tai vis ryškūs lietuviai – visuomenės ir politikos

veikėjai, kurie turėjo didesnę arba mažesnę, bet svarbų ryšį su JAV, kurio išsamesnis aprašymas nugulė profesoriaus straipsniuose ir monografijose¹. Džiugu, kad prie šio sąrašo

¹ Keli pavyzdžiai: Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018; Skirius, Juozas, *Julius Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 2004; Skirius, Juozas, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas. Bronius Kazys Balutis (1880–1967). Tėvynei paaukotas gyvenimas*. Vilnius: Vaga, 2002 ir kt.

prisijungia ir dar viena įdomi asmenybė – Vytautas Čekanauskas, kuris taip pat sulaukė išsamios monografijos. Galimą kritiką iš karto pabandysiu perkalbėti: šie darbai nėra koks nors laike ir erdvėje izoliuotas vienas, tegul ir turtingą biografiją palikęs žmogaus aprašymas. Kaip ir pridera solidžiam biografinio stiliaus pasakojimui, autoriaus plunksna skaitytoją vedžioja pagrindinio veikėjo gyvenimo keliais, pristatoma bei paaiškinama visa praėjusi epocha.

Būtent šioje monografijoje mes matome kelias skirtingas erdves. Pirmoji – V. Čekanausko vaikystė tuometėje laikinojoje sostinėje. Daugelį metų dirbdamas Kauno miesto muziejuje, šią erdvę jaučiu bene geriausiai. Be abejo, jos aprašymas, natūralu, trumpas, nes palikti gimtąjį miestą pagrindinis herojus turėjo sulaukęs vos 15-os metų. Tačiau vaikystė formuoja kiekvieną mūsų ir natūralu, kad nors kuklesnė už vėliau nuveiktus darbus veikla, bet asmenį turėjo formuoti ir vaikystės laikų prisiminimai apie nerūpestingus žaidimus Nemuno pakrantėje, čiuožinėjimą upei užšalus, *klapčiukavimą* Aleksoto bažnyčioje arba patirtys okupacijų metais, pavyzdžiui, neramiais 1944 m. nusipirktas tuomet daugeliui miestiečių, jau nekalbant apie paauglį, dar retas daiktas – dviratis. Tai – gal paskutiniai šilti prisiminimai iš Lietuvos, nes netrukus tėvas priėmė sunkų sprendimą palikti tėvynę. V. Čekanauskas augo be motinos, o besikeičiantys įvykiai fronte sukėlė daugelio Lietuvos istorikų ir įvykių liudininkų aprašytą chaosą², kuriame tėvas turėjo priimti beprotiškai sunkų sprendimą palikti vieną iš sūnų geriems žmonėms, o su kitu išvykti į Vokietiją. Man pačiam teko gilintis į likimus žmonių, kurie sovietinės reokupacijos baisumų akivaizdoje pasirinko keliauti į šalį, kuri daugelio tuomet jau taip pat neviliojo³. Nacionalsocialistinio režimo vykdyti žiaurumai gerokai sumenkino Vokietijos prestižą, o pačią šalį juk nuožmiai niokojo sąjungininkų bombos: jos nesirinko, kas buvo uolus režimo pakalikas, kas – slap-tas priešininkas, o kas – nekalta auka arba tiesiog svetimšalis pabėgėlis. Vis dėlto minėtų asmenų motyvai aiškūs ir primena mūsų tautos patirtą dramą – tėvas sužinojo, kad 1941 m. šeima buvo įtraukta į sovietinių okupantų tremiamųjų sąrašus... Knygoje taip pat yra pus-lapis apie DP laikus, nes netoli Alpių esančiame Ravensburge – karų mažai nuniokotame, viduramžių dvasią išlaikiusiame Vokietijos mieste gyventa pačioje jaunystėje – reikšmingu laikotarpiu būsimo diplomato asmenybei formotis. Čia jis įsidarbino ir gavo geras cha-rakteristikas iš tarptautinių pabėgėlių globojusių organizacijų, pavyzdžiui, Tarptautinės pabėgėlių reikalų organizacijos (*International Refugee Organisation*, IRO). Kaip ir daugelis tautiečių, vos pralaisvėjus JAV imigracijos politikai, 1949 m. dipukų pilnais laivais ir pa-grindinis knygos herojus pasiekė Naująjį pasaulį. Jame laukė iššūkiai, su kuriais susidūrė ir kiti bendro likimo broliai ir seserys: sunkios darbo paieškos išbandant nekvalifikuotus dar-bus, anglų kalbos mokymasis. Laimei, jaunas amžius V. Čekanauskui neleido įklimpti An-trojo pasaulinio karo frontuose, tačiau, prasidėjus Šaltajam karui, jis atsidūrė viename pir-mųjų susikirtimų – Korėjos kare. Lietuviškojoje istoriografijoje dar neturime daug

² *Manėm, kad greit grįšim. 18 pokalbių apie pasitraukimą į Vakarus 1940–1944 m.* Vilnius: Aukso žuvys, 2014; Jur-skis, Alfonsas, *Sudiev, Tėvyne, prieš pavergtį: dienoraščiai (1944–1948)*. Kaunas: Atmintis, 2012; Mašiotas, Jus-tinas Juozas, *Nuo Vaitiškų iki Augsburgų: karo meto atsiminimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012; Bartusevičius, Vincas, *Vokietijos lietuviai, 1950–1990*. Vilnius: Versus, 2021; Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*. Vilnius: Versus aureus, 2012.

³ Jazavita, Simonas, „Lietuvos karininkai darbo ir sargybų kuopose Vokietijoje 1946–1949 m.“, *Oikos: lietuvių mi-gracijos ir diasporos studijos* 18 (2014), 73–85.

bandymų paanalizuoti, koks buvo indėlis tautiečių, mėginusių prisidėti prie kovos su plintančiu komunizmu, kurie stojo į priešingos stovyklos karines pajėgas, vadovaudamiesi senu kaip pasaulis principu: mano priešo priešininkas – mano draugas. Kaip ir DP laikotarpiu stoję į darbo ir sargybų kuopas, taip ir į Korėją pašaukti jaunuoliai geriau įvaldė anglų kalbą, perprato anglosaksiškas vadybos taisykles, įgijo draugų. Būdinga, kad vėliau į lietuviškas visuomenines draugijas ir organizacijas aktyviai įsitraukęs V. Čekanauskas jomis neapsiribojo. Korėjos kare jis buvo sužeistas, priklausė sužeistų veteranų organizacijoms, o JAV tokios organizacijos dažnai veikia kaip visuomenę lipdantys klijai. Antai jau praėjus daugeliui metų, 1976-aisiais pagrindinis knygos herojus tapo veteranų organizacijos „Amerikos legionas“ pirmuoju pavaduotoju, o tai buvo nelengvai pasiekiamas imigrantams. Išsamiai aprašoma ir darbinė veikla: užbaigtos studijos Ilinojaus universitete ir galiausiai persikelta dirbti į Vakarų pakrantę, kurioje V. Čekanauskas pradėjo dirbti elektronikos inžinieriumi.

Kaip priklauso rengiant solidų biografinį tyrimą, autoriui nevalia susikoncentruoti tik į kontekstą, reikia ir asmeninių detalių. To netrūksta ir šioje knygoje: aprašomos ir pagrindinio herojaus vestuvės, ir trijų jo dukrų gimimas bei auklėjimas, kuris irgi parodo to laikmečio aktualijas. Antai mergaitės perėmė tėvų visuomeninį aktyvumą, tapo skautėmis ir ateitininkėmis. Šioje knygoje skiriama nemažai dėmesio ir pastangoms išlaikyti tautinį tapatumą, kuris diasporai buvo labai svarbus. Nors ir nelengvai išlaikomi, matomi žmogiškojo pasirinkimo prioritetai: žinant apie universitetinio išsilavinimo kainą užatlantėje svarbu tai, kad tėvas sugebėjo visas tris dukras išleisti studijuoti Kalifornijos universitete. Per platesnę bendruomenės istoriją per knygą galima labiau pažinti ir tuomečių JAV gyvenimą, vyravusius papročius. Antai XX a. 9 dešimtmečio pabaigoje atsiradęs ispanų kilmės amerikietis žentas iš pradžių kiek nugąsdino vyresnės kartos diasporos atstovus, tačiau vėliau nugalėjo pozityvumas, mat jo pastangos mokytis lietuvių kalbos ir net užsirašymas į lituanistinę mokyklą buvo suprantas ne tik kaip asmeninio draugiškumo ženklas, bet ir kaip geras pavyzdys jauniems bendruomenės lietuviams, kurie apie savo tėvų gimtąją šalį dėl geležinės uždangos buvo girdėję tik iš pasakojimų, nors buvo išmaišę Vakarų Europą, Pietų Ameriką arba Australiją.

Svarbu pažymėti kitą geležinės uždangos formuotą fenomeną – ryšių palaikymą su okupuota Lietuva. V. Čekanausko brolis buvo likęs Lietuvoje, tad juodu susirašinėti pradėjo tik 1957 m., jau vykstant vadinamajam chruščioviniam atlydžiui. Natūralu, kad V. Čekanauskas negalėjo atvirai kalbėti apie savo darbinę arba juolab visuomeninę veiklą laiškuose, siunčiamuose į okupuotą Lietuvą, tačiau darė, ką galėjo: kai turėdavo laiko, rašydavo apie šeimos santykius ir kasdienį gyvenimą, siųsdavo įvairių siuntinių. Šitokia šeimos drama: palaikymas iš už jūrų marių yra, galima gauti siuntinių, vertingų produktų, tačiau nėra galimybės atvirai išsikalbėti, išlieti širdį. 45-erius metus nesimatę broliai susitiko tik 1989 m. vasarą, keičiantis laikams.

Verta grįžti prie visuomeninės veiklos: V. Čekanauskas aktyviai reikšėsi Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo (BALF'o) Los Andželo skyriaus veikloje, rūpinosi Šv. Kazimiero lituanistine mokykla Los Andžele, pavyzdžiui, 1971–1973 m. mokė vaikus istorijos. Žinoma, tai nebuvo jo pagrindinis darbas, greičiau – pareigos tėvynei, kurią teko apleisti, išraiška. Sunku išvardyti visas lietuvių draugijas, kuriose dalyvavo V. Čekanauskas, tačiau

įdomu tai, kad jis įsijungė ir į pačių JAV veiklą, tapo Respublikonų partijos nariu, vienojo lietuvių Respublikonų partijos rėmėju. Ši, savo veikloje antikomunistines nuostatas puoselėjusi politinė jėga neatsitiktinai sulaukė didesnės dalies išeivių iš Lietuvos palaikymo. Paminėsime bene įdomiausią pavyzdį: vietos lietuviai respublikonai, vadovaujami V. Čekanausko, rinkosi į garsiosios aktorės Rūtos Lee rezidenciją ir rinko aukas, norėdami prisidėti prie Kalifornijos gubernatoriaus respublikono Ronaldo Reagano išrinkimo JAV prezidentu.

Ne vienas JAV lietuvis ir šios recenzijos autoriui pasakojo apie neginčijamas vėliau išrinkto prezidento simpatijas Lietuvai, o svarbiausia tai, kad terminą „blogio imperija“ nukalęs autorius bene veiksmingiausiai prisidėjo prie šios imperijos žūties, atvėrusios kelią Lietuvai susigrąžinti nepriklausomybę. Tiesa, monografijos autoriaus stropumas leido, išanalizavus šeimos archyvą, rasti ir kritiškų paties V. Čekanausko teiginių apie R. Reaganą: generalinis konsulas užsiminė, kad ankstesni jo kontaktai su šiuo politiku nerodo jo ypatingumo palankumo, gal net atsargumą, tad lietuviai gali likti nuvilti. Kita vertus, žiūrėdami globaliau, galime pamąstyti ir apie labai didelius bendruomenės lūkesčius, nes dipukų kartos išeiviai visus JAV politikos klausimus pirmiausia matė per Lietuvos reikalų prizmę. Tai – kiekvienos stiprios monografijos plusas: paviešinami net ir tie duomenys, kurie nebūtinai stiprina bendrą vaizdą, o atskleidžia, kad pasaulyje gausu įvairių prieštarių. Šio principo laikomasi visoje monografijoje. V. Čekanauskas tikrai nebuvo žmogus, kuris nuveikė didelių darbų, o vėliau pasidavė užgulusiai rūpesčių, amžiaus ir nuovargio naštai, – XX a. bėgant į pabaigą, jo energingumas ir atsakomybės, atrodo, tik didėjo. Neatsitiktinai trečioji knygos dalis, kurioje aprašoma V. Čekanausko veikla einant garbės generalinio konsulo pareigas 1977–1990 m. laikotarpiu, puslapių skaičiumi ženkliai lenkia pirmąsias dvi dalis, kuriose aptarta pagrindinio herojaus jaunystė Lietuvoje ir Vokietijoje bei branda JAV. Išsamiau to atskleisti nėra prasmės – verta skaityti pačią knygą, kurioje autorius smulkmeniškai išanalizavo daugybę V. Čekanausko diplomatinės veiklos bruožų. Viena iš įdomių pastabų, kodėl Lietuvos diplomatinės tarnybos atstovai pasirinko V. Čekanauską pakeisti jo mirusiam pirmtakui J. J. Bielskiui, – būtent dėl gebėjimo sutarti su senosios kartos, dar vadinamos grynoriais, atstovais. Ne visiems dipukų kartos išeiviams tai pavykdavo padaryti – kartų skirtumai dažnai buvo per dideli, skirdavosi ir požiūris į nepriklausomą tarpukario Lietuvą. Struktūros aspektu šiek tiek stebina tai, kad paskutinė, ketvirtoji, dalis užima praktiškai pusę knygos ir atitinka visų ankstesniųjų dalių apimtį. Kita vertus, šis skyrius svarbus, nes rodo, kaip sukaupta patirtis buvo panaudota siekiant Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo JAV, padėjo Lietuvos politikams, besilankantiems Lietuvoje, taigi toliau tiesė tiltus tarp valstybių.

Šios monografijos stiprybė – dėmesingumas detalėms tikrai nestebina, nes autorius išanalizavo daugybę archyvinių dokumentų tiek iš prieinamų fondų, tiek iš plačiai visuomenei neprieinamų asmeninių archyvų. Daugiausiai naudotas šaltinis, kaip pripažįsta pats autorius, – paties V. Čekanausko asmeninis archyvas, likęs šeimai jo namuose Kalifornijos valstijoje. Autorius įvardija, kad naudojosi net penkiomis metalinėmis spintomis dokumentų. Lietuvoje likęs V. Čekanausko brolis Algimantas Sprindžiūnas taip pat išsaugojo daugybę vertingos medžiagos ir maloniai leido ją pasinaudoti. Paminėtini ir privačių asmenų, maloniai suteikusių autoriui galimybę padirbėti savo sukaupytų dokumentų

archyvuose, fondai: Vytauto Landsbergio, Albino Markevičiaus, Edmundo Kulikausko, Alfonsos Pažiūrienės ir paties knygos autoriaus. Publikuojama privačių archyvų medžiaga visuomet yra vertybė, praturtinanti darbą. Šalia privačių fondų, knygos vertę didina ir nuodugniai išnagrinėti kiekvienam diplomatijos istorijos tyrėjui reikšmingi Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondai. Rinkta medžiaga ir ne tokiuose žinomuose, rečiau tyrinėtojų žvalgomuose archyvuose: Lietuvos valstybės naujajame archyve, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Diplomatiniam archyve, Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centro fonduose. J. Skirius savo knygoje taip pat apžvelgė didelį kiekį V. Čekausko publikuotų kalbų, jų rankraščių. Tai leido autoriui atsidurti maksimaliai arti jo tiriamo asmens. Svarbu akcentuoti, kad į V. Čekauską nežiūrėta izoliuotai, tarsi į vienišą banginį, užgožiantį kitus vandenyno gyventojus. Konsulo veikla monografijoje parodoma JAV lietuvių išeiviją veikusių procesų kontekste, pastebimi ir kiti aktyvūs V. Čekausko bendradarbiai, idėjos draugai, kartais ir kitaminčiai. Žmogaus veiklą visada daug lengviau įvertinti jos kontekste. Taigi apibendrinant belieka pasakyti, kad J. Skirius padėjo dar vieną solidžią plytą lietuvių bendruomenės užatlantėje ir apskritai Lietuvos ir JAV istorijos santykių tyrimų istorijos mūre. Tai – jau ne pirmoji ir, matant autoriaus ilgametį įdirbį, aki-vaizdu, ne paskutinė tokia plyta.

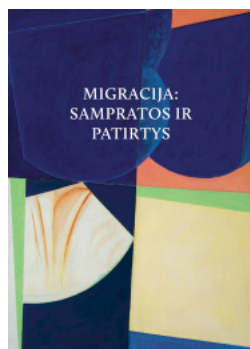
Pabaigoje galima pasidžiaugti gražiu knygos dizainu, kuriuo rūpinosi „Vagos“ leidykla, vykusiai panaudota iliustracine medžiaga – daugybe knygos tekstą puikiai papildančių fotografijų iš privačių archyvų, taip pat gera stiliaus kokybe: tekstas lengvai skaitomas, neteko aptikti gramatinių arba korektūros klaidų. Tad pasidžiaugus puikiu darbu, belieka laukti kitų vertingų šio autoriaus monografijų.

Liveta ŪSELĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Nuo praktinės problemos iki tarpdisciplininio tyrimų rinkinio „Migracija: sampratos ir patirtys“

Migracija: sampratos ir patirtys: mokslinių straipsnių rinkinys, sud. dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022. 510 p.

2020 m. spalį Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje vyko tarpdalykinė mokslinė konferencija „Migracija: sampratos ir patirtys“. Gausų mokslininkų būrį susirinkti draugėn kalbėtis migracijos tema paskatino kilusi aštri diskusija po to, kai Vytauto Kasiulio dailės muziejų buvo pasiūlyta pervadinti Lietuvos diasporos muziejumi. Ažiotažo centre atsидūrė sąvoka „diaspora“ – klausta, kokia žmonių grupė ja tiksliai apibrėžiama. Buvo prieita išvada, kad „su migracija susijusių fenomenų ir sąvokų visetas yra labai sudėtingas, kompleksiškas ir nevienareikšmis“¹. Tad Lietuvos nacionalinis muziejus pakvietė įvairių sričių mokslininkus susirinkti diskusijos šia tema, o vienu iš konferencijos

rezultatų ir tapo mokslinių straipsnių rinkinys „Migracija: sampratos ir patirtys“.

Knygą sudaro pratarinė, keturi skyriai, santrauka anglų kalba ir asmenvardžių rodyklė. 510-yje puslapių nugulė 17 įvairaus pobūdžio straipsnių. Dauguma jų (15) parengti konferencijos pranešimų pagrindu. Knygos sudarytoja dr. Margarita Matulytė straipsnius sėkmingai suskirstė į 4 skyrius: „Procesų sampratos“, „Istoriniai pjūviai“, „Patirtys ir atmintis“ ir „Kūrybos refleksijos“.

¹ Gelūnas, Arūnas, „Pratarinė: Pasaulio Lietuva kaip dailės ekspozicija: migracijos įmuziejimo iššūkis“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 13.

Pratarmėje Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus direktorius dr. Arūnas Gelūnas aptaria knygos atsiradimo istoriją ir pagrindžia faktą, kad tokią knygą išleido dailės muziejus, legitimumą. Be to, kad Lietuvos istorijoje nemažai įvairiomis kryptimis migravusių menininkų, Vytauto Kasiulio dailės muziejus priklauso Lietuvos nacionaliniam dailės muziejui, kuris ir kėlė pavadinimo keitimo klausimą. Taip dr. A. Gelūnas pratarmėje pabrėžia ir migracijos sąvokų aiškinimosi bei apskritai tyrimų svarbą: „Karo pabėgėliai išsižeidžia pavadininti išeiviais, meilės emigrantų negalima tapatinti su ekonominės naudos ieškotojais, o šiuolaikinių profesinių piligrimysčių trajektorijos dar tik pradedamos tyrinėti“². Dr. A. Gelūnas taip pat akcentuoja, kad migracijai svarbu ne viena kryptis (pvz., iš Lietuvos), – tai ir yra nagrinėjama rinkiniui atrinktuose straipsniuose.

„Procesų sampratos“

Šiame skyriuje dėmesys iš esmės skiriamas migracijos procesams ir su tuo susijusioms tiek jau gerai mokslinėje literatūroje pažįstamoms sąvokoms („diaspora“, „egzodas“ ir t. t.), tiek vietos vis dar ne visuose mokslo laukuose randantiems terminams, pavyzdžiui, „transnacionalizmas“. Penki autoriai tam aptarti pasirinko ir panašias, ir skirtingas prieigas.

Literatūrologės prof. Dalios Kuizininės ir kultūrologės dr. Ritos Repšienės straipsniai – tarsi lietuvių migracijos procesų nuo Antrojo pasaulinio karo apžvalga. Prof. D. Kuizininė, chronologiškai žvelgdama į skirtingų laikotarpių dėsninumus ir skirtingus literatūrinius kūrinius, pažymi: „Tapatybės fragmentacija ir transformacija, buvimo tarp pasaulio ir namų ribiškumas, *aš* ir *kitas* definicijos ryškėja po 2000 m. kuriamoje (e)migrantų literatūroje“³. Tai, žinoma, yra susiję su tuo, kad po Nepriklausomybės atkūrimo žmonių migracijos procesas pakito, nes pasirinkimas išvykti tapo politiškai laisvas – išvykusieji žino, kad galės sugrįžti. Dr. R. Repšienė tarsi papildo literatūrologės mintis: „vis labiau globalėjančio pasaulio amžiuje <...> egzodas prilyginamas egzistuojančiai socialinei institucijai kaip kolektyvinei veiksmo formai, kurios supratimas keičiasi priklausomai nuo konkrečių situacijų“⁴. Prof. D. Kuizininė straipsnyje aptaria šiuolaikinius rašytojus – lietuvių arba lietuvių šaknų turinčiuosius ir besikeičiančias temas literatūroje, dr. R. Repšienė pateikia platesnį kontekstą – rašo apie bendruomenes ir šventes, vienijančias lietuvių visame šių dienų pasaulyje.

Siauresnius tyrimus skyriuje „Procesų sampratos“ pristato antropologas prof. Vytis Čiubrinskas. Straipsnį mokslininkas pradeda nuo aiškinimo apie transnacionalizmą migracijos kontekste: „transnacionalizmo rakursas yra bene geriausiai apčiuopiantis naująjį žmogaus būvį, kuris dėl globalizacijos pakitus valstybių sienų peržengiamumui nebegali

² Ibid.

³ Kuizininė, Dalia, „Lietuvių egzilio ir (e)migrantų literatūra: ribos ir paribiai“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 99.

⁴ Repšienė, Rita, „Migracijos pokyčiai XXI a.: egzodas, tapatumo dilema ir transnacionalumo perspektyvos“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 130–131.

būti sutalpintas vienos (nacionalinės) valstybės rėmuose⁵. Tyrėjas taip pat pažymi, kad „dėl transnacionalizmo ima tarpti dvigubas ar daugybinis lojalumas daugiau nei vienai valstybei ir *dvigubos sąmonės, dvigubo priklausymo ar dvigubos narystės* būsenos“⁶. Tokios antropologo mintys papildo jau aptartą literatūrologės prof. D. Kuizinienės tekstą, kuriame kalbama apie svetur gimusius, anglų kalba rašančius, bet lietuviškų šaknų turinčius, arba Lietuvą palikusius, tačiau lietuviams rašančius ir kuriančius rašytojus bei jų vietą lietuvių literatūroje. Pats prof. V. Čiubrinskas, remdamasis transnacionaliniu požiūriu, pateikia tris susijusius tyrimus: apie dar XIX a. Teksase įsikūrusių lietuvių imigrantų, XIX a. vykusios tremties nublokštų į Rusijos Užvolgio teritoriją lietuvių ir po Antrojo pasaulinio karo atvykusių į Čikagą migrantų ainius. Straipsnyje atskleidžiama, kaip pasireiškia svetur užaugusių lietuvių palikuonių tapatybės dvilypumas: kaip Teksase gyvenantys lietuvių ainiai į „Teksaso istoriją <...> įterpia lietuviškąjį sandą“⁷, kaip gyvenantieji Užvolgyje bando pasitelkti „praeities supaveldinimo praktikas, heroizuotos praeities naratyvus“⁸, o įsikūrusių Čikagoje identiteto ašimi tampa „transplantuotas, iš kilmės šalies atsivežtas socialinis kapitalas“⁹.

Lietuvių fotografijos istorikė dr. M. Matulytė taip pat aptaria konkretų procesą – re-emigraciją tarpukario Lietuvoje. Jos straipsnis išsiskiria iš kitų, nes jame tyrinėjamas retesnis reiškinys – išvykusiųjų grįžimas. Svarbu, kad šiame straipsnyje gręžiamasi ir į ne taip dažnai analizuojamą visuomenės sluoksnį. Kaip teigia pati mokslininkė, „Aktualizuojamos visuomenės elito migracinės patirtys bei paveldas, tačiau sugrįžusių valstiečių ir jų kasdienybės kultūros pokyčiai, esantys tapatybės genezės dalimi, lieka nuošaly.“¹⁰ Tyrimu išryškinama mintis, galinti padėti suprasti ir šiuolaikinių žmonių migraciją – kodėl kai kurie žmonės sėkmingai grįžta į savo šalį ir joje lieka, o kiti taip ir nesukuria sėslaus gyvenimo: „kad grįžtamoji emigracija būtų produktyvi, svarbu ir lokaliai bendruomenės santykis <...> kasdienybės kultūros pokyčiams svarbi ne tik iniciatyvaus veikėjo nuostata, bet ir palanki sociokultūrinė terpė“¹¹.

Iš pirmo žvilgsnio šiame skyriuje iš kitų išsiskiria kultūrologės dr. Violetos Davoliūtės straipsnis, kuriame „pasitelkus trijų išeivių iš Lietuvos ir Ukrainos palikuonių šeimos biografijų analizę, plėtojama agonistinė atminties samprata“¹². Tad yra tiriamas ne pats migracijos veiksmas, o jo įtaka žmonių atminčiai, atgyjančiai vėlesnių kartų parašytose šeimų

⁵ Čiubrinskas, Vytis, „Transnacionalizmas ir migracija: lietuvių migrantų ir jų ainių patirtys, strategijos ir identitetai Teksase, Užvolgyje ir Čikagoje“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 22.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, 53.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, 54.

¹⁰ Matulytė, Margarita, „Reemigracija: tarpukario Lietuvos kaimo kasdienybės kultūros transformacijų tyrimai“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 104.

¹¹ *Ibid.*, 121.

¹² Davoliūtė, Violeta, „Mūsų šeimą jungė tyla: agonistinė poatmintis Danieliaus Mendelsohno, Ritos Gabis ir Julijos Šukys šeimos biografiniuose pasakojimuose“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 62.

biografijose. Visgi tyrimas aiškiai papildo aptartus straipsnius: antropologo prof. V. Čiu-
brinsko tyrime atskleidžiama savos šeimos istorijos perdavimo svarba ainių tapatybei,
dr. V. Davoliūtės įžvalgos išryškina faktą, kad ne visada toks perdavimas vyko. Išeiviai,
pasitraukę iš savo gimtojo krašto po susidūrimo su holokausto žiaurumais arba bandymo
išgyventi okupuotoje šalyje kolaboruojant su priešais, apie savo praeitį dažnai nebuvo linkę
kalbėti. Tad vėlesnės kartos žmonėms tenka „kurti naują santykį su šeimos praeitimi, tyri-
nėjant ribas tarp subjektyvumo ir objektyvumo, istorinių faktų ir vaizduotės, istorinio tyri-
mo ir asmeninių refleksijų“¹³.

„Istoriniai pjūviai“

Šiame skyriuje analizuojama skirtingų laikotarpių ir žmonių grupių istorija. Istorikų
dr. Tomo Balkelio ir Igno Stanevičiaus straipsniuose aptariami konkretūs istoriniai atve-
jai. Dr. T. Balkelis lyginamuoju aspektu analizuoja lietuvių ir žydų migraciją į Vakarus
XIX–XX amžiuje. Istorikas pažymi: „Migracijos naratyvuose <...> iki šiolei <...> migrantų
patirtys tradiciškai suvokiamos kaip tam tikrų etninių grupių patirtys“¹⁴. Autorius renka-
si ieškoti žydų ir lietuvių migracijos į Vakarus *bendrumų*. Prieinama išvada, kad „tiek
žydų, tiek lietuvių emigracijos motyvas buvo ekonominių galimybių trūkumas“¹⁵, tačiau
abi grupės palikti Lietuvą, tuo metu priklausiusią carinei Rusijai, skatino ir pasitaikydavęs
politinis persekiojimas. Anot mokslininko, ši ankstyva masinė migracija tapo istoriniu
precedentu masinei migracijai į Vakarus pasibaigus Šaltajam karui. Lyginamoji analizė
parodo, kad tiriant migraciją naudinga pažvelgti ne tik į vieną etninę grupę, nes taip išryš-
kėja bendros tendencijos, leidžiančios suprasti platesnį socialinį ir kultūrinį kontekstą.
Tyrimas ir jo išvados neįkyriai siūlo mintį, kad dabar vykstanti globalizacija yra tiesiog
natūrali istorinio proceso dalis.

Istoriko I. Stanevičiaus straipsnyje pažymimi pokario dvasininkijos likimai palikus
Lietuvą 1944–1951 m. Tyrimas ne tik atskleidžia Romos Katalikų Bažnyčios lietuvių pabė-
gėlių diecezinių dvasininkų kolektyvinį portretą, bet ir pateikia daugiau informacijos apie
gyvenimo DP stovyklose kasdienybę. Pavyzdžiui, minima, kad „Opi problema, kėlusi neri-
mą dvasininkams, buvo neaugantis, tačiau besitęsiantis girtuokliavimas ir kortavimas
stovyklose“¹⁶, – tai byloja apie šiame migracijos procese dalyvavusių žmonių emocinę bū-
klę ir žymi sunkumus, patirtus ne tik dvasininkijos, bet ir apskritai stovykloje atsidūrusių
žmonių. Tad nors tyrime dėmesys telkiamas į specifinės grupės istorinį etapą, informacija
gali būti panaudota ir analizuojant platesnio konteksto situacijas, vykusias šiame migraci-
jos procese. I. Stanevičiaus straipsnį tikslingai papildo diagramos, kuriose yra pateiktas

¹³ *Ibid.*, 76.

¹⁴ Balkelis, Tomas, „Lietuvių ir žydų migracija į Vakarus 1868–1914 m.: lyginamoji perspektyva“, in *Migracija: sam-
pratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros
tyrimų institutas, 2022, 158.

¹⁵ *Ibid.*, 175.

¹⁶ Stanevičius, Ignas, „Pirmieji pokario lietuvių katalikų dvasininkų integraciniai iššūkiai Vakaruose“, in *Migracija:
sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kul-
tūros tyrimų institutas, 2022, 195.

pasitraukusių kunigų (pagal vyskupijas), jų šventinimų skaičius, nurodytos tarnybos rūšys, – tai neabejotinai padeda skaitytojui geriau suvokti pateikiamą faktinę informaciją.

Trečiasis ir paskutinis „Istorinių pjūvių“ straipsnis skiriasi ne tik nuo dr. T. Balkelio ir I. Stanevičiaus, bet ir kitų knygoje esančių darbų. Kultūrologas Vytautas Jonas Juška pristato Australijos lietuvių demografiją: čia „pateikiamas pirminis Lietuvoje gimusio Australijos gyventojų apibūdinimas ir profiliai surašymuose nuo 1933 iki 1961 m., taip pat baziniai duomenys apie šių gyventojų skaičių ir vyrų dalį nuo 1933 iki 2016 metų“¹⁷. Atliekama analizė išsiskiria aktualumu, nes ja tik pradedama tyrinėti vis dar mažai dėmesio sulaukusi sritis: „nėra žinoma kiekybinių į Lietuvą orientuotų tyrimų, apibrėžiančių ir (arba) aptariančių šios [Australijos lietuvių] gyventojų grupės demografinius rodiklius“¹⁸. Tyrimas grindžiamas duomenimis, gautais iš Australijos gyventojų surašymų, atliktų 1933 m. Šalia aktualizuojamų gyventojų skaičių, aptariamas ir žmonių gyvenimo laikotarpis, gyvenamoji vieta, pilietybė ir lojalumas bei užimtumas. Toks tyrimas, kaip pažymi pats autorius išvadoje, „suteikia dar neišnaudotą akademinę galimybę sukaupiti daugiau žinių apie Australijos lietuvius. Tai taip pat suteikia pagrindą tiksliau apibūdinti Lietuvos istoriją Antrojo pasaulinio karo metais, gilinant žinias apie perkeltųjų asmenų kartą.“¹⁹

„Patirtys ir atmintys“

Trečiojo skyriaus straipsnių autoriai daugiausia orientuojasi į tam tikras specifines patirtis. Galima svarstyti, kad šio skyriaus darbų kontekste būtų tikęs ir dr. V. Davoliūtės straipsnis apie poatmintį, juolab kad socialinės antropologijos tyrėjas Augustas Alekna ir istorikė dr. Gintarė Venzlauskaitė taip pat kalba šia tema. Svarbu pažymėti, kad šių autorių tyrimai, nors ir panašūs, turi ir skirtumų, todėl sudarytojos sprendimas dr. V. Davoliūtės tyrimą pristatyti kitame skyriuje atrodo įtikinamas. Kultūrologės tyrime susitelkiama ties trimis biografiniais pasakojimais, A. Alekna, kalbindamas į Vakarus pasitraukusius pirmosios ir antrosios kartų išeivius, analizuoja, *kaip* atmintis buvo perduodama. Dr. G. Venzlauskaitės tyrimas panašaus pobūdžio, tik išsamesnis, taip pat jame remiamasi tiek kokybiniais interviu, tiek archyvine bei spaudos medžiaga. Be to, mokslininkė analizuoja ne tik į Vakarus pasitraukusiųjų, bet ir Rusijos teritorijoje likusių tremtinių, jų šeimų atmintį. A. Alekna išryškina tam tikras tendencijas, pavyzdžiui, tai, kad „antrajai kartai buvo perduota ryški jų tėvų kartos ir visos karo pabėgėlių / lietuvių bendruomenės patirčių atmintis“²⁰. Šį teiginį patvirtina ir dr. G. Venzlauskaitės tyrimas, kuriame analizuojamas šeimų, išgyvenusių išvietinimą ir tremtį, lietuviškas auklėjimas, kurio svarbi dalis ir buvo

¹⁷ Juška, Vytautas Jonas, „Australijos lietuvių demografija“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 205.

¹⁸ *Ibid.*, 206.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Alekna, Augustas, „Lietuvių karo pabėgėlių patirčių (po)atmintis dviejų išeivijos kartų refleksijose“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 304.

„perduoti lietuviškų tradicijų ir tapatybės atributus jaunesniajai kartai“²¹. Abiejų autorių tyrimuose kalbama tiek apie atmintį, tiek apie šeimas gaubusią tylą (tai akcentuoja ir dr. V. Davoliūtė). A. Aleknos tyrimas leidžia „įvardinti pagrindinius karo pabėgėlių patirčių atminties pasakojimo aspektus, išskylančius abiejų kartų refleksijose: tai laikino, priverstinio ir skausmingo pasitraukimo, sudėtingos kelionės į Vakarus, bombardavimo vaizdiniai“²². Autorius taip pat pažymi, kad ne visų karo pabėgėlių pasakojimuose pasitraukimas iš savos šalies yra įvardijamas kaip trauma (tai – įdomus psichologinis aspektas ateities tyrėjams). Istorikės dr. G. Venzlauskaitės išvados konkretesnės ir skiriasi nuo A. Aleknos paskutinių minčių, nes buvo tiriamos dvi skirtingos išvietintųjų grupės:

Nepaisant svarbių santykio su Lietuva panašumų, patirties skirtumai tarp lietuvių diasporos palikuonių, gimusių Vakaruose ir Sovietų Sąjungoje, išlieka ryškūs. <...> Tie patys politiniai įvykiai ir aplinkybės suformavo abiejų grupių atsiradimą. Tačiau skirtingi politiniai kontekstai, kuriuose šioms grupėms teko gyventi po priverstinės migracijos, nulėmė tai, kaip susiklostė diasporos, koks buvo jų ryšys su Lietuva, koks buvo santykis ir tarpusavio bendravimas tarp kartų.²³

Šie du straipsniai dar kartą įrodo, kad knygoje pateikiami tyrimai papildė vieni kitus ir leidžia atidžiau pažvelgti į konkrečią migracijos temą.

Kiti du skyriaus „Patirtys ir atmintys“ straipsniai nėra panašūs, tačiau dėl to tikrai ne mažiau aktualūs. Istorikė Dovilė Čypaitė-Gilė kalba apie žydų emigracijos iš tarpukario Lietuvos priežastis. Tyrimą mokslininkė atliko remdamasi Keiptauno universiteto Kaplanų žydų studijų ir tyrimų centre esančiais sakytinės istorijos šaltiniais – interviu su Lietuvos žydais, išvykusiais į Afrikos teritoriją. Autorė taip pat rėmėsi įvairiais istoriniais šaltiniais (pavyzdžiui, lietuvių kalba išleistais žydiškais laikraščiais) ir anksčiau atliktais tyrimais, palygino šių rezultatus. Išvadose istorikė pažymi: „tyrimo duomenys papildė iki šiol atliktus žydų migracijos tyrimus skirtingais asmeniniais motyvais ir aplinkybėmis, kuriuos lėmė pasirinkimą migruoti: radikalėjanti aplinka, asmeninės ambicijos, socializacijos stoka, nenoras tarnauti kariuomenėje, nepriteklus“²⁴. Mokslininkė pamini, kad „pagrindinė žydų emigracijos priežastis – noras išvykti gyventi pas artimuosius“²⁵. Svarbu tai, kad ši D. Čypaitės-Gilės tyrimą galima gretinti su minėtu istoriko dr. T. Balkelio tyrimu. Nors šiame aptariama žydų emigracija XIX–XX a. pr. (greta lietuvių), abiejuose tyrimuose galima stebėti šios grupės migracijos tendencijas.

Ketvirtajame aptariamo skyriaus straipsnyje istorikė Rūta Matimaitytė analizuoja vilko vaikų naratyvo atsiradimą Lietuvos viešojoje erdvėje. Tyrimas naujas ir aktualus, nes šia

²¹ Venzlauskaitė, Gintarė, „Antrasis pasaulinis karas yra svarbiausias įvykis mano gyvenime, nors gimiau žymiai vėliau. Priverstinės lietuvių migracijos diasporos palikuonių patirtis, tapatybė ir balsas šiuolaikinių atminties debatų kontekste“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 319.

²² Alekna, „Lietuvių karo pabėgėlių patirčių (po)atmintis dviejų išėivijos kartų refleksijose“, 304.

²³ Venzlauskaitė, „Antrasis pasaulinis karas yra svarbiausias įvykis mano gyvenime, nors gimiau žymiai vėliau...“, 338.

²⁴ Čypaitė-Gilė, Dovilė, „Išvykstu, nes ten gyvena mano sužadėtinis. Žydų emigracijos iš tarpukario Lietuvos priežastys“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 263.

²⁵ *Ibid.*

tema dar nebuvo kalbama moksliniame literatūros lauke. Apskritai vilko vaikai daugiau dėmesio sulaukė tik 2011 m., kai buvo išleistas Alvydo Šlepiko romanas „Mano vardas – Marytė“. Šis kūrinys ne tik iš naujo aktualizavo stichinių imigrantų, vokiečių vaikų, atsidūrusių Lietuvoje, istorijos temą mūsų šalyje, bet „paskatino ir kitų atminties produktų atsiradimą“²⁶. Istorikė straipsnyje aptaria vilko vaikų naratyvo užuomazgas dar iki 2011 m., taip pat nusako, kas vyko viešojoje erdvėje ir paskutinį dešimtmetį. Anot autorės, „nors atminties apie vilko vaikus atgaivinimas vėlavo, praėjus daugiau nei 30 metų po to, kai buvo atkurta nepriklausoma Lietuva, visuomenėje labiausiai matoma vilko vaikų istorijos atmintis“, palyginti su kitų pokario našlaičių arba imigrantų patirtimis.

„Kūrybos refleksijos“

Paskutinio skyriaus tyrimuose analizuojamas menas migracijos procesų akivaizdoje. Menotyrininkės dr. Vilmos Gradinskaitės straipsnyje pristatoma litvakų dailininkų migracija XIX–XX amžiuje. Lietuvių istoriografijoje šios žydų etnokultūrinės grupės tyrimų nėra daug, o atskirai į dailininkų migraciją iki šiol nebuvo pažvelgta. Tad menotyrininkė „sumuoja daugiamečius rašytinių ir vizualinių šaltinių tyrimus, kurių metu buvo rekonstruotos daugelio straipsnyje minimų dailininkų biografijos ir kūrybos raidos etapai“²⁷. Tyrime remiamasi dailininkų migracijos dokumentais, autobiografijomis, atsiminimais, memuarais, laiškais ir t. t. Svarbu tai, kad analizuoti dokumentai – ne tik lietuvių kalba, bet ir rusų, jidiš ir hebrajų. Dr. V. Gradinskaitė nagrinėja įvairius laikotarpius, jais veikusių menininkus, litvakų migracijų kryptis, be to, dėmesio skiria ir neretai migracijos priežastimi tapusioms žymioms mokykloms, pavyzdžiui, Vilniaus piešimo mokyklai (1866–1915).

Literatūrologės dr. Žydronės Kolevinskienės straipsnyje apžvelgiamas lietuvių išeivystės istorinis kontekstas, svarbus pasirinktam tyrimui: analizuojami skirtingų migracijos bangų literatūros pavyzdžiai, kuriuose vyrauja grįžimo namo naratyvas. Autorė išskiria keturias grįžimo namo strategijas:

1) DP kartos (*dipukų*) literatūriniai pasakojimai; 2) *dipukų* vaikų <...> tekstai; 3) svarbų ir labai savitą naratyvo segmentą sudaro autoriai, gimę už Lietuvos ribų, brenę svetur, kalbantys anglų kalba, bet jaučiantys dingusio prosenelių pasaulio aidą; 4) naratyvo slinktį atspindi kūryba tų autorių, kurių išvykimą iš Lietuvos ženklino ne politinės, bet visai kitos priežastys, <...> susijusios su globalizacijos amžiaus tranzitiniu gyvenimu ar asmeninės laimės bei sėkmės paieškomis, karjera, darbu arba akademinėmis galimybėmis.²⁸

²⁶ Matimaitytė, Rūta, „Vilko vaikų naratyvo gimimas Lietuvos viešojoje erdvėje“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 279.

²⁷ Gradinskaitė, Vilma, „XIX–XX a. litvakų dailininkų migracijos bangos, kryptys ir priežastys“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 350.

²⁸ Kolevinskienė, Žydronė, „Nėra tokios vietos kaip namai: grįžimo naratyvai literatūroje“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 382.

Mokslininkė išvadose įvardija skirtingą kartų požiūrį į grįžimą namo ir akcentuoja, kad „jauniausios kartos autorių *namai yra eiti*“ ir kad šios grupės rašytojų kūrinių herojai kartoja žodžius: „Nėra tokios vietos kaip namai“²⁹.

Menotyrininkės dr. Skaidrės Urbonienės straipsnio tema labai konkreti. Mokslininkė analizuoja fiziko profesoriaus Igno Končiaus drožinius ir juose išryškina šio menininko simbolinės tėvynės paieškas. Tyrimas grindžiamas įvairiais šaltiniais: Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje saugomomis I. Končiaus drožinių nuotraukomis, Žemaičių dailės muziejaus turimais drožiniais, 1954 m. išleisto albumo „Medžio drožiniai gimtajam kraštui atsiminti“ nuotraukomis, taip pat pasitelkiama paties I. Končiaus knyga „Žemaičių kryžiai ir koplytėlės“. Tad tyrimas išsamus, galintis padėti suprasti ne tik asmenines I. Končiaus patirtis bei jo kūrybos bruožus ir simboliką, bet ir kitų panašaus likimo žmonių patirtis:

Per drožiniuose įvaizdintus asmeninius išgyvenimus[,] naudodamas universalius simbolius (kryžiaus, varpo, rūpintojėlio), [I. Končius] atskleidė ir visos antrosios bangos emigrantų, kuriems priklausė ir pats, nostalgiką būseną, skausmą, netekus tėvynės, šeimos artimųjų.³⁰

Priešpaskutiniame straipsnyje pasirinkta tyrinėti mokslinėje literatūroje rečiau pasitaikanti tema – architektų migracija ne stiliaus ir estetikos aspektu, tačiau telkiant dėmesį į „architektų modernistų vaidmenį, įtaką politikoje ir visuomenėje“³¹. Architektūros istorikė prof. Marija Drėmaitė nagrinėja, kas XX a. 3–6 dešimtmečiuose skatino architektus migruoti, aptaria žymiausius tarpukario architektus bei mokyklas, taip pat šios grupės migraciją vėlesniais metais ir tai, koks likimas ištiko tiek tuos, kurie po Antrojo pasaulinio karo paliko Lietuvą, tiek tuos, kurie joje liko. Išvadose prof. M. Drėmaitė pažymi: „Tarpukariu Lietuvoje architektai <...> išsiugdė naują vaidmenį – tapo aktyvia kultūros elito dalimi, visuomenės veikėjais, reikėsi spaudoje. Dėl to sovietų okupacija jiems buvo tokia lemtinga, nes kultūrinis elitas tapo ideologiniu sovietų režimo taikiniu“³². Kaip teigia autorė, šis tyrimas atskleidžia „didžiulius lūžius, lemtingus Europos istorijai XX a. I p., įskaitant pilietybės keitimą, tremtį, priverstinę migraciją ir genocidą.“³³

Knygą „Migracija: sampratos ir patirtys“ užbaigia menotyrininkės prof. Rasos Žukienės straipsnis, kuriame tyrinėjamos XX a. 5–9 dešimtmečių Lietuvių dailės parodos Vokietijoje ir JAV. Tyrimas grindžiamas įvairiais šaltiniais: lietuvių išeivijos spauda, laiškais ir archyvine medžiaga, rasta Lietuvoje, Freiburgo ir Štutgarto archyvuose bei Čikagoje, Lituanistikos studijų ir tyrimų centre. Autorė, analizuodama dailininkų kultūrinį gyvenimą DP laikotarpiu (1944–1951) ir vėliau, XX a. 5–9 dešimtmečiuose, JAV, išryškina „dailininkų

²⁹ *Ibid.*, 392.

³⁰ Urbonienė, Skaidrė, „Simbolinės tėvynės paieška: Igno Končiaus drožiniai“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 416.

³¹ Drėmaitė, Marija, „Migruojantys modernistai: Lietuvos moderniosios architektūros mokyklos susiformavimas ir išsisklaidymas XX a. 3–6 deš.“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 422.

³² *Ibid.*, 445.

³³ *Ibid.*, 423.

santykius su socialine ir menine aplinka³⁴, taip pat aptaria dviejų tautiečių kartų požiūrių skirtumus ir panašumus. Mokslininkė pažymi, kad DP stovyklose pagrindinė menininkų misija buvo „pažindinti kitataučius su lietuvių kultūra, formuoti teigiamą lietuvių tautos įvaizdį, ir, svarbiausia, įrodyti „pabaltijiečių“ <...> skirtingumą nuo slavų mentaliteto“³⁵. Šios strategijos buvo bandoma laikytis ir persikėlus į JAV, tačiau tai ne visada pasiteisindavo. Kalbėdama apie išeivius JAV, prof. R. Žukienė akcentuoja dvi skirtingas grupes: tuos, kurie norėjo tęsti tai, kas buvo daroma anksčiau, ir tuos, kurie sėkmingai įsiliejo į naujas sroves. Tokia skirtybė nulėmė šių grupių komplikuotus santykius, atsiskyrimą. Kaip ir kituose šio skyriaus tekstuose, šiame straipsnyje per vienos grupės migracijos analizę atskleidžiamas platesnis kontekstas, su kuo teko susidurti ir ką reikėjo patirti iš Lietuvos išvykusiems žmonėms.

Bendrosios pastabos

Straipsnių rinkinyje „Migracijos: sampratos ir patirtys“ vienoje vietoje susitinka tiek pažintų ir ilgus metus dirbančių mokslininkų, tiek mokslinę veiklą pradedančiųjų požiūriai. Kaip ir buvo ne kartą akcentuota, tarp daugelio straipsnių justas dialogas: vienas darbas papildo kitą naujomis arba prieš tai nepaminėtomis pastabomis ir įžvalgomis. Aišku, straipsnių sudėtingumas ir tyrimų gilmė skiriasi: būta straipsnių, kuriuose tyrinėjami dar iki šiol dėmesio nesulaukę objektai, tačiau buvo ir tokių, kuriuose gilinamasi į temą apžvelgiant esamą informaciją, tad padarytomis išvadomis iš esmės nepasakoma nieko nauja, tik leidžiama plačiau pažvelgti į pasirinktą migracijos aspektą. Ženklus šios knygos privalumas – tarpdiscipliniškumas, atliepantis įvairių sričių diasporos tyrėjų problemas ir rūpimus klausimus. Pavyzdžiui, galima matyti, kad sociologijos, antropologijos lauke „transnacionalizmo“ sąvoka jau yra įsitvirtinusi, o literatūrologijoje – dar ne visai. Naujingos informacijos šioje knygoje gali rasti istorikai, literatūrologai, kultūrologai, antropologai, sociologai, menotyrininkai ir kiti akademinės bendruomenės nariai, besidominčys migracijos tema. Didžiosios dalies straipsnių kalba gyva, tekstas sklandus ir raiškus, tad, tikėtina, galėtų būti nesunkiai įkandamas ir ne tik mokslinėje srityje dirbantiems žmonėms.

Be to, kad knyga suteikia galimybę į migracijos procesų problemas pažvelgti remiantis skirtingomis teorijomis ir disciplinomis, ateities tyrėjams ji gali pasitarnauti ir ieškant idėjų (perspektyvų) naujiems tyrimams. Straipsniuose minima, kokios temos yra sulaukusios daugiau dėmesio, kurios – mažiau; taip pat matyti skirtingi būdai pažvelgti į tą patį objektą (pvz., poatmintį). Išskirtinas ir dar vienas šios knygos privalumas: ją galima vertinti ir kaip mokslinės literatūros nuorodų bazę – po kiekvienu straipsniu esantis literatūros šaltinių sąrašas gali tapti įrankiu aktualiausiems anksčiau šia tema parašytiems darbams įvertinti.

³⁴ Žukienė, Rasa, „Lietuvių dailės parodos Vokietijoje ir JAV XX a. 5–9 deš.: reprezentacija, integracija, sunykimas“, in *Migracija: sampratos ir patirtys*, sudarė dr. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, 452.

³⁵ *Ibid.*, 453.

Pvz., istoriko prof. Egidijaus Aleksandravičiaus 2013 m. išleista knyga „Karklo diegas“ remiamasi 6 darbuose (t. y. 35 proc. visų straipsnių).

Mokslinių straipsnių rinkinyje gausu iliustracijų: nuotraukų, piešinių, išlikusių migrantų atvirukų ir t. t. Vaizdinė medžiaga papildo knygos turinį, plečia žinojimo lauką, – tai naudinga ne tik kalbant apie specifinius meno objektus (pvz., drožinėjimą, dailės parodų plakatus), bet padeda ir geriau įsivaizduoti bei suprasti buvusius laikus, žmonių patirtis. Kaip trūkumą būtų galima įvardyti priimtą sprendimą tekstą lygiuoti ne lygiagrečiai. Tai trikdo skaitytoją (ypač skaitant pirmuosius straipsnius), sukuria netvarkos įspūdį. Juolab kad yra pustuščių puslapių dėl įsiterpiančių nuotraukų arba dėl daugiau vietos negu pagrindinis tekstas užimančių išnašų. Apskritai knygos dizainas malonus akiai, knyga patogi skaityti.

Telieka tikėtis, kad leidinį „Migracija: sampratos ir patirtys“ pastebės ne tik žurnalo „Oikos“ skaitytojai, bet ir platesnio lauko žmonės, besidomintys migracija, jos procesais ir jų dalyvių patirtimis.

Kronika

2022 11 01–2023 05 01 Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2022 m. lapkričio 1–6 d. Santa Monikoje, Kalifornijoje, įvyko Amerikos filmų savaitė „American Film Market“ – efektyviausias filmų įsigijimo, kūrimo ir tinklų kūrimo renginys pasaulyje. Jame Lietuvos kino industriją, jos pajėgumus bei potencialą pristatė Los Andžele gyvenantys lietuviai, kino industrijos profesionalai, gerbėjai ir rėmėjai.

2022 m. lapkričio 7–9 d. Vilniuje vyko Lietuvos Vyskupų Konferencijos plenarinis posėdis. Jame dalyvavo arkivyskupas Petaras Rajičius, Gintaras Grušas, Kęstutis Kėvalas, vyskupas Jonas Ivanauskas, Algirdas Jurevičius, Rimantas Norvila, Arūnas Poniškaitis, Darius Trijonis, Linas Vodopjanovas OFM.

Per posėdį buvo aptarti įvairūs užsienio lietuvių sielovados klausimai. Briuselio lietuvių kapelionu kitai trejų metų kadencijai buvo išrinktas kun. Rimas Skinkaitis, o Bergeno lietuvių kapelionu iki 2024 m. birželio 30 d. – kun. Saulius Stumbra.

2022 m. lapkričio 13 d. Jungtinės Karalystės (JK) lietuvių bendruomenės gretos pasipildė – Škotijoje susibūrę tautiečiai oficialiai įkūrė šio krašto lietuvių bendruomenę. Bendruomenės vizija – vieningi, pilietiškai ir tautinį identitetą puoselėjantys Škotijoje gyvenantys lietuviai. Lapkričio 13 d. buvo surengtas steigiamasis Škotijos lietuvių bendruomenės suvažiavimas. Jame slapto balsavimu buvo išrinkta bendruomenės valdyba ir patvirtinti įstatai. Škotijos lietuvių bendruomenės pirmininke, sulaukus palaikymo ir skatinamųjų žodžių, tapo Daina Ramanauskaitė, sekretore – Reda Paulauskaitė, išdininke – Živilė Venskuvienė, taip pat buvo išrinkti dar šeši valdybos nariai. Škotijos lietuvių bendruomenė JK lietuvių bendruomenės valdybos sprendimu lapkričio 15 d. buvo oficialiai patvirtinta kaip naujas JK lietuvių bendruomenės skyrius.

2022 m. lapkričio 15 d. Pasaulio lietuvių bendruomenė liūdi netekusi prelato Edmundo Putrimo, ilgamečio nuoširdaus savo kolegos, bendraminčio, dvasinio ramsčio, Lietuvos Vyskupų Konferencijos delegato užsienio lietuvių sielovadi.

Prelatas E. Putrimas gimė 1959 m. rugsėjo 3 d. Toronte, Kanadoje. 1980-aisiais įstojo į Šv. Kazimiero kolegiją Romoje, o 1985 m. popiežiaus Jono Pauliaus II Romoje buvo išsventintas kunigu. 2003 m. buvo paskirtas prelatu.

Nuo 1995 m. dalyvavo Kanados lietuvių bendruomenės valdybos darbe, buvo aktyvus Kanados lietuvių bendruomenės narys. Nuo 1997 m. dirbo įvairių kadencijų PLB valdybose, buvo Pasaulio lietuvių bendruomenės Sielovados ir Pietų Amerikos reikalų komisijos pirmininkas. Vėliau, nuo 2003 m., išitraukė ir į Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos darbą.

E. Putrimas priklausė Šiaurės Amerikos ateitininkų tarybai, taip pat buvo vienas iš Labdaros ir paramos dvasinės pagalbos jaunimui centro Klaipėdoje steigėjų, aktyviai bendradarbiavo su tarptautine organizacija „Santa Marta Grupe“, kuri kovoja prieš pasaulinio masto prekybą žmonėmis.

Dvasininkas daug metų sėkmingai dirbo su išeivijos jaunimu, organizavo stovyklas. 1988–1991 m. buvo tikybos mokytojas Vasario 16-osios gimnazijoje Vokietijoje, lietuvių kilmės jaunuolius, atvykusius į gimnaziją iš Pietų Amerikos, mokė lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos. Jis tapo Pietų Amerikos lietuvių jaunimo suvažiavimo, kuris organizuojamas jau daugiau kaip 20 metų, iniciatoriumi ir pradininku. Nuolat skyrė ypatingą dėmesį jaunosios kartos dvasiniam ugdymui, tautiškumui, siekė, kad lietuvių bendruomenėse išaugtų jaunimas, perimantis mūsų tautos vertybes, gebėsiantis tęsti bendruomeninę veiklą.

Šviesaus atminimo prelatas dalijosi savo žiniomis ir išmintimi, visada rasdavo tinkamus nelengvų klausimų sprendimus. E. Putrimas dirbo visa širdimi atsidavęs veiklai lietuvių bendruomenėje, – tai liudija ir jo žodžiai: „...nuoširdžiai džiaugiuosi galėdamas visus šiuos metus remti Pasaulio Lietuvių Bendruomenės idealus.“ E. Putrimo mirtis – didžiulė ir skaudi netektis Pasaulio lietuvių bendruomenei. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba reiškia nuoširdžią užuojautą artimiesiems.

2022 m. lapkričio 19 d. Madride vyko Ispanijos lietuvių susitikimas 2022. Renginyje dalyvavo PLB pirmininkė Dalia Henke, kuri pristatė PLB strategines kryptis 2022–2025 m., kalbėjo apie solidarumą, pilietišką ir aktyvią diasporą. Pirmojoje renginio dalyje Ispanijos lietuvių bendruomenė pristatė 2021–2022 m. veiklos ir finansinę ataskaitą. Buvo aptarti svarbiausi užsienio lietuviams klausimai nuo lietuviybės iki pilietybės išsaugojimo, konsulinės paslaugų, pilietinio susitelkimo ir kt. Taip pat buvo išrinkta nauja lietuvių bendruomenės valdyba: pirmininkė Agneta Vansavičienė, valdybos nariai Eglė Balčiūnaitė, Lina Klemkaitė, Aušra Kundrotaitė, Antanas Liaugminas, Antanas Raugalas, Sigitas Teišerskis.

2022 m. lapkričio 19 d., šeštadienį, Stambule vyko trečiasis Turkijos lietuvių sąskrydis, į jį susirinko daugiau nei 130 dalyvių. Renginyje buvo aptarti svetur gyvenantiems tautiečiams aktualūs klausimai nuo lituanistinio švietimo iššūkių iki balsavimo internetu ir dvigubos pilietybės referendumo, pristatyta bendruomenės veikla ir aktualijos, paskelbta ir apie Turkijos lietuvių profesionalų klubo steigimą.

Sąskrydis prasidėjo pamaldomis lietuvių kalba Šventosios Dvasios katedroje Stambule, jas aukėjo Krekenavos bazilikos rektorius kunigas Gediminas Jankūnas, giedojo susibūręs bendruomenės narių choras. Šv. Mišios lietuvių kalba Turkijoje aukojamos antrą kartą, pirmą kartą – per atkurtos Lietuvos šimtmečio renginį.

Kaip pažymi renginio organizatorė, Turkijos lietuvių bendruomenės valdybos narė Ieva Keskienė, sąskrydyje dalyvavo tautiečių iš visos Turkijos – nuo Juodosios jūros, Mar-muro regionų iki Egejo ir Viduržemio jūros regionams priskiriamų miestų. Per renginį taip pat buvo paskelbta apie Turkijos lietuvių profesionalų klubo steigimą.

2022 m. lapkričio 19 d. Pasaulio lietuvių centre Lemonte (JAV) buvo pristatyta naujausia dr. Audriaus Plioplio šilko skraisčių kolekcija „Dvasingumas šilke“.

2022 m. lapkričio 19 d. Pasaulio lietuvių centras (PLC) pakvietė į stilingiausią kasmetinį renginį „Gėlių vaikai“. Šis didžiausias mados ir elegancijos šou Čikagoje vyko jau 33-įjį kartą. Visos renginio metu surinktos lėšos buvo skirtos PLC išlaikyti ir specialioms projektams vykdyti.

Septintuoju dešimtmečiu dvelkiantis šou „Gėlių vaikai“ prasidėjo PLC centro direktorės Elytės Reklaitis sveikinimu. Elegantiška vienos iš organizatorių – Milados Kunevičienės – sukurta suknele pasipuošusi centro vadovė padėjo renginio organizatoriams, dizaineriams, savanoriams ir rėmėjams už įsimintiną ir jau tradicija tapusią šventę. E. Reklaitis pasidžiaugė naujais veidais ir pakvietė visus susirinkusiuosius dažniau užsukti į PLC, įsitraukti į jo veiklas, dalyvauti įvairiuose renginiuose, savanoriauti.

2023 m. lapkričio 19 d. į Čikagos Jaunimo centrą (JC) rinkosi daugiau nei 300 šventiškai nusiteikusių žmonių. Juos į centro 65-mečio jubiliejaus šventės pokylį sukvietė darbuotojai JC taryba ir jų talkininkai. Renginio organizatoriai ir visa komanda puikiai padirbėjo, planuodami ir rengdami iškilmingą šventinį vakarą: jie nuostabiai papuošė centro patalpas ir parengė įvairialypę vakaro programą. Susirinkusieji galėjo susipažinti su parengtomis parodomis, dalyvauti tyliame aukcione, skaniai užkandžiauti ir vakarieniauti, klausytis sveikinimo žodžių ir muzikos, šokti, smagiai bendrauti su senais ir naujais pažįstamais.

2022 m. lapkričio 23 d. Italijoje 22 metus gyvenanti žurnalistė, Sardinijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Daiva Lapėnaitė už italų kalba parašytą romaną „Senza la Ferrari rossa“ (liet. „Be raudonojo Ferrari“) buvo apdovanota literatūros premija „Percorsi letterari dal Golfo dei poeti Shelley e Byron“ (liet. „Literatūrinės klajonės iš poetų Shelley ir Byron įlankos“) ir įvertinta trečiąja vieta savo kategorijoje. Septintą kartą surengtame konkurse savo darbus pristatė daugiau nei 1 000 itališkai rašančių autorių. Juos vertino komisija, sudaryta iš įvairiuose Italijos regionuose gyvenančių ekspertų. D. Lapėnaitės knyga buvo įvertinta kategorijoje „Išleistas romanas arba apsakymų, apysakų ar pasakų rinkinys bet kuria tema“. Šioje kategorijoje kūrinius pateikė per 500 autorių.

2022 m. lapkričio 24–25 d. PLB pirmininkė D. Henke ir PLB valdybos narys Laurynas Gerikas Briuselyje susitiko su Lietuvos Respublikos nuolatinės atstovybės prie Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos ambasadoriumi Devidu Matulioniu. Susitikime buvo aptartos karo Ukrainoje ir kovos už Ukrainos pergalę aktualijos ir galimos Lietuvos diasporos indėlio formos aktyviai prisidedant prie Ukrainos palaikymo. PLB atstovai pristatė rengiamos strategijos, skirtos pilietiniam neginkluotam pasipriešinimui pasiruošti, idėją. Susitikime su Lietuvos Respublikos ambasadore Belgijos Karalystei Rita Kazragiene buvo aptarti Belgijoje gyvenančių lietuvių komunikacijos būdai ir galimybės pasiekti kuo daugiau šioje šalyje gyvenančių lietuvių su šeimomis ir vaikais skatinant lituanistinio švietimo plėtrą Belgijoje. Kalbėta ir apie informacijos apie lituanistinį švietimą ir lietuvių bendruomenę Belgijoje bei kitas organizacijas pateikimą LR piliečiams tuo metu, kai suteikiamos konsulinės paslaugos ambasadoje. Taip pat buvo pristatytos pagrindinės PLB valdybos strateginės kryptys 2022–2025 m. ir PLB rengiamos strategijos, skirtos pilietiniam neginkluotam pasipriešinimui pasiruošti, idėja, aptartos paramos Ukrainai galimybės.

2022 m. lapkričio 25 d. Briuselyje buvo iškilmingai paminėtas Belgijos lietuvių bendruomenės 75 metų jubiliejus. Iškilmėse dalyvavo lietuvių bendruomenės nariai ir svečiai iš visos Belgijos. Per iškilmes PLB pirmininkė D. Henke įteikė PLB padėkos raštus Belgijos lietuvių bendruomenės valdybos nariams ir atskirai visai lietuvių bendruomenei už ilgametę tarnystę Lietuvai ir lietuviybės labui. Taip pat buvo įteikta bendra PLB XVII Seimo dalyvių atminimo nuotrauka.

2022 m. lapkričio 26 d. Piterboro (*Peterborough*, Jungtinė Karalystė) lietuvių bendruomenė „Švyturys“ surengė lietuvišką ekspoziciją Piterboro miesto muziejaus parodoje „Kūrybiškos Kalėdos“. Joje buvo pristatytos pagrindinės lietuviškų Kūčių ir Kalėdų švenčių tradicijos bei simboliai, taip pat autentiškas aukštaičių tautinis kostiumas. Ekspoziciją sukūrė miesto lietuvis menininkės Jurgita Bilinskienė, Judita Grublienė ir tautodailininkė Danutė Zamarienė.

Ekspozicijos parodai padovanojo lietuviškas knygynas Londone „Knygnešys.co.uk“ (vadovė – Lina Garnytė), JK lietuvių katalikų bendrija Notingame (*Nottingham*) „Židinys“ (vadovai – Rūta ir Darius Furmonavičiai) ir etnokultūros ir dramos studija „Bitė“ Londone (vadovė – Virginija Stukaitė). Prie parodos paruošimo prisidėjo lietuvis medžio apdirbimo meistras Žydrūnas Česna.

2022 m. lapkričio 29 d. įvyko PLB valdybos posėdis. Valdybos nariai diskutavo PLB ir PLJS suvažiavimo, vyksiančio 2023 m. vasarą, klausimais, aptarė PLB XVII Seimo rezoliucijų įgyvendinimą. Per posėdį buvo pristatytas PLB Švietimo komisijos strateginis planas 2022–2025 m. ir komisijos sudėtis.

PLB Švietimo komisiją sudaro jos pirmininkė Alviņa Černiauskaitė (Jungtinė Karalystė), Arūnas Teišerskis (Airija), Donata Simonaitienė (Airija), Jūratė Bujanauskas (JAV), Silvija Černiauskaitė (Jungtinė Karalystė), Jūratė Kušeliauskienė (Australija), Jolita Majauskienė (Egiptas), Jolanta Malinowska-Wiaktor (Lenkija), Rita Virbalienė (Liuksemburgas / Lietuva), Milda Karaliūnė (Norvegija), Margarita Re (Singapūras), Martyna Vilutytė (Italija).

2022 m. lapkričio 30 d. Sicilijoje, Italos miestelyje, dvi savaites viešėjo kūrėjai iš Šiaulių – menininkas Dainius Trumpis ir grafikė Vaiva Kovieraitė-Trumpė. Viešnagė vainikavo miestelio centre surengta D. Trumpio darbų paroda.

Į rezidenciją „Labas Itala“, skirtą iš Lietuvos atvykstantiems menininkams, kūrėjai atvyko deleguoti Šiaulių dailės galerijos. Jos vadovė Ernesta Šimkienė „LRT.lt“ pasakojo, kad mintis įkurti vietą lietuvių kūrėjams visiškai kitoje geografinėje, istorinėje, kultūrinėje vietoje kirkėjo seniai, o prie jos įgyvendinimo prisidėjo Italoje gyvenanti tautietė Simona Crisafulli ir kultūros atašė Italijoje Laura Gabrielaitytė-Kazulėnienė.

2022 m. gruodžio 4–12 d. 2022 m. minimas Lietuvos ir JAV diplomatinių santykių šimtmetis yra švenčiamas ištisus metus tiek mūsų šalyje, tiek už Atlanto. JAV šis istorinis jubiliejus buvo pažymėtas unikalia muzikine premjera dviejose išskirtinėse vietose – modernaus meno muziejuje „The Phillips Collection“ Vašingtone bei Morgano bibliotekoje ir muziejuje Niujorke.

Gruodį Vašingtone ir Niujorke vyko tarptautinį pripažinimą pelniusio, „Grammy“ nominuoto vieno garsiausių šiuolaikinių Lietuvos pianistų Andriaus Žlabio rečitaliai. Pagrindinis koncertų akcentas – specialiai A. Žlabiui sukurtas, diplomatinių santykių tarp

Lietuvos ir JAV 100-mečiui dedikuotas muzikos kūrinys „Būties polifonijos“ (angl. „Polyphonies of Being“). Premjeros autorė – viena žinomiausių Lietuvos šiuolaikinės orkestrinės muzikos kompozitorių, Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija ką tik apdovanojama, pasaulinį pripažinimą pelniusi Žibuoklė Martinaitytė. Šie išskirtiniai koncertai buvo surengti bendradarbiaujant Lietuvos Respublikos ambasada JAV, Lietuvos Respublikos konsulatui Niujorke ir Lietuvos kultūros institutui.

2022 m. gruodžio 5 d. įvyko PLJS susitikimas su Azijos lietuvių jaunimu, kuriame, be PLJS valdybos narių, dalyvavo Japonijos ir Taivano lietuvių jaunimas. Susitikime buvo pristatyta PLJS veikla ir būdai, kaip prisidėti prie Lietuvos diasporos jaunimo politikos. Diskutuota apie Azijos lietuvių jaunimo ryšio su Lietuva išlaikymą ir komunikaciją su lietuvių jaunimu pasaulyje.

2022 m. gruodžio 5 d. PLB pirmininkės pavaduotojas, Sporto komisijos pirmininkas Laurynas Misevičius dalyvavo Klaipėdos sportininkų namų-muziejaus 15 metų veiklos jubiliejaus šventėje, kurioje buvo atidaryta daugiau nei 1 600 skirtingų ženkliukų krepšinio tema paroda „Tas oranžinis krepšinio kamuolys“. L. Misevičius muziejaus eksponatų rinkinį papildė istoriniais tautiečių krepšininkų iš Toronto marškinėliais, išeivijos sporto leidiniais.

2022 m. gruodžio 7 d. Lietuvos ambasados iniciatyva Zagrebe įvyko tradicinis Kroatijoje gyvenančių lietuvių, jų šeimų ir Lietuvos draugų Kroatijoje susitikimas. Kaip ir kasmet, iš tolimiausių Kroatijos vietovių suvažiavę tautiečiai aptarė čia gyvenantiems lietuviams aktualius klausimus, dalijosi savo patirtimi ir lūkesčiais, planavo bendras veiklas.

2022 m. gruodžio 8 d. Iš įvairių regionų gausiai į Romą susirinkę Italijos lietuviai pasitiko artėjančias gražiausias metų šventes. Ambasadų Italijoje ir prie Šventojo Sosto iniciatyva surengta šventinė popietė „Belaukiant Šv. Kalėdų“ vyko simbolinėje vietoje – Lietuvos kardinolui Sigitui Tamkevičiui skirtoje Romos Šv. Angelės Meriči (*Sant Angela Merici*) bažnyčioje. Čia ne tik skambėjo advento giesmės, buvo pašventinti tradiciniai lietuviški kalėdaičiai, bet ypatingo dėmesio sulaukė ir vaikai, kuriuos į kūrybines dirbtuves pakvietė Lietuvos iliustratorė Inga Dagilė.

Renginio metu taip pat buvo pristatyta ambasadorių palaikymo sulaukusi Kalėdinė paramos iniciatyva karą kenčiančios Ukrainos lietuviams: buvo kviečiama aukoti bombarduojamuose miestuose likusiems tautiečiams, kuriems labai reikia pagalbos išgyventi siaubingą žiemą.

Į Šv. Angelės Meriči bažnyčią Romoje sekmadienį susirinko daugiau nei 100 Italijoje gyvenančių lietuvių ir jų šeimos narių nuo šiaurės iki pietų regionų. Šventinė popietė prasidėjo šv. Mišiomis, kurias aukėjo Popiežiškosios lietuvių šv. Kazimiero kolegijos rektorius Audrius Arštikaitis ir kun. Vitalijus Kodis.

Susirinkusiuosius pasveikino į popietę lietuvių pakvietusios naujosios Lietuvos ambasadorės – Italijoje ir Maltoje paskirta Dalia Kreivienė ir ambasada prie Šventojo Sosto ir Maltos ordinui vadovaujanti Sigitą Maslauskaitė-Mažylienė.

2022 m. gruodžio 13 d. Antradienio vakarą Domanto Sabonio atstovaujama Sakramento „Kings“ ekipa NBA reguliariojo sezono rungtynes žaidė Filadelfijoje su Filadelfijos komanda „76ers“. Palaikyti D. Sabonio į areną susirinko būrys vietos lietuvių.

Krepšininkas prieš rungtynes skyrė laiko atvykusiems tautiečiams: kartu fotografavosi, dailio autografus, bendravo.

2022 m. gruodžio 15 d. PLB atstovybėje buvo surengtas neformalus PLB atstovų susitikimas su valstybės institucijų: LR Seimo, LR Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos, Vyriausybės, Užsienio reikalų ministerijos, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Krašto apsaugos ministerijos (KAM), Lietuvos nacionalinio kultūros centro atstovais. PLB pirmininkė D. Henke padėkojo susitikimo dalyviams už glaudų bendradarbiavimą, aptarė per 2022 m. nuveiktus darbus, pristatė Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklos planus 2023 m.

2022 m. gruodžio 16 d. PLB pirmininkė D. Henke ir jos pavaduotojas L. Misevičius apsilankė Prezidentūroje ir susitiko su Prezidentu Valdu Adamkumi. PLB pirmininkė papasakojo Prezidentui apie 2023 m. vasarą organizuojamą PLB lyderių suvažiavimą Palangoje, skirtą PLB 65-mečiui, pakvietė jame dalyvauti. L. Misevičius informavo Prezidentą apie ŠALFASS, kurios pirmininku yra buvęs ir pats Valdas Adamkus, 70-mečio šventę Čikagoje, XI pasaulio lietuvių sporto žaidynes Druskininkuose, pranešė apie filmo, skirto ŠALFASS, kūrimą ir įteikė Prezidentui ŠALFASS ir JAV LB atminimo ženklukus.

Susitikime su LR Prezidento Gitano Nausėdos patarėja Skirmante Straigiene D. Henke su L. Misevičiumi oficialiai perdavė Prezidentui G. Nausėdai kvietimą į Palangoje rugpjūčio 3–6 d. organizuojamą PLB lyderių suvažiavimą, PLB 65-mečio paminėjimą.

2022 m. gruodžio 17 d. PLB Kultūros komisijos pirmininkė Jūratė Caspersen dalyvavo Lietuvių šokių šventėje Argentinoje „Ten, kur Nemunas banguoja“, vykusioje Beriso mieste. Šventėje dalyvavo lietuvių šokių kolektyvų iš Argentinos, Urugvajaus, Jungtinių Amerikos Valstijų, Švedijos ir Lietuvos. Šokių šventę organizavo Argentinos lietuvių kultūros ir savišalpos draugija „Nemunas“, kurios to paties pavadinimo tautinių šokių kolektyvas šventė 50-ąsias įsikūrimo metines. PLB Kultūros komisijos pirmininkė Pasaulio lietuvių bendruomenės ir jos valdybos vardu pasveikino gausų „Nemuno“ šokių kolektyvą gražaus jubiliejaus proga bei perdavė pačius nuoširdžiausius linkėjimus ir toliau 3–4 kartos išeiviams taip ištikimai puoselėti lietuviybę ir populiarinti lietuvišką šokį bei skleisti lietuvių kultūrą Argentinoje. Per lietuvių šokių šventę drauge su šokių kolektyvų vadovais buvo aptartas pasiruošimas jubiliejinei Dainų šventei Lietuvoje, vyksiančiai 2024 m. vasarą.

PLB valdybos narė taip pat apsilankė Argentinos lietuvių centre Buenos Airėse ir susitiko su Argentinos lietuvių bendruomenės pirmininku Nestoru Lukšu ir buvusiu ALB / ALOST valdybos pirmininku bei ilgamečiu šokių kolektyvo „Inkaras“ vadovu Juozu Puliuku. Buvo aptarta Argentinos LB veikla, iššūkiai ir galimybės. Lietuvių centras 2026 m. švęs įsisteigimo 100 metų jubiliejų.

2022 m. gruodžio 22 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko Lietuvos diasporos jaunimo forumas, skirtas Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos 50-mečiui paminėti. Tradiciškai kasmet švenčių laikotarpiu Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga organizuoja veiklas į Lietuvą grįžtančiam jaunimui, o šiais metais kartu su Užsienio reikalų ministerija surengė savo jubiliejui skirtą forumą, kuriame supažindino su sąjungos veikla, diskutavo apie Lietuvos diasporos jaunimo ateitį, aptarė Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos veiklos gaires. Renginyje dalyvavo ir dalyvius pasveikino Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkės pavaduotojas L. Misevičius.

2022 m. gruodžio 29 d. Vilniaus rotušėje įvyko 11-ieji Globalios Lietuvos apdovanojimai. Renginio metu buvo pagerbti pasaulio lietuviai, prisidėję prie šalies garsinimo ir gero- vės tarptautiniu mastu ekonomikos, mokslo ir kultūros srityse. Apdovanojimus globoja LR Prezidentas G. Nausėda, organizuoja VšĮ „Global Lithuanian Leaders“, bendradarbiau- dama su Užsienio reikalų ministerija, kuri, būdama pagrindinė Globalios Lietuvos apdova- nojimų rėmėja, skiria apdovanojimą „Už viso gyvenimo nuopelnus“.

Užsienio reikalų ministerijos apdovanojimą „Už viso gyvenimo nuopelnus“ užsienio reikalų viceministras Egidijus Meilūnas įteikė Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovei Lietuvoje Vidai Bandis už atsidavimą lietuvių puoselėjimui, aktyvią visuomeninę veiklą, atstovavimą Lietuvai ir Lietuvos vardo garsinimą. Šiais metais buvo įsteigta nominacija už telkiantį diasporos indėlį Ukrainai palaikyti. Apdovanojimas buvo įteiktas Pasaulio lietu- vių bendruomenės valdybos narei, Vokietijos lietuvių bendruomenės tarybos narei Irmai Petraitytei-Lukšienei ir kitiems šioje kategorijoje nominuotiems pasaulio lietuviams.

2022 m. gruodžio 30 d. PLB Visuomeninių reikalų komisijos pirmininkė I. Petraitytė- Lukšienė ir šios komisijos narys dr. Virgilijus Rutkauskas susitiko su Lietuvos kariuomenės vadu generolu leitenantu Valdemaru Rupšiu. Susitikime jie aptarė aktualijas ir pradėjo po- kalbį nuo to, kaip Lietuvos kariuomenė galėtų prisidėti ugdant ir stiprinant lietuvių dias- poros atsparumą hibridinėms grėsmėms, įskaitant propagandą. Sutarta, kad 2023 m. bus vystomas bendradarbiavimas.

2022 m. gruodį Kolorado lituanistinėje mokykloje apsilankė lietuvių kilmės JAV spor- tininkė, mišrių kovos menų kovotoja ir UFC čempionė Rose Namajunas. Kartu su Rose atvyko ir jos brolis Nojus bei jų močiutė Emilija, šiuo metu gyvenanti Amerikoje.

2023 m. sausio 8 d. Kolorado lietuviai paminėjo tragiškus 1991-ųjų sausio įvykius Vil- niuje jau tradicija tapusiu pagarbos bėgimu „Gyvybės ir mirties keliu“. Kolorado lituanis- tinės mokyklos kartu su Kolorado lietuvių bendruomene organizuojamame renginyje kas- met kviečiami dalyvauti lietuviai, esantys bet kuriame pasaulio kampelyje. Dalyviai virtualiai buvo kviečiami užfiksuoti savo nubėgtą distanciją ir ją nurodyti socialiniuose tinkluose, o bėgusieji realiu laiku Kolorade savo rezultatus fiksavo ir jais džiaugėsi gyvai.

2023 m. sausio 9 d. Argentinos lietuvių tautinių šokių kolektyvas „Nemunas“ buvo paskelbtas laureatu kaip geriausias užsienio lietuvių mėgėjų meno kolektyvas. 1999 m. Lie- tuvos liaudies kultūros centras ir Pasaulio lietuvių dainų šventės fondas įsteigė metų nomi- nacijas „Aukso paukštė“ geriausiems mėgėjų meno kolektyvams ir jų vadovams. Tai – aukščiausias mėgėjų meno apdovanojimas Lietuvoje. „Aukso paukštės“ apdovanojimais siekiama atkreipti visuomenės dėmesį į mėgėjų meninę kūrybą, jos reikšmę krašto kultū- rai, išryškinti ir viešai pristatyti bei pagerbti geriausius metų chorus, folkloro ir šokių an- samblius, teatrus, liaudiškos muzikos kapelas, liaudies muzikos ir pučiamųjų instrumentų orkestrus, jų vadovus, tautinei kultūrai nusipelnusias asmenybes. Šokių šventėje „Ten, kur Nemunas banguoja“ Argentinoje kolektyvo „Nemunas“ vadovui Nikolui Cabrera Dulkei apdovanojimą įteikė Lietuvos nacionalinio kultūros centro direktorius Saulius Liausa.

2023 m. sausio 10–13 d. Piterboro (*Peterborough*, Jungtinė Karalystė) lietuvių bendruo- menė „Švyturys“ sausio 13-ąją šiemet paminėjo ypatingai – buvo surengtos dvi parodos, skir- tos Lietuvos laisvės gynėjams pagerbti. Pirmoji paroda buvo atidaryta sausio 10 d. miesto širdyje – Katedroje, antroji paroda – sausio 13 d. miesto muziejaus meno galerijoje.

2023 m. sausio 13 d. PLB Visuomeninių reikalų komisijos pirmininkė I. Petraitytė-Lukšienė ir komisijos narys dr. V. Rutkauskas posėdžiavo ir diskutavo apie atsparumą hibridinėms grėsmėms ir jų atpažinimą su KAM Atsparumo hibridinėms grėsmėms grupės vadovu pulkininku Artūru Jasinsku bei šios grupės vyriausiuoju specialistu ir strateginės komunikacijos ekspertu viršila Tomu Čeponiū. Sutarta tarpusavyje bendradarbiauti rengiant atsparumo hibridinėms grėsmėms paskaitas nuotoliniu būdu ir, esant galimybei, lietuvių bendruomenių gyvenamosiose šalyse arba susibūrus Lietuvoje.

2023 m. sausio 14 d., šeštadienį, Balzeko lietuvių kultūros muziejuje įvyko popietės susitikimas su iškiliu operos solistu (bosu-baritonu) Arnoldu Voketaičiu. Tai – pirmoji iš numatytų keturių popiečių, kuriose bus rodomos nufilmuotos ištraukos iš solisto muzikinės karjeros. Nors A. Voketaitis jau prieš daugelį metų paliko sceną, ši popietė buvo proga ir žiūrovams, ir jam pačiam prisiminti seniau dainuotas operas, rečitalius. Pats solistas šmaikščiai prisipažino, kad po tiek metų jam malonu ir vėl išgirsti klausytojų aplodismentus.

2023 m. sausio 16 d. Prie Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos jungiasi socialinės ir ekonominės politikos ekspertė, visuomenės veikėja, buvusi Prezidento Valdo Adamkaus patarėja Skirma Kondratas. Ji pakeis PLB atstovę Lietuvoje – rekordiškai ilgai, daugiau kaip 10-metį, neatlygintinai dirbusią V. Bandis. S. Kondratas iš Lietuvos išvyko dar visai mažytė, tėvams bėgant nuo sovietų, ir ilgą laiką gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nepaisydama eitų aukštų pareigų už Atlanto, netrukus po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo ji grįžo į Lietuvą ir aktyviai įsitraukė į valstybės kūrimą, ypač daug nuveikė socialinių reformų ir skurdo mažinimo srityje. Tapdama PLB atstove Lietuvoje, S. Kondratas žada dirbti drauge su valstybės institucijomis ir skirti daug dėmesio prioritetiniams diasporos klausimams, iš jų – ir būsimam referendumui dėl gimstant įgytos Lietuvos pilietybės išsaugojimo.

Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba vienbalsiai pritarė savo atstovybės Lietuvoje vairą perduoti buvusiai išeivijos atstovei, 1999 m. iš JAV į Lietuvą sugrįžusiai S. Kondratas. Ji nuo sausio 16 d. pakeitė buvusią atstovybės vadovę V. Bandis, šias pareigas ėusią nuo 2009 m. lapkričio ir tapusią ilgiausiai išdirbusia Pasaulio lietuvių bendruomenės atstove Lietuvoje. Atsisveikindama su V. Bandis, PLB pirmininkė D. Henke dėkojo už ilgametį pasiaukojimą, be atlygio atliktą darbą visiems pasaulio lietuviams.

S. Kondratas bakalauro laipsnį įgijo Harvardo universitete. Bostono universitete įgijusi istorijos magistro laipsnį, vėliau S. Kondratas George'o Masono universitete baigė verslo administravimo magistrantūros studijas. Ėjo aukštas pareigas JAV prezidentų Ronaldo Reigano ir Džordžo Bušo (Vyresniojo) vyriausybės administracijose. Nors karjera klostėsi itin sėkmingai, S. Kondratas priėmė Prezidento Valdo Adamkaus kvietimą ir 1999 m., grįžusi į Lietuvą, tapo V. Adamkaus patarėja socialinių reformų klausimais. Tuomet ir vėliau daug dirbo siekdama pokyčių socialinės apsaugos ir lygių galimybių, skurdo ir atskirties mažinimo, pilietinės visuomenės stiprinimo ir kitose srityse.

2023 m. sausio 18 d. įvyko PLB valdybos posėdis. Valdybos nariai svarstė Vasario 16-osios gimnazijos kuratorijos prašymą paskirti PLB atstovą kuratorijoje. Vasario 16-osios gimnazijos kuratorija yra aukščiausiaji Vasario 16-osios gimnazijos valdymo institucija. Pagal kuratorijos statutą, Vasario 16-osios gimnazijos kuratorijos narius skiria įvairios

organizacijos, remiančios gimnaziją arba istoriškai parėmusios gimnaziją. Šiuo metu kuratoriją sudaro 12 narių. PLB valdyba pratęsė Jūratės Caspersen atstovavimą PLB kuratorijoje. Valdyba diskutavo projekto „Pasaulio lietuvių angelas“ finansavimo klausimu. Pasaulio lietuvių bendruomenė 2023 m. minės 65-ąsias metines. Šiai sukakčiai paminėti PLB XVII Seimas atskira rezoliucija įpareigojo PLB valdybą įgyvendinti projektą „Pasaulio lietuvių angelas“, kurio tikslas – pastatyti koplytstulpį Angelų kalvoje (Trakų r.). Įgyvendinus šį projektą, Lietuvoje atsiras Pasaulio lietuvių bendruomenę, jos jubiliejų ir siekius įamžinantis koplytstulpis gausiai lankomoje Angelų kalvoje Trakų rajone. Tikimasi, kad Angelų kalva taps pasaulio lietuvių lankytina vieta, o „Pasaulio lietuvių angelas“ – tautos bendrystės ir vienybės simboliu. Šio koplytstulpio pastatymas minint Pasaulio lietuvių bendruomenės 65-ąsias metines, yra savotiška padėka visiems tautiečiams išeivijoje, diasporoje ir Lietuvoje už bendrystę ir vienybę dirbant kartu „vardan tos“. Šiam projektui finansuoti lėšų skyrė Lietuvių fondas (JAV), tačiau projektui įgyvendinti jų neužtenka. PLB valdyba svarstė galimybę kreiptis į kitas institucijas ir organizacijas, privačius rėmėjus lėšoms sutelkti. Prisidėti kviečiamos įvairių kraštų lietuvių bendruomenės, kad drauge galėtume pastatyti „Pasaulio lietuvių angelą“ Lietuvoje. KURKIME PLB ISTORIJĄ KARTU! Aukų laukiama iki 2023 m. liepos 6 d. Bendruomenės ir individualūs rėmėjai, paaugoję 1 000 eurų ir daugiau, bus pagerbti atminimo lentelėje. Aukos nuo 100 eurų skelbiamos (aukotojams leidus) PLB metraštyje „Pasaulio lietuvis“.

Per posėdį PLB Sporto reikalų komisijos pirmininkas L. Misevičius pristatė Sporto komisijos planus, kuriuose – ir pirmasis Azijos lietuviškas sporto sąskrydis, jubiliejinė Australijos 70-mečiui skirta sporto šventė, taip pat Pietų Europos žaidynės, skirtos vietinių regionų ir kraštų lietuviams suburti ir geriau pasiruošti XII pasaulio lietuvių žaidynėms, vyksiančioms 2025 m. vasarą Palangoje.

2023 m. sausio 20 d. Kempteno miesto muziejuje buvo atidaryta fotografo Kazio Daugėlos paroda „Laikinas prieglobstis. Kasdienybė Kempteno stovykloje 1945–1949 m.“ (*Zuflucht auf Zeit. Lageralltag in Kempten 1945 bis 1949 aus der Sicht des litauischen Fotografen Kazys Daugėla*).

K. Daugėlos fotografijos iš Kempteno stovyklos kasdienybės yra vienos iš labai nedaugelio ir dėl to ypač vertingų nuotraukų, kuriomis buvo dokumentuojamas lietuvių pabėgėlių gyvenimas Vokietijos stovykloje.

2023 m. sausio 26 d. Kaune įvyko Lietuvos Vyskupų Konferencijos plenarinis posėdis. Jame dalyvavo kardinolas S. Tamkevičius, arkivyskupas P. Rajičius, G. Grušas, K. Kėvalas, Lionginas Virbalas SJ, vyskupas Eugenijus Bartulis, J. Ivanauskas, A. Jurevičius, R. Norvila, A. Poniškaitis, D. Trijonis.

Daug dėmesio skirta užsienio lietuvių katalikų sielovados klausimams. Praeitais metais Viešpačiui pasiūkukus ilgametį LVK delegatą užsienio lietuvių sielovadai prel. E. Putrimą, ši pastoracijos sritis neteko koordinatoriaus. Vyskupas išrinko naują LVK delegatą užsienio lietuvių sielovadai – juo tapo arkivyskupas L. Virbalas. Naujai trejų metų kadencijai Hiutenfeldo Vasario 16-osios lietuvių gimnazijos kapelionu buvo išrinktas kun. Virginijus Grigutis. Šv. Kazimiero lietuvių misijos Londone kapelionu ir toliau dirbs kun. Petras Gucėvičius. Taip pat nutarta laipsniškai perkelti į Lietuvą Popiežiškosios lietuvių šv. Kazimiero kolegijos archyvą.

2023 m. sausio 26 d. įvyko Seimo narės Dalios Asanavičiūtės inicijuota diskusija „Lietuvos diasporos pritraukimas į Lietuvos darbo rinką“. Renginyje buvo plačiau aptarta, kaip būtų galima skatinti Lietuvos Respublikos piliečių grįžtamąją migraciją, plačiau atveriant ir pritaikant darbo rinką. Susitikime dalyvavo Užsienio reikalų ministerijos, Ekonomikos ir inovacijų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovai, taip pat diasporos ir verslo organizacijų atstovai.

2023 m. sausio 30 d., sekmadienį, „Sielos“ galerijoje įvyko labdaringas „Saulutės“ 30-mečio renginys. Remti Lietuvos vaikus, patiriančius finansinių sunkumų, gyvenančius sunkiomis aplinkybėmis arba turinčius negalią, – tokios misijos vedama prieš 30 metų buvo įkurta labdaringa organizacija „Saulutė“, sėkmingai vykdanči veiklą iki šių dienų.

2023 m. sausio 31 d. PLB pirmininkė D. Henke, darbą pradėjusi PLB atstovė Lietuvoje S. Kondratas ir buvusi PLB atstovė V. Bandis apsilankė Prezidentūroje. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda padėkojo buvusiai PLB atstovei Lietuvoje V. Bandis už ilgąmetį ir nuoširdų darbą Pasaulio lietuvių bendruomenėje ir palinkėjo sėkmės naujai PLB atstovei S. Kondratas.

2023 m. sausį PLB atstovybėje apsilankė paskirtas naujasis delegatas užsienio lietuvių katalikų sielovada arkivyskupas L. Virbalas, kuris pakeitė paskutiniuosius du dešimtmečius užsienio lietuvių katalikų sielovada besirūpinusį Kanadoje gimusį prel. E. Putrimą. Arkivyskupas L. Virbalas su PLB pirmininke D. Henke, PLB valdybos nariais L. Geriku, L. Misevičiumi ir PLB atstove Lietuvoje S. Kondratas kalbėjosi apie lietuvių bendruomenių veiklą pasaulyje, aptarė tolesnį bendradarbiavimą.

2023 m. sausį PLB pirmininkė D. Henke, valdybos nariai L. Gerikas, L. Misevičius ir PLB atstovė Lietuvoje S. Kondratas susitiko su LR Seimo Pirmininke Viktorija Čmilyte-Nielsen. Susitikime Seimo Pirmininkei buvo pristatyta pareigas pradėjusi eiti PLB atstovė Lietuvoje S. Kondratas.

2023 m. sausį PLB pirmininkės pavaduotojas, Sporto reikalų komisijos pirmininkas L. Misevičius Stasio Lozoraičio senjorų akademijos rektoriaus dr. Vidmanto Budrio kvietimu skaitė paskaitą universiteto lankytojams apie pasaulio lietuvių veiklą.

2023 m. sausio 31 – vasario 2 d. PLB pirmininkė D. Henke, valdybos nariai L. Gerikas, L. Misevičius, Aurelija Orlova ir PLB atstovė Lietuvoje S. Kondratas dalyvavo susitikimuose su Užsienio reikalų ministerijos, Krašto apsaugos ministerijos, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos atstovais bei LR Seimo nare D. Asanavičiūte. Susitikimuose buvo pristatyta PLB atstovės Lietuvoje pareigas pradėjusi eiti S. Kondratas, aptarti referendumo dėl pilietybės išsaugojimo, pasirengimo pilietiniam pasipriešinimui ir paramos Ukrainai ir jos žmonėms klausimai. Su teisingumo ministre Ewelina Dobrowolska kalbėta apie planuojamą rengti forumą „LR pilietybės išsaugojimas, įgijus kitos valstybės pilietybę – kokia nauda Lietuvai“.

2023 m. vasario 8 d. Graikijos kūrybinės lituanistinės mokyklos „Giliukai“ pamokos nuo šiol galės vykti vienoje iš Atėnų gimnazijų. Kaip skelbia Lietuvos ambasada Graikijoje, toks sprendimas pasiektas bendradarbiaujant su Atėnų meru.

2023 m. vasario 12 d., sekmadienį, daugiau kaip 250 lietuvių ir jų draugų iš Ilinojaus, Indianos, Viskonsino ir net Minesotos susirinko švęsti Lietuvos valstybės atkūrimo dienos.

Buvo aukojamos šv. Mišios, vėliau skambėjo sveikinimai ir dainos, sukosi šokėjų poros, netrūko šypsenų ir geros nuotaikos.

2023 m. vasario 14 d. aktyvių lietuvių iniciatyva Ispanijoje buvo oficialiai įkurta Ispanijos lietuvių jaunimo sąjunga. Organizacijos pirmininku buvo išrinktas ekonomiką studijuojantis Matas Šulskis. „Norėjosi ne tik studijuoti, tačiau ir išlaikyti ryšius su Lietuva, lietuvių kultūra, kalba“, – komentavo sąjungos pirmininkas. Jis pasakojo, kad idėja įkurti tokią jaunimo organizaciją kilo Lietuvos ambasados Ispanijoje ir šioje šalyje studijuojančių lietuvių susitikimo metu. Tokią mintį iškėlė ambasados komanda, Ispanijos lietuvių bendruomenė ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos atstovai. Sąjungos sekretoriumi tapo Aurimas Zaleska.

2023 m. vasario 15 d. Argentinoje, Santa Fe provincijoje, Vilja Gobernador Galveso mieste įvyko Pasaulio kultūrų ir skonių šventė. Joje pasirodė ir Lietuvių kultūros ir savišalpos draugijos „Nemunas“ jaunimo tautinių šokių kolektyvas „Nemunas“ iš Beriso miesto.

2023 m. vasario 16 d. valstybinės šventės proga lietuviai visame pasaulyje susirinko pabūti kartu, giedoti himno, pasiklausyti iš Lietuvos atvykusių atlikėjų koncertų.

Vasario 16-osios šventė vyko ir Vasario 16-osios gimnazijoje Vokietijoje, Hiutenfelde, Renhofo pilyje. Susirinkusiuosius PLB vardu pasveikino PLB pirmininkė D. Henke ir pasakė, kad „...mūsų kova už laisvę ir nepriklausomybę, valstybingumą, demokratiją ir Lietuvos suverenitetą prilygsta dabartinei Ukrainos kovai už jų laisvę ir nepriklausomybę! Kvietimas kartu, vieningai nepavargti remti Ukrainą. Būkime vieningi, pakantūs vieni kitiems ir su pagarba puoselėkime lietuvių Vokietijoje perduodami mūsų tradicijas ir kalbą kitoms kartoms. Šią pareigą gavome iš protėvių prieš daugiau nei šimtą metų.“ Renginyje dalyvavo ir PLB valdybos narė, Kultūros komisijos pirmininkė J. Caspersen, kuri iškilmingai įteikė jos asmeniškai prieš 10 metų įsteigtą stipendiją gabiausiajam (-ai) šios gimnazijos mokiniui (-ei).

Pasaulio lietuviai Lietuvos valstybės atkūrimo diena paminėti mielai organizuoja tautiečių koncertus. Į Italijos sostinę Romą iš Lietuvos atvyko mišrus jaunimo choras „Exaudi“. Malonus Romos lietuvių bendruomenei sutapimas – kartu su choru atvyko arkivyskupas L. Virbalas, kuris sausio pabaigoje buvo paskirtas užsienio lietuvių sielovados koordinatoriumi. Tautiečiai galėjo su juo susipažinti ir dalyvauti jo aukojamose šv. Mišiose, vykusiose prieš choro koncertą Šv. Ignaco Lojolos (*Sant' Ignazio di Loyala*) bažnyčioje.

Lietuvos valstybės atkūrimo dieną minėjo ir kitų pasaulio šalių lietuvių bendruomenės.

2023 m. vasario 16 d. Australijos lietuvių suvienijo Sidnėjuje gyvenančios Gintarės Juodelės iniciatyva „Tu numegzk man, mama, kelią“ – bendras trispalvės mežginys. Anot idėjos autorės, projektas skirtas suvienyti, ryšiui su gimtine ir kartu Australijos lietuvių istorijoms užfiksuoti, mat G. Juodelė užsirašo kiekvieno prisidedančio įprasmingi tautiečio pasakojimą apie atvykimą į šią šalį. Šiuo metu prie mežginio prisidėjo 50 Australijos lietuvių.

2023 m. vasario 16–20 d. Bostone (Masačusetse, JAV) vyko XVII pasaulio lietuvių jaunimo kongreso ruošos dirbtuvės, kuriose dalyvavo kongreso ruošos komiteto ir PLJS valdybos nariai. Dirbtuvių metu buvo apsilankyta Bostono Šv. Petro lietuvių parapijoje ir Pietų Bostono lietuvių klube, kuriame vyks kongreso atidarymo renginys, susitikta su

Bostono lietuvių jaunimu, nuodugniai planuotos kongreso veiklos bei vykdyti komandos formavimo darbai. Kongreso ruošos dirbtuves finansavo Jaunimo reikalų agentūra.

2023 m. vasario 24 d. minint brutalaus karo Ukrainoje metines, Lietuvos diasporos bendruomenės įvairiuose pasaulio miestuose jungėsi prie gausių protesto akcijų. Nuo pat karo pradžios tvirtai susitelkusius išeivius Pasaulio lietuvių bendruomenė ragina nesustoti ir remti Ukrainą iki jos pergalės dienos. Įvairių pilietinių iniciatyvų priešakyje atsidūrusi PLB valdybos narė, Miuncheno lietuvių bendruomenės pirmininkė I. Petraitytė-Lukšienė yra įsitikinusi, kad diasporos indėlis šioje kovoje ypač svarbus. Po nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvai tapus ES ir NATO nare, atrodė, kad lietuvių išeivių puoselėtas pilietinis pasipriešinimas agresoriams tapo istorija, tačiau šiandien jis vėl labai reikalingas.

2023 m. kovo 1 d. Pasaulio lietuvių bendruomenė liūdi netekusi ilgametės PLB narės, buvusios Estijos lietuvių bendruomenės pirmininkės Cecilijos Rasos Unt. C. R. Unt gimė 1939 m. Jurbarko. 1955–1960 m. studijavo Vilniaus valstybinio universiteto Istorijos-filologijos fakultete, įgijo lietuvių kalbos filologės ir pedagogės specialybę. 1960 m. ištekėjusi už esto Ants'o Unto, apsigyveno Estijoje. Dirbo įvairiose įstaigose, 1990–1994 m. – pirmojoje Lietuvos Vyriausybės nuolatinėje atstovybėje Taline. Bendruomeninėje veikloje dalyvavo nuo pirmųjų Estijos lietuvių draugijos įsteigimo dienų, t. y. nuo 1980 m. Kaip Estijos lietuvių bendruomenės (ELB) valdybos narė ir Estijos Tautybių forumo delegatė dalyvavo Estijos „Rahvarinne“ ir Lietuvos Sąjūdžio suvažiavimuose.

C. R. Unt buvo Estijos lietuvių bendruomenės pirmininkė (1995–2017 m.), aktyviai įsijungė į PLB veiklą, dalyvavo PLB Seimuose. Cecilija Rasa vadovavo Estijos lietuvių delegacijai Pasaulio lietuvių sporto žaidynėse, dalyvavo Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume.

Parašė per 150 straipsnių apie Estijos lietuvių bendruomenės gyvenimą ir veiklą Estijos bei Lietuvos spaudoje ir žurnale „Pasaulio lietuvis“. Išvertė iš estų į lietuvių kalbą keletą grožinės literatūros knygelių vaikams. 2002 m. buvo apdovanota Estijos Respublikos gyventojų reikalų ministro padėkos raštu, 2004 m. – Lietuvos Respublikos ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi, 2005 m. ELB 25-erių metų jubiliejaus proga – Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Vyriausybės garbės aukso ženklų „Už nuopelnus“. 2005 m. ne estų integracijos įstaigos edukacinių programų centras išleido C. R. Unt parengtą knygėlę estų moksleiviams „Leedulased“ („Lietuviai“), pirmąją iš serijos apie Estijoje gyvenančius kitų tautybių žmones.

Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba nuoširdžiai užjaučia Cecilijos Rasos Unt artimuosius ir Estijos lietuvių bendruomenę.

2023 m. kovo 3 d., penktadienį, Seime vykusiame renginyje „Užsienio lietuvių patirtys Lietuvos kariuomenėje“ dalyvavo 37 jaunuoliai, atvykę iš įvairių pasaulio valstybių atlikti privalomosios pradinės karo tarnybos Lietuvoje. Kariai dalijosi savo patirtimi Lietuvos kariuomenėje ir drąsino tiek į užsienį išvykusius, tiek Lietuvoje gyvenančius jaunuolius nebijoti atlikti privalomąją karo tarnybą. Renginys buvo suorganizuotas Seimo narės, Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos pirmininkės D. Asanavičiūtės iniciatyva kartu su Krašto apsaugos ministerija ir Lietuvos kariuomene.

Net pusė renginyje dalyvavusių jaunuolių prisipažino, kad užsienyje gyveno nuo mažų dienų, o grįžo į Lietuvą atlikti privalomosios pradinės karo tarnybos. Dalis jaunuolių netgi

pasiryžo atvykti į Lietuvą ir duoti priesaiką ginti Lietuvos valstybę, nors sunkiai kalbėjo lietuviškai. Vienas iš karių dalijosi: „Įsilieti buvo labai sunku, rašyti, skaityti. Kai atėjau tarnauti, mano kolega padėjo išmokyti kalbėti. Kai vyksta pamokos, paskaitos, yra sunku suprasti. Tačiau kiekvienas vadas padeda. Supranta ir padeda.“ Kiti jaunuoliai taip pat džiaugėsi, kad mokytis lietuvių kalbos padeda tiek kolegos, tiek vadai – visi yra paslaugūs ir draugiški.

Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas Rimvydas Rubavičius dalijosi, kad labai svarbu neprarasti ryšio su užsienyje esančiais jaunuoliais – ypač nuo vaikystės gyvenantiems užsienyje Lietuvos piliečiams sunku gauti jiems aktualios informacijos, dalis sunkiai kalba, skaito ir rašo lietuviškai. Lietuvos jaunimo organizacijų tarybos prezidentas Domanas Katelė, atstovaujantis jaunimo pozicijai, savo ruožtu buvo griežtas: jis sutinka, kad privalomoji karo tarnyba karo kontekste turi būti, tačiau dabartinis šaukimo mechanizmas jaunam žmogui nesuteikia jokio saugumo jausmo, o vadinamasis *loterijos principas* turėtų būti pakeistas į aiškesnį mechanizmą.

2023 m. kovo 5 d. buvo paminėta Maldos už lietuvius pasaulyje diena, kuria kviečiama išeivius susivienyti ir pajusti ryšį su tėvyne. Šį kartą dvasininkai Lietuvos išeivius ragino melstis ir už Ukrainą.

2023 m. kovo 5 d. lietuvius pasaulyje Šv. Petro aikštėje per sekmadieninę vidudienio maldą pasveikino popiežius Pranciškus. Pontifiko kalbos klausėsi Vatikane susirinkęs gausus būrys Lietuvos piligrimų, turistų ir Italijos lietuvių bendruomenės narių. Jie sako, kad popiežiaus parodytas dėmesys visus sujaudino ir padovanojo stiprų bendrystės jausmą.

Sekmadienį Vatikane, Šv. Petro aikštėje, šviečiant vidudienio saulei, plevėsavo daugybė Lietuvos trispalvių. Taip lietuviai sutiko popiežiaus Pranciškaus pasveikinimą, kai per tradicinę sekmadieninę maldą „Angelus“ pontifikas kreipėsi į pasaulio lietuvius, tądien minėjusius Maldos už lietuvius pasaulyje dieną, o išvakarėse – Lietuvos globėjo šv. Kazimiero šventę. „Sveikinu piligrimus iš Lietuvos, taip pat Romos lietuvių bendruomenės narius, mininčius šv. Kazimiero šventę“, – itališkai pasakė popiežius Pranciškus.

Šv. Petro aikštėje buvę lietuviai pontifiko žodžius sutiko emocingai, dėkodami ir mojuodami vėliavomis, tarp jų ir Ukrainos, kurias išskleidė kartu su Lietuvos trispalvėmis. Susirinkti į Šv. Petro aikštę Vatikane viešėjusius piligrimus, turistus ir Italijos lietuvių bendruomenės narius kvietė popiežiaus pasveikinimą inicijavusi Lietuvos ambasada prie Šventojo Sosto ir Maltos ordinas.

Italijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Elzė Simonkevičiūtė-Di Meglio sakė, kad popiežiaus pasveikinimas – ne kasdienis įvykis, todėl visiems suteikė daug džiaugsmo ir pasididžiavimo savo šalimi.

2023 m. kovo 6 d. Belgijoje kuriantys lietuviai pirmą kartą suvienijo jėgas ir savo darbus pristatė bendroje parodoje „BElong“, kuria norėjo paminėti ir dvi Lietuvai svarbias šventes – Vasario 16-ąją ir Kovo 11-ąją. Parodoje buvo pristatyti vienuolikos lietuvių kūrėjų darbai: skulptūra, grafika, tapyba ir tekstilė.

Per pandemiją kilusi idėja – Belgijoje kuriančių lietuvių bendruomenės susitelkimas, o jų darbuose neišvengiamai juntamas dviejų pasaulių susidūrimas – Belgijos, kurioje šiuo metu jie kuria, ir Lietuvos.

2023 m. kovo 7–8 d. Vilniuje vyko Lietuvos Vyskupų Konferencijos plenarinis posėdis. Jame dalyvavo kardinolas Audrys Juozas Bačkis, arkivyskupas P. Rajičius, G. Grušas, K. Kėvalas, arkivyskupas nominantas Rolandas Makrickas, vyskupai E. Bartulis, A. Jurevičius, R. Norvila, A. Poniškaitis, D. Trijonis, L. Vodopjanovas OFM, vyskupas nominantas Saulius Bužauskas.

Posėdyje svarstyti ir užsienio lietuvių katalikų sielovados klausimai. Vyskupai patvirtino Užsienio lietuvių sielovados centro statutą. Trejų metų kadencijai Kopenhagos ir Vailės lietuvių kapelionu buvo išrinktas kun. Nerijus Vyšniauskas, o Amsterdamo lietuviais katalikais ir kitus trejus metus rūpinsis kun. Andrius Končius.

Kitai trejų metų kadencijai LVK generaliniu sekretoriumi buvo išrinktas kun. Kęstutis Smilgevičius, o Lietuvos „Carito“ generaline sekretore – Deimantė Bukeikaitė. Popiežiškosios šv. Kazimiero lietuvių kolegijos Romoje rektoriumi kitai penkerių metų kadencijai buvo išrinktas kun. A. Arštikaitis. „Renovabis“ 30-mečio kongrese, kuris 2023 m. rugsėjo 12–14 d. vyks Miunchene, Lietuvai atstovaus vysk. A. Jurevičius. Naujuoju LVK atstovu COMECE Socialinių reikalų komisijoje buvo išrinktas Arūnas Kučikas.

2023 m. kovo 11 d. Užsienyje gyvenančių lietuvių bendruomenės Kovo 11-ąją įprasmino įvairiais renginiais: nuo žygių ir bėgimų iki lietuviškų filmų peržiūros arba cepelinų vaišių.

2023 m. kovo 17 d. LR Seime ir nuotoliniu būdu įvyko trečiasis Lituanistinio ugdymo forumas. Forumą surengė Vytauto Didžiojo universiteto, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Užsienio reikalų ministerijos, Pasaulio lietuvių bendruomenės Švietimo komisijos ir Lituanistinių mokyklų asociacijos atstovai kartu su Seimo nare D. Asanavičiūte. Forumą taip pat jau trečius metus globoja p. Diana Nausėdienė.

Anot Pasaulio lietuvių bendruomenės Švietimo komisijos pirmininkės Alvijos Černiauskaitės, forume kalbėta apie tai, kad pažymėjimų, kuriuose nurodomas lietuvių kalbos lygis, reikšmę pastūmėjo ypač intensyviai vykstantys pokyčiai po LR švietimo įstatymo 25 straipsnio pakeitimo: „Įstatymas numato besimokančių pagal lituanistinio švietimo programas lietuvių kalbos pasiekimų vertinimą ir pažymėjimų išdavimą. Tai aktualu ir grįžtantiems į Lietuvą moksleiviams, ir studentams, norintiems studijuoti lietuvių kalbą. Šie pokyčiai svarbūs ir tiems, kurie renkasi aukštąsias mokyklas savo gyvenamose šalyse, kada studijų programai reikalinga papildoma kalba. Tokiu atveju, šis pažymėjimas gali turėti įtakos stojamajam balui ar netgi įsidarbinant į tam tikras sferas, pavyzdžiui, vietinėje policijoje ar savivaldybėje, kurios aptarnauja ir gausiai lietuvių gyvenamas vietas“, – argumentuoja A. Černiauskaitė.

Forume dalyvavę Lietuvos valstybės institucijų, Lietuvos diasporos organizacijų, lituanistinių mokyklų atstovai, politikai, akademinės bendruomenės nariai diskutavo apie lituanistinio švietimo užsienyje situaciją ir iššūkius, aptarė kūrybingiausius lietuvių kalbos mokymo būdus ir metodus. Renginyje buvo pristatyta lituanistinėse mokyklose taikomų ugdymo priemonių įvairovė bei aptarta lituanistinių mokyklų baigimo ir kalbos lygio nustatymo pažymėjimų nauda.

2023 m. kovo 18 d. PLB Sporto komisijos pirmininkas L. Misevičius dalyvavo Airijos Nacionalinėje sporto arenoje Dubline vykusiame trečiajame Šeimų sporto festivalyje, kurį organizavo Airijos lietuvių sporto asociacija. Sporto šventėje dalyvavo daugiau kaip

500 asmenų, išbandžiusių savo jėgas net 24 sporto šakų varžybose. L. Misevičius įteikė Airijos lietuvių bendruomenės pirmininkui Arūnui Teišerskiui ir Lietuvos ambasadoriui Airijoje Marijui Gudynui neseniai Pasaulio lietuvių centre Kaune išleistas prof. Antano Adomėno knygas apie PLB istoriją, o Airijos lietuvių sporto asociacijos vadovui, sporto šventės pagrindiniam rengėjui Tomui Jakubauskui padovanojo pirmojo LTOK prezidento po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo Artūro Poviliūno knygelę apie Pasaulio lietuvių sporto žaidynes. L. Misevičius tikisi, kad Airijos lietuviai gausiai dalyvaus ir XII pasaulio lietuvių sporto žaidynėse, vyksiančiose 2025 m. vasarą Palangoje.

2023 m. kovo 18 d. Maironio lituanistinės mokyklos aštuntokai, lydimi istorijos mokytojo Gintauto Steponavičiaus, apsilankė „Draugo“ redakcijoje. Trys valandos mokiniams prabėgo greitai – juk į jas reikėjo sutalpinti tiek daug: ir kiek neįprastą istorijos pamoką, ir ekskursiją po redakciją, ir net patiems padirbėti žurnalistais.

2023 m. kovo 19 d., sekmadienį, Pasaulio lietuvių centre (PLC) įvyko Čikagos skautų organizuojamas „Kaziukas“. Išeivijos lietuvių pamėgta mugė šiemet vyko jau 63 kartą ir, kaip kasmet, sulaukė daug pirkėjų. Pasibaigus Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijos rytinėms šv. Mišioms, skautų tuntai išsirikiavo į garbės rikiuotę, ir po pasveikinimo buvo oficialiai atidaryta Kaziuko mugė.

Mugė apėmė abi PLC sporto sales. Lietuvių fondo salėje vyko vaikų mugė, kurioje jau nieji dalyviai prekiaavo savo rankų darbo kūriniais. Jie taip pat galėjo dalyvauti įvairiausiuose žaidimuose ir laimėti loterijos prizų. Salė buvo pilna vaikų, kurie įsitraukė į įvairiausias veiklas ir žaidimus.

R. Riškaus salėje vyko pagrindinė Kaziuko mugė. Čia savo prekes siūlė net 47 prekyviai, tautodaile prekiaavo skautų tuntai. Savo norus patenkinti galėjo net išrankiausi pirkėjai – ir apsirengti, pasipuošti, ir namus išgražinti, ir gardumynų parsinešti.

2023 m. kovo 29 d. PLB pirmininkė D. Henke, PLB Kultūros komisijos pirmininkė J. Caspersen ir PLB atstovė Lietuvoje S. Kondratas apsilankė Trakuose, susitiko su Trakų meru Andriumi Šatevičiumi, aptarė skulptūros pastatymo ir atidengimo klausimus. PLB atstovės apsilankė Angelų kalvoje ir išrinko skulptūrai vietą. „Pasaulio lietuvių angelas“ bus atidengtas rugpjūčio 3 d., dalyvaujant šio projekto idėjos iniciatoriams – Oslo lietuvių bendruomenės folkloro ansamblui „Gabija“ ir jos vadovams Elenai ir Skirmantui Valiuliams.

2023 m. kovo 30 d. įvyko forumas „Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimas, įgijus kitos valstybės pilietybę. Kokia nauda Lietuvai?“, kuriame diskutavo, profesinėmis žiniomis, įžvalgomis ir kitų šalių patirtimi dalijosi konstitucinės ir tarptautinės teisės profesionalai iš Lietuvos ir diasporos, įvairių organizacijų atstovai. Impulsą surengti šį forumą davusi PLB pirmininkė D. Henke akcentavo, kad daugelis žmonių, o dažnai ir žiniasklaida, klaidingai įsivaizduoja pilietybės išsaugojimo esmę. Vartojama klaidinanti ir visiškai nedėranti „dvigubos pilietybės“ sąvoka. D. Henke sakė: „Labai svarbu suvokti, kad ir šis forumas, ir PLB, kalbėdami apie pilietybės išsaugojimą, turi galvoje „gimstant gautos pilietybės išsaugojimą“. PLB pasisako už tai, kad gimdamas (arba per tėvus) Lietuvos pilietybę gavęs asmuo galėtų ją išsaugoti net persikėlęs gyventi į kitą šalį. Teisiškai tai jau dabar yra legalu: viena iš išimčių numato, kad iki 1990 m. išvykusieji žmonės, jų vaikai ir vaikaičiai tai padaryti gali, o tie, kurie išvyko po 1990 m., negali. Tai – didelė diskriminacija!

De facto tai bus du (kai kuriais atvejais gal net trys) pasai, bet *de jure* tai yra Lietuvos valstybės paso, besiremiančio mūsų tapatybe, išsaugojimas. Šį niuansą būtina suprasti, nes atrodo, kad Lietuva „kažką duos“. Netiesa! Mes prašome, kad Lietuva neatimtų to, ką žmogus jau gavo su savo krauju, ir tai yra didžiulis skirtumas.“

2023 m. kovą VDU Lietuvių išeivijos institutas išleido išeivijos lietuvių grafiko ir tapytojo Vytauto Osvaldo Virkau (1930–2017 m.) jaunystės metais parašytus dienoraščius (Virkau, Vytautas Osvaldas, *Dienoraštis 1944–1952 m.*, sud. Dalia Kuizininė). Tai – išskirtinis šaltinis, kuris leidžia pažinti jauno žmogaus būsenas, kai jis yra priverstas kartu su šeima bėgti iš gimtosios šalies, stengiasi įsitvirtinti naujose, kartais ir gana svetimose vietose. Kartu dienoraštis leidžia pažinti jauno lietuvių išeivio intelektualinį brendimą, domėjimąsi gamtos mokslais, menu, požiūrį į dailę, literatūrą, teatrą, muziką. Galiausiai dienoraštyje užfiksuotos mintys tampa raktu, leidžiančiu pažinti V. O. Virkau jaunystės pasirinkimus.

2023 m. balandžio 13 d., minint dailininko Eugenijaus Kulviečio 140-ąsias gimimo metines, Ukmergėje buvo surengta jo tapybos darbų paroda. Ekspozicijai kūrinis surinko jo anūkas, iš Kolumbijos sugrįžęs gyventi į savo senelio tėvynę, kad čia galėtų rinkti ir turtinti jo darbų archyvą.

E. Kulvietis gimė 1883 m. Lietuvoje, vėliau gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose, ten dirbo fotografu, kelerius metus praleido Vokietijos pabėgėlių stovykloje, 1948 m. gavo leidimą išvykti į Kolumbiją kaip politinis pabėgėlis. Dailininkas ten praleido paskutiniuosius vienuoliką gyvenimo metų ir nutapė 300 paveikslų, juose – ne tik Kolumbijos atvaizdai, bet ir Lietuvos ilgesys.

2023 m. balandžio 15 d. Kazimieriečių kongregacija pakvietė tą dieną dalyvaujant ir dvasiškai vienijantis su seserų bendruomene Čikagoje švęsti kongregacijos steigėjos, garbingosios Dievo tarnaitės Marijos Kaupaitės 83-iasias mirties metines. Kartu tai buvo proga dar karščiau melstis už iš Ramygalos (Panevėžio vyskupijoje) kilusios ir užsienio lietuvių migrantų apaštale vadinamos moters paskelbimą palaimintąja.

Šv. Mišios už Kazimieriečių kongregacijos steigėjos, motinos M. Kaupaitės paskelbimą palaimintąja buvo aukojamos Čikagoje, Šv. Kazimiero centro koplyčioje, buvusiuose motininiuose kazimieriečių namuose.

Po šv. Mišių Šv. Kazimiero centro šventoriuje įvyko paminklo kongregacijos bendra-
steigėjui ir kapelionui kunigui Antanui Staniukynui atšventinimo ceremonija.

2023 m. balandžio 15 d., šeštadienį, Švč. Mergelės Marijos bazilikoje Romoje monsinjoras R. Makrickas buvo įšventintas į vyskupus. R. Makricką vyskupu konsekrovo Vatikano valstybės sekretorius kardinolas Pietras Parolinas. Konsekracijoje dalyvavo Lietuvos bažnyčios hierarchai. R. Makrickui buvo įteiktos vyskupo insignijos. Popiežius Pranciškus vasario 11 d. R. Makricką paskyrė titulinio Tolentino vyskupu ir jam suteikė asmeninį arki-vyskupo titulą. R. Makrickas nuo 2021 m. gruodžio vidurio yra Popiežiškosios Švč. M. Marijos didžiosios bazilikos nepaprastasis komisaras.

Jis gimė 1972 m. Biržuose, 1996 m. buvo įšventintas kunigu Panevėžio vyskupijai, iki 2001 m. buvo Lietuvos Vyskupų Konferencijos sekretorius ir 2000 m. didžiojo jubiliejaus nacionalinio komiteto vadovas. 2004 m. Romos Popiežiškajame Grigaliaus universitete įgijo Bažnyčios istorijos daktaro laipsnį, 2006-aisiais buvo priimtas į Šventojo Sosto

diplomatinę tarnybą, dirbo nunciatūrose Gruzijoje, Švedijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Gabone ir Valstybės sekretoriato Bendrųjų reikalų skyriuje.

2023 m. balandžio 15 d., praėjus savaitei po šv. Velykų, Lietuvoje švenčiama Atvelykio šventė, dar vadinama vaikų Velykėlėmis. Ta proga Kolorado lituanistinė mokykla visiems Kolorado lietuvių vaikams surengė Atvelykio šventę su vaišėmis, žaidimais, margučių ride-nimu ir slėpynėmis. Kadangi Kolorado orai pirmąjį savaitgalį po Velykų nepašykštėjo sau-lės, Kolorado lituanistinės mokyklos bendruomenė susibūrė pabūti kartu gamtos apsuptyje ir paminėti Atvelykio.

2023 m. balandžio 18 d. Homersoko (*Hommersåk*) mieste, Norvegijoje, Riskos bažnyčioje įvyko paramos koncertų maratonas Ukrainai paremti, kurį organizavo Rugalando lietuvių bendrija. Penkias valandas trukusiame renginyje pasirodė net 17 lietuvių, norvegų ir ukrainiečių meno kolektyvų. Per renginį buvo surinkta 63 000 Norvegijos kronų. Lėšos skirtos kovojančiai Ukrainai.

2023 m. balandžio 24–28 d. Lietuvos Respublikos Seimo rūmuose Vilniuje vyko Lietuvos Respublikos Seimo (LRS) ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdžių pavasario sesija. Komisija aptarė numatomo pilietybės išsaugojimo referendumo, Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje, patriotiškumo ir pilietiškumo ugdymo Rusijos karo Ukrainoje kontekste, Lietuvos piliečių grįžimo į Lietuvą probleminius aspektus. Vienoje iš priimtų rezoliucijų komisija įpareigojo pilietybės išsaugojimo referendumui parengti paskirtą Seimo darbo grupę pateikti teisininkų išvadą dėl referendumo kartelės mažinimo galimybes.

Pirmajame LRS ir PLB komisijos posėdyje dalyviai aptarė įvairius kitais metais numatomo pilietybės išsaugojimo referendumo klausimus. Referendumą Seimas turėtų oficialiai paskelbti šių metų gegužės viduryje. PLB pirmininkė D. Henke išskyrė aiškos ir suprantamos komunikacijos tiek Lietuvoje, tiek užsienyje svarbą, Lietuvoje įtraukiant savivaldybes bei nuomonės formuotojus. D. Henke manymu, vienas svarbiausių uždavinių Vyriausiajai rinkimų komisijai (VRK) bus tiksliai suskaičiuoti balsavimo teisę turinčių žmonių skaičių.

Antrasis komisijos posėdis buvo skirtas pilietiškumui ir solidarumui, susitelkimui ir diasporos įsitraukimo į Lietuvos gyvenimą didinimui. Šia tema komisijos dalyviai ir pranešėjai kalbėjo daugiausia Rusijos karo Ukrainoje kontekste.

Antrąją posėdžių dieną vyko bendras posėdis su Seimo Kultūros komitetu, pranešėjai koncentravosi į programų tobulinimą ir įgyvendinimą, didesnę Kultūros ministerijos įsitraukimą į diasporos tapatybės puoselėjimo veiklas bei aptarė pasiruošimą 2024 m. Dainų šventei.

Komisijos pirmininko pavaduotoja, PLB valdybos narė J. Caspersen pažymėjo, kad neformalųjį lituanistinį ugdymą patikėjus Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai, buvo iš karto užmegztas bendradarbiavimas su diaspora ir pasiekta didelė pažanga lituanistinio švietimo srityje.

Bendrame posėdyje su Seimo Ateities komitetu komisijos nariai ir įvairių institucijų pranešėjai apžvelgė dabartinę ekonominę situaciją bei išeivių grįžimo galimybę, jiems skirtas relokaciją palengvinančias priemones, finansines paskatas darbdaviams ir darbuotojams, kurie persikelia, stažuoti ir stipendijų iš užsienio atvykstančiam jaunimui galimybes.

Buvo priimtos šios rezoliucijos:

- „Dėl pilietybės išsaugojimo referendumo“;
- „Dėl kultūros“;
- „Dėl pilietiškumo“;
- „Dėl grįžimo“.

2023 m. balandžio 25–27 d. Į Seimą susirinkusi posėdžiauti Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija baigiamojoje spaudos konferencijoje pristatė 4 priimtas rezoliucijas:

- „Dėl numatomo referendumo dėl gimimu įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo“;
- „Dėl grįžimo į Lietuvą skatinimo, siekiant pritraukti talentų ir stiprinti ekonomiką“;
- „Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos didesnio įsitraukimo į diasporos tautinės tapatybės puoselėjimo veiklas“;
- „Dėl pilietiškumo, solidarumo, susitelkimo ir diasporos įsitraukimo į Lietuvos gyvenimą didinimo“.

„Kartu galime daug!“ – po šios unikalios komisijos posėdžių sesijos džiaugėsi komisijos pirmininkai D. Asanavičiūtė ir Jonas Bružas, nes Pasaulio lietuvių bendruomenė pritarė Seimo nutarimo projektui skelbti referendumą dėl pilietybės išsaugojimo kitų metų gegužės 12 d.

Kadangi pilietybės referendumui sėkmingai įgyvendinti svarbu sukaupti visas jėgas, komisija paprašė PLB parengti numatomo referendumo dėl pilietybės išsaugojimo viešinio Pasaulio lietuvių rinkimų apygardoje planą ir kreipėsi į Darbo grupę referendumui dėl daugybinės pilietybės pasirengti, kad būtų atliktas Konstitucijos 12 straipsnio dėl referendumo kartelės keitimo teisinis įvertinimas.

PLB pirmininkės D. Henke nuomone, reikalinga aiški ir suprantama komunikacija Lietuvoje ir užsienyje, įtraukiant savivaldybes ir nuomonės formuotojus, o vienas svarbiausių uždavinių – Vyriausiajai rinkimų komisijai tiksliai suskaičiuoti balsavimo teisę turinčių žmonių skaičių.

Komisija, siūlydama ekspertinę pagalbą Lietuvos institucijoms, aktyviai prisideda prie grįžtančiųjų iš užsienio gyventi į Lietuvą integracijos gerinimo. Džiugu, kad 2022 m. ir toliau buvo fiksuojamas teigiamas grįžtančiųjų skaičiaus balansas. Bendrame posėdyje su Seimo Ateities komitetu aptarusi susidariusias problemas, komisija pasiūlė Seimui ir Vyriausybei skatinti Lietuvos darbdavius įdarbinti ir priimti į stažuočių programas ketinančius grįžti į Lietuvą, bet užsienyje vis dar gyvenančius asmenis, didinti informacijos apie darbo galimybes Lietuvoje prieinamumą, apsvastyti bendros tarpinstitucinės talentų duomenų bazės kūrimo galimybę, siekiant išsaugoti ryšį su diasporos ir iš Lietuvos išvykstančiais lietuviais, nuolat gerinti savivaldybių institucijų konsultacijų ir pagalbos teikimą į Lietuvą grįžusiems asmenims ir jų šeimos nariams, siekiant palengvinti jų reintegraciją.

Komisija nuolat aktyviai didino lietuvių kultūros sklaidą užsienyje, skatino diasporos tautinės tapatybės išsaugojimo ir puoselėjimo veiklas. Bendrame komisijos ir Seimo Kultūros komiteto posėdyje su kultūros ministru Simonu Kairiu aptarusi glaudesnio bendradarbiavimo poreikį, ypač šiuo metu jau rengiantis 2024 m. Lietuvos dainų šventei, į kurią

atvyks lietuvių meno kolektyvų iš viso pasaulio, komisija kreipėsi į Kultūros ministeriją ir paprašė sukurti mechanizmą bei komunikacijos kanalą tiesiogiai bendrauti ir bendradarbiauti su diasporos organizacijomis kultūros srityje.

2023 m. balandžio 26–30 d. Čikagoje vyko ketvirtasis Lietuviškų dokumentinių filmų festivalis (LDFF). Jame – septyni lietuvių kūrėjų darbai, sukurti per pastaruosius metus. Atidarymo filmas – „Rose Namajunas: aš esu čempionė“ (rež. Marijonas Markevičius), „Kapinynas“ (rež. Emilija Skarnulytė), „Mariupolis 2“ (rež. Mantas Kvedaravičius), „XIX amžiaus fotografo palikimas“ (rež. Mindaugas Meškauskas), „Nešėm, kol pavargom“ (rež. Vytautas Gradeckas), „Geras gyvenimas“ (rež. Viktorija Šiaulytė ir Marta Daliūtė) ir Saimiro Bajo dokumentinė juosta, skirta Tomui Venclovai, „Dekadentas Nr. 2419“ (scenarijaus autorė – Lina Žukauskaitė, prodiuserė – Teresa Rožanovska).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LR Vyriausybės santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2022 m. lapkričio 7 d. Lietuvos nuolatinėje atstovybėje Europos Sąjungoje (ES) nevyriausybinių organizacijos (NVO) „Blue/Yellow“ įkūrėjas Jonas Ohmanas (*Jonas Axel Öhman*) pristatė nuolatinės paramos Ukrainai svarbą, savo organizacijos veiklą ir dalyvavo atviroje diskusijoje kartu su ES šalių diplomatais ir Belgijos lietuvių bendruomenės atstovais.

NVO „Blue/Yellow“ vadovas J. Ohmanas į Briuselį atvyko atsiimti Europos Parlamento Europos piliečio apdovanojimo. Vilniuje įsikūrusi organizacija „Blue/Yellow“ nuo 2014-ųjų remia Ukrainos ginkluotą pasipriešinimą – šalies karius ir savanorius, jiems siūsdama ne letalinės paskirties priemones.

2022 m. lapkričio 23–26 d. įvyko pirmasis Lietuvos ambasadorės JAV ir Meksikai Audros Plepytės vizitas pastarosios šalies sostinėje Meksike. Ten A. Plepytė susitiko ir su lietuvių bei litvakų bendruomenių atstovais, apsilankė Justo Sierra sinagogoje, kuri yra tiksliai Šiauliuose stovėjusios sinagogos kopija.

2022 m. gruodžio 3 d. Paryžiuje įvyko visuotinis Prancūzijos lietuvių suvažiavimas, pritraukęs apie 200 visoje Prancūzijoje gyvenančių lietuvių. Po dvejų metų pertraukos vėl susitikę visos Prancūzijos lietuviai džiaugėsi įvairiaspalve ir turininga programa.

Šiais metais Prancūzijos lietuvių suvažiavimas išsiskyrė siunčiama žinute dėl Ukrainos palaikymo. Pusė už renginio bilietus surinktos sumos buvo skirta fondui „Blue/Yellow“, kuris teikia paramą kariams, savanoriams ir visiems, kovojantiems už Ukrainos laisvę.

Renginyje buvo oficialiai pasveikinti naujieji Prancūzijos lietuvių jaunimo sąjungos (PrLJS) valdybos nariai, išrinkti 2022 m. lapkričio 8 d. balsavimo būdu. Valdybos pirmininku tapo Edgaras Narkus iš Reimso, o valdybos nariais buvo paskirti Dovilė Gasparavičiūtė iš Paryžiaus ir Anžė, Herkus Navikas iš Paryžiaus, Jolita Šilanskienė ir Rūta Mlodecka iš Strasbūro.

2022 m. gruodžio 3–4 d. Lietuvos ambasada Jungtinėje Karalystėje kartu su lietuvių bendruomenėmis pirmąjį žiemos savaitgalį pažymėjo sporto renginiais – vyko krepšinio ir šachmatų turnyrai. Šeštadienį, gruodžio 3 d., Lietuvos ambasada kartu su Jungtinės Karalystės Lietuvos šaulių sąjungos paramos padaliniu pakvietė visus mėgstančius žaisti

šachmatais dalyvauti antrą kartą rengiamame šachmatų mėgėjų taurės turnyre. Gruodžio 4 d. Thomas'o Tallis'o mokykloje vyko kasmetinis, jau 15-tą kartą Lietuvos ambasados kartu su Didžiosios Britanijos lietuvių krepšinio lyga organizuojamas „Ambasadoriaus taurės“ krepšinio turnyras. Dėl taurės varžėsi aštuonios komandos.

2022 m. gruodžio 5–11 d. Tokijuje Lietuvos Respublikos ambasada Tokijuje surengė vieną didžiausių metų Lietuvos pristatymo renginių – septynių dienų trukmės festivalį „Laikas Lietuvai“. Renginių ciklą tą šventinę savaitę aplankė daugiau nei 300 lankytojų, tarp jų – Japonijos politikos, verslo ir kultūros atstovai, lietuvių bendruomenės nariai, diplomatinio korpuso atstovai.

2022 m. gruodžio 8 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Eitvydas Bajarūnas Bakingamo rūmuose Londone įteikė kredencinius raštus karaliui Karoliui III.

2022 m. gruodžio 8 d. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Nuolatinės tarybos posėdyje Lietuva paragino ESBO Vyriausiąjį komisarą tautinėms mažumoms ambasadorių Kairatą Abdrachmanovą toliau siekti, kad Baltarusija laikytųsi savo ESBO įsipareigojimų dėl mokymo tautinių mažumų kalba užtikrinimo ir atkurtų švietimą lietuvių kalba.

2022 m. gruodžio 12 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje buvo iškilmingai paminėtas Prancūzijos ir Lietuvos diplomatinio santykių šimtmetis. 1922 m. gruodžio 20 d. Prancūzija Lietuvą pripažino *de jure*.

2022 m. gruodžio 16 d. LR ambasada Madride, įgyvendindama Lietuvos Respublikos asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymą, iš Venesuelos į Lietuvą perkėlė dar dvi lietuvių šeimas, iš viso – šešis asmenis.

Atvykusius lietuvius ir jų šeimų narius Vilniuje pasitiko Pabėgėlių centro atstovai, kurie pasirūpino atvykusiųjų laikinu apgyvendinimu, šilta apranga ir apavu. Vėliau perkeltiems asmenims bus teikiama pagalba integruotis Lietuvoje: skiriamos išmokos įsikurti bei būtiniausioms reikmėms, teikiama parama vaikų ugdymui ir lietuvių kalbos mokymuisi, padedama ieškoti darbo.

2022 m. gruodžio 16 d. įvyko Ministrės Pirmininkės Ingridos Šimonytės pirmininkaujamos Lietuvos diasporos reikalų koordinavimo komisijos posėdis, kuriame buvo aptarta pažanga diasporos politikos įgyvendinimo srityje ir Lietuvos Respublikos bei Lietuvos diasporos parama Ukrainai.

Posėdyje Ministrė Pirmininkė pristatė ir Lietuvos Vyriausybės darbus remiant Ukrainą Rusijos karinės agresijos akivaizdoje, padėjo diasporai už drąsiai reiškiamą pilietinę poziciją bei teikiamą paramą Ukrainai ir ukrainiečiams.

Aptardama nuveiktus darbus įgyvendinant Vyriausybės programą diasporos politikos srityje, premjerė I. Šimonytė, taip pat švietimo, mokslo ir sporto ministrė Jurgita Šiugždienienė, ekonomikos ir inovacijų viceministras Karolis Žemaitis pristatė XVIII Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimus diasporai aktualiausiais klausimais: stiprinant lituanistinę švietimą užsienyje, siekiant įtraukti diasporą į Lietuvos gyvenimą ir gerovės joje kūrimą bei įgyvendinant *sugrįžtančios Lietuvos* idėją. Taip pat posėdyje buvo aptartas pasirengimo referendumui dėl daugybinės pilietybės įteisinimo procesas.

Premjerė pažymėjo, kad ši Vyriausybė toliau didelį dėmesį skirs diasporos politikai, sieks stiprinti valstybės ir gausių, plačiai po pasaulį pasklidusių lietuvių bendruomenių ryšį ir kuo labiau didinti paslaugų prieinamumą Lietuvos diasporai.

Posėdyje užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas pristatė Užsienio reikalų ministerijos parengtą Lietuvos diasporos politikos strateginių gairių „Globali Lietuva“ 2022–2030 metams veiksmų plano projektą 2023–2025 m., pabrėžė, kad į jo įgyvendinimą jau įsitraukė 32 valstybės institucijos ir 18 savivaldybių, ir sakė, kad ateityje šis skaičius turėtų didėti.

2022 m. gruodžio 21 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija koordinavo lietuviškos bendrojo ugdymo mokyklos steigimą Suvalkuose. Planuota, kad pradžios mokykla galėtų pradėti veikti 2023 m. Tikėtasi, kad pirmuosius mokslo metus nuo kitų metų rugsėjo pradės pirmokai, o ateityje mokykla nuosekliai augs. Ministerijos pasiūlymui steigti lietuvišką mokyklą Suvalkuose šią dieną pritarė Vyriausybė.

2022 m. gruodžio 22 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko Lietuvos diasporos jaunimo forumas, skirtas Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos 50-mečiui paminėti. Tradiciškai kasmet švenčių laikotarpiu Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga organizuoja veiklas į Lietuvą grįžtančiam jaunimui, o šiais metais kartu su Užsienio reikalų ministerija surengė savo jubiliejui skirtą forumą, kuriame supažindino su sąjungos veikla, diskutavo apie Lietuvos diasporos jaunimo ateitį, aptarė Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos veiklos gaires.

Užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis pasveikino susirinkusį Lietuvos diasporos jaunimą, kuris savo žiniomis ir įgyta patirtimi prisideda prie valstybės kūrimo ir yra patikimas mūsų ramstis pasaulyje, o šiuo metu pasaulio lietuvių jaunimo indėlis kaip niekada svarbus toliau remiant Ukrainos kovą už laisvę.

2022 m. gruodžio 22 d. Lituanistinio švietimo mokytojo (dėstytojo) premija šiemet buvo skirta Kyjivo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto Filologijos instituto Polonistikos katedros Baltistikos centro dėstytojui, vadovui prof. habil. dr. Ithoriui Korolioviui.

Kartu su Kauno Vytauto Didžiojo universitetu I. Koroliovas dalyvavo steigiant Baltistikos centrą Kyjivo universitete, šiuo metu jam ir vadovauja. Jis taip pat yra bakalauro studijų programos „Lenkų kalba ir literatūra, anglų ir lietuvių kalbos“ kūrėjas. Kyjivo universitete esantis Baltistikos centras bendradarbiauja su Lietuvos aukštosiomis mokyklomis – Vytauto Didžiojo universitetu, Vilniaus universitetu, Klaipėdos universitetu bei kitais Latvijoje, Lenkijoje ir kitur esančiais baltistikos centrais.

2022 m. gruodžio 27–31 d. Sidnėjuje vyko Australijos lietuvių dienos. Tautiečių laukė ir sporto, ir kultūros renginiai. Australijos lietuvių dienoje vyko sporto varžybos, dalyviai rungėsi įvairiose sporto šakose: nuo krepšinio, tinklinio, plaukimo iki golfo, šiaurietiško ėjimo, smiginio, biliardo arba stalo teniso. Kultūrinę programą sudarė dainų ir šokių šventės, jaunųjų talentų vakaras, literatūros popietė. Visų Australijos dienų metu veikė ir tautodailės bei šventės suvenyrų mugė. Renginyje dalyvavę tautiečiai drauge galėjo sutikti ir Naujuosius Metus – šventiniame renginyje grojo grupė, kuri atliko Lotynų Amerikos ir lietuvišką muziką. Šventės dalyvius nuotoliniu būdu pasveikino Lietuvos Vyriausybės nariai, Australijos Ministras Pirmininkas Anthony Albanese'is, kiti vietos politikai. Organizatorių duomenimis, per 5 dienas šventėje iš viso apsilankė daugiau nei 1 000 žmonių.

2022 m. gruodžio 29 d. Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė pasveikino „Global Lithuanian Leaders“ kasmet organizuojamo Globalių Lietuvos profesionalų forumo dalyvius ir palinkėjo forumui tapti nauju postūmiu siekiant atskleisti pasaulyje pasklidusius šalies talentus ir svariai prisidėti prie naujos kartos Lietuvos kūrimo.

2022 m. gruodžio 29 d. Vilniaus rotušėje įvyko iškilminga Globalios Lietuvos apdovanojimų ceremonija, kurioje užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas paskelbė 2022 metų Globalios Lietuvos apdovanojimo „Už viso gyvenimo nuopelnus“ laureatą.

2022-aisiais šį garbingą apdovanojimą už atsidavimą lietuviybės puoselėjimui, aktyvią visuomeninę veiklą, atstovavimą Lietuvai ir Lietuvos vardo garsinimą pasaulyje Užsienio reikalų ministerija skyrė Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvei, aktyviai visuomenininkei, ilgametei Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovei Lietuvoje Vidai Juliai Bandis.

Visą gyvenimą puoselėjusi lietuviybę, prisidėjusi prie nepriklausomos Lietuvos kūrimo, diasporos ir valstybės ryšio stiprinimo ir Lietuvos vardo garsinimo, nuo 1999-ųjų V. J. Bandis gyvena Lietuvoje ir dirba tėvynės labui, aktyviai dalydamasi sukaupta darbo švietimo srityje patirtimi. 2009–2023 m. ji buvo Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovė Lietuvoje.

2022 m. gruodžio 30 d. Užsienio reikalų ministerija parengė Lietuvos diasporos jaunimui skirtą stažuotių, praktikos, pažintinių programų Lietuvoje duomenų bazę ir kviečia jaunuosius diasporos atstovus iš viso pasaulio naudotis Lietuvos siūlomomis galimybėmis.

Bendradarbiaujant su kitomis Lietuvos institucijomis ir organizacijomis Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento parengtą informaciją nuo šiol galima rasti Užsienio reikalų ministerijos interneto svetainės naujoje skiltyje „Diasporos jaunimui“ adresu <https://urm.lt/default/lt/globali-lietuva/sugriztanti-lietuva/diasporos-jaunimui->.

2022 m. gruodžio 30 d. Nuo 2023 m. pradžios užsienyje veikiančios neformaliojo švietimo lituanistinės mokyklos, vykdančios lituanistinio švietimo programas, bus remiamos Lietuvos valstybės biudžeto lėšomis. 2023 m. lituanistinio švietimo programoms vykdyti iš biudžeto skiriama 1,7 mln. Eur. Mokyklos galės susimokėti už patalpų nuomą arba išlaikymą, mokėti atlyginimus mokytojams, įsigyti vadovėlių ir kitų ugdymui būtinų skaitmeninių arba kitokių priemonių.

2022 m. gruodžio 30 d. Kultūros paso programose, edukaciniuose renginiuose per 2022 m. dalyvavo 1 371 mokinys iš 10 užsienyje veikiančių lietuviškų formaliojo ugdymo mokyklų. Mokiniai iš Lenkijos, Vokietijos, Latvijos, Belgijos, Ispanijos, Liuksemburgo, Nyderlandų iš kultūros paso gausios pasiūlos šiemet pasirinko 148 paslaugas. Kultūros paso renginiai suteikė galimybę vaikams pamatyti lietuviškų spektaklių, dalyvauti lietuviškose edukacijose, kurios praturtino pamokas.

Užsienio lietuviškų mokyklų, taip pat Europos mokyklose lietuvių kalbos besimokantys mokiniai kultūros paso programomis gali naudotis nuo 2022 m. vasario. Pasikeitimą, išplėtusį kultūros paso paslaugų gavėjų skaičių, metų pradžioje pasirašė švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždiniienė ir kultūros ministras S. Kairys.

2022 m. gruodis. Trečią kartą Jungtinės Karalystės (JK) lietuvių organizuojama labdaros akcija „Iš širdies į širdį“ prieš šventes praskaidrino vienišų senjorų kasdienybę. Už visus metus rinktus pinigų bendruomenės nariai ir savanoriai Lietuvoje nupirko maisto produktų vienišų senjorų šventiniam stalui.

2023 m. sausio 9 d., pirmadienį, Seime įvyko darbo grupės referendumui dėl daugybės pilietybės pasirengti posėdis. Daugybinė pilietybė yra Lietuvos piliečio siekis turėti kitų valstybių pilietybę.

2023 m. sausio 13 d., Laisvės gynėjų dieną, tautiečiai mini visame pasaulyje. Japonijoje šia proga buvo surengtas lietuviško maisto festivalis, o Islandijoje – 13 km žygis. Lietuvai svarbios datos nepamiršta ir Ukrainoje gyvenantys lietuviai, nors šiomet paminėti teko ir kukliau nei įprastai.

Tokijoje, Japonijoje, restoranelyje dirbanti tautietė Laurita Andriušytė Sausio 13-osios įvykius paminėti nusprendė originaliai – lietuvišku renginiu. Restorano savininkei olandei ji pasiūlė šią idėją, o ši iš karto sutiko.

Įvairius minėjimus surengė ir kitose šalyse įsikūrę tautiečiai. Pavyzdžiui, vien Ispanijoje įvairiuose miestuose įvyko gausybė renginių – nuo susitikimo su prof. Liudu Mažyliu Madride iki renginio kalnuose Malagoje ir bėgimų Valensijoje, Barselonoje ir Tenerifėje.

Minėtoje Ispanijos saloje taip pat buvo surengtas labdaringas Laisvės piknikas, skirtas tiek Lietuvos, tiek Ukrainos laisvei. Jis vyko ekologiniame Jarynos ir Aleksandro La Costa ūkyje. Už surinktas aukas jie pristatys savo gaminamus alavijo produktus Lvivo ir Volynės medicinos institutams, kuriuose alavijo pagrindu gaminami medicininiai tepalai nuo nudegimų. Medikamentiniai tepalai vėliau bus supakuojami ir perkeliama į karines formacijas visame Ukrainos fronte.

Islandijos lietuviai penktadienį rinkosi į 13 km žygį, skirtą Sausio 13-ajai paminėti.

Londono lietuviai sekmadienį rinkosi į tradicinį bėgimą. Jis šiomet buvo surengtas Karalienės Elžbietos olimpiniam parke. Taip pat Sausio 13-osios įvykiams atminti Piterboro katedroje buvo surengta paroda, kurią organizavo lietuvių bendruomenė Piterbore „Švyturys“.

Laisvės gynėjų atminimas Argentinoje buvo pagerbtas tradiciniu bėgimu, o Kanadoje vyko ėjimai, žygiai, uždegta žvakutė.

Edmontono lietuvių bendruomenė prisiminė 1991 m. sausį ginant Lietuvos laisvę savo gyvybę paaukojusius didvyrius, susirinkdami bendros maldos į sekmadienį Lietuvių namuose vykusias šv. Mišias. Po šv. Mišių, uždegę žvakelių, dalyviai pagerbė žuvusiųjų atminimą tylos minute. Tuo metu toje pačioje Albertos provincijoje, *Hesketh* kaimelyje, Haroldas Cooperis, prisijungdamas prie LR ambasadoriaus kvietimo, bėgo 9 km Pagarbos bėgimą, skirtą Lietuvos ir Ukrainos laisvės kovotojams atminti.

2023 m. sausio 19 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija inicijavo edukologijos krypties doktorantūrai stiprinti skirtą priemonę, kuri edukologijos studijas geriausiuose pasaulio universitetuose pasirinkusiems doktorantams suteikia galimybę išvykti studijuoti nemokamai.

Programos dalyviams, įsipareigojusiems baigus studijas sugrįžti dirbti į Lietuvą, valstybė numato skirti daugiau nei 40 tūkst. eurų per metus studijų užsienyje kainai padengti.

Edukologijos krypties doktorantūros stiprinimo priemone iš viso numatyta finansuoti 15 doktorantų studijas užsienyje. Valstybės finansavimas bus suteikiamas 4 metų laikotarpiui.

Vienam asmeniui per metus numatoma skirti iki 40,67 tūkst. eurų (830 BSI) studijų kainai ir iki 11,47 tūkst. eurų (234 BSI) pragyvenimo išlaidoms padengti.

Norintieji pretenduoti į valstybės finansavimą studijoms turi būti įstoję arba pakviesti studijuoti edukologijos krypties doktorantūros programose užsienio valstybių aukštosiose mokyklose, patenkančiose tarp pirmųjų 200 aukštųjų mokyklų pagal bent vieną iš 3 pasaulinių reitingų: *Times Higher Education World University Rankings*, *QS World University Rankings*, *Academic Ranking of World Universities*.

Valstybės finansavimą gavęs studentas įsipareigotų per 5 metų laikotarpį po studijų užsienyje baigimo ne trumpiau kaip 3 metus dirbti aukštojo mokslo kvalifikacijos reikalaujančiose darbo vietose Lietuvoje arba Lietuvos diplomatinėse atstovybėse, konsulinėse įstaigose, specialiosiose misijose arba tarptautinėse organizacijose, kurių narė yra Lietuva, arba Lietuvos mokslo ir studijų institucijose.

Kvietimus doktorantams pretenduoti į valstybės finansavimą planuota paskelbti 2023 m. gegužę. Prašymų priėmimo, paramos skyrimo ir kitas konkurso sąlygas galima rasti Valstybinio studijų fondo interneto svetainėje.

2023 m. sausio 25 d., švenčiant Vilniaus 700 metų jubiliejų, Lietuvos ambasadoje Londone buvo surengtas nuotraukų parodos „Virtualioji istorija. Senosios Lietuvos sostinės“ atidarymas ir pianisto Rimanto Vingro koncertas. Pianistas atliko F. Šopeno, J. S. Bacho, M. K. Čiurlonio ir kitų žymių kompozitorių kūrinių.

2023 m. sausio 26 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas dalyvavo Lietuvos Respublikos (LR) Seime vykusioje diskusijoje „Lietuvos diasporos pritraukimas į Lietuvos darbo rinką“, kurią organizavo Seimo narė, LR Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė. Renginyje taip pat dalyvavo Ekonomikos ir inovacijų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Užimtumo tarnybos, Lietuvos verslo ir darbdavių organizacijų, Migracijos informacijos centro „Renkuosi Lietuvą“ atstovai.

Savo pranešime viceministras E. Meilūnas pristatė Lietuvos diasporos politikos strateginių gairių „Globali Lietuva“ uždavinius ir veiksmus, skirtus skatinti tautiečius grįžti į Lietuvą. Pasak viceministro, Užsienio reikalų ministerija, atlikdama Lietuvos diasporos politikos koordinatorės vaidmenį, telkia Lietuvos institucijų ir savivaldybių pastangas į bendrą kryptingą veiklą – skatinti lietuvius grįžti, lengvinti grįžusiųjų reintegraciją Lietuvoje, didinti informacijos apie galimybes grįžti į modernią ir atvirą Lietuvą sklaidą.

2023 m. sausio 27–29 d. Lietuvos parodų ir kongresų centre „Litexpo“ vykusioje tarptautinėje turizmo, kelionių ir aktyvaus laisvalaikio parodoje „Adventur 2023“ LR užsienio reikalų ministerija pristatė mobiliąją programėlę „Keliauk saugiai“ (<http://onelink.to/epmjp5>).

Mobiliojoje programėlėje, taip pat ministerijos konsulinės informacijos interneto svetainėje <https://keliauk.urm.lt/> skelbiama užsienio šalis keliaujantiems arba jose gyvenantiems Lietuvos piliečiams aktuali informacija apie tai, kaip pasiruošti kelionei, kokius dokumentus turėti, į ką atkreipti dėmesį prieš kelionę ir jos metu, kokie reikalavimai keliama keliaujantiems su nepilnamečiais, kaip elgtis ir kur kreiptis nelaimės užsienyje atveju, bei kiti naudingi patarimai.

2023 m. vasario 1 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas susitiko su Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) pirmininke D. Henke, PLB pirmininko pavaduotoju, Sporto komisijos pirmininku L. Misevičiumi ir naująja PLB atstove Lietuvoje S. Kondratas.

Susitikime buvo pristatyta naujoji PLB atstovė Lietuvoje S. Kondratas, darbą pradėjusi 2023 m. sausį ir pakeitusi buvusią ilgametę PLB atstovę V. Bandis.

2023 m. vasario 8 d. LR ambasadorius Lenkijoje Eduardas Borisovas ir konsulato Seinuose vadovas Genadijus Mackelis iškilmingai atidarė Lietuvos Respublikos garbės konsulatą Olštynė, Varmijos–Mozūrų vaivadijos centre. Garbės konsulu buvo paskirtas verslininkas Stefanus Dukas.

2023 m. vasario 12 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje įvyko kasmetinė Lietuvos ir Prancūzijos draugystę puoselėjančių asociacijų generalinė asamblėja, kurioje savo veiklas pristatė visoje Prancūzijoje įsikūrusios asociacijos, kurių veikla yra susijusi su Lietuva.

Lietuvos garbės konsulės Anne-Marie Goussard koordinuojamame susirinkime dalyvavo Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje Nerijus Aleksiejūnas, konsulė Giedrė Verollet, pirmasis Prancūzijos ambasadorius Lietuvoje Philippe'as de Suremainas, Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Simona Raišytė-Moulin, Oskaro Milašiaus draugijos prezidentas Olivier Piveteau, leidinio „Les Cahiers Litvaniens“ direktorius Philippe'as Edelis, istorikas Gilles'is Dutertre'as ir kt.

2023 m. vasario 14 d. Lietuvos Respublikos (LR) ambasadorius Lenkijoje E. Borisovas ir konsulato Seinuose vadovas G. Mackelis atidarė LR garbės konsulatą Opolėje, Opolės vaivadijos centre. Garbės konsulo Opolėje pareigas vykdys informacinių technologijų (IT) įmonės „Hexy Studio“ vadovas Tomasz Baras. Atidaryme dalyvavo Opolės vaivadijos vadovai, Opolės ir kitų vaivadijos pavių ir miestų valdžios atstovai, visuomeninių organizacijų nariai. Lenkijoje šiuo metu veikia jau 9 Lietuvos Respublikos garbės konsulatai.

2023 m. vasario 14 d. Lietuvos nuolatinė atstovybė Ženevoje surengė diplomatinį priėmimą Vasario 16-osios, Lietuvos valstybės atkūrimo dienos, progą. Paminėti 105-ųjų Lietuvos valstybės atkūrimo metinių Pasaulio intelektinės nuosavybės organizacijos patalpose susirinko apie 200 svečių: Ženevoje reziduojančių diplomatinį atstovybių ir tarptautinių organizacijų vadovai, ekspertai, tarptautinėse organizacijose dirbantys lietuviai ir Lietuvos draugai. Svečius pasveikino Lietuvos nuolatinis atstovas prie Jungtinių Tautų biuro ir kitų tarptautinių organizacijų ambasadorius Darius Staniulis ir Lietuvos nuolatinis atstovas prie Pasaulio prekybos organizacijos Donatas Tamulaitis.

2023 m. vasario 15 d. Valstybės atkūrimo dienos minėjimas Čekijoje persikėlė į šiaurę – Liberecą. Apskrities meno galerijoje buvo surengta Vasario 16-osios šventė, į kurią susirinko beveik 100 šio miesto šviesuolių. Renginį suorganizavo Lietuvos garbės konsulas Liberece Saulius Bazevičius.

Renginio pagrindiniai garbės svečiai buvo Čekijos karinių oro pajėgų pilotai, dalyvavę NATO oro policijos misijoje Lietuvoje. Kariškiai kantriai atsakinėjo į gausybę auditorijos klausimų – diskusija apie jų patirtis, karinės misijos ypatumus truko beveik pusantros valandos.

Vakarą užbaigė klaipėdiškių pučiamųjų kvinteto „Klaipėda Brass Band“ ir dainininkės Beatos Ignatavičiūtės pasirodymas. Muzikantai atliko populiarias lietuvių, italų, prancūzų estrados dainas, įdomias pučiamiesiems skirtas kompozicijas.

2023 m. vasario 16 d. vakarą Lietuvos vėliavos spalvomis Argentinoje, Kordobos mieste, sušvito antras pagal dydį šalies futbolo stadionas. Tai – vienas iš trijų miesto

objektų, kurie šią Lietuvai ypatingą dieną argentiniečiams ir čia gyvenančiai lietuvių bendruomenei priminė apie prieš 105-erius metus atkurtą Lietuvos valstybę.

2023 m. vasario 16 d., minint Lietuvos valstybės atkūrimo dieną, šalies himnas skambėjo lietuvių bendruomenės susitikime Nicoje. Į Žydrojo kranto (pranc. *la Côte d'Azur*) sostinę atvykę svečiai, Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje N. Aleksiejūnas, komercijos atašė Daiva Kirkilaitė-Chetcuti ir sekretorė Odeta Vilkišiūtė susitiko su Viduržemio jūros pakrantėje gyvenančiais lietuviais, kurių į šventinį vakarą susirinko daugiau nei 60.

2023 m. vasario 18 d. Paryžiuje, vienoje iš didžiųjų Prancūzijos mokyklų *École Normale Supérieure* (liet. Aukštoji pedagoginė mokykla), įvyko tarptautinė baltistų konferencija „Lietuvių liaudies dainos: jų lingvistinė ir istorinė reikšmė“, kurią suorganizavo lietuvių kalbą tyrinėjantis ir dėstantis profesorius Danielis Petit ir *École Pratique des Hautes Études* dirbanti Ina Valintėlytė, bendradarbiaudami su Lietuvos Respublikos ambasada Prancūzijoje ir Lietuvos nuolatinė atstovybė prie UNESCO.

Konferenciją atidarė Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje N. Aleksiejūnas ir ambasadorė, Lietuvos nuolatinė atstovė prie UNESCO Jolanta Balčiūnienė. Konferencijoje pranešimus skaitė profesorius D. Petit (*École Normale Supérieure* ir *École Pratique des Hautes Études*), humanitarinių mokslų daktarė, docentė Bronė Stundžienė (Vilniaus universitetas), italų kalbininkas, baltistas Pietro Umberto Dini (Pizos universitetas), muzikologė, muzikos kritikė Živilė Ramoškaitė (Vilniaus universitetas), kalbininkas profesorius Bonifacas Stundžia (Vilniaus universitetas), Vokietijoje dirbanti filologė, vertėja Liucija Citavičiūtė ir filologė, rašytoja Ina Valintėlytė (*École Pratique des Hautes Études*).

2023 m. vasario 20 d. Lietuvos Respublikos ambasada Korėjos Respublikoje Lietuvos valstybės atkūrimo dienos ir Vilniaus įkūrimo 700 metų proga surengė pianistų dueto Sonatos ir Roko Zubovų koncertą „Skambančios spalvų jūros: Čiurlionis ir Debussy“.

Seulo Myeongdongo katedroje įvykęs garsiausio Lietuvos kompozitoriaus Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, prancūzų impresionizmo muzikos klasiko Claude'o Debussy ir korėjiečių autoriaus Chol-Woo Davido Lee kūrinių koncertas kartu pabaigė ir šeimyninio dueto šiltai vietinės publikos sutiktą muzikinį turą Pietų Korėjoje.

Prieš koncertą sveikinimo žodį taręs Lietuvos ambasadorius Korėjos Respublikoje Ričardas Šlepavičius pažymėjo Lietuvos ir Korėjos istorines paraleles, abi šalys vienijančias demokratines vertybes ir bendras pastangas ginti taisyklėmis grindžiamą tarptautinę tvarką.

Ambasadorius ypatingą dėmesį skyrė abi valstybes jungiantiems žmogiškiesiems tiltams, kurie vienija lietuvių ir korėjiečių tautas labiau, nei galima įsivaizduoti. Vienas iš tokių gražių pavyzdžių – lietuvių bendruomenės Korėjoje narė, garsi šios šalies muzikė, kompozitorė ir prodiuserė Kolleen Park, kuriai buvo atkurta Lietuvos pilietybė. Šventinia-me renginyje ambasadorius R. Šlepavičius įteikė K. Park Lietuvos Respublikos piliečio pasą.

2023 m. vasario 22 d., pažymint Lietuvos valstybės atkūrimo 105-ąsias metines – Vasario 16-ąją, Lietuvos Respublikos ambasada Jungtinėje Karalystėje surengė iškilmingą diplomatinį priėmimą. Šventė vyko seniausioje Anglijos Dalvičo paveikslų galerijoje Londo-ne, kurioje šiuo metu veikia Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paroda „M. K. Čiurlionis: supantys pasauliai“.

Priėmime dalyvavo Jungtinėje Karalystėje reziduojantys diplomatai, verslo, politikos, kultūros atstovai, lietuvių bendruomenių vadovai. Svečiai turėjo galimybę apsilankyti M. K. Čiurlionio parodoje ir pasigrožėti vienais žymiausių jo kūrinių: „Pasaulio sutvėrimas“, „Zodiako ženklai“ ir „Rex“. Tai – pirmoji tokios svarbos žymiausio Lietuvos dailininko ir kompozitoriaus darbų paroda Jungtinėje Karalystėje.

Vasario 16-osios proga per keletą savačių Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės ir organizacijos įvairiuose šalies miestuose ir vietovėse surengė daug prasmingų susitikimų, pokalbių, iniciatyvų ir koncertų, kuriuose gausiai dalyvavo ir ambasados atstovai. Lietuvos valstybės atkūrimo dienos renginiai vyko Aberdyne, Birmingame, Londone, Kornvalyje, Kings Line, Visbičiuje, Lidse, Mančesteryje, Milton Keinse, Glazge, Edinburge, Šiaurės Airijoje, Velse, taip pat kitose Jungtinės Karalystės vietovėse ir miestuose, kuriuose gyvena lietuviai.

2023 m. vasario 23 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje E. Bajarūnas pasveikino ir įteikė projekto „Knygų startas“ lauknešėlį naujagimei Martai Lily ir jos mamai Justei, atvykusioms užregistruoti gimimo ir pateikti dokumentų dėl pirmojo Lietuvos Respublikos paso.

2023 m. vasario 23 d. įvyko oficialus Lietuvos Respublikos (LR) garbės konsulato Pirėjaus mieste su jurisdikcija Atikos periferijos Pirėjaus regioniniame vienetė ir Pietų Egėjaus periferijos Kikladų salų regioniniuose vienetuose atidarymas. Laive vykusiame renginyje dalyvavo LR vidaus reikalų ministrė Agnė Bilotaitė ir LR nepaprastoji ir įgaliotoji ambasadorė Graikijos Respublikoje Lina Skerstonaitė. Lietuva turi iš viso 3 garbės konsulus Graikijoje – Kretoje, Salonikuose ir Pirėjuje.

2023 m. kovo 2 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas susitiko su paskirtu naujuoju Lietuvos Vyskupų Konferencijos delegatu užsienio lietuvių katalikų sielovada arki-vyskupu L. Virbalu.

Pokalbio metu buvo aptarti Lietuvos diasporos politikos, įskaitant lituanistinį švietimą ir grįžimą į Lietuvą, prioritetai bei aktualijos, lietuvių katalikų sielovados situacija ir katalikiškos tapatybės klausimai įvairiose šalyse. Susitikime pabrėžtas poreikis išnaudoti visas galimybes pasiekti ir stiprinti ryšius su lietuvių bendruomenėmis, ypač geografiškai nuo Lietuvos nutolusiose Pietų Amerikos žemyno ir kitose šalyse. Susitikime arkivyskupui L. Virbalui buvo įteiktas URM garbės ženklas „Lietuvių kalbos ambasadorius“. Tai – nauja ministerijos iniciatyva, skirta pagerbti žmonėms, aktyviai prisidedantiems prie lituanistinio švietimo puoselėjimo užsienyje.

2023 m. kovo 5 d. įsigaliojo Globali su aukštuoju mokslu susijusių kvalifikacijų pripažinimo konvencija. Konvencija prie jos prisijungusiose šalyse palengvins aukštojo mokslo kvalifikacijų pripažinimo procedūras, stiprins mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimą, išplės pasaulinio mobilumo galimybes.

2023 m. kovo 7 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas susitiko su Seinų krašto lietuvių visuomeninių organizacijų, švietimo ir kultūros įstaigų vadovais aptarti lietuviybės puoselėjimo aktualijų. Susitikime buvo kalbama apie Lenkijos lietuvių švietimo veiklą, „Lietuvių namų“ Seinuose veiklos perspektyvas, lietuviams svarbios istorinės atminties išsaugojimo iniciatyvas. Susitikime taip pat dalyvavo Vyriausybės kanceliarijos, Švietimo, mokslo ir sporto bei Kultūros ministerijų atstovai.

2023 m. kovo 9 d. Paryžiuje buvo atidaryta Vilniaus menininkų paroda „Geležinis vilkas“ (pranc. *Le Loup de Fer*), kurioje buvo paminėtas Vilniaus 700 metų jubiliejus ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo diena. Parodą, kurios pagrindinis partneris buvo Lietuvos ambasada Paryžiuje, suorganizavo menotyrininkė Julija Palmeirao ir galerija „Menų tiltas“. Ši paroda yra 2023 metų Vilniaus miesto jubiliejinės programos „Vilnius 700“ dalis.

2023 m. kovo 10 d. Buvo sukurtas ir užsienyje veikiančioms lietuviškoms mokykloms pateiktas skaitmeninių mokymo priemonių rinkinys. Juo galės naudotis ne tik užsienyje besimokantys 2–10 klasių lietuviai, bet ir Lietuvos mokyklas lankantys ukrainiečiai, kiti užsieniečiai, taip pat iš užsienio grįžę lietuviai, kurie papildomai mokosi lietuvių kalbos. Priemonės buvo parengtos pagal Lituanistinio švietimo integruotą programą ir yra skirtos mokytis lietuvių kalbos bei susipažinti su Lietuvos istorija, geografija, kultūra. Rinkinį sudaro vaizdo ir garso medžiaga, interaktyvios užduotys, pamokų pateiktys, papildoma medžiaga.

2023 m. kovo 15 d., vadovaujantis Lietuvos Respublikos asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymu, iš Venesuelos į Lietuvą atskrido trijų asmenų lietuvių šeima. Šiuo metu į Lietuvą iš Venesuelos buvo perkelti iš viso 127 asmenys.

2023 m. kovo 15 d. menininkė Inga Galinytė Paryžiuje atliko performansą „Blogas sapnas“, kuriame kalbama apie moterų patiriamas traumas ir skausmingas patirtis karo kontekste. Pasitelkdami šį kūrinį, Lietuvos ambasada Prancūzijoje ir parodos „Geležinis vilkas“ organizatoriai išreiškė palaikymą Ukrainai. I. Galinytės performansą stebėjo LR kultūros ministras S. Kairys, LR ambasadorius Prancūzijoje N. Aleksiejūnas ir Ukrainos ambasadorius Prancūzijoje Vadymas Omelchenko. Renginys sulaukė prancūzų susidomėjimo, jame dalyvavo lietuvių ir ukrainiečių bendruomenės.

2023 m. kovo 17 d. švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė apsilankė Seinuose ir Suvalkuose, Lenkijoje.

2023 m. kovo 21 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija 88 užsienyje veikiančioms neformaliojo lituanistinio švietimo mokykloms paskirstė beveik 1,6 mln. eurų.

Valstybės finansavimas buvo paskirstytas lituanistinėms mokykloms, veikiančioms Vokietijoje, Urugvajuje, Ukrainoje, Turkijoje, Švedijoje, Singapūre, Norvegijoje, Liuksemburge, Kanadoje, JAV, Italijoje, Ispanijoje, Islandijoje, Gruzijoje, Graikijoje, Jungtinėje Karalystėje, Čilėje, Austrijoje, Australijoje, Airijoje. Šiose mokyklose mokosi per 4 000 užsienio lietuvių vaikų ir suaugusiųjų.

2023 m. kovo 24 d. Paryžiuje įsikūrusioje UNESCO būstinėje buvo atidaryta Vilniaus miesto įkūrimo 700 metų sukakčiai paminėti skirta fotografijų paroda.

Parodoje eksponuojami didžiųjų Vilniaus metraštininkų Juozapo Čechavičiaus, Stanislavo Filiberto Flerio ir Jano Bulhako XIX–XX a. sandūroje sukurtos fotografijos, kuriose įamžinti miesto istoriniai ir architektūros paminklai, miesto kasdienio gyvenimo scenos, Vilniaus gyventojai.

2023 m. kovo 29 d. Lietuvos Respublikos ambasadoje Ukrainoje įvyko susitikimas su žymiu Ukrainos istoriku, daktaru Artemu Petryku ir Ukrainos teritorinės gynybos pajėgų štabo Kapelionų tarnybos pareigūnu Serhii'umi Dmytriievu. Susitikime ambasadoriui Valdemarui Sarapinui buvo perduoti Rusijos okupaciją Chersono mieste išgyvenę lietuviški

simboliai – du Lietuvos herbai ir trispalvė vėliava. Šiuos lietuviškosios kultūros simbolius išsaugojo lietuviškų šaknų turintis ir Chersono mieste gyvenantis dr. A. Petrykas. Pasak istoriko, nepaisant didelės rizikos gyvybei, jam buvo didelė garbė saugoti šiuos lietuviškosios kultūros dvasia alsuojančius simbolius. Susitikime kapelionas S. Dmytriievas papasakojo apie vykdomus socialinės paramos ir psichologinės pagalbos projektus Ukrainoje. Buvo aptarti bendri kultūriniai projektai.

2023 m. kovo 30 d. Lietuvos ambasada Prahoje surengė viešąją diskusiją „Vilnius ir karas: brutaliosios istorijos pamokos“, skirtą Vilniaus 700 metų jubiliejui paminėti. Renginyje buvo aptarti Lietuvos sostinės lietuviškieji, lenkiškieji, žydiškieji ir baltarusiškieji istorinės raidos aspektai.

Barokinėje Šv. Vaitiekaus parapijos salėje vykusiame renginyje naujais vaidmenimis prisistatė Lietuvos, Izraelio ir Prancūzijos ambasadoriai. Jie tapo literatūros skaitovais ir publikai perskaitė rašytojo Romaino Gary autobiografinio romano „Aušros pažadas“ ištraukų, susijusių su gyvenimo Vilniuje peripetijomis, prancūzų, hebrajų ir lietuvių kalbomis. Šio romano skyrių čekų kalba skaitė Čekijos teatro ir kino aktorius Igoris Barešas.

Renginyje pasisakė literatas, sociologas Laimonas Briedis, Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Judaikos studijų centro Vilniuje vadovė Lara Lempert ir Prahoje gyvenantis vertėjas, žurnalistas, Baltarusijos klubo PEN narys Siarhejus Šupa. Diskusijai vadovavo Lenkų instituto Prahoje direktorius Maciejus Ruczajus.

Dalyvaujant visuomenės ir kultūros veikėjams, lietuvių bendruomenės nariams ir Prahoje reziduojantiems diplomatom, ekspertai diskutavo apie ekstremalių politinių ir socialinių įvykių nulemtą įtaką daugiataučio Vilniaus istorijai.

Ukrainos ambasados Prahoje laikinasis reikalų patikėtinis Vitalijus Usatyjus emocingai aptarė pamokas, kurias mokomės šiandien, kai Rusijos armija griauja Ukrainos miestų ir žmonių gyvenimus.

2023 m. kovo 31 d. Lietuvos ambasada Jungtinėje Karalystėje (JK), bendradarbiaudama su Prancūzijos ambasada ir Prancūzų kultūros institutu, suorganizavo tragiškai žuvusio lietuvių kūrėjo Manto Kvedaravičiaus filmo „Mariupolis 2“, praėjusiais metais laimėjusio Europos kino apdovanojimą, peržiūrą kino teatre Londone „Ciné Lumière“. Į renginį buvo pakviesti užsienio diplomatai, lietuvių bendruomenės JK atstovai, Lietuvos ir Ukrainos bičiuliai. Po peržiūros vyko diskusija.

2023 m. balandžio 4 d. Užsieniečiai ir užsienio lietuviai, pasirinkę dalines ir magistrantūros studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose, sulauks valstybės paramos – Švietimo, mokslo ir sporto ministerija jiems kas mėnesį teiks stipendijas, skirtas studijų Lietuvoje kainai padengti.

100 užsienio studentų kviečiami rinktis pilnas magistrantūros studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose. Mėnesinės stipendijos ir papildoma parama numatyta Ukrainos piliečiams (60 stipendijų), Armėnijos, Sakartvelo, Moldovos piliečiams ir užsienio lietuviams (iš viso 20 stipendijų), Baltarusijos (10 stipendijų) ir Azerbaidžano piliečiams (5 stipendijos). Iš viso 5 mėnesinės stipendijos bus išmokamos Izraelio, Kinijos, Japonijos ir Pietų Korėjos studentams. Vienos stipendijos dydis – 490 eurų per mėnesį.

Į aukštąsias mokyklas siekiant pritraukti daugiau užsienio studentų ir paskatinti juos likti Lietuvoje, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje 2022 m. gruodį buvo suburta

aukštojo mokslo ekspertų darbo grupė. Ji teikia pasiūlymus dėl užsienio studentų, taip pat užsienio lietuvių, pritraukimo ir integracijos strategijos rengimo.

2023 m. balandžio 13 d. Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje N. Aleksiejūnas ir Lietuvos kultūros atašė Prancūzijoje Austė Zdančiūtė susitiko su Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros mokslininkais, kuriems šiltos diskusijos metu pristatė ateinančių metų Lietuvos sezono Prancūzijoje gaires.

Tą patį vakarą Lietuvos ambasadoje Paryžiuje lietuvių literatūros specialistai dalyvavo diskusijoje tema „Lietuvos literatūra: ar gali nustebinti Paryžių?“. Lietuvių bendruomenės Prancūzijoje ir Lietuvos ambasados renginys sulaukė Prancūzijoje gyvenančių lietuvių didelio susidomėjimo. Kiekvienas mokslininkas pažvelgė į Lietuvos literatūrą iš savo nagrinėjamos epochos ir tematikos prizmės. Buvo priminti Lietuvos ir Prancūzijos rašytojų ryšiai, literatūrinių santykių mezgimas ir tai, kaip Lietuvos rašytojai per visą šalies istoriją garsino lietuvių literatūrą pasaulyje. Diskusiją moderavo dr. Emilija Pundziūtė-Gallois, Paryžiaus Politikos mokslų instituto (*SciencesPo*) lektorė, buvusi Lietuvių bendruomenės Prancūzijoje pirmininkė.

2023 m. balandžio 26 d. į Užsienio reikalų ministeriją buvo iškviestas Rusijos Federacijos ambasados Lietuvos Respublikoje laikinasis reikalų patikėtinis Alexanderis Elkinas ir jam buvo pareikštas protestas dėl Permės srityje, Rusijoje, nugriauto paminklo ten palaidotiems tremtiniais iš Lietuvos ir Lenkijos.

2023 m. balandžio 26–28 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė Vašingtone (JAV) dalyvavo kasmetiniame Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ir Pasaulinės mokytojų profesinių sąjungų federacijos organizuojamame susitikime mokytojo profesijos klausimais. Vėliau vizito Vašingtone metu ministrė susitiko su Vašingtono lietuvių bendruomene, apsilankė Kristijono Donelaičio lituanistinėje mokykloje, susitiko su JAV gyvenančiais lietuvių mokslininkais. Čikagoje buvo suplanuoti ministrės susitikimai su vietos lietuvių bendruomenės atstovais, lietuvių kilmės sportininkais, lituanistinių mokyklų vadovais ir mokytojais.

2023 m. balandžio 27 d. į Užsienio reikalų ministeriją buvo iškviestas Baltarusijos Respublikos ambasados Lietuvoje atstovas ir jam buvo įteikta griežta protesto nota dėl Baltarusijos veiksmų siekiant likviduoti daugiau kaip 20 metų veikantį Pelesos lietuvių visuomeninį susivienijimą „Gimtinė“.

2023 m. balandžio 27–28 d. Lietuvos ambasada Jungtinėje Karalystėje, bendradarbiaudama su lietuvių diaspora, vietos valdžios ir akademinės bendruomenės atstovais, suorganizavo Vilniaus 700 metų jubiliejaus renginių Škotijoje ir Šiaurės Airijoje.

Balandžio 27 d. ambasadorius E. Bajarūnas dalyvavo Aberdino universitete vykusioje knygos „Vilnius – savas ir svetimas“ autoriaus Laimono Briedžio paskaitoje apie Vilnių, skirtoje pristatyti turtingai miesto istorijai bei jo žmonių daugiakultūriškumui, kuris išlieka jau 700 metų.

Vizito metu ambasadorius susitiko su Aberdino universiteto vadovais ir dėstytojais: prof. Robertu Frostu, prof. Karin Friedrich, prof. Karlu Leydeckeru, prof. Beth Lord ir dr. Andrew Dilley'iu. Susitikime buvo aptartos bendradarbiavimo ir akademinės mainų su Lietuvos universitetais galimybės. Ambasadorius E. Bajarūnas pasidžiaugė, kad

universitete jau daug metų veikia Lenkijos–Lietuvos studijų centras, kuriam vadovauja prof. R. Frostas.

E. Bajarūnas taip pat susitiko su Aberdyno meru Lordu Provostu, Lietuvių asociacijos šiaurės rytų Škotijoje (ALNES) vadove Evelina Kovnators ir viena iš asociacijos įkūrėjų Žydrūne Herbert. Susitikime buvo aptarti svarbūs lietuvių bendruomenės klausimai, bendros ateities iniciatyvos ir bendradarbiavimo galimybės.

2023 m. balandžio 28 d. Lietuvos ambasados diplomatas Tadas Kubilius dalyvavo kartu su Belfasto miesto savivaldybe ir Vidurio Alsterio lietuvių bendruomene „Baltic together“ suorganizuotoje Vilniaus 700 metų jubiliejaus šventėje, kurios dalyviai galėjo susitikti su kultūros geografu L. Briedžiu ir pasiklausyti išskirtinių istorijų apie Vilnių. Po susitikimo svečių laukė dainininko Jono Kriauklio muzikinis pasirodymas. Renginyje dalyvavo Belfasto miesto merės pavaduotoja Michelle Kelly.

T. Kubilius renginio išvakarėse Belfaste su Šiaurės Airijos lietuvių bendruomenės „Amber“ pirmininke Edita Hamilton ir bendruomenės atstovais aptarė aktualius grįžimo į Lietuvą klausimus, tokios informacijos poreikį tarp Šiaurės Airijos lietuvių bei galimybes organizuoti kultūros renginius vietos lietuviams.

Lietuvos Respublikos Prezidentas ir išeivija

2022 m. lapkričio 11 d. Lietuvos pirmoji ponė D. Nausėdienė Lenkijoje susitiko su Varšuvos lituanistinės mokyklėlės, Varšuvos universiteto Baltistikos centro ir šio miesto lietuvių knygų mylėtojų klubo atstovais ir nariais. Pirmoji ponė taip pat domėjosi Varšuvos universitete veikiančio Baltistikos centro veikla.

2022 m. lapkričio 17 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda, Prahoje susitikęs su Čekijos lietuvių bendruomenės atstovais, padėkojo jiems už pastangas puoselėti istorinę atmintį, lietuvišką tapatybę ir skleisti lietuviybę.

Susitikime daug dėmesio skirta ryšių su Lietuva palaikymui, lituanistinio švietimo klausimams. Buvo aptartas ypatingas Prahos, kurioje gyveno ir dirbo Lietuvos rašto kultūrai nusipelnęs spaustuvininkas Pranciškus Skorina, žymus lietuvių kalbos tyrėjas Augustas Schleicheris ir Tautos patriarchas dr. Jonas Basanavičius, vaidmuo Lietuvos kultūros istorijoje.

Šalies vadovas atkreipė dėmesį, kad Čekijoje veikiantys Karolio universiteto Filosofijos fakulteto Rytų Europos studijų instituto Baltistikos skyrius ir Masaryko universiteto Filosofijos fakulteto Kalbotyros ir baltistikos katedra iš kitų pasaulio baltistikos (lituanistikos) centrų išsiskiria ilgametėmis akademinėmis tradicijomis bei moksliniu lygiu, lietuvių kalbos dėstyto patirtimi.

Susitikime dalyvavo Čekijos lietuvių bendruomenės pirmininkas, vienas iš Prahos kino mokyklos įkūrėjų Tomas Krasauskas, buvęs šios bendruomenės pirmininkas Sigitas Adomavičius, filosofijos mokslų daktarė, lietuvių kalbos ir literatūros dėstytoja Geda Montvilaitė, kalbininkai baltistai habil. dr. Ilja Lemeškinas ir dr. Vaidas Šeferis, „Laisvos Europos“ radijo / „Laisvės“ radijo bendradarbė Žydronė Krasauskienė ir Prahos miesto gidė Danutė Reichova.

2022 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda Prezidentūroje apdovanojo Lietuvos Respublikos Konstitucijos egzamino nugalėtojus. Geriausiai Konstituciją išmanančiu pasaulio lietuviu tapo Pavelas Kirjanas (Jungtinė Karalystė).

2022 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda, sveikindamas mokslininkus – geriausių 2021 m. daktaro disertacijų autorius, pabrėžė, kad savo pavyzdžiu jie rodo, kiek daug galima pasiekti, pasitelkus intelektualinę drąsą, kūrybingumą ir kantrybę.

Šiomet, atkreipiant dėmesį į lietuvius, kurie mokslo aukštumų siekia užsienyje, pirmą kartą buvo išrinkta geriausia Lietuvos piliečio disertacija, apginta užsienio mokslo ir studijų institucijoje. Šios nominacijos geriausia humanitarinių ir socialinių mokslų disertacija tapo dr. Gintės Medzvieckaitės mokslo darbas tema „Žmogiški dieviškų žodžių aidai: dvasiniai madrigalai, sukurti lotyniškųjų sakralinių tekstų poetinių parafrazių italų kalba pagrindu“ (Mančesterio universitetas, Jungtinė Karalystė). Šios nominacijos geriausia gamtos, technologijos, medicinos ir sveikatos bei žemės ūkio mokslų disertacija tapo dr. Kotrynos Vaidžiulytės-Simutienės disertacija tema „Vidinė ląstelės koordinacija migracijos metu“ (Sorbonos universitetas, Paryžius, Prancūzija).

2022 m. gruodžio 14 d. Belgijoje pirmoji ponia D. Nausėdienė susitiko su Briuselio II Europos mokyklos lietuvių sekcijos moksleiviais ir mokytojais. D. Nausėdienė domėjosi jų veikla, ryšiais su gimtąja šalimi, mokymosi skirtumais Belgijoje ir Lietuvoje, ateities planais bei perspektyvomis.

2022 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda ir pirmoji ponia D. Nausėdienė dalyvavo Vilniaus rotušėje vykusioje Globalios Lietuvos apdovanojimų ceremonijoje.

Šalies vadovas taip pat paskelbė ir įteikė apdovanojimus nominacijos „Už nuoseklų diasporos indėlį Ukrainos palaikymui“ laureatams, kuriais tapo Andrius Zubernis, Austėja Sruoga, Eleonora Jonušienė-Romuva, Irma Petraitytė-Lukšienė, Vilma Midverytė-Green, Rima Žiūraitis ir Aušra Tallat-Kelpša.

Pirmoji ponia D. Nausėdienė paskelbė ir apdovanojo nominacijos „Už jaunųjų talentų Lietuvai ugdymą pasaulyje“ nugalėtoją, kuriuo tapo Kazickų šeimos fondas.

„Šių metų apdovanojimas atitenka tiems, kas jau daugiau nei 20 metų nuolatinę paramą jaunosios kartos švietimui ir kultūrai matuoja širdimi bei tarptautiniais standartais. Startuoliai ir jaunimas, mokyklų aprūpinimas kompiuteriais, lituanistinis švietimas ir edukacinės veiklos, konkursai Lietuvos ir diasporos jaunimui, muzikos ir šokių festivaliai, orientuoti į turtingas Lietuvos tradicijas ir kultūrą, vasaros stovyklos, humanitarinė parama – visa tai yra Kazickų šeimos fondo nuopelnai“, – pabrėžė D. Nausėdienė.

2023 m. vasario 12 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda atvyko oficialaus vizito į Norvegiją. Sekmadienio popietę šalies vadovas susitiko su Norvegijos lietuvių bendruomene. Prezidentas padėkojo Norvegijos lietuviams už aktyvią veiklą, tautinės tapatybės išsaugojimą ir artumą su Lietuva.

2023 m. vasario 14 d. valstybės vadovas padėkojo 2022 metų Nacionalinių kultūros ir meno bei Jono Basanavičiaus premijų laureatams už meistrišką kūrybą savitų meninių pasaulių, iš kurių įkvėpimo semiasi visų mūsų vaizduotė. Už kūrybą, kuriai atsivėrę kiekvienas galime praturtėti – naujais įspūdziais, idėjomis, pasaulėžiūros pokyčiais.

2022 m. Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija už viso gyvenimo indėlį į kultūrą ir meną – už „mamutų“ medžiojimą teatre ir prozoje buvo apdovanotas rašytojas Kazys Saja, už šviesotamsos gelmę šiuolaikinėje muzikoje – kompozitorė Žibuoklė Martinaitytė, už klasikos geną šiuolaikinėje poezijoje – rašytojas Rimvydas Stankevičius, už veržlų ir įspūdingą kūrybinį šuolį – kino režisierė Giedrė Žickytė-Bajarūnienė, už sėkmingą kūrybinę veiklą garsinant Lietuvos dainavimo mokyklą pasaulio scenose – operos solistas Edgaras Montvidas.

2023 m. vasario 16 d. Valstybės atkūrimo dienos proga Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda įteikė valstybės apdovanojimus už nuopelnus Lietuvai ir už jos vardo garsinimą pasaulyje. Tarp apdovantųjų – ir lietuvių išeivijos atstovai.

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi Prezidentas apdovanojo žurnalistę, verslininkę, filantropę, Kazickų šeimos fondo prezidentę Juratę Catherine Kazickas už ilgametį aktyvų švietimo, socialinių, kultūros projektų rėmimą.

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi Prezidentas apdovanojo Mileršvilio universiteto istorijos profesorių emeritą, mokslininką Saulių Augustiną Sužiedėlį už ypatingą dėmesį, skiriamą Holokausto Rytų Europoje ir Lietuvoje istorijos tyrinėjimams.

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi Prezidentas apdovanojo istorikę, aktyvią Italijos lietuvių bendruomenės narę Marię Dainą Lozoraitis už nuopelnus puoselėjant, išsaugant, dovanojant ir perduodant Lietuvai jos istorijai ir kultūrai išskirtinės reikšmės Lozoraičių šeimos kultūrinį palikimą (Italijos Respublika), choro dirigentą, pedagogą Albertą Rožę už ilgametį chorinio meno atlikėjų ugdymą, chorinio dainavimo tradicijų puoselėjimą, lietuviškos kultūros sklaidą Ukrainoje, Punsco valsčiaus viršaičio pavaduotoją, aktyvų lietuvių puoselėtoją Janą Wojczulis už nuoširdų ilgametį indėlį į Lietuvos ir Lenkijos diplomatinį ir kultūrinį bendradarbiavimą (Lenkijos Respublika).

2023 m. kovo 17 d. Seime pirmoji ponia D. Nausėdienė pasveikino Vytauto Didžiojo universiteto organizuojamo Lituanistinio ugdymo forumo dalyvius.

2023 m. balandžio 12 d. pirmoji ponia D. Nausėdienė susitiko su mokslų daktare, žurnaliste, verslininke, filantrope, Kazickų šeimos fondo prezidente J. C. Kazickas.

Pirmoji ponia pasveikino viešnią Kazickų šeimos fondo veiklos 25 metų jubiliejaus proga, padėkojo už nuolatinę paramą švietimo, socialinėms, sveikatos priežiūros ir kultūros programoms Lietuvoje ir užsienyje, įvairioms organizacijoms bei projektams, pagalbą jaunimui mūsų šalies regionuose, dėmesį lituanistiniam švietimui.

Po šio susitikimo Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda apdovanojo J. C. Kazickas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi. Apdovanojimas skirtas už ilgametį švietimo, socialinių, kultūros ir kitų projektų rėmimą.

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi J. C. Kazickas buvo įvertinta Vasario 16-osios – Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga, kai tradiciškai apdovanojami asmenys už nuopelnus Lietuvos Respublikai ir Lietuvos vardo garsinimą pasaulyje.

2023 m. balandžio 17 d. Darbo vizitą Nyderlanduose pradėjęs Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda sekmadienio vakarą Hagoje susitiko su lietuvių bendruomene ir padėkojo už aktyvų dalyvavimą pilietinėse iniciatyvose bei paramos Ukrainai telkimą.

Kreipdamasis į Nyderlanduose gyvenančius lietuvius valstybės vadovas pabrėžė, kaip svarbu, kad svetur gyvenantys tautiečiai išsaugotų savo tautinę tapatybę ir neatitoltų nuo Tėvynės.

Atkreipęs dėmesį į tai, kad šiuo metu Nyderlanduose nėra nė vienos lituanistinės mokyklos, Prezidentas akcentavo, kad Lietuvos valstybei itin svarbu, jog svetur gyvenantys tautiečiai, ypač jaunoji karta, išsaugotų lietuvių kalbą, kultūrą ir tradicijas, o per jas – ir glaudų ryšį su Lietuva, būtų pilietiškai mūsų valstybės kūrėjai. Valstybės vadovas kvietė visus drauge burtis prie lituanistinės mokyklos bendruomenės telkimo arba jungtis prie virtualių lituanistinių mokyklų kitose šalyse.

Vytauto Didžiojo universitete (VDU)

2022 m. gruodžio 3 d. vyko VI Vytauto Didžiojo universiteto Ispanų kalbos forumas (isp. *Foro de español en Kaunas*). Tarptautinis renginys šiemet Kaune subūrė daugiau nei pusšimtį ispanų kalbos specialistų iš Ispanijos ir kaimyninių šalių. VI ispanų kalbos forumas buvo pradėtas su ypatingu pranešimu apie vieną žymiausių pasaulio ispanisčių, išėvijęs lietuvių prof. Birutę Cipliauskaitę. Šiemet kaip tik sukanka penkeri metai po profesoriaus mirties.

2023 m. kovo 17–23 d. Vytauto Didžiojo universitete viešėjo Eunice Blavascunas, Whitman koledžo Vola Voloje (*Walla Walla*), Vašingtone, antropologijos ir aplinkos studijų docentė. E. Blavascunas yra lietuviškas šaknis turinti mokslininkė antropologė, dirbusi JAV Nacionalinių parkų tarnyboje ir Nacionalinėje miškų tarnyboje. Ji tyrinėja, kaip Belo-vežo girios senųjų ąžuolų, bizonų ir tūkstančių vabzdžių istorija persipina su regiono autoritarine, komunistine istorija bei iškilusiu kraštutinės dešinės judėjimu Lenkijoje. Viešnios kelionė ir apsilankymas Lietuvoje finansuojami naudojant VDU Vytauto Kavolio tarpdisciplininės profesūros stipendiją.

2023 m. balandžio 17–28 d. Vytauto Didžiojo universitete vyko Vytauto Kavolio tarpdisciplininės profesūros svečio dr. Dariaus Udrio paskaitos. D. Udrys skaitė paskaitas VDU Politikos mokslų ir diplomatijos fakultete specialiojo kurso „Liberalizmas ir jo kritika“ studentams ir Humanitarinių mokslų fakultete.

2023 m. balandžio 21 d., tarptautinės Žemės dienos išvakarėse, paaiškėjo Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos ir Danos Gedvilienės fondo gamtosaugos premijos (5 000 eurų) laureatė. Ja šiais metais komitetas išrinko mokslininkę ir išradėją prof. dr. Tątjaną Paulauskienę. Laureatę nominavo Klaipėdos universiteto Jūros technologijų ir gamtos mokslo fakultetas.

Premija T. Paulauskienei skiriama už inovatyvių ir aplinkai draugiškų technologijų, skirtų naftos teršalams valyti iš vandens, kūrimą, ekologinį visuomenės švietimą bei pasiekimus ir lyderystę ekologijos ir aplinkotyros mokslų srityje.

2023 m. balandžio 24 d. Vytauto Didžiojo universiteto menų galerijoje „101“ (Muitinės g. 7, Kaunas) buvo atidaryta Rimanto Šlipavičiaus-Šlipo, Arūno Kulikausko ir Eugenijaus Varkulevičiaus-Varkalio kūrinių paroda „Nepaklusnumo ikonos“. Menininkai pristatė kūrinius, įvairias meno formas ir medijas jungiančius darbus, įkūnijančius jų kūrybinius

eksperimentus ir liudijančius šių menininkų maištavimą prieš kultūrinės ir socialinės normas bei politinius suvaržymus. Parodos atidarymo metu vyko britų kuratoriaus Davido Elliso paskaita-performansas „Crash Report“ ir Rimanto Šlipavičiaus-Šlipo juostų perklausas. Menotyrininkai, parodos kuratoriai – Rasa Žukienė ir Tomas Pabedinskas.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2022 m. gruodžio 16 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje įvyko „Kavolio dirbtuvių“ trečiasis seminaras „Moralinis skurdas kaip sovietmečio palikimas“.

Renginys prasidėjo dviejų filosofų – prof. Mykolo Jurgio Drungos ir prof. Gedimino Karoblio pranešimais, kurie sugeneravo pamatinių idėjų diskusijai ir kuriais buvo nušviesta problema iš dviejų perspektyvų. M. J. Drunga rėmėsi labiau klasikine filosofine prieiga ir aptarė moralinio skurdo problemą iš istorinio-filosofinio kampo, išryškino moralės ir politinės santvarkos (sovietinės vs demokratinės) sankabas.

G. Karoblis revizavo teologo, kunigo Jono Juraičio įžvalgas, iš kurio ir buvo pasiskolintas terminas „moralinis skurdas“, kuriuo pastarasis apibūdino lietuvių po išgyvento sovietmečio. Diskusiją moderavo (bendru sutarimu) prof. istorikas Egidijus Aleksandravičius, vėliau į diskusiją jungėsi kiti dalyviai.

Aktyvūs diskusijos dalyviai buvo kultūrologas prof. Darius Kuolys, ekonomistas prof. Boguslavas Gružveskis, diakonas Darius Chmieliauskas, literatūrologas dr. Ramūnas Čičelis, istorikas doc. dr. Kastytis Antanaitis. Diskusijos metu VDU istorijos magistrantai Andrius Veršinskas ir Mantas Barakauskas pristatė savuosius referatus, kuriuose nagrinėjo lietuvių diasporos intelektualinį palikimą renginio tematika.

2023 m. kovo 31 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus surengė Vytauto Kavolio knygos „Laisvės kultūra“ pristatymą ir diskusiją „Ar dar nevēlu mokytis laisvės?“. Diskusijoje dalyvavo E. Aleksandravičius, Daiva Dapkutė, D. Kuolys, M. Barakauskas, Laura Ivanova.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2022 m. lapkričio 4 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko dr. Sاندros Petraškaitės-Pabst poezijos knygos „Kiaunės jaukinimas“ pristatymas. Renginyje dalyvavo literatūrologė dr. Žydronė Kolevinskienė, knygos redaktorius, „Kauko laiptų“ leidyklos vadovas Viktoras Rudžianskas, knygos dailininkė Inga Paliokaitė-Zamulskienė, aktorė Nida Timinskaitė. Renginį moderavo literatūrologė prof. dr. D. Kuizinienė.

2022 m. lapkričio 4 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje viešą paskaitą-seminarą „Magical Thinking: How to Make Sense of Magic“ skaitė lietuvių kilmės pasaulinio garso antropologas, Britų akademijos narys, Europos socialinės antropologijos asociacijos įkūrėjas, Londono ekonomikos mokyklos profesorius Adamas Kuperis. Paskaitą organizavo VDU Socialinės antropologijos centras.

A. Kuperis yra žinomas kaip leidinio „The Social Science Encyclopaedia“ mokslinis redaktorius, antropologijos teorijų ir istorijos tyrinėtojas, taip pat Afrikos, Karibų, Europos visuomenių, giminystės ir politinių sistemų tyrėjas, 19 knygų autorius ir bendraautoris. A. Kuperis yra trečios kartos Kauno litvakų palikuonis. 1989–1990 m. jis dalyvavo atkuriant VDU ir steigiant prof. Liucijos Baškauskaitės vadovaujamą Antropologijos katedrą.

2022 m. lapkričio 24 d. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus pakvietė susitikti „Diskusijoje apie kūrėjų nomadiškumą“. Renginyje dalyvavo menininkė, šiuolaikinio meno kuratorė Vita Zaman, o ją kalbino rašytoja, literatūrologė Sandra Bernotaitė.

2022 m. gruodžio 12 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje įvyko parodos „Demokratijos pamokos. 100 metų pokalbių tarp Lietuvos ir Prancūzijos“ pristatymo renginys, skirtas abiejų šalių diplomatinių ryšių šimtmečiui paminėti. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus turėjo išskirtinę galimybę prisidėti prie šios parodos atsiradimo.

Iškilmingame parodos pristatyme dalyvavo gausus būrys svečių, tarp jų – Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen, LR užsienio reikalų viceministrė Jovita Neliupšienė, Nacionalinės asamblėjos pirmoji vicepirmininkė Valérie Rabault, Prancūzijos valstybės sekretorė, atsakinga už ES reikalus, Laurence Boone, Paryžiaus lietuvių bendruomenė, daug kitų svečių. Juos priėmė Lietuvos ambasadorius Paryžiuje N. Aleksiejūnas. Aktoriai ir režisieriai Thierry Gondard’as ir Caroline Paliulis sukūrė ir parodė specialiai renginiui skirtą vaidinimą.

Parodą inicijavo Lietuvos Respublikos ambasada Prancūzijos Respublikoje, bendradarbiaudama su Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejumi ir Lietuvos centriniu valstybės archyvu.

Parodą parengė istorikės Akvilė Kabašinskaitė, dr. Monika Šipelytė, dr. Vilma Bukaitė, Eglė Lukšaitė ir Arūnas Antanaitis. Parodos scenografija rūpinosi Ieva Kabašinskaitė, jos dizainą kūrė Gailė Pranckūnaitė, audiovizualiniais-techniniais sprendimais rūpinosi Ieva Kotryna Skirmantaitė.

2022 m. gruodžio 15 d. vakarą Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje buvo paminėtos Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus, garbės profesoriaus, mecenato, literatūrologo, teatrologo profesoriaus Broniaus Vaškelio 100-osios gimimo metinės. Prisiminimais apie B. Vaškelį dalijosi jo draugai, kolegos, mokiniai ir buvę stipendininkai. Renginyje dalyvavo ir profesoriaus žmona Stasė Vaškelienė, kurios rūpestį ir jautrumą prisiminė daugelis susirinkusiųjų. B. Vaškelio sūnus Darius su šeima prie minėjimo prisijungė nuotoliniu būdu. Renginyje grojo VDU Muzikos akademijos studentas, saksofonininkas Svajūnas Birgiolas. Sveikinimo žodį tarusi prof. D. Kuizinienė akcentavo, kad šis vakaras yra galimybė vienu kitu prisiminimų fragmentu papildyti B. Vaškelio portretą, o jaunesniems tai – tam tikra pažintis su profesoriaus ir mecenato asmenybe.

2022 m. gruodžio 21 d., prieš pat gražiausias metų šventes, Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje vykusiame išeivijos mecenatų stipendijų skyrimo renginyje buvo pasveikinti Broniaus Bieliuko, Vandos Daugirdaitės-Sruogienės ir L. ir F. Mockūnų vardinių stipendijų laureatai. L. ir F. Mockūnų vardinė stipendija buvo skirta Vytauto Didžiojo universiteto filologijos doktorantei Gerdai Pilipaitytei.

Paskutinio kurso doktorantūros studentė G. Pilipaitytė rengia disertaciją tema „Traumos naratyvas šiuolaikinėje lietuvių ir ispanų dramaturgijoje“. Stipendiją planuojama panaudoti dviejų mėnesių trukmės stažuotei Ispanijoje, Saragosos universitete.

Stažuotės metu planuojama plėsti žinias apie ispanų dramaturgiją ir šiuolaikinę literatūrą, dalyvauti seminaruose, paskaitose ir konsultacijose. Suplanuota dalyvauti kongrese apie traumas kultūroje, taip pat susitikimai ir tyrimų rezultatų pristatymas lietuvių bendruomenei Ispanijoje. Kaip teigia tyrėja, vienas iš disertacijos poskyrių yra skirtas lietuvių diasporai, nes pasitraukimas iš savo šalies irgi priklauso traumos naratyvui.

2023 m. vasario 8 – kovo 8 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje vyko Jono Meko, Adolfo Meko ir jo žmonos Polos Chapelle filmų peržiūrų ciklas „3 journeys to Lithuania“.

Vasario 8 d. rodytas J. Meko „Reminiscences of a Journey to Lithuania“ (1972). Filmą komentavo literatūrologė prof. D. Kuizininė. Vasario 22 d. vyko A. Meko filmo „Going Home“ (1971) peržiūra. Jį komentavo literatūrologas dr. R. Čičelis. Kovo 8 d. žiūrėtas P. Chapelle filmas „Journey to Lithuania“ (1971). Filmą komentavo Eglė Lukšaitė.

2023 m. kovo 9 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko paskaita apie River Ružo (*River Rouge*) raidą Detroite, Mičigano valstijoje („Nuo degančios upės iki vandens turizmo: bendruomenės pastangos atkuriant Rouge upės aplinką (Detroit, Michigan, USA)“). Paskaitos svečiai Paulas Drausas ir Davidas Norwoodas kalbėjo apie laikotarpį nuo Europos kolonizacijos iki pramonės eros, daugiausiai dėmesio skyrė pastangoms apsaugoti ir atkurti River Ružą, taip pat 1970 m. įkurtai JAV Aplinkosaugos agentūrai, kurios 5-ojo skyriaus vadovu buvo Prezidentas Valdas Adamkus, ir 1972 m. priimtam Švaraus vandens įstatymui.

2023 m. kovo 13 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje apsilankė rašytoja Akvilina Cicėnaitė. Diskusiją moderavusi rašytoja, literatūrologė S. Bernotaitė su A. Cicėnaite kalbėjosi apie nebaigtinę migranto tapatybę. A. Cicėnaitės kūryba yra įtraukta į pasaulio lietuvių rašytojų antologiją „Egzodika“. Autorė kuria paaugliams ir suaugusiems, verčia, rašo publicistiką. Jos interneto puslapis – <https://akvilinac.com/>.

Kitose institucijose

2022 m. lapkričio 10 d. Vytauto Kasiulio dailės muziejuje buvo atidaryta paroda-ekspozicija, skirta Lietuvos menininkams Vokietijoje. Tai – pirmasis ciklo, skirto meno migracijos tyrimams, renginys, kurį pratęs su kitomis šalimis savo ateitį susiejusių lietuvių autorių kūryba.

Atidaryme dalyvavo parodos kuratorės prof. dr. Rasa Žukienė ir prof. dr. Dalia Kuizininė, Vokietijoje reziduojančios menininkės Almyra Weigel, Neringa Naujokaitė ir Gintarė Sokelytė, parodos architektas Povilas Vincentas Jankūnas, LNDM direktorius dr. Arūnas Gelūnas, Vytauto Kasiulio dailės muziejaus vedėja Ilona Mažeikienė.

2022 m. lapkričio 29 d. Maironio lietuvių literatūros muziejuje įvyko vakaras „Nulinė retorika“, skirtas išeivijos menininko, vieno garsiausių avangardinio kino kūrėjų, poeto,

kino kritiko, Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato, Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro Jono Meko metams.

Vakaro metu pasakojimą „Kaip Jonas Mekas ant stogo eilėraščius skaitė...“ surengė VDU Lituanistikos katedros lektorius dr. R. Čičelis. VDU Retorikos klasė skaitė J. Meko „Laiškus iš niekur“, taip pat vyko filmo „...Mes visi žiūrim“ peržiūra. Vakara rengė VDU Retorikos klasė.

2022 m. gruodžio 1 d. Nacionalinėje dailės galerijoje įvyko tarptautinė moksline konferencija „Migracija-menas-muziejus“.

Renginyje dalyvavo įvairių kultūros ir meno sričių tyrėjų iš Lenkijos, Latvijos, Estijos, Vokietijos, Prancūzijos, Ukrainos, JAV ir Lietuvos. Jie diskutavo XX–XXI a. migracijos patirčių, jų refleksijų ir įmuziejavimo klausimais, dalijosi savo išvalgomis ir tyrimų rezultatais. Projektą finansuoja Lietuvos kultūros taryba.

2022 m. gruodžio 16 d. Lietuvos ambasadoje Vašingtone vykusioje diskusijoje „Lietuvos–JAV diplomatinio santykių šimtmetis: vakar, šiandien ir rytoj“ dalyvavo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos vyr. tyrėjas prof. dr. Juozas Skirius. Diskusijos dalyvius pasveikino Lietuvos Respublikos ambasadorė JAV Audra Plepytė, įžanginį žodį tarė Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras Arvydas Anušauskas. Diskusijoje taip pat dalyvavo JAV lietuvių visuomenininkas Viktoras Nakas ir Vilniaus universiteto dėstytojas doc. dr. Kęstutis Girnias.

Per pastarąjį dešimtmetį J. Skirius parengė net kelias besidomintiems Lietuvos ir JAV ryšiais, lietuvių diaspora JAV reikšmingas knygas: „Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviiais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos“ (2016), „JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais“ (2018), „Garbės generalinis konsulas Vytautas Čekanauskas“ (2021). Nacionalinėje bibliotekoje J. Skirius dirba Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Lituanistikos skyriuje, kuriame jau daugelį metų domimasi lietuvių diaspora, jos spauda.

2023 m. sausio 5 d. Siekdami skatinti ir ugdyti lietuvių diasporos skaitymo įgūdžius, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Pasaulio lietuvių bendruomenė ir Lietuvos leidėjų asociacija pagal Skaitymo skatinimo programą pirmą kartą inicijavo lietuviškai skaitančių lituanistinių bendruomenių telkimo palaikant skaitymo poreikius ir aplinką priemonę. Užsienyje gyvenančius lietuvius, susibūrusius į neformalius knygų klubus, siekiama supažindinti su naujausia lietuvių literatūra, paskatinti ją domėtis ir ją skaityti. 2022 m. pradėta įgyvendinti programa padės svetur gyvenančius lietuvių bendruomenių narius aktyviau įtraukti į lietuvių literatūros pažinimo procesą.

Programa pradėta įgyvendinti Lenkijos lietuvių bendruomenėje. Talkinant ekspertams ir atsižvelgiant į bendruomenės poreikius, buvo sudarytas naujausios lietuvių literatūros kūrinių rinkinys, – į jį pateko 24 naujausios lietuvių grožinės literatūros ir kultūros istorijos knygos. Rinkinys buvo perduotas Lietuvos Respublikos ambasados Lenkijoje bibliotekai, – taip bendruomenės nariams buvo sudarytos sąlygos skaityti ir dalytis naujausia literatūra, taip pat užtikrintos tinkamos knygų saugojimo sąlygos.

Naujausius grožinės lietuvių literatūros ir kultūros istorijos leidinius su Varšuvos lietuvių knygų klubo (įkurto 2016 m.) nariais jau aptarė literatūrologė dr. Jūratė Čerškutė, parengusi temines paskaitas ir organizavusi diskusijas. Nuo 2022 m. spalio iki metų

pabaigos Varšuvos lietuviškų knygų skaitytojai dalyvavo keturiuose susitikimuose. Juose buvo aptartos šios knygos: Undinės Radzevičiūtės „Grožio ir blogio biblioteka“ (2020) ir „Minaretas ir 7“ (2021), Vitos Vilimaitės Lefebvre Delattre „Kvėpuoti kitais“ (2020), Jeano-Christophe'o Mončio „Mano tėvas Antas. 100 prisiminimų apie Antaną Mončį“ (2022, iš pranc. k. vertė Diana Bučiūtė).

2023 m. vasario 7 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vykusiame susitikime buvo aptarta partnerystės perduodant lauknešėlius užsienyje gimstantiems lietuvių vaikams projekto pradžia. Susitikime dalyvavo projekto globėja Diana Nausėdienė, Nacionalinės bibliotekos generalinis direktorius prof. dr. Renaldas Gudauskas, kultūros viceministrė Daina Urbanavičienė, užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas. Projektas „Knygų startas“ yra Skaitymo skatinimo programos, kurią finansuoja Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, dalis.

2023 m. vasario 16 d. Valstybės atkūrimo dienos proga ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda apdovanojo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bičiulę Dainą Lozoraitis. Istorikė, aktyvi Italijos lietuvių bendruomenės narė D. Lozoraitis buvo įvertinta už nuopelnus puoselėjant, išsaugant, dovanojant ir perduodant Lietuvai jos istorijai ir kultūrai išskirtinės reikšmės Lozoraičių šeimos kultūrinį palikimą.

2023 m. kovo 30 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko forumas „Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimas, įgijus kitos valstybės pilietybę. Kokia nauda Lietuvai?“, kuriame diskutavo, profesinėmis žiniomis, įžvalgomis ir kitų šalių patirtimi dalijosi konstitucinės ir tarptautinės teisės profesionalai iš Lietuvos ir diasporos, įvairių organizacijų atstovai.

Forumo programoje Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos narys, advokatas iš JAV Gediminas Ramanauskas skaitė pranešimą „Pilietybės išlaikymo reglamentavimas Lietuvoje: *Status Quo*“, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Valstybingumo centro vadovė dr. Ilona Strumickienė skaitė pranešimą „Diaspora Lietuvai“, specialistų diskusiją „Lietuva kitų modernių valstybių kontekste“ vedė Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekanas doc. dr. Haroldas Šinkūnas. Taip pat vyko vieša specialistų diskusija „Gimimu įgytos pilietybės nauda Lietuvai – tikros istorijos“, o renginys buvo apibendrintas pranešimais „Perspektyvos ir kas toliau?“.

2023 m. balandžio 14 d. Seimo Ateities komitetas kartu su Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka pristatė šiais metais aštuntąją Ateities komiteto neformalaus Ateities forumo „Intelektualinis Lietuvos savarankiškumas“ diskusiją. Joje buvo svarstoma, kas mums valstybė yra šiandien ir kokia ji bus, projektuojant Lietuvos raidą iki 2050-ųjų.

Filosofijos mokslų daktaras, Lietuvos radijo „Mažosios studijos“ bendradarbis dr. Laurynas Peluritis atkreipė dėmesį į Lietuvoje vykstančias diskusijas dėl dvigubos pilietybės ir linkėjo, kad ateityje būtų atrasta tinkama dialogo tarp valstybės ir visų jos piliečių forma.

Istorikas doc. dr. Aurimas Švedas forumo dalyviams priminė, kad Lietuva gyvena istoriniu laikotarpiu, kai lietuvių tauta gyvuoja ne tik trijuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose, bet ir kitur pasaulyje. Tai sukelia sudėtingą diskusiją tarp šių dviejų žmonių grupių.

Vilniaus universiteto (VU) Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto magistrantas Dominykas Datkūnas linkėjo, kad išeivijos lietuvių bendruomenės ateityje išsaugotų savo tapatybę ir ryšį su Lietuvos valstybe.

Forumo pradžioje įžanginį žodį tarė Nacionalinės bibliotekos generalinis direktorius R. Gudauskas ir Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pirmininkas Raimundas Lopata.

Diskusijoje dalyvavo filosofas, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas dr. Simas Čelutka, filosofijos mokslų daktaras, Lietuvos radijo „Mažosios studijos“ bendradarbis dr. L. Peluritis, Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto docentė dr. Ligita Šarkutė, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto magistrantas D. Datkūnas, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto magistrantė Ineta Aleknavičiūtė. Diskusijos moderatorius – istorikas doc. dr. A. Švedas.

Kroniką parengė Ričardas JARAMIČIUS

Šaltiniai

<https://adamkuslibrary.lt/>

<https://iseivijosinstitutas.lt/>

<https://www.draugas.org/>

<https://www.lrt.lt/>

<https://plb.lt/>

<https://plb.lt/document-category/2022-m/>

<https://plb.lt/document-category/2023-m/>

<https://www.vaticannews.va/lt.html>

<https://lvk.lcn.lt/>

<https://lietuviai.ca/S2/sielovada.php>

<https://www.lrp.lt/>

<https://lrs.lt/>

<https://lrv.lt/>

<https://www.lnb.lt/>

<https://smsm.lrv.lt/>

<https://www.urm.lt/>

<https://www.vdu.lt/>

<http://pasauliolietuvis.lt/>

<http://pasauliolietuviai.lt/>

<https://sc.bns.lt/>

Apie autorius

JARAMIČIUS Ričardas	Istorijos magistras, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas El. paštas: ricardas.jaramicius@vdu.lt
JAZAVITA Simonas	Humanitarinių mokslų daktaras, Kauno miesto muziejaus darbuotojas El. paštas: s.jazavita@kaunomuziejus.lt
GRZYBOWSKI Jerzy	Humanitarinių mokslų habilituotas daktaras, Varšuvos universiteto profesorius El. paštas: jgrzybowski@uw.edu.pl
NABAŽAITĖ Erika	Socialinių mokslų daktarė, nepriklausoma tyrėja El. paštas: erika.nabazaite@gmail.com
PETRAUSKAITĖ Danutė	Humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos profesorė El. paštas: danute.petrauskaite@lmta.lt
REMECAS Eduardas	Istorijos magistras, Lietuvos nacionalinio muziejaus darbuotojas El. paštas: remecas@yahoo.de
SKIRIUS Juozas	Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, Lietuvių išeivijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas El. paštas: juozas.skirius@vdu.lt

URBONIENĖ
Skaidrė

Humanitarinių mokslų daktarė,
Lietuvos kultūros tyrimų instituto
vyresnioji mokslo darbuotoja
El. paštas: skaidreu@gmail.com

ŪSELĖ
Liveta

Literatūrologijos magistrė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Kultūrų studijų katedros lektorė
El. paštas: liveta.usele@vdu.lt

ŽUKIENĖ
Rasa

Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Menotyros katedros profesorė
El. paštas: rasa.zukiene@vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas „Oikos“ (gr. *na-mai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato „Times New Roman“ 12 šrifto, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santraukas ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1 000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridama literatūra.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktorei Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse „EBSCO Publishing“ duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą („Chicago: notes and bibliography method“).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas (-i) puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braummüller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatariewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė¹, Vardas¹ ir Pavardė², Vardas², *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Lauras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas arba nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis arba lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Interneto puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta / atnaujinta / žiūrėta data, interneto adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūra

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardės abėcėlės tvarką (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikieliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąją antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, eds. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called “Oikos” (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the “Oikos” Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, “Times New Roman” 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1,000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names (<http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person’s name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt to the Editor-in-Chief Dalia Kuizinienė at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

“Oikos” is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>.

Notes and bibliography follow “The Chicago Manual of Style”.

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

- ¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.
- ² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.
- ³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.
- ⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

- ⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.
- ⁶ *Ibid.*, 67.
- ⁷ *Ibid.*

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

- ¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

- ¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, “Title of book part, section, chapter: subtitle”, in *Book title and subtitle*. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

- ¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, “Title of article”, *Name of journal* (year), page(s) cited.

- ¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.
- ² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.
- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slapto raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, “Name of web page”, *Name of web site*, “Title of book part, section, chapter: subtitle”, Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- ¹ Hand, Becky, “All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes”, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ “Chicago-Style Citation Quick Guide”, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a, an, the, der*, etc.), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilių asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių
išėivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006)- . –
Vilnius : Versus aureus, 2006- .
Nr. 1 (35). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2023. – 196 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2023 Nr. 1 (35)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.35>

Redaktorė *Simona Grušaitė-Šukienė* (lietuvių k.)
Redaktorius *Mykolas Jurgis Drunga* (anglų k.)
Maketuotojas *Kęstutis Obelenis*

2023 06 16. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K23-022

Išleido:
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino:
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt